

НАСТАВНИ ПРОГРАМ ЗА ПЕТИ РАЗРЕД ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

1. СВРХА, ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ПРОГРАМА ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Сврха програма образовања

- Квалитетно образовање и васпитање, које омогућава стицање језичке, математичке, научне, уметничке, културне, здравствене, еколошке и информатичке писмености, неопходне за живот у савременом и сложеном друштву.

- Развијање знања, вештина, ставова и вредности које оспособљавају ученика да успешно задовољава сопствене потребе и интересе, развија сопствену личност и потенцијале, поштује друге особе и њихов идентитет, потребе и интересе, уз активно и одговорно учење у економском, друштвеном и културном животу и доприноси демократском, економском и културном развоју друштва.

Циљеви и задаци програма образовања су:

- развој интелектуалних капацитета и знања деце и ученика нужних за разумевање природе, друштва, себе и света у коме живе, у складу са њиховим развојним потребама, могућностима и интересовањима;

- подстицање и развој физичких и здравствених способности деце и ученика;

- оспособљавање за рад, даље образовање и самостално учење, у складу са начелима сталног усавршавања и начелима доживотног учења;

- оспособљавање за самостално и одговорно доношење одлука које се односе на сопствени развој и будући живот;

- развијање свести о државној и националној припадности, неговање српске традиције и културе, као и традиције и културе националних мањина;

- омогућавање укључивања у процесе европског и међународног повезивања;

- развијање свести о значају заштите и очувања природе и животне средине;

- усвајање, разумевање и развој основних социјалних и моралних вредности демократски уређеног, хуманог и толерантног друштва;

- уважавање плурализма вредности и омогућавање, подстицање и изградња сопственог система вредности и вредносних ставова који се темеље на начелима различитости и добробити за све;

- развијање код деце и ученика радозналости и отворености за културе традиционалних цркава и верских заједница, као и етничке и верске толеранције, јачање поверења међу децом и ученицима и спречавање понашања која нарушавају остваривање права на различитост;

- поштовање права деце, људских и грађанских права и основних слобода и развијање способности за живот у демократски уређеном друштву;

- развијање и неговање другарства и пријатељства, усвајање вредности заједничког живота и подстицање индивидуалне одговорности.

2. ОБАВЕЗНИ И ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ ОБАВЕЗНИХ И ИЗБОРНИХ ПРЕДМЕТА

ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

СРПСКИ ЈЕЗИК

Циљ и задаци

Циљ наставе српског језика јесте да ученици овладају основним законитостима српског књижевног језика на којем ће се усмено и писмено правилно изражавати, да упознају, доживе и оспособе се да тумаче одабрана књижевна дела, позоришна, филмска и друга уметничка остварења из српске и светске баштине.

Задаци наставе српског језика:

- развијање љубави према матерњем језику и потребе да се он негује и унапређује;

описмењавање ученика на темељима ортоепских и ортографских стандарда српског књижевног језика;

- поступно и систематично упознавање граматике и правописа српског језика;

- упознавање језичких појава и појмова, овладавање нормативном граматиком и стилским могућностима српског језика;

- оспособљавање за успешно служење књижевним језиком у различитим видовима његове усмене и писмене употребе и у различитим комуникационим ситуацијама (улога говорника, слушаоца, саговорника и читаоца);

- уочавање разлике између месног говора и књижевног језика;

- развијање осећања за аутентичне естетске вредности у књижевној уметности;

- развијање смисла и способности за правилно, течно, економично и уверљиво - усмено и писмено изражавање, богаћење речника, језичког и стилског израза;

- увежбавање и усавршавање гласног читања и читања у себи (доживљајног - изражајног, интерпретативног, истраживачког; читање с разумевањем, логичко читање) у складу са врстом текста (књижевним и осталим текстовима);

- оспособљавање за читање, доживљавање, разумевање, свестрано тумачење и вредновање књижевноуметничких дела разних жанрова;

- упознавање, читање и тумачење популарних и информативних текстова из илустрованих енциклопедија и часописа за децу;

- поступно и систематично оспособљавање ученика за логичко схватање и критичко процењивање прочитаног текста;

- развијање потребе за књигом, способности да се њоме ученици самостално служе као извором сазнања; навикавање на самостално коришћење библиотеке (одељењске, школске, месне);

- поступно овладавање начином вођења дневника о прочитаним књигама;

- поступно и систематично оспособљавање ученика за доживљавање и вредновање сценских остварења (позориште, филм);

- усвајање основних функционалних појмова и теоријских појмова из књижевности, позоришне и филмске уметности;

- упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности, као и других уметничких остварења;

- развијање поштовања према културној баштини и потребе да се она негује и унапређује;

- навикавање на редовно праћење и критичко процењивање часописа за децу и емисија за децу на радију и телевизији;

- подстицање ученика на самостално језичко, литерарно и сценско стваралаштво;
- подстицање, неговање и вредновање ученичких ваннаставних активности (литерарна, језичка, рецитаторска, драмска, новинарска секција и др.);
- васпитавање ученика за живот и рад у духу хуманизма, истинољубивости, солидарности и других моралних вредности;
- развијање патриотизма и васпитавање у духу мира, културних односа и сарадње међу људима.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- проверавање и систематизовање знања стечених у претходним разредима; овладавање простом реченицом и њеним деловима;
- појам сложене реченице;
- увођење ученика у појам променљивости и непроменљивости врста речи;
- стицање основних знања о именицама, значењима и функцијама падежа;
- стицање основних знања о именичким заменицама и бројевима;
- стицање основних знања о глаголима (видовима и функцијама);
- оспособљавање ученика за уочавање разлике у квантитету акцента;
- савладавање елемената изражајног читања и казивања текстова, одређених програмом;
- увођење ученика у тумачење мотива, песничких слика и изражајних средстава у лирској песми;
- увођење ученика у структуру епског дела, с тежиштем на књижевном лику и облицима приповедања;
- увођење ученика у тумачење драмског дела, са тежиштем на драмској радњи и лицима;
- оспособљавање ученика за самостално, планско и економично препричавање, причање, описивање, извештавање, те за обједињавање разних облика казивања (према захтевима програма).

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЈЕЗИК

Граматика

Обнављање, проверавање и систематизовање знања која се у овом и старијим разредима проширују и продубљују, до нивоа њихове примене и аутоматизације у изговору и писању у складу са књижевнојезичком нормом и правописом.

Проста реченица - обнављање знања о главним реченичним члановима (конституентима): предикату, као централном члану реченице, и субјекту, као независном члану реченице, који се слажу у роду и броју. Именски предикат. Зависни реченични чланови: прави и неправи објекат - допуна глагола и прилошке одредбе за место, време, начин, узрок, меру и количину; атрибут и апозиција.

Систематизација знања о члановима реченице: главни (независни) и зависни.

Приликом усвајања и обнављања знања о прилошким одредбама уочавање и препознавање прилога, њиховог значења и функције у реченици.

Сложена реченица - појам и препознавање (указивање на функцију личног глаголског облика).

Уочавање везника у сложеној реченици и указивање на њихову функцију.

Појам променљивости и непроменљивости речи. Променљиве речи: именице, заменице, придеви, бројеви, глаголи; непроменљиве речи: прилози, предлози, везници, узвици, речце.

Промена именица (деклинација): граматичка основа, наставак за облик, појам падежа. Уз промену именица указује се на гласовне алтернације (у руци), ради правилног говора и писања, али се не обрађују.

Основне функције и значења падежа: номинатив - субјекат и део именског предиката; генитив - припадање и део нечега; датив - намена и управљеност; акузатив - објекат; вокатив - дозивање, скретање пажње, обраћање; инструментал - средство и друштво, употреба у инструменталу; локатив - место.

Уз обраду падежа, уочавање и препознавање предлога и њихове функције.

Придеви - обнављање и систематизација: значење и врсте придева; слагање придева са именицом у роду, броју и падежу. Промена; компарација придева; функција придева у реченици, придевски вид.

Именичке заменице - личне заменице: промена, наглашени и ненаглашени облици, употреба личне заменице сваког лица себе, се; неличне именичке заменице (ко, што, итд.).

Глаголи - несвршени и свршени (глаголски вид); прелазни, непрелазни и повратни глаголи (глаголски род). Инфинитив и инфинитивна основа. Грађење и основна функција глаголских облика. Презент, презентска основа; наглашени и ненаглашени облик презента помоћних глагола; радни глаголски придев, перфекат, футур И.

Бројеви - појам и употреба бројева; систематизација врста; главни (основни, збирни) и редни; значење бројева.

Уочавање разлике у квантитету акцента (на тексту).

Правопис

Проверавање, понављање и увежбавање садржаја из претходних разреда (писање присвојних придева са наставницима) - ов, -ев, -ин; и присвојних придева који се завршавају на гласовне групе: -ски, -шки, -чки; управног говора; вишечланих географских имена, основних и редних бројева и др.).

Писање придева изведених од именица у чијој се основи налази **ј** (нпр. армијски).

Писање назива разних организација и њихових тела (органа). Писање заменица у обраћању: Ви.

Писање генитива, акузатива, инструментала и локатива именичких одричних заменица; одрична речца **не** уз именице, придеве и глаголе; речца **нај** у суперлативу.

Тачка и запета. Запета уз вокатив и апозицију. Три тачке. Цртица.

Навикавање ученика на коришћење правописа (школско издање).

Ортоепија

Правилан изговор гласова: е, р, с, з

Вежбе у изговарању дугих и кратких акцената.

Уочавање разлике у интонацији упитних реченица (Ко је дошао? Милан је дошао?).

Интонација и паузе везане за интерпункцијске знакове: запету, тачку и запету и три тачке.

КЊИЖЕВНОСТ

Лектира

Лирика

Народна песма: *Вила зида град*

Народна песма: *Војевао бели Виде, коледо*

Обредне народне календарске песме (избор)

Бранко Радичевић: *Бачки растанак* (одломак)

Јован Јовановић Змај: *Песма о песми*

Војислав Илић: *Зимско јутро*

Душан Васиљев: *Домовина*

Јован Дучић: *Поље*

Десанка Максимовић: *Покошена ливада*

Стеван Раичковић: *Лето на висоравни*

Мирослав Антић: *Шашава песма*

Бранко В. Радичевић: *Кад мати месе медењаке, Кад отац бије*

Добрица Ерић: *Вашир у Тополи* (одломак)

Епика

Народна песма: *Свети Саво*

Народна песма: *Женидба Душанова*

Епске народне песме старијих времена (о Немањићима и Мрњавчевићима)
(избор)

Народне питалице, загонетке и пословице (избор)

Народна приповетка: *Еро с онога свијета*

Народна приповетка: *Дјевојка цара надмудрила*

Народне бајке, новеле, шаљиве народне приче и приче о животињама (избор)

Вук Ст. Карацић: *Житије Ајдук - Вељка Петровића* (одломак)

Милован Глишић: *Прва бразда*

Стеван Сремац: *Чича Јордан* (одломак)

Бранислав Нушић: *Хајдуци*

Иван Цанкар: *Десетица*

Бранко Ћопић: *Баишта сљезове боје* (избор приче из циклуса *Јутра плавог сљеза*)

Иво Андрић: *Мостови*

Гроздана Олујић: *Небеска река*

Стеван Раичковић: *Мале бајке или Велико двориште* (избор)

Данило Киш: *Дечак и пас*

Данијел Дефо: *Робинзон Крусо*

Марк Твен: *Доживљаји Тома Сојера*

Жил Верн: *20 000 миља под морем* (одломак)

Драма

Бранислав Нушић: *Кирија*

Душан Радовић: *Капетан Џон Пиплфокс*

Љубиша Ђокић: *Биберче*

Допунски избор

Душан Радовић: *Антологија српске поезије за децу*

Милован Витезовић: *Шешир професора Косте Вујића* (одломак)

Горан Петровић: *Пронађи и заокружи* (одломак)

Вида Огњеновић: *Путовање у путопис* - одломак

Тиодор Росић: *Златна гора*

Л. Н. Толстој: *Девојчица и крчаг*

А. П. Чехов: *Шала*

Са предложеног списка, или слободно, наставник бира најмање три, а највише пет дела за обраду.

Научнопопуларни и информативни текстови

Никола Тесла: *Моји изуми*

Милутин Миланковић: *Успомене, доживљаји, сазнања* (избор)

Павле Софрић Нишевљанин: *Главније биље у народном веровању и певању код нас Срба* (одељци о ружи, босиљку, храсту, липи...)

Веселин Чајкановић: *Студије из српске религије и фолклора* (*Сунце, Месец, ружа, босиљак...*)

Грчки митови (избор)

Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу.

Тумачење текста

Увођење ученика у анализу лирских, епских и драмских дела: мотиви и песничке слике у лирској песми; уочавање и образлагање поступака у обликовању књижевних ликова. Систематско навикавање ученика на тумачење ликова са више становишта: епско (у акцији), чулно (изглед), лирско (осећања), драмско (сукоби), психолошко (мотивисање поступака); социолошко (услови формирања и испољавања), етичко (процењивање ставова и поступака).

Уочавање и тумачење форми приповедања (облика излагања) у епском тексту (нарација, дескрипција, дијалог).

Откривање композиције епског и драмског дела; увиђање и образлагање значајних појединости у структури дела.

Откривање језичкостилских средстава којима су обликоване слике и изазвани уметнички утисци у књижевном делу и образлагање њихове уметничке функције. Читање и критичко процењивање одломака из бележака о прочитаној лектири.

Усвајање образовних и васпитних вредности научнопопуларног текста.

Књижевнотеоријски појмови

Радом на тексту и путем читалачког искуства ученици увиђају и усвајају одређене књижевнотеоријске појмове.

Лирика

Лирски субјекат (увиђање разлике између лирског субјекта и песника).

Композиција; мотиви и песничке слике као елементи композиције лирске песме; аналитички увид у водећи (главни) мотив, уметничке појединости и поенту песме.

Врсте стихова према броју слогова у лирској песми: експресивност, изражајност, ритмичност.

Језичкостилска изражајна средства: епитет, ономатопеја, поређење.

Врсте ауторске и народне лирске песме: описна (дескриптивна) песма, митолошка народна песма, обредна народна лирика.

Епика

Приповедач (увиђање разлике између епског приповедача и писца).

Облици приповедања (излагања): описивање, уочавање и образлагање облика приповедања у првом и трећем лицу; дијалог.

Фабула: елементи фабуле; уметнички поступци у развијању радње у епском делу.

Врсте стихова према броју слогова у народној епској песми: експресивност, изражајност, ритмичност.

Карактеризација: појам и врсте; етичка и језичка карактеризација ликова.

Врсте епских дела у стиху и прози: епска народна песма, бајка, новела, шаљива народна прича, прича о животињама.

Драма

Драмска радња (основни појмови о развијању драмске радње).

Драмски дијалог (основни појмови о дијалогу у драмском делу).

Чин, појава, лица у драми.

Драма и позориште: драмски писац, глумац, редитељ, лектор, сценограф, костимограф и гледалац.

Драмске врсте: драма за децу, радио и телевизијска драма.

Функционални појмови

Ученици се подстичу да разумеју, усвоје и у одговарајућим говорним и наставним ситуацијама примењују следеће функционалне појмове: свест, машта, доживљај, расположење, емпатија (преношење у душевни свет другог); став, гледиште, запажање, поређење, закључак; узрок - последица, главно - споредно, лично - колективно, реално - фантастично; стил, сликовитост, изражајност; одломак, локализовање; писац, песник, читалац; искреност, правичност, солидарност, честитост, племенитост, досетљивост, духовитост.

Читање

Увежбавање читања у себи, доживљајног и истраживачког читања; читање с разумевањем и са постављеним задацима у функцији истраживања, упоређивања, документовања, одабирања примера и тумачења текста; читање с оловком у руци (писање подсетника за рад на тексту, припремање за анализу текста).

Посебно припремање проученог текста ради увежбавања изражајног читања (тематска и емоционална условљеност ритма, темпо, паузирање и реченички акценат). Увежбавање изражајног читања у функцији убедљивог казивања и рецитовања. Учење напамет и изражајно казивање одломака из епске поезије и прозе и рецитовање неколико лирских песама.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Препричавање кратких текстова. Уочавање структуре приче грађене хронолошким редом (увод - почетак приче, ток радње - истицање најважнијих момената, врхунац и завршетак). Препричавање динамичне сцене из епског дела, филма и телевизијске емисије.

Причање о догађајима (хронолошки ток радње) и описивање доживљаја - према сачињеном плану. Причање о измишљеном догађају на основу дате теме - према самостално сачињеном плану, уз консултовање са наставником.

Описивање: једноставног радног поступка; спољашњег и унутрашњег простора; појединости у природи.

Уочавање успешних књижевних портрета и језичко - стилских средстава којима су остварени. Портретисање личности из непосредне околине према сачињеном плану.

Уочавање језичко - стилских средстава у одломцима дескриптивног карактера у лирским и епским делима.

Извештавање; вест; обликовање вести према питањима: ко, шта, када, где, како и зашто.

Усмена и писмена вежбања

Уочавање разлике између говорног и писаног језика.

Комбиновање говорних и правописних вежби - говорна интерпретација интерпункцијских знакова (подизање тона испред запете и испред три тачке, а спуштање испред тачке и тачке и запете).

Ортоепске, граматичке, лексичке и стилске вежбе у усменом и писаном изражавању различитих садржаја (препричавање, причање, описивање, извештавање и др.).

Препричавање динамичне сцене из епског дела, филма, телевизијске емисије - према заједничком плану.

Причање о догађајима (хронолошки ток радње) и описивање доживљаја - по самостално сачињеном плану.

Описивање спољашњег и унутрашњег простора, појединости у природи - по датом плану. Портретисање личности из непосредне околине - према датом плану.

Писмо (међушколско дописивање); општа правила о писму као саставу и облику општења.

Ортоепске вежбе: увежбавање правилног изговора речи, исказа, реченица, пословица, брзалица, загонетака, питалица, краћих текстова; слушање звучних записа, казивање напамет лирских и епских текстова; снимање казивања и читања, анализа снимка и вредности.

Лексичке и семантичке вежбе: изналажење синонима и антонима, уочавање семантичке функције акцента; некњижевне речи и туђице - њихова замена језичким стандардом; основно и пренесено значење речи.

Синтаксичке и стилске вежбе: састављање и писање реченица према посматраним предметима на слици и заданим речима; састављање и писање питања о тематској целини у тексту, на слици, у филму; писање одговора на та питања.

Коришћење уметничких, научнопопуларних и ученичких текстова као подстицаја за сликовито казивање. Вежбе за богаћење речника и тражење погодног израза. Уопштено и конкретно казивање. Промена гледишта. Уочавање и отклањање безначајних појединости и сувишних речи у тексту и говору. Отклањање празнословља и туђица. Отклањање нејасности и двосмислености.

Увежбавање технике у изради писменог састава (тежиште теме, избор и распоред грађе, основни елементи композиције и груписање грађе према композиционим етапама).

Уочавање пасуса као уже тематске целине и његове композицијско-стилске функције.

Осам домаћих писмених задатака и њихова анализа на часу.

Четири школска писмена задатка - по два у сваком полугодишту (један час за израду задатка и два за анализу и писање побољшање верзије састава).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

ЈЕЗИК (граматика, правопис и ортоепија)

У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писмену комуникацију стандардним српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на језичка правила и граматичке норме већ и на њихову функцију. На пример, реченица се не упознаје само као граматичка јединица (са становишта њене структуре), већ и као комуникативна јединица (са становишта њене функције у комуникацији).

Основни програмски захтев у настави граматике јесте *да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција.* У I и II разреду у оквиру вежби слушања, говорења, читања и писања ученици запажају језичке појаве без њиховог именовања, да би се од III до VIII разреда у концентричним круговима и континуираним нивовима граматички садржаји изучавали поступно и селективно у складу са узрастом ученика.

Поступност се обезбеђује самим избором и распоредом наставних садржаја, а конкретизација нивоа обраде, као врста упутства за наставну праксу у појединим разредима, назначена је описно формулисаним захтевима: запажање, уочавање, усвајање, појам, препознавање, разликовање, информативно, употреба, обнављање,

систематизација и другима. Указивањем на *ниво програмских захтева* наставницима се помаже у њиховим настојањима да *ученике не оптерете* обимом и дубином обраде језичке грађе.

Селективност се остварује избором најосновнијих језичких законитости и информација о њима.

Таквим приступом језичкој грађи у програму наставници се усмеравају да тумачење граматичких категорија заснивају на њиховој функцији коју су ученици у претходним разредима учили и њоме, у мањој или већој мери, овладали у језичкој пракси. Поступност и селективност у програму граматике најбоље се уочавају на садржајима из синтаксе и морфологије од I до VIII разреда. Исти принципи су, међутим, доследно спроведени и у осталим областима језика. На пример, алтернацију сугласник **к, г, х** ученици ће прво запажати у грађењу речи и деklinацији у V разреду, а вежбама и језичким играма у том и претходним разредима навикавати се на правилну употребу тих консонаната у говору и писању; елементарне информације о палатализацији добиће у VI разреду, а усвојена знања о битним гласовним особинама српског језика обновити и систематизовати у VIII разреду. Тим начином ће ученици стећи основне информације о гласовним променама и алтернацијама, оспособиће се за језичку праксу, а неће бити оптерећени учењем описа и историје тих језичких појава.

Елементарне информације из *морфологије* почињу се ученицима давати од II разреда и поступно се из разреда у разред проширују и продубљују. Од самог почетка ученике треба навикавати да уочавају основне морфолошке категорије, на пример: у II разреду поред уочавања речи које именују предмете и бића, уводи се и разликовање рода и броја код тих речи а у III разреду разликовање лица код глагола. Тим путем ће се ученици поступно и логички уводити не само у морфолошке већ и у синтаксичке законитости (разликовање лица код глагола - лични глаголски облици - предикат - реченица). Речи увек треба уочавати и обрађивати у оквиру реченице, у којој се запажају њихове функције, значења и облици.

Програмске садржаје из *акцентологије* не треба обрађивати као посебне наставне јединице. Не само у настави језика, већ и у настави читања и језичке културе, ученике треба у сваком разреду уводити у програмом предвиђене стандардне акценатске норме а сталним вежбањем, по могућству уз коришћење аудио снимака, ученике треба навикавати да чују правилно акцентовану реч, а у местима где се одступа од акценатске норме, да разликују стандардни акценат од свога акцента.

Правопис се савлађује путем систематских вежбања, елементарних и сложених, која се организују често, разноврсно и различитим облицима писмених вежби. Поред тога, ученике врло рано треба упућивати на служење правописом и правописним речником (школско издање).

Настава **ортоепије** обухвата следеће елементе говора: артикулацију гласова, јачину, висину и дужину, акценат речи, темпо, ритам, реченичну интонацију и паузе.

Артикулационе вежбе односе се на правилан изговор гласова: **-ч, -ћ, -ц, -ђ, -х**, као и **-е** (често отворено). Ученици с неправилним изговором **-р, -с, -з** упућују се логопеду. Гласови се најпре вежбају појединачно, а онда у говорном ланцу, у тексту.

Ортоепске вежбе, обично краће и чешће, изводе се не само у оквиру наставе језика него и наставе читања и језичке културе. Треба указивати на правилност у говору, али и на логичност и јасност.

Вежбе за усвајање и утврђивање знања из граматике до нивоа његове практичне примене у новим говорним ситуацијама проистиче из програмских захтева, али су у великој мери условљене конкретном ситуацијом у одељењу -

говорним одступањима од књижевног језика, колебањима, грешкама које се јављају у писменом изражавању ученика. Стога се садржај вежбања у настави језика мора одређивати на основу систематског праћења говора и писања ученика. Тако ће настава језика бити у функцији оспособљавања ученика за правилно комуницирање савременим књижевним српским језиком.

У настави *граматике* треба примењивати следеће поступке који су се у пракси потврдили својом функционалношћу:

- подстицање свесне активности и мисаоног осамостаљивања ученика;
- сузбијање мисаоне инерције и ученикових имитаторских склоности;
- заснивање тежишта наставе на суштинским вредностима, односно на битним својствима и стилским функцијама језичких појава;
- уважавање ситуационе условљености језичких појава;
- повезивање наставе језика са доживљавањем уметничког текста;
- откривање стилске функције, односно изражајности језичких појава;
- коришћење уметничких доживљаја као подстицаја за учење матерњег језика;
- систематска и осмишљена вежбања у говору и писању;
- што ефикасније превазилажење нивоа препознавања језичких појава;
- неговање примењеног знања и умења;
- континуирано повезивање знања о језику са непосредном говорном праксом;
- остваривање континуитета у систему правописних и стилских вежбања;
- побуђивање учениковог језичког израза животним ситуацијама;
- указивање на граматичку сачињеност стилских изражајних средстава;
- коришћење прикладних илустрација одређених језичких појава.

У настави *граматике* изразито су функционални они поступци који успешно сузбијају ученикову мисаону инертност, а развијају радозналост и самосталност ученика, што појачава њихов истраживачки и стваралачки однос према језику. Наведена усмерења наставног рада подразумевају његову чврсту везаност за животну, језичку и уметничку праксу, односно за одговарајуће текстове и говорне ситуације. Због тога је указивање на одређену језичку појаву на изолованим реченицама, истргнутим из контекста, означено као изразито непожељан и нефункционалан поступак у настави *граматике*. Усамљене реченице, лишене контекста, постају мртви модели, подобни да се формално копирају, уче напамет и репродукују, а све то спречава свесну активност ученика и ствара погодну основу за њихову мисаону инертност.

Савремена методика наставе *граматике* залаже се да тежиште обраде одређених језичких појава буде засновано на суштинским особеностима, а то значи на њиховим битним својствима и стилским функцијама, што подразумева занемаривање формалних и споредних обележја проучаваних језичких појава.

У настави језика нужно је посматрати језичке појаве у животним и језичким околностима које су условиле њихово значење. Ученике ваља упутити на погодне текстове и говорне ситуације у којима се одређена језичка појава природно јавља и испољава. Текстови би требало да буду познати ученицима, а ако пак нису, треба их прочитати и о њима разговарати са ученицима.

Наставник ваља да има на уму и то да упознавање суштине језичке појаве често води преко доживљавања и схватања уметничког текста, што ће бити довољно јак подстицај за наставника да што чешће упућује ученике да откривају стилску функцију (изражајност) језичких појава. То ће допринети развијању ученикове радозналости за језик, јер уметничка доживљавања чине граматичко градиво конкретнијим, лакшим и применљивијим. Кад ученицима постане приступачна стилска (изражајна, експресивна) функција језичке појаве, прихватају је као

стваралачки поступак, што је врло погодан и подстицајан пут да знања о језику брже прелазе у умења, да се на тај начин доприноси бољем писменом и усменом изражавању, али и успешнијој анализи књижевних текстова.

Нужно је да наставник увек има на уму пресудну улогу умесних и систематских *вежбања*, односно да наставно градиво није усвојено док се добро не увежба. То значи да вежбања морају бити саставни чинилац обраде наставног градива, примене, обнављања и утврђивања знања.

Методика наставе језика, теоријски и практично, упућује да у настави матерњег језика треба што пре превазићи нивое препознавања и репродукције, а стрпљиво и упорно неговати више облике знања и умења - *применљивост и стваралаштво*. У настојањима да се у наставној пракси удовољи таквим захтевима, функционално је у свакој погодной прилици знања из граматике ставити у функцију тумачења текста (уметничког и популарног), чиме се оно уздиже од препознавања и репродукције на нивое умења и практичне примене.

Практичност и применљивост знања о језику и његово прелажење у умење и навике посебно се постиже неговањем *правописних и стилских вежби*.

Ученике, такође, континуирано треба подстицати да своја знања о језику повезују са комуникативним говором. Један од изразито функционалних поступака у настави граматике јесу вежбања заснована на коришћењу примера из непосредне говорне праксе, што наставу граматике приближава животним потребама у којима се примењени језик појављује као свестрано мотивисана људска активност. Настава на тај начин постаје практичнија и занимљивија, чиме ученику отвара разноврсне могућности за његова стваралачка испољавања.

Ситуације у којима се испољавају одређене језичке појаве може и сам наставник да поставља ученицима, да их спретно подсећа на њихова искуства, а они ће казивати или писати како у изазовним приликама говорно реагују.

Целовити сазнајни кругови у настави граматике, који започињу мотивацијом, а завршавају сазнавањем, резимирањем и применом одређеног градива, у савременом методичком приступу, поготову у проблемски усмереној настави, отварају се и затварају више пута током наставног часа. Такав сазнајни процес подразумева учестало спајање индукције и дедукције, анализе и синтезе, конкретизације и апстракције, теоријских обавештења и практичне обуке.

Савремена методика наставе истиче низ саодносних методичких радњи које ваља применити у наставној обради програмских јединица из језика и које омогућују да сваки целовит сазнајни пут, почев од оног који је уоквирен школским часом, добије своју посебну структуру.

Обрада нових наставних (програмских) јединица подразумева примену следећих методичких радњи:

Коришћење погодног *полазног текста* (језичког предлошка) на коме се увиђа и објашњава одговарајућа језичка појава. Најчешће се користе краћи уметнички, научно-популарни и публицистички текстови, а и примери из писмених радова ученика.

Коришћење исказа (примера из пригодних, текућих или запамћених) *говорних ситуација*.

Подстицање ученика да полазни текст *доживе* и *схвате* у целини и појединостима.

Утврђивање и обнављање знања о познатим језичким појавама и појмовима који *непосредно доприносе* бољем и лакшем схватању новог градива. (Обично се користе примери из познатог текста.)

Упућивање ученика да у тексту, односно у записаним исказима из говорне праксе, *уочавају примере* језичке појаве која је предмет сазнавања.

Најављивање и бележење *нове наставне јединице* и подстицање ученика да запажену језичку појаву *истраживачки сагледају*.

Сазнавање *битних својстава* језичке појаве (облика, значења, функције, промене, изражајних могућности...).

Сагледавање језичких чињеница (примера) са *разних становишта*, њихово упоређивање, описивање и класификовање.

Илустровање и *графичко представљање* језичких појмова и њихових односа.

Дефинисање језичког појма; истицање својства језичке појаве и уочених законитости и правилности.

Препознавање, објашњавање и примена сазнатог градива у новим околностима и у примерима које наводе сами ученици (непосредна дедукција и прво вежбање).

Утврђивање, обнављање и примена стеченог знања и умења (даља вежбања, у школи и код куће).

Наведене методичке радње међусобно се допуњују и прожимају, а остварују се у сукцесивној и синхроној поставци. Неке од њих могу бити остварене пре наставног часа на коме се разматра одређена језичка појава, а неке и после часа. Тако, на пример, добро је да текст на коме се усваја градиво из граматике буде раније упознат, а да поједине језичке вежбе буду предмет ученичких домаћих задатака. Илустровање, на пример, не мора бити обавезна етапа наставног рада, већ се примењује кад му је функционалност неоспорна.

Паралелно и здружено у наведеном сазнајном путу теку све важне логичке операције: запажање, упоређивање, закључивање, доказивање, дефинисање и навођење нових примера. То значи да часови на којима се изучава граматичко градиво немају одељене етапе, односно јасно уочљиве прелазе између њих. Нешто је видљивији прелаз између индуктивног и дедуктивног начина рада, као и између сазнавања језичке појаве и увежбавања.

КЊИЖЕВНОСТ

Увођење ученика у свет књижевности, али и осталих, тзв. некњижевних текстова (популарних, информативних), представља изузетно одговоран наставни задатак. Управо на овом ступњу школовања стичу се основна и врло значајна знања, умења и навике од којих ће у доброј мери зависити не само ученичка књижевна култура, већ и његова општа култура на којој се темељи укупно образовање сваког школованог човека.

Лектира

Укинута је неприродна и непотребна подела на домаћу и школску *лектуру*, па тако извори за обраду текстова из лектире, поред читанки, постају књиге лектире за одређени узраст и сва остала приступачна литература.

Дата је лектира за одређен разред, разврстана по књижевним родовима - *лирика, епика, драма*, да би се кроз све програме могла пратити одговарајућа и разложна пропорција књижевних дела. Подела је извршена према основној разлици везаној за стих и прозу. Лектира је обogaћена избором научнопопуларних и информативних текстова.

Текстови из *лектире* представљају програмску окосницу. Наставник има начелну могућност да понуђене текстове прилагођава конкретним наставним потребама, али је обавезан и на слободан избор из наше народне књижевности и тзв. некњижевних текстова - према програмским захтевима.

Разлике у укупној уметничкој и информативној вредности појединих текстова утичу на одговарајућа методичка решења (прилагођавање читања врсти текста, опсег

тумачења текста у зависности од сложености његове структуре, повезивање и груписање са одговарајућим садржајима из других предметних подручја - граматике, правописа и језичке културе и сл.).

Наставнику је дата могућност и *допунског избора* дела у складу са наставним потребама и интересовањима конкретног ђачког колектива са којим остварује програм.

Читање од III до VIII разреда

Тумачење текста заснива се на његовом читању, доживљавању и разумевању. При томе је квалитет схватања порука и непосредно условљен квалитетом читања. Зато су разни облици усмереног читања основни предуслов да ученици у настави стичу сазнања и да се успешно уводе у свет књижевног дела.

Изражајно читање негује се систематски, уз стално повећавање захтева и настојање да се што потпуније искористе способности ученика за постизање високог квалитета у вештини читања. Вежбања у изражајном читању изводе се плански и уз солидно наставничково и учениково припремање. У оквиру своје припреме наставник благовремено одабира погодан текст и студиозно проучава оне његове особености које утичу на природу изражајног читања. У складу са мисаоно-емотивним садржајем текста, наставник заузима одговарајући став и одређује ситуациону условљеност јачине гласа, ритма, темпа, интонације, пауза, реченичног акцента и гласовних трансформација. При томе се повремено служи аудио снимцима узорних интерпретативних читања.

Пошто се изражајно читање, по правилу, увежбава на претходно обрађеном и добро схваћеном тексту, то је конкретно и успешно тумачење штива неопходан поступак у припремању ученика за изражајно читање. У оквиру непосредне припреме у VI, VII и VIII разреду повремено се и посебно анализирају психички и језичкостилски чиниоци који захтевају одговарајућу говорну реализацију. У појединим случајевима наставник (заједно са ученицима) посебно приређује текст за изражајно читање на тај начин што у њему обележава врсте пауза, реченичне акценте, темпо и гласовне модулације.

Изражајно читање увежбава се на текстовима различите садржине и облика; користе се лирски, епски и драмски текстови у прози и стиху, у наративном, дескриптивном, дијалошком и монолошком облику. Посебна пажња посвећује се емоционалној динамици текста, његовој драматичности и говорењу из перспективе писца и појединих ликова.

У одељењу треба обезбедити одговарајуће услове за изражајно читање и казивање - ученицима у улози читача и говорника ваља обезбедити место испред одељењског колектива, у одељењу створити добру слушачку публику, заинтересовану и способну да критички и објективно процењује квалитет читања и казивања. Посредством аудио снимка, ученицима повремено треба омогућити да чују своје читање и да се критички осврћу на своје умење. На часовима обраде књижевних дела примењиваће се ученичка искуства у изражајном читању, уз стално настојање да сви облици говорних активности буду коректни и уверљиви.

Читање у себи је најпродуктивнији облик стицања знања па му се у настави поклања посебна пажња. Оно је увек усмерено и истраживачко; помоћу њега се ученици оспособљавају за свакодневно стицање информација и за учење.

Вежбе читања у себи непосредно се уклапају у остале облике рада и увек су у функцији свестранијег стицања знања и разумевања не само књижевног дела, већ и свих осталих текстова.

Примена текст методе у настави подразумева врло ефикасне вежбе за савладавања читања у себи с разумевањем и доприноси развијању способности

ученика да усклађују брзину читања са циљем читања и карактеристикама текста који читају.

Квалитет читања у себи подстиче се претходним усмеравањем ученика на текст и давањем одговарајућих задатака, а потом и обавезним проверавањем разумевања прочитаног текста, односно остварења добијених задатака, Информативно, продуктивно и аналитичко читање најуспешније се подстичу самосталним истраживачким задацима који се ученицима дају у припремном поступку за обраду текста или обраду садржаја из граматике и правописа. Тим путем се унапређују брзина и економичност читања, а нарочито брзина схватања прочитаног текста, подстиче се сазнајни процес, чиме се ученици оспособљавају за самостално учење.

Ученици старијих разреда уводе се у "летимично" читање које се састоји од брзог тражења информације и значења у тексту, при чему се не прочита свака реч, већ се погледом "пролази" кроз текст и чита се на прескок (међунаслови, поднаслови, први редови у одељцима, увод, закључак). При вежбању ученика у "летимичном" читању, претходно се задају одговарајући задаци (тражење одређених информација, података и сл.), а потом проверава квалитет њиховог остварења. "Летимичним" читањем ученици се такође оспособљавају да ради подсећања, обнављања, меморисања, читају подвучене и на други начин означене делове текста приликом ранијег читања "с оловком у руци", које треба систематски спроводити као вид припремања ученика за самосталан рад и учење.

Изражајно казивање напамет научених текстова и одломака у прози и стиху значајан је облик рада у развијању говорне културе ученика. Ваља имати у виду да је убедљиво говорење прозног текста полазна основа и неопходан услов за природно и изражајно казивање стихова. Зато је пожељно да се повремено, на истом часу, наизменично увежбава и упоређује говорење текстова у прози и стиху.

Напамет ће се учити разни краћи прозни текстови (нарација, дескрипција, дијалог, монолог), лирске песме разних врста и одломци из епских песама. Успех изражајног казивања знатно зависи од *начина учења и логичког усвајања текста*. Ако се механички учи, као што понекад бива, усвојени аутоматизам се преноси и на начин казивања. Зато је посебан задатак наставника да ученике навикне на осмишљено и интерпретативно учење текста напамет. Током вежбања треба створити услове да казивање тече "очи у очи", да говорник посматра лице слушалаца и да с публиком успоставља емоционални контакт. Максимална пажња се посвећује свим вредностима и изражајним могућностима говорног језика, посебно - природном говорниковом ставу, поузданом преношењу информација и сугестивном казивању.

Тумачење текста од III до VIII разреда

Са обрадом текста почиње се после успешног читања наглас и читања у себи. Књижевноуметничко дело се чита, према потреби и *више пута*, са циљем да изазове одговарајуће доживљаје и утиске који су неопходни за даље упознавање и проучавање текста. Разни облици поновљеног и усмереног читања дела у целини, или његових одломака, обавезно ће се примењивати у обради лирске песме и краће прозе.

При обради текста примењиваће се у већој мери јединство аналитичких и синтетичких поступака и гледишта. Значајне појединости, елементарне слике, експресивна места и стилскојезички поступци неће се посматрати као усамљене вредности, већ их треба сагледавати као функционалне делове виших целина и тумачити у природном садејству с другим уметничким чиниоцима. Књижевном делу приступа се као сложенем и непоновљивом организму у коме је све условљено узрочно-последичним везама, подстакнуто животним искуством и уобличено стваралачком маштом.

Ученике треба ревносно навикавати на то да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова према произвољним оценама и закључцима.

Наставник ће имати у виду да је тумачење књижевних дела у основној школи, поготову у млађим разредима, у *начелу претеоријско* и да није условљено познавањем стручне терминологије. То, међутим, нимало не смета да и обичан, "разговор о штиву" у млађим разредима буде стручно заснован и изведен са пуно инвентивности и истраживачке радозналости. Вредније је пројектовање ученика поводом неке уметничке слике и њено интензивно доживљавање и конкретизовање у учениковој машти него само сазнање да та слика формално спада у ред метафора, персонификација или поређења. Зато се још од првог разреда ученици навикавају да слободно испољавају своје утиске, осећања, асоцијације и мисли изазване сликовитом и фигуративном применом песничког језика.

У свим разредима обрада књижевног дела треба да буде повезана са решавањем *проблемских питања* подстакнутих текстом и уметничким доживљавањем. На тај начин стимулисаће се ученичка радозналост, свесна активност и истраживачка делатност, свестраније ће се упознати дело и пружати могућност за афирмацију ученика у радном процесу.

Многи текстови, а поготову одломци из дела, у наставном поступку захтевају умесну *локализацију*, често и вишеструку. Ситуирање текста у временске, просторне и друштвено-историјске оквире, давање неопходних података о писцу и настанку дела, као и обавештења о битним садржајима који претходе или следе одломку - све су то услови без којих се у бројним случајевима текст не може интензивно доживети и правилно схватити. Зато прототопску и психолошку реалност, из које потичу тематска грађа, мотиви, ликови и дубљи подстицаји за стварање, треба дати у пригодном виду и у оном обиму који је неопходан за потпуније доживљавање и поузданије тумачење.

Методика наставе књижевности већ неколико деценија, теоријски и практично, развија и стално усавршава наставников и учеников *истраживачки, проналазачки, стваралачки и сатворачки* однос према књижевноуметничком делу. Књижевност се у школи *не предаје и не учи, већ чита, усваја*, у њој се *ужива* и о њој *расправља*. То су путеви да настава књижевности шири ученикове духовне видике, развија истраживачке и стваралачке способности ученика, критичко мишљење и уметнички укус, појачава и култивише литерарни, језички и животни сензибилитет.

Модерна и савремена организација наставе матерњег језика и књижевности подразумева *активну улогу ученика* у наставном процесу. У савременој настави књижевности ученик не сме бити пасивни слушалац који ће у одређеном тренутку репродуковати "научено градиво", односно наставникова предавања, већ активни субјекат који *истраживачки, стваралачки и сатворачки* учествује у проучавању књижевноуметничких остварења.

Ученикова активност треба да свакодневно пролази кроз све три радне етапе: припремање, рад на часу и рад после часа. У свим етапама ученик се мора систематски навикавати да у току читања и проучавања дела *самостално* решава бројна питања и задатке, који ће га у пуној мери емоционално и мисаоно ангажовати, пружити му задовољство и побудити истраживачку радозналост. Такви задаци биће најмоћнија мотивација за рад што је основни услов да се остваре предвиђени интерпретативни донети. Наставник ваља да постави задатке који ће ученика подстицати да *уочава, открива, истражује, процењује и закључује*. Наставникова улога јесте у томе да осмишљено помогне ученику тако што ће га подстицати и

усмеравати, настојећи да развија његове индивидуалне склоности и способности, као и да адекватно вреднује ученичке напоре и резултате у свим облицима тих активности.

Проучавање књижевноуметничког дела у настави је *сложен процес* који започиње наставниковим и учениковим *припремањем* (мотивисање ученика за читање, доживљавање и проучавање уметничког текста, читање, локализовање уметничког текста, истраживачки припремни задаци) за тумачење дела, своје напродуктивније видове добија у *интерпретацији* књижевног дела на наставном часу, а у облицима *функционалне примене стечених знања и умења* наставља се и после часа: у продуктивним обнављањима знања о обрађеном наставном градиву, у *поредбеним изучавањима* књижевноуметничких дела и *истраживачко-интерпретативним приступима* новим књижевноуметничким остварењима. Средишње етапе *процеса проучавања* књижевноуметничког дела у настави јесу *методолошко* и *методичко* з а с н и в а њ е интерпретације и њено р а з в и ј а њ е на наставном часу.

У заснивању и развијању наставне интерпретације књижевноуметничког дела основно методолошко опредељење треба да буде превасходна *усмереност интерпретације према уметничком тексту*. Савремена методика наставе књижевности определила се, дакле, за *унутрашње (иманентно) изучавање уметничког текста*, али она никако не превиђа нужност примене и *спољашњих гледишта* да би књижевноуметничко дело било ваљано и поуздано протумачено.

Уз наведена *методолошка* опредељења, наставна интерпретација књижевноуметничког дела ваља да удовољи и захтевима које јој поставља *методика наставе књижевности*: да буде *оригинална, естетски мотивисана, свестрано усклађена са наставним циљевима и значајним дидактичким начелима*, да има *сопствену кохерентност и поступност*, а да методолошка и методичка поступања на свакој деоници интерпретације остварују *јединство анализе и синтезе*.

О оквиру *основне методолошке оријентације* да наставна интерпретација књижевноуметничког дела у највећој мери буде усмерена *према уметничком тексту*, примат припада опредељењу да се *динамика интерпретације* усклађује са *водећим уметничким вредностима* књижевног остварења, тако што ће оне бити *чиниоци обједињавања* интерпретативних токова кроз свет дела. Једно од најважнијих начела које поштује тако заснована и опредељена наставна интерпретација јесте *удовољавање захтеву да се тумачењем водећих вредности* обухвати, односно проучи, *дело у целини*. Пошто су *обједињена поставка* и односи *свестраних међусобних прожимања природне датости* уметничких чинилаца у делу, тумачењем водећих уметничких вредности обухватају се и упознају и *сви други битни чиниоци* уметничке структуре, међу којима сваки у интерпретацији добија онолико места колико му припада у складу са уделом који има у општој уметничкој вредности дела. У наставној интерпретацији књижевноуметничког дела *обједињавајући* и *синтетички* чиниоци могу бити: *уметнички доживљаји, текстовне целине, битни структурни елементи* (тема, мотиви, уметничке слике, фабула, сиже, књижевни ликови, поруке, мотивациони поступци, композиција), *облици казивања, језичко-стилски поступци* и *литерарни (књижевноуметнички) проблеми*.

У сваком конкретном случају, дакле, на ваљаним *естетским, методолошким* и *методичким* разлозима ваља утемељити избор оних вредносних чинилаца према којима ће бити усмеравана динамика наставне интерпретације књижевноуметничког дела. Зато методолошки и *методички* *прилази* књижевноуметничком делу, које теоријски и практично заснива и развија савремена методика наставе књижевности,

не познају и не признају утврђене методолошке и методичке системе које би требало применити у интерпретацији сваког појединог дела. То значи да нема једном датих и уходаних путева којима се улази у свет сваког појединог књижевноуметничког остварења, већ су ти путеви унеколико увек другачији у приступу сваком поједином књижевноуметничком делу - онолико колико је оно аутономно, самосвојно и непоновљиво уметничко остварење.

Књижевни појмови

Књижевне појмове ученици ће упознавати уз обраду одговарајућих текстова и помоћу осврта на претходно читалачко искуство. Тако ће се, на пример, током обраде неке родољубиве песме, а уз поредбени осврт на две-три раније прочитане песме исте врсте, развијати појам родољубиве песме и стицати сазнање о тој лирској врсти. Упознавање метафоре биће погодно тек када су ученици у претходном и предтеоријском поступку откривали изражајност извесног броја метафоричких слика, кад неке од њих већ знају напамет и носе их као уметничке доживљаје. Језичкостилским изражајним средствима прилази се с доживљајног становишта; полазиће се од изазваних уметничких утисака и естетичке сугестије, па ће се потом истраживати њихова језичко-стилска условљеност.

Функционални појмови

Функционални појмови се не обрађују посебно, већ се у току наставе указује на њихова примењена значења. Ученици их спонтано усвајају у процесу рада, у текућим информацијама на часовима, а уз паралелно присуство речи и њоме означеног појма. Потребно је само подстицати ученике да наведене речи (а и друге сличне њима) *разумеју и схвате и да их примењују* у одговарајућим ситуацијама. Ако, на пример, на захтев да се уоче и објасне *околности* које утичу на понашање неког лика, ученик наведе те околности, онда је то знак (и провера) да је тај појам и одговарајућу реч схватио у пуном значењу.

У усменом и писменом изражавању узгредно ће се проверавати да ли ученици правилно схватају и употребљавају речи: *узрок, услов, ситуација, порука, однос* и сл. Током обраде књижевних дела, као и у оквиру говорних и писмених вежби, настојаће се да ученици откривају што више *особина, осећања и душевних стања* појединих ликова, при чему се те речи бележе и тако спонтано богати речник функционалним појмовима.

Функционалне појмове *не треба ограничити на поједине разреде*. Сви ученици једног разреда неће моћи да усвоје све програмом наведене појмове за тај разред, али ће зато спонтано усвојити знатан број појмова који су у програмима старијих разреда. Усвајање функционалних појмова је непрекидан процес у току васпитања и образовања, а остварује се и проверава у току остваривања садржаја свих програмско-тематских подручја.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Развијање језичке културе један је од најважнијих задатака наставе матерњег језика. Овај наставни процес, иако је програмски конституисан као посебно подручје, с посебним садржајима и облицима рада, мора се преносити како на обраду књижевног текста који је најбољи образац изражавања, тако и на граматику с правописом, која нормира правила и дефинише језичке законе. Исто тако, у повратном смеру, обрада књижевног текста и рад на граматици и правопису књижевног језика, мора укључивати и садржаје за неговање културе усменог и писменог изражавања, јер су својим већим делом том циљу и подређени. Рад на богаћењу језичке културе треба да се интегрише са свим видовима усмених и писмених облика изражавања.

У настави језика и културе изражавања ваља непрестано имати у виду **заједнички основни циљ**: развијање језичког мишљења и језичке свести уочавањем језичких законитости, па тек на основу такве свести прелазити на нормирање и дефинисање. Отуда језик као средство изражавања треба да буде предмет наставне пажње у свим његовим структурама.

Неопходно је да ученици уоче разлику између говорног и писаног језика. У говорном језику реченице су обично краће. Чести недостаци су незавршене и стилски неуређене реченице и употреба поштапалица.

Настава ће бити очигледнија и ефикаснија ако се користе аудиоснимци (нпр. Звучна читанка) и ако се слуша и анализира снимљен говор ученика.

Лексичке и морфолошке вежбе, треба да богате ученичко сазнање о речи као облику, чему служе не само коњугација и деклинација, него и систем грађења речи (просте, изведене и сложене). Вежбе у грађењу изведених речи и сложеница, по угледу на сличне речи у обрађеном тексту, треба да утичу на богаћење ученичког речника.

У старијим разредима лексичко-семантичке вежбе се односе на сложеније садржаје: право и пренесено значење речи, синонимију, хомонимију, антонимију, полисемију, архаизме, дијалектизме, жаргонизме, позајмљенице, фразеологизме. Треба упућивати ученике на служење реченицама: једнојезичним и двојезичним, лингвистичким и енциклопедијским.

Семантичке вежбе се повезују с морфолошким и синтаксичким вежбама и оне треба да развију ученикову свест о одређеној моћи значења речи, на основу чега се једино и може развијати способност и вештина изражавања. У млађим разредима те вежбе обухватају откривање семантичке вредности акцента, и то искључиво на илустрованим примерима (Сунце је село за село хајдмо, селе, на село, итд.).

Синтаксичке вежбе су, као и морфолошке и семантичке, битнији садржаји језичке културе у свим разредима. Тежина захтева, природно, одређује се према узрасту ученика. Те се вежбе могу изводити и пре него што ученик почне да стиче синтаксичке појмове, с тим што се на том нивоу у наставном разговору не употребљавају стручни називи. До упознавања првих синтаксичких појмова, вежбе у обликовању реченице треба да формирају свест ученика о месту и положају појединих реченичних делова у склопу просте реченице. Кад се стекну први појмови о простој реченици, и вежбе ће бити конкретније и богатије. Рад на стилистици реченице конкретно се наставља до краја основног школовања. Он се састоји како у анализи и оцени ученичких реченица из усменог излагања, тако и у анализи и процени реченица у њиховим писменим саставима, а нарочито и посебно - у анализи реченица из дела обеју лектира и говорног језика.

Све врсте тих вежбања, чији је циљ развијање језичког мишљења, изводе се на тексту или у току разговора.

Знатан део говорних вежбања има за циљ изграђивање културе усменог изражавања. У низу својих задатака (правилност, лакоћа, јасност, једноставност, природност, прецизност, дикција) те вежбе треба у највећој мери да приближе учеников говор књижевном изговору.

С обзиром на велико шаренило и веома приметну дијалекатску разноликост говора ученика, а често и наставника, говорење напамет научених одломака у стиху и прози (уз помоћ аудитивних наставних средстава) треба да омогући ученику не само неговање правилне дикције него и да убрза процес приближавања књижевном изговору.

У свим облицима неговања језике културе **образац или узор** треба да добије одговарајуће место и његов значај се не сме никако потценити. Смишљено одабран

узор, примерен узрасту и врсти, треба да буде циљ до којег се стиже уз одговарајуће напоре. И облици усменог, као и облици писменог изражавања, у свим врстама и типовима треба да се прикажу ученицима у пажљиво одабраним узорцима изражавања. Уколико се једна врста усменог или писменог изражавања континуирано понавља из разреда у разред, онда треба у сваком поновљеном случају, у истом или следећем разреду, анализом узорка конкретно показати и обим повећаних захтева (у садржајном, композиционо-формалном и језичко-стилском погледу).

Да се узорци не би претворили у клишеа која спутавају ученичку индивидуалност и самосталност, време између приказивања узорка и израде одговарајућег писменог задатка треба испунити радом на анализи сличних састава. Ови састави могу бити у форми одабраних текстова које ученици сами проналазе у својим читанкама или лектири, а обавезно и у форми самосталних домаћих писмених или усмених задатака - састава којима се остварује процес овладавања одређеним обликом писменог или усменог изражавања. У анализи узорака треба обратити пажњу на све елементе конкретне језичке структуре: садржај и композиција састава, распоред детаља и изражајност употребљене лексике и стилских поступака. Ниједан школски писмени задатак не би требало да се изведе, а да се претходно, на читавом низу смишљено програмираних часова, није говорило како о предмету који ће бити тема писменог састава, тако и о облику у којем ће та тема бити обрађена.

Богаћењу културе усменог и писменог изражавања посебно ће допринети самостални рад ученика на прикупљању одабраних примера језика и стила. Због тога ученици треба да бележе вредне примере: успеле описе, рељефне портрете, правилне реченице, како у погледу формалне структуре (распоред њених делова) тако и у погледу лексике и семантике. Овај рад треба да оствари два задатка везана непосредно за културу изражавања. Прво, тиме ученик организовано индивидуално ради на развијању своје говорне културе и писмености, а друго - у обиму своје читалачке пажње развија онај њен значајан квалитет који му омогућује непрестано посматрање језика и стила у штиву које чита. Повремени часови или делови часова, посвећени читању одабраних примера треба, уз остало, да подстичу за рад на самообразовању те врсте.

Подстицање ученика на литерарно стваралаштво, схваћено свакако у ужем и претежно образовно-васпитном погледу, треба применити као фронталан рад с целим одељењем, а никако као обавезу литерарне секције. Рад у литерарној секцији је слободно опредељење. Ученик основне школе, нарочито у млађим разредима, по својој природи увек је спреман на креативност, па то треба и подстицати. Усменим и писменим вежбама, кад то потреба допушта, наставник ће ученицима показати како настаје стих, како се речи бирају и распоређују да делују ритмично, како се конституише строфа, како се гради портрет, како се описује пејзаж или сцена. Уосталом, програм наставе усменог и писменог изражавања конципиран је тако да у себи садржи скоро све елементе и уметничког језичког изражавања, па би их требало повремено само обједињавати и осмишљавати. Подстицање ученика на литерарно стваралаштво у додатном раду и литерарној секцији има се богатије садржаје и облике и обимније посебне циљеве. Тај рад не треба поистовећивати с подстицањем на литерарно стваралаштво у оквиру целог одељења.

Један од облика рада на развијању и неговању језичке чистоте јесте и развијање свести о поплави позајмљеница у нашем језику. Наставник ће, разумљиво, морати да нађе меру у објашњавању да сваки језик нужно прихвата и речи пореклом из грчког и латинског језика у стручној терминологији. Треба помоћи ученицима у

разликовању позајмљеница које су добиле "право грађанства" у нашем језику од оних речи које треба енергично гонити из говора. Разговори о томе треба да се воде у свакој конкретној прилици, кад се наиђе на позајмљеницу у тексту или кад се она појави у говору ученика; исто тако, са ученицима ваља смишљено трагати за позајмљеницама у свакодневном говору и разним медијима (штампа, радио, телевизија и др.). Записивање домаћих речи, такође, може да буде подесан облик неговања језичке чистоте.

ДОПУНСКА НАСТАВА

Допунска настава се организује за ученике који - из објективних разлога - у редовној настави матерњег језика не постижу задовољавајуће резултате у неком од програмско-тематских подручја.

Зависно од утврђених недостатака у знањима и умењима ученика, као и узрока заостајања, наставник формира одговарајуће групе с којима организује допунски рад (на пример: група ученика с недовољним знањем одређених садржаја и граматике или правописа; група ученика који нису савладали неки од предвиђених елемената књижевне анализе или облика усменог и писменог изражавања; група ученика са артикулационим проблемима, итд.). На основу претходног испитивања тешкоћа и узрока, за сваку групу се ствара посебан, одговарајући план рада, чијим ће се савладавањем отклонити испољени недостаци у знању, умењу и вештини ученика. Допунски рад претпоставља и специфичне облике у савладавању одређених програмских садржаја (индивидуализација наставе - полупрограмираним и програмираним секвенцама, наставним листићима; предавањима с друкчијим - очигледнијим примерима; посебни групни и индивидуални задаци и др.). Нарочито треба водити рачуна о одмерености захтева, као и о стимулисању ученика за показане резултате (похвале, награде, позитивна оцена).

Допунски рад организује се током целе наставне године, односно одмах чим се уоче тешкоће појединих ученика у усвајању програмских садржаја. Чим савлада одређену тешкоћу или отклони недостатак, ученик престаје с допунским радом ван редовне наставе. Током даље редовне наставе такве ученике не треба испуштати из вида, односно - диференцирањем редовне наставе - омогућити ученицима да градиво савладају на редовним часовима.

ДОДАТНИ РАД

1. За додатни рад опредељују се ученици од IV до VIII разреда изнадпросечних способности и посебних интересовања за наставу српског језика, односно за продубљивање и проширивање знања из свих или само појединих програмско-тематских подручја редовне наставе (књижевност, језик, култура изражавања, филмска и сценска уметност). То су они ученици чија се знања, интересовања и даровитост изразитије испољавају већ у I, II и III разреду. Такве ученике уочавају, прате и подстичу наставници разредне наставе и педагошко-психолошка служба школе све до IV разреда када се први пут организује додатни рад (изводи се све до завршног разреда).

2. Додатни рад се организује и изводи за ученике од IV до VIII разреда, један час недељно током целе наставне године. Изузетно је важно да се започета динамика додатног рада одржи док се не реализује утврђени програм. Уколико се, изузетно, додатни рад организује само у једном делу наставне године, пожељно је да се интересовање даровитих ученика за овај рад доцније не гаси, односно да се они подстичу на самостални рад другим формама рада (нпр. појачаном

индивидуализацијом рада у редовној настави, давањем посебних задатака, ангажовањем у одговарајућим слободним активностима и др.).

3. **Додатни рад** - заснован на интересовању ученика за проширивање и продубљивање знања, умења и вештина - непосредније активира ученике и оспособљава их за самообразовање, развија њихову машту, подстиче их на стваралачки рад и упућује на самостално коришћење различитих извора сазнања. Под руководством наставника ученици се у додатном раду самостално служе књижевном и некњижевном грађом (у учењу и истраживању), те припремају и излажу своје радове (усмене, писмене, практичне) пред својом групом, разредом или целом школом. Знања, умења и вештине које су стекли истраживачким, индивидуалним и групним радом ученици користе у редовној настави, слободним активностима и у другим приликама (конкурси, такмичења, школске и друге приредбе). Ученике који се посебно истичу у додатном раду треба и посебно стимулисати (похвале, награде, стипендије за даље школовање, упис у одговарајућу средњу школу и др.).

4. Уочавање потенцијално даровитих ученика у овој области остварује се непосредним праћењем од стране наставника разредне и предметне наставе, анализом радова ученика и остварених резултата на смотрема, такмичењима, интервјуисањем ученика и родитеља и применом одређених инструмената од стране школског психолога-педагога. На основу добијених резултата праћења и испитивања, интересовања и жеља даровитих ученика и напред наведених оријентационих садржаја, наставник заједно са ученицима утврђује (конкретизује) програм додатног рада с групама или појединим даровитим ученицима. **Програмом рада** обухватају се сегменти оријентационих садржаја програма (зависно од интересовања и жеља ученика: сва подручја или само књижевност, односно језик, односно култура изражавања, односно филмска или сценска уметност). То значи да наставник није обавезан да с појединцем или групом ученика оствари оријентационе програмске садржаје у целини. Битно је да планирани програмски садржаји буду у складу са интересовањима и жељама ученика, као и са расположивим годишњим фондом часова.

5. Додатни рад из српског језика **може се реализовати као индивидуализовани** (примерен појединим ученицима) и **групни** (за групе ученика једног или више разреда који се посебно интересују за исте програмске садржаје додатног рада). Зависно од интересовања ученика и програмских тема, групе се могу мењати (флексибилност састава групе).

6. **Улога наставника у додатном раду је специфична**. У сарадњи са учеником (евентуално - родитељима и школским педагогом - психологом) наставник утврђује конкретан програм додатног рада (у развијеним школама програм може да утврди и стручни актив наставника српског језика у разредној и предметној настави). Реализујући програм додатног рада, наставник за сваку од одабраних тема проналази и примењује најпогодније облике и методе рада, пре свега оне које у највећој могућој мери активирају све потенцијале ученика, а нарочито оне који омогућавају развој креативности ученика. Током додатног рада наставник се поставља као сарадник који стручно помаже рад појединца или групе: упућује и усмерава, помаже да се дође до правих решења, закључака и генерализација. Однос ученика и наставника у додатном раду је сараднички, непосреднији и ближи него у редовној настави, заснован на узајамном поверењу и поштовању.

7. У додатном раду са ученицима наставник **прати и евидентира** њихов развој и напредовање, усавршава утврђене програме, открива нове могућности индивидуализације рада (проблемски задаци, истраживачки радови, програмиране и

полупрограмиране секвенце, коришћење књижевне и некњижевне грађе и разних апарата и техничких помагала и др.), те врши уопштавање и примену стечених знања, умења и вештина у различитим ситуацијама. Обезбеђује укључивање ученика у организоване облике рада ван школе (конкурси, смотре, такмичења). За сваког ученика води досије у који уноси битне податке о његовом напредовању у развоју, те се стара да тај досије прати ученике пре уписа у средњу школу.

8. Ученици се самостално опредељују за додатни рад из српског језика (могу бити мотивисани, али никако присиљавани на то). Приликом опредељивања ученика за додатни рад, објективно треба проценити мотиве који су утицали на њихову одлуку (у обзир долазе само стварно надарени ученици, оцене из српског језика, а жеље ученика и родитеља не представљају пресудан фактор, јер не мора у сваком одељењу да буде даровитих ученика за овај предмет, талентованих за све предмете и области). Ученик остаје укључен у додатни рад онолико времена (година) колико жели. Посебно треба водити рачуна о томе да се даровити ученици не оптерећују изнад њихових стварних могућности и жеља (довољно је да ученик - уз редовну наставу - буде ангажован још само у једном виду васпитно-образовног рада - додатном раду, на пример, из овог предмета).

МАТЕРЊИ ЈЕЗИЦИ ПРИПАДНИКА НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА АЛБАНСКИ ЈЕЗИК GJUHA SHQIPE

QELLIMET DHE DETYRAT

Elementi kryesor i identitetit individual i cili përbën një nga tiparet themelore të një kombi është gjuha. Procesi i cili asnjëherë nuk përfundon është mësimi i gjuhës, prandaj edhe kërkon përkushtim të madh, sepse ka peshë të veçantë, veçanërisht në shkollë ngase kryen funksion të dyfishtë: si lëndë kryesore mësimore dhe si gjuhë për lëndët e tjera shkollore.

Nëpërmjet të lëndës së gjuhës amtare nxënësit aftësohen të lexojnë tekste të ndryshme, të shprehin drejt dhe qartas me gojë e me shkrim në situata të ndryshme, të mësojnë si të hartojnë tregime, të tregojnë ngjarje, të argumentojnë pikëpamje, qoftë me gojë, qoftë me shkrim, të hartojnë shkrime të argumentuara dhe të marrin pjesë aktive në debate, të përdorin gjuhën e tyre amtare në përputhje me situata konkrete të komunikimit. Thelbin e mësimin të gjuhës amtare në shkollë e përbën formimi i shprehive të përdorimit të gjuhës me gojë dhe me shkrim dhe njohja e modeleve kulturore e estetike të domosdoshme për formimin e tyre kulturor.

Programi i gjuhës shqipe për klasën e pestë është konceptuar, jo vetëm si vazhdimësi e programeve të klasave paraprake, por kryesisht si konceptim e lidhje me programin e klasës së gjashtë të shkollës fillore.

Programi i gjuhës për këtë klasë është organizuar përmes këtyre shkathtësive të komunikimit : dëgjimit, të folurit, leximit dhe shkrimit brenda të cilave janë vendosur tërësitë tematike e në kuadër të tyre përmbajtjet programore dhe rezultatet e pritshme.

Nëpërmjet kësaj lënde, nxënësit pasurojnë fjalorin, mësojnë përdorimin e kategorive gramatikore nëpërmjet shkathtësive gjuhësore, rregullat kryesore të saj dhe drejtshkrimin, mësojnë si të vlerësojnë, të ndërtojnë dhe kultivojnë aftësitë e tyre për të gjykuar. Ajo i vë nxënësit në kontakt me veprat madhore të letërsisë kombëtare dhe botërore që janë në pajtueshmëri me dëshirën, kërkesën dhe moshën e tyre. Duke lexuar, nxënësit fitojnë një përfytyrim fillestar për krijimtarinë letrare dhe periudhën kohore të caktuar.

KLASA E V-të

DETYRAT OPERATIVE

Përforcimi dhe zhvillimi i njohurive të përvetësuarra më parë është qëllimi kryesor i mësimin të gjuhës shqipe në klasën e gjashtë e ato janë:

Zhvillimi i shkathtësive të dëgjimit informativ dhe të dëgjuarit aktiv në grup në kuptimin e marrjes së informatave dhe të mesazheve;

Zhvillimi i kulturës dhe shkathtësive të komunikimit, komunikimin verbal e joverbal;

Zhvillimi i shkathtësive të folurit aktiv individual e në grup në funksion të përvetësimit të gjuhës standarde dhe të thellojë njohuritë themelore gjuhësore;

Zhvillimi i shkathtësive të shkruarit funksional dhe të shkruarit subjektiv (vetjak);

Të kuptojë dhe të dallojë të lexuarit e teksteve letrare dhe joletrare e të përvetësoj teknikat e leximit;

Të përvetësojë të shkruarit në funksion të përvetësimit të gjuhës, të leksikut;

Të përvetësoj të shkruarit në funksion të drejtshkrimit dhe të pikësimit.

Organizimi i përmbajtjes programore

5 orë në javë, 180 orë në vit.

OBJEKTIVAT PROGRAMORE

Nxënësi duhet të jetë në gjendje:

Të njohë:

Tekste letrare dhe joletrare;

Fjalët e ndryshueshme e të pandryshueshme, tipat dhe llojet e fjalive;

Të kuptojë:

Tekste letrare dhe joletrare;

Fjalët e ndryshueshme dhe pandryshueshme, gjymtyrët kryesore dhe të dytat të fjalisë, fjalitë e përbëra dhe ligjëratën.

Të zbatojë:

Njohuritë e fituara gjuhësore fonetike e gramatikore;

Njohuritë e fituara mbi modelet e shkrimit;

Njohuritë e fituara mbi modelet e teksteve letrare dhe joletrare.

Të analizojë:

Takste letrare dhe joletrare;

Fjalitë e thjeshta dhe fjalitë e përbëra.

Vlerat, qëndrimet, formimi:

Të menduarit e pavarur për atë që dëgjon, shpreh, lexon dhe shkruan;

Kulturë e sjelljes personale - qëndrimi, sjellja, toleranca, mirëkuptimi;

Komunikimi, vullneti, bashkëpunimi, ndihma reciproke etj.

PËRMBAJTJA PROGRAMORE

Shkathtësitë e komunikimit

Të dëgjuarit

Të folurit

Të lexuarit

Të shkruarit

TË DËGJUARIT

TËRËSITË TEMATIKE

1. Të dëgjuarit informativ;
2. Të dëgjuarit efektiv;
- I. 3. Të dëgjuarit e teksteve letrare dhe joletrare;
- I. 4. Të dëgjuarit në funksion të përvetësimit të gjuhës;
- I. 5. Të dëgjuarit në funksion të zgjerimit të leksikut.

II. TË FOLURIT

TËRËSITË TEMATIKE

- II. 1. Të folurit informativ;
- II. 2. Të folurit aktiv në grup;
- II. 3. Të folurit në funksion të teksteve letrare dhe joletrare;
- II. 4. Të folurit në funksion të përvetësimit të gjuhës;
- II. 5. Të folurit në funksion të zgjerimit të leksikut;
- II. 6. Të folurit joverbal.

III. TË LEXUARIT

TËRËSITË TEMATIKE

- III. 1. Të lexuarit e teksteve letrare;
- III. 2. Të lexuarit e teksteve joletrare;
- III. 3. Të lexuarit në funksion të teknikave të leximit;
- III. 4. Të lexuarit në funksion të përvetësimit të gjuhës;
- III. 5. Të lexuarit në funksion të zgjerimit të leksikut.

IV. TË SHKRUARIT

TËRËSITË TEMATIKE

- IV. 1. Të shkruarit funksional;
- IV. 2. Të shkruarit personal imagjativ;
- IV. 3. Të shkruarit në funksion të përvetësimit të gjuhës;
- IV. 4. Të shkruarit në funksion të përvetësimit të leksikut;
- IV. 5. Të shkruarit në funksion të përvetësimit të drejtshkrimit;
- IV. 6. Të shkruarit në funksion të pikësimit.

QASJET NDËRLËNDORE DHE NDËRPROGRAMORE

Gjuha shqipe është mjet komunikimi për të gjitha lëndët, mirëpo lidhje të drejtpërdrejta vihen me:

- Edukatë muzikore;
- Edukatë figurative
- Edukatë qytetare ose fetare;
- Punë dore,
- Histori;
- Gjuhë joamtare, etj.

Pesha dhe rëndësia e lidhjes ndërlëndore përbën një resurs shumë të favorshëm e ndikues në zhvillimin dhe formimin e tërësishëm të personalitetit të secilit nxënës. Mësimdhënësit duhet të punojnë sa më shumë që është e mundur në realizimin e integritetit ndërlëndor, sepse është shumë edomoshme në këtë kohë të zhvillimit të kompjuterizimit dhe internetit.

Janë të shumta përmbajtjet dhe temat nga fushat e ndryshme që mund të trajtohen, zhvillohen dhe realizohen si pjesë ndërprogramore. Rëndësia e tyre kryesisht përcaktohet nga mundësitë e sigurimit të literaturës dhe peshës që mund të ketë mosha dhe koha e realizimit. Lidhjet ndërprogramore janë kryesisht të fushave si:

- Të drejtat e njeriut - fëmijëve;
- Edukimi shëndetësor;
- Ekologjia dhe mjedisi;
- Barazia gjinore; etj.

UDHËZIME PËR REALIZIMIN E PROGRAMIT

Vendin kryesor në realizimin e përmbajtjes programore e zë metodologjia e mësimdhënies. Mësimdhënësi, gjatë realizimit të procesit mësimor duhet të ketë parasysh strategjinë më efektive, të cilat e mundësojnë mësimin efektiv. Për nxënësit, mësimdhënësi duhet të jetë model në mënyrën e përdorimit të shkathtësive gjuhësore dhe njëherit vëmendja e tij duhet të përqendrohet në disa parime bazë:

Përqëndrimi në komunikimin (shkathtësitë e komunikimit) dhe përqëndrimi në gjuhën e gramatizuar;

Përqëndrimi në nxënësin dhe të nxënit e tij. Në qendër të vëmendje duhet të jetë nxënësi. Karakterin, përparësitë dhe dobësitë e nxënësit mësuesi duhet të bëjë përpjekje që t'i njohë mirë, ta verifikojë a është tip i mbyllur a i hapur, frikacak apo guximtarë, a merr vetë iniciativa apo duhet të nxitet nga mësuesi etj.

Roli i mësimdhënësit është rol vendimtarë që do të ndihmonte në procesin e mësimdhënies dhe mësimnxënies. Kjo do të varet nga planifikimi i orës mësimore: përdorimi i hapësirës në klasë, d.m.th. mënyra e vendosjes së bankave si dhe aktivitetet që zhvillohen në klasë: mënyra e komunikimit, luajtja e roleve, puna në grupe etj.

VLERËSIMI

Vlerësimi ka për qëllim verifikimin se në ç`shkallë kanë zotëruar nxënësit objektivat e përcaktuara, të identifikojë vështirësitë me të cilat ballafaqohen nxënësit, t`u mundësohet atyre që t`i identifikojnë përparësitë dhe pengesat, si dhe t`u ndihmohet nxënësve në përmirësimin e pikave të dobëta.

Mësimdhënësi në vazhdimësi duhet të vlerësojë:

Njohuritë që kanë fituar nxënësit: në ç`shkallë kanë zotëruar nxënësit fjalorin dhe sa është i aftë nxënësi t`i përdorë shkathtësitë gjuhësore;

Pengesat e nxënësve: vlerësohet shkalla e zotërimit të njohurive me qëllim të eliminimit të pengesave dhe të ndihmës së nxënësve për eliminimin e vështirësive;

Integrimin e njohurive të fituara: vlerësohen aktivitete apo projektet e ndryshme që nxënësit realizojnë jashtë programit shkollor dhe integrimin e këtyre njohurive në situata brenda shkollës.

Gjatë procesit mësimor rëndësi të veçantë do të kenë mënyrat e ndryshme të vlerësimit si:

Vlerësimi nga mësimdhënësi; vlerësimi i drejtpërdrejtë dhe i pandërprerë, përcjellja e vazhdueshme e rezultateve të nxënësve si dhe vlerësimi indirekt me anë të testeve;

Vlerësimi nga nxënësi; gjatë punës në grupe ose gjatë përgjigjeve që japin, nxënësit mund të plotësojnë njëri-tjetrin dhe njëkohësisht vlerësojnë mbi bazën e argumenteve;

Vetëvlerësimi; vlerësimi i vetë nxënësit.

Rëndësi të veçantë gjatë vlerësimit duhet t`i kushtojmë të shprehurit me gojë në vazhdimësi, të shprehurit gojor përmes ndërveprimit si dhe të shprehurit me shkrim:

Të shprehurit gojor për ngjarje, tregime, shpjegime;

Pyetjet dhe përgjigjet;
Iniciativat;
Mendimet e pavarura;
Shqiptimin e fjalëve;
Aktivitete brenda punës në grup;
Radhitja e fjalëve në fjali;
Fjalori (leksiku).

Vërejtje: Arsimtari mund të bëjë zgjedhjen e literaturës shtesë për realizimin e programit.

PËRMBAJTJA E PROGRAMIT

I. TË DËGJUARIT DHE TË FOLURIT

I. Kulturë e të folurit praktikë gjuhësore

Vetja dhe të tjerët, jeta në klasë, në shkollë, në shtëpi, në rreth etj.;

Të folurit për informacione të marra nga: mediat (televizioni, radio), shoqëria, interneti etj. ;

Përshkrime, tregime, shpjegime, përmbledhje, lutje, qortime, këshilla, përshtypje, shqetësime dhe dëshira;

II. Tekstet letrare dhe joletrare

Regjistrat e gjuhës;

Analizë e teksteve me karakter edukativ dhe shëndetësor; identifikimi I formave teksture: poezi, prozë, tekst dramatik.;

III. Zhvillimi i gjuhës

Të folurit për veten, familjen, rrethin, dikur dhe sot. Praktikimi i përdorimit të foljeve në kohë, në kontekstet e temave përkatëse; përdorimi i drejtë i përemrave; përdorimi i drejtë i tipave kryesore të fjalive;

Gjuha standarde dhe dialektore;

IV. Kulturë e të lexuarit

Leximi me zë- artistik (pjesëmarrja në role, recitim, komedi);

Ideja kryesore dhe detajet (lidhjet asociative, krahasimet, kontrastet), zhanret dhe kategoritë letrare: subjekti, kompozicioni, tema, komedia, tragjedia, komentim I teksteve;

V. Zhvillimi i gjuhës

Edukatë shëndetësore, të drejtat e njeriut, barazi gjinore;

Intonacioni në përputhje me shenjat e pikësimit;

Fjalja e thjeshtë dhe fjalja e përbërë;

Parashtesat, prapashtesat dhe mbaresat;

Kohët e thjeshta dhe të përbëra të foljeve dhe kategoritë e tjera të saj- analizë gjuhësore;

Vetja dhe të tjerët, nevojat dhe interesat e tyre, biografia dhe autobiografia, shoqëria jonë dikur dhe sot, njoftime, ftesa, falënderime, urime, përmbledhje, tregime, vjersha, pjesë humoristike, raporte, përshtypje, preferencat;

II. KULTURË E TË SHKRUARIT

I . Kulturë e të shkruarit/ të shkruarit individual

- Ese, raporte, kërkesa, komente, shkrimi deskriptiv (përshkrues), shprehjet e figurshme dhe frazeologjike (kuptimi I parë dhe I figurshëm);

- Rregullat morfologjike, sintaksore dhe leksikore;

- Fjalia foljore dhe jofoljore;
- Tipat kryesore të fjalive (dëftore, pyetëse, nxitëse, dëshirore, thirrmore) dhe format e tyre (pohore, mohore); fjalitë e pavarura kryesore dhe të varura;
- Kryefjala, kallëzuesori i kryefjalës, kundrinori (i drejtë, i zhdrejtë, i zhdrejtë me parafjalë);
- Rrethanori (i vendit, i kohës, i shkakt) si dhe përcaktori dhe ndajshtimi;
- Emri, mbiemri, përemrat vetorë, pyetës, lidhorë, të pacaktuar;
- Format veprore dhe joveprore të foljeve; foljet e zgjedhimit të parë e të dytë në mënyrën dëftore, lidhore, habitore, kushtore e urdhërore;
- Formimi i fjalëve të prejardhura (parashtesë, prapashtesë, rrënjë) dhe të përbëra; sinonimet, antonimet.

БУГАРСКИ ЈЕЗИК

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

ПЕТИ КЛАС

Образователни цели и задачи на обучението по български език са:

- развиване на любов към майчиния език и необходимост за негово развиване и усъвършенстване;
- систематизиране и усвовање на учебниот материјал, обработен во почетниот курс;
- теоретично и практично усвовање на фонетичните јавления и појави,
- понатамошно набљудување врху разликите меѓу правописа и правојавувањето во българскиот јазик / несъответствие меѓу бројот на звуците и бројот на буквите во одделни случаи/;
- овладување со нормативната граматика и стилистичните можности на българскиот јазик;
- усвовање на основните граматички појави: части наречја /видове думи / и граматичките им особености;
- усвовање на претставата за изречење и неговите делови;
- вежбувања по изразително четене и рецитирање;
- речево комуникање во различни речеви ситуации; Прилагање на различни речеви активности/ претставување, информирање, раскажување, претставување, опишување, изкажување/; подготовка за самостојно прилагање на посочените активности;
- понатамошно развиване на усет за автентични естетички вредности во уметничката литература;
- анализирање структурата на епичката творба, како внимание одделно се одделува на литературните образи;
- откривање на главните мотиви и поетичките слики и технички анализи во епичкото произведение;
- создавање на навик у учениците да си служат со различни извори за правилно пишување, говорене, обогатување на речниковиот фонд, стилистично разновидност /правописен, правојавувањен, тълковен, синонимен, фразеологичен речници/;
- понатамошно подготвување, учество, творечко обогатување, развивање и вредување на ученичките извънкласови активности (секции: литературна, јазикова, рецитаторска, драматичка, журналистичка и др.).

ЕЗИК

Граматика

Начален преговор по фонетика: Звукове и букви в българския език/ звукове, ДЖ, ДЗ. Ъ, : букви: Щ, Ъ, Ю, Я; словосъчетания: ЙО, БО/. Разлики в правопис и правоговор.

Делитбени основи на гласните: предни, задни; високи, ниски; тесни, широки; закръглени, незакръглени; твърди, меки. Делитбени основи на съгласните: по място на учленение; по начин на учленение; по звучност-беззвучност; по твърдост мекост.

Обеззвучаване на звучните съгласни при изговор

Преглас на съгласните К, Г, Х в Ч, Ж, Ш; и в Ц, З, С /първа и втора палатализация/

Промениливо и непромениливо Я. Подвижен и непостоянен Ъ.

Ударението в българския език. Особености.

Сричка. Видове срички: отворени, затворени; ударени, неударени.

Начален преговор, затвърдяване и разширяване на знанията за:

- Съществително име: граматически особености: видове, род, число, членуване.

- Прилагателно име: граматически особености: видове, род, число, членуване, степенуване.

- Числително име: видове.

- Местоимение: Разпознаване на видове местоимения. Граматическо и функционално значение на местоименията.

- Глагол. Граматически категории на глагола:, лице, число, време спрежение и вид. Основни глаголни времена

Неизменяеми части на речта. Разпознаване. Граматическо и функционално значение на неизменяемите части на речта.

Съкращение на думите.

Начален преговор за изречение. Видове изречения по начин на изказване - упражнения.

Видове изречения по състав и граматически строеж - прости и сложни. Строеж на простото изречение - главни части: подлог и сказуемо.

Преговор и затвърдяване на второстепенни части на изречението: пряко и непряко допълнение, определение, обстоятелствено пояснение (за място, време и начин).

ПРАВОПИС

1. Правопис на гласните под ударение и без ударение: правилно писане и изговаряне на краткия член при съществителни имена от м.р.: града /градъ/, часа /часъ/;

2. Правопис на беззвучните и звучни съгласни: а) правопис и изговор на звучните съгласни в края на думите; б) правопис и изговор на беззвучните съгласни в началото и в средата на думите; в) писане на двойно ТТ при същ. имена от ж.р.; г) правопис на форми на съществителни имена в мн.ч.; д) писане на двойно НН при прилагателни имена.

3. Употреба на пунктуационните знаци: точка, удивителен знак, въпросителен знак, многоточие, тире, две точки, кавички.

ЛИТЕРАТУРА

Класно четене

Георги Струмски: Добре дошъл

Стоян Ц. Даскалов: Първото упражнение

Астрид Линдгрен: Пипи - славното момиче

Александър Геров: Сбогом, птичко

Зора Загорска: Вълшебното изворче

Ангел Каралийчев: Житената питка
Пею Яворов: Пролет
Елин Пелин: На браздата
Любен Каравелов: Хубава си моя горо
Христо Ботев: На прощаване
Народна приказка: Отмъщението на Хитър Петър
Банчо Банов: Работният кос / басня/
Асен Босев: Кирчо пред съда
Чудомир: Туристи

Извънкласно четене

Елин Пелин: Разкази
Емилиян Станев: Майчина тревога - разкази
Български народни приказки /по избор/
Девојче бело и црвено - народни песни от Босилеградско / по избор/
Вк "Другарче" - четива по избор
Роман за деца от съвремената българска литература, по избор на учителя

Четене

Проучване на текста за изразително четене (тематична и емоционална обособеност на ритъма, темпото, паузите, тембъра на гласа, логическото ударение и паузите в изречението).

Упражняване на изразително четене, убедително разказване и рецитиране, с изразяване на лично мнение пред аудитория.

Научаване наизуст няколко лирични стихотворения и откъси от проза.

Анализ на текста

Насоки за анализ на епическо произведение: тема, идея, композиция.

Анализ на образите от различни позиции: външен вид, действия, мисли и чувства, драматичен сблъсък, психологическо мотивиране на действието, социални условия, етични преценки на постъпките на героите.

Тълкуване формата на изложение (-разказване, -описание, -диалог).

Продължаване на работата за създаване на функционален план на текста с използване на факти от него.

В описателните текстове на повествователната проза се откриват по-важните елементарни картини, техните изразни функции и връзки с други елементи на произведението (действие, образ, ситуация, динамика, чувства). Откриване езиковостилните средства, с които са изобразени картини и подбудени художествени впечатления.

Подтиквање на учениците да схванат и усвојат функционалните понятия: стил, картинност, съвест, фантазия, отъждествяване, характерни духовни качества - родолюбие, патриотизъм; творчески преживявания, мнение, становище, причина, последица, тема, поука /идея/; композиция на съчинението, въведение, завръзка, кулминация, развръзка, обрат на действието; фантастично, лично, колективно; чест, справедливост, солидарност, почтенност, духовитост, досетливост, любознателност; неизвестно и загадъчно.

Усвојат се следните понятия: основни елементи на поетическото изразявање (епитет, звукоподражание, олицетворение, сравнение); разказване в 1. и 3. лице; **затвърдяват се понятията от началния курс:** стих, куплет, стихотворение; видове стихове, мотив, описателно стихотворение; фабула и нейните елементи: увод, действие, завръзка, конфликт, кулминация, развръзка; етична характеристика на образите.

ГОВОРНА И ПИСАНА КУЛТУРА

Говорна култура

Разказване на случки и преживявания (тока на действието да е по хронологични ред на разказването) по общ и самостојателен плантезис. Разказване на измислена случка въз основа на дадена тема - по самостојателен план, съчинен с помошта на преподавателя.

- всекидневно действие (чистене на обувки, приготвяне на закуска, варене на чай);

- външно и вътрешно пространство (селски и градски; пролетен, летен, есенен и зимен пейзаж; моята стая, нашата класна стая, амбулаторията);

- подробности в природата (овощното дърво през пролетта; лозето и парка през есента; полето под снега);

- животните в движение (ято птици, сърни, куче);

- хората в движение (селянина на полето, децата на излет);

Отбелязване на сполучливите литературни портрети и езиковите изрази, чрез които са изобразени. Портрет на личностите от социалната среда (член от семейството, приятел, съученик).

Известяване. Вест - истинска или измислена (село, улица, училище) по въпросите: кой, кога, къде, какво, как и защо.

Преразказване съдържанието на кратки текстове.

Преразказване по избор: динамични сцени от епическо произведение, филм, телевизионна емисия.

Откриване на езиковите и стилни средства в откъси, имащи описателен характер.

Писмена култура

Самостојателно съставяне на изречения, в които са отразени езиковите и правописни явления.

Въпроси и писмени отговори във връзка с обработен текст, филм или театрално представление. Въпроси и писмени отговори във връзка със събития и случки от всекидневието.

Описание на външно и вътрешно пространство по даден план.

Истинска вест (село, град, училище) - по даден план. По-нататъшна работа за упражняване техниката за съставяне на писмено съчинение (главна част на темата, избор и разпределение на материала, основни елементи на композицията и групиране на материала според композиционните етапи.)

Писмо (междучилищна кореспонденция) общи правила за писане на писмо като вид съчинение и форма на общуване.

Шест домашни писмени упражнения и техен анализ по време на час.

Четири класни работи /упражнения/ по един час за изработка и по два часа за поправка.

Свободноизбираема програма

ЛИТЕРАТУРА

Учениците да се насочват да разберат характерните белези на литературното произведение - лирическо и епическо: поетичен език, лирически картини, мотиве, главно и второстепенни сюжетни линии, главни и второстепенни герои.

Анализ на подбрано епическо произведение: тема, композиция, образи, език и стил.

Анализ на съвременен литературен произведение - по избор на учениците.

Заучаване наизуст на побрани откъси от различни жанрове.

Разговор върху филм, театрално представление, телевизионна драма (артист, акторско изкуство, режисюра и режисор, текст и писател, музика и композитор).

Език и говорна и писмена култура

Пряка и непряка реч.

Изменяеми и неизменяеми части на речта - функционалното им значење при общување. Словообразување.

Функционалност на члена/членувањето во бугарскиот јазик.

Съоставка меѓу диалекта и книжовниот јазик во фонетично и лексикално одношење. Съставяне на диалектен речник (остарели и диалектни думи).

НАПЪТСТВИЈА ЗА ОСЪЩЕСТВЈАВАЊЕ НА ПРОГРАМАТА

Език: граматика и правопис

Во јазиковото учење учениците се подготвјуваат за правилно усно и писмено общување на книжовен бугарски јазик. Затоа изисквањата во таа програма не се насочени само на јазикови правила и граматични норми, но и на функцијата им. Например, изречението не се възприема само како граматична част (од гледната точка на структурата му), но и како комуникативна част (од гледна точка на функцијата му во комуникацијата).

Основни програмни изисквања во учењето по граматика е учениците да се запознајат со јазикот и да го тълкуваат како система. Нито едно јазиково явление не би требало да се изучава изолирано, во контекста во којто се реализира неговата функција. Во 1. и 2. клас во рамките на упражнењата за слушање, говор, четене и писане учениците

забележуваат јазиковите явления без техните наименовања, а од трети до осми клас концентрично и последователно ќе се изучаваат граматическите съдржанија, имајќи во предвид възрастта на учениците.

Последователноста се осигурува со самиот избор и разпределението на учебните съдржанија, а конкретизирането на степената за обработка, како напътствиа на учебната практика во одделни класове, посочена е со јасно формулирани изисквања: забележување, съглеждане, усвојување, понятие, разпознавање, различавање, информативно, употреба, повторение и систематизиране. Со посочувањето на степената на програмните изисквања на учителите се помага во тјхната настойчивост да не обременуваат учениците со обем и задълбочена обработка на јазиковиот материјал.

Селективноста се провежда со изборот на нај-основните јазикови закономерности и информации, които се отнасят към тјх.

Со такова отнасяне към јазиковиот материјал во програмата учителите се насочуваат тълкувањето на граматичните категории да обосновават на тјхната функција, която са учениците запазили и научили да ползуваат на практика во предишните класове. Последователноста и селективноста во граматиката нај-добре се съглеждат во съдржанијата по синтаксис и морфологијата од I до VIII клас. Същите принципи са проведени и во останалите области на јазикот. Например, алтернацијата на съгласните к, г, х,, ј, учениците нај-напред ќе забележуваат во строежа на думите во V клас, а чрез упражнења и јазикови игри во този и во предишните класове ќе придобиват навики за правилна употреба на дадените консонанти во говорот и писането; елементарни информации за палаталните съгласни ќе придобият во шести клас, а придобитите знания за значителните звукови особености во бугарскиот јазик ќе се систематизираат во VIII клас. По този начин учениците ќе придобият основни информации за звуковите промени, ќе научат да прилагат на јазикова практика, а няма да бъдат натоварени со описанијата и историјата на посочените явления.

Елементарни информации по морфологијата учениците ќе получаваат од II клас и последователно од клас во клас ќе се разширјуваат и задълбочаваат. Од самото начало учениците ќе придобиват навики да забележуваат основните морфологични категории, например: во II клас освен забележување на думи, които назоваваат предмети и

същества включва се и разпознаването на род и число на тези думи, а в III клас разпознаване: лицето на глагола. По този начин учениците ще се въвеждат последователно и логически не само в морфологичните, но и в синтактичните закономерности (разпознаване лицето на глагола - лични глаголни форми - сказуемо - изречение). Думите винаги трябва да забелязвам и обработвам в рамките на изречението, в което се забелязват техните функции, значения и форми.

Програмните съдържания, които се отнасят до ударението не трябва да се обработват като отделна методическа единица. Не само в езиковото обучение, но и в обучението по четене и езикова култура, учениците трябва да се учат на книжовната норма, а с постоянни упражнения (по възможност ползване на аудио-визуални записи) учениците трябва да придобиват навици, да слушат правилното произношение на думите.

За овладяване на *правописа* нужно е да се организират системни писмени упражнения, различни по съдържание. Покрай това, на учениците от ранна възраст трябва да се дават напътствия да си служат с правописа и правописния речник (училищно издание).

Упражненията за овладяване и затвърдяване на знанията по граматика до степен прилагането им на практика в нови речеве ситуации произлизат от програмните изисквания, но са обусловени и от конкретната ситуация в класа - говорните отклонения от книжовния език, колебанията, грешките, които учениците допускат в писменото изразяване. Затова съдържанията за упражнения по езиково обучение трябва да са определени въз основа на систематичното напредване в говора и писането на ученика. По този начин езиковото обучение ще има подготвителна функция в правилното комунициране на съвременен книжовен български език.

В обучението по граматика трябва да се прилагат следните постъпки, които на практика са се показали със своята функционалност:

- Насърчване на съзнателните дейности и мисловна самостоятелност на учениците.
- Премахване на мисловната инерция и ученически склонности за имитация.
- Обосноваване обучението на съществени ценности, т.е. на значителни свойства и стилистичните функции на езиковите явления.
- Уважаване на ситуационното обуславяне на езиковите явления.
- Свързване на езиковото обучение с приключения от художествения текст.
- Откриване на стилистичните функции, т.е. изразителността на езиковите явления.
- Използване на художествените приключения като насърчване за учене на майчиния език.
- Системни и осмислени упражнения в говора и писането.
- По-ефикасно преодоляване на етапите за разпознаване на езиковите явления.
- Свързване знанията за езика в континуитет с непосредствената говорна практика.
- Осъществяване континуитета в системата на правописни и стилистични упражнения.
- Подбуждане на езиковата изразителност на ученика в ежедневието.
- Указване на граматична съставност от стилистични граматични средства.
- Използване на съответни илюстрации за подходящи езикови явления.

В обучението по граматика функционални са онези постъпки, които успешно премахват мисловна инерция на ученика, а развиват интерес и самостоятелност у учениците, което подтиква тяхното изследователско и творческо отношение към езика. Посочените указания в обучението подразбират неговата свързаност с живота,

езиковата и художествена практика, те. с подходящи текстове и речеве ситуации. Затова указанието за съответни езикови явления на изолирани изречения извадени от контекста е означено като нежелано и нефункционално постъпване в обучението по граматика. Самотните изречения лишени от контекста биват мъртви модели добри формално да се преписват, да се учат наизуст и да се възпроизвеждат, а всичко това пречи на съзнателната дейност на учениците и създава съответна основа за тяхната мисловна инерция.

Съвременната методика в обучението по граматика се залага центъра на тежестта при обработка на езиковите явления да бъде обоснована на съществени особености, а това означава техните значителни свойства и стилистични функции, което подразбира изоставяне на формалните и второстепенните белези на изучаваните езикови явления.

В езиковото обучение нужно е да се съглеждат езиковите явления в ежедневието и езиковите околности, които обуславят тяхното значение. Учениците трябва да се насочват да използват изгодни текстове и речеве ситуации, в които дадено езиково явление естествено се явява и изказва. Текстовете трябва да са познати на учениците, а доколкото неса трябва да се прочетат и да се разговаря върху тях.

Учителят трябва да има в предвид, че запознаването на същността на езиковите явления често води чрез преживелици и разбиране на художествен текст, което ще бъде допълнително насърчване за учителя при даване на напътствия на учениците да откриват стилистичните функции на езиковите явления. Това ще допринесе развитието на ученически интерес към езика, понеже художествените приключения съчиняват граматичното съдържание по-конкретно, по-леко за прилагане.

Нужно е учителят да има в предвид значителната роля на систематичните упражнения, т.е. учебния материал не е овладян добре, ако не е добре упражнен.

Това означава, че упражненията трябва да бъдат съставна част при обработка на учебните съдържания, повторението и затвърдяването на знанията.

Методиката по езиково обучение теоретично и практически указва, че в обучението по майчин език трябва по-скоро да се преодолите степените на препознаването и възпроизвеждането, а с търпеливо и упорито старание да възприемат знания и навици - *приложимост* и *творчество*. За да се на практика удовлетвори на тези изисквания, функционално е във всеки момент знанията по граматика да бъдат във функция на тълкуването на текста, с което се издига от препознаването и възпроизвеждането до степен на практическо приложение.

Прилагането на знанията за езика на практика и неговото преминаване в умения и навици се постига с правописни и стилистични упражнения.

Учениците трябва континуирано да се подтикват към свързването на знанията си с комуникативния говор. Една от по-функционалните постъпки в обучението по граматика е упражняването обосновано в използването на примери от непосредствената говорна практика, което обучението по граматика доближава до ежедневиите потребности, в които се езика явява като мисловна човешка дейност. Обучението по този начин бива по-практично и интересно, което на ученика прави удовлетворение и дава възможности за неговите творчески прояви.

Съвременната методика на обучение изтъква поредица от методически похвати, които трябва да се прилагат в програмните съдържания по езикознание и които дават възможност да всеки съзнателен път, започвайки от този, който е в рамките на учебния час, получи своята структура.

Обработката на нови програмни съдържания подразбира прилагане на следните методически похвати:

- Използване на подходящ текст върху който се съглежда и обяснява дадено езиково явление. Най-често се използват кратки художествени, научно популярни и публицистични текстове като и примери от писмените упражнения на учениците.

- Използване на изкази (примери от подходящи, текущи или запомнени)[^] речевите ситуации

- Насърчване на учениците да подходящия текст разберат цялостно и подробно.

- Затвърдяване и повторение на знанията за научените езикови явления и понятия, които непосредствено допринасят за по-леко разбиране на учебния материал (ползват се примери от учен текст).

- Насърчване на учениците да забелязват в текста примери от езикови явления, които са предмет на опознаването.

- Съобщаване и записване на новия урок и насърчване на учениците да забелязаните езикови явления изследователски съглеждат.

- Осъзнаване важните свойства на езиковите явления (форми, значения, функции, промени, изразителни възможности...).

- Разглеждане на езиковите факти от различна гледна точка, тяхната компарация, описване и класификация.

- Илюстриране и графическо представяне на езиковите понятия и техните отношения.

- Дефиниране на езиковото понятие; изтъкване свойствата на езиковите явления и забелязаните закономерности и правилности.

- Разпознаване, обяснение и прилагане на овладения учебен материал в нови ситуации и от примерите, които дават самите ученици (непосредствена дедукция).

- Затвърдяване, повторение и прилагане на усвоените знания и умения (поредни упражнения в училището и у дома).

Посочените методически постъпки помежду си се допълват и реализират се в непрекъснато и синхронно предположение. Някои от тях могат да бъдат реализирани преди започването на часа в който се разглежда даденото езиково явление, а някои след завършването на часа. Така например текст, който се използва за усвояване на знания по граматика трябва да бъде запознат предварително, а някои езикови упражнения са задача за домашна работа. Илюстрирането, например, не трябва да бъде обезателен етап в учебната работа, но се прилага когато му е функционалността безспорна.

Паралелно и сдружено в посочения съзнателен път протичат всички важни логически операции: наблюдение, съпоставка, заключение, доказателство, дефиниране и даване на нови примери. Това означава, че часовете в които изучава съдържанието по граматика нямат отделни етапи, т.е. ясно забележими преходи помежду тях. Виден е прехода помежду индуктивния и дедуктивния метод на работа, като и осъзнаването на езиковите явления и упражняване.

Литература

Въвеждане на най-малките ученици в света на литературата, и в останалите, така нар. нелитературни текстове (популярни, информативни) представлява изключително отговорна преподавателска задача. Именно на този степен образование получават се основни и не по-малко значителни знания, умения и навици, от които до голяма степен ще зависи ученическата литературна култура, но и неговата обща култура, върху която се изгражда цялото образование на всеки образован човек.

Премахната е неестествената граница между областите *литература* и *извънкласно четене*. Така всички видове текстове за обработка получават еднаква тежест. Литературата, предназначена за даден клас е пазпределаена на литературни

родове: лирика, епос, драма. Различията са в тяхната цялостна художествена или информативна стойност, които влияят на определени методически решения (приспособяване на четенето към вида на текста, тълкуване на текста в зависимост от неговата вътрешна структура, връзката и групировката с определени съдържания по други предметни области - граматика, правопис и езикова култура и др.

Текстовете по литература представляват програмна основа. Учителят има начална възможност предложените текстове да приспособи към учебните нужди в своя клас, но задължително трябва да има свободен избор от нашето народно устно творчество и т. нар. Литературни текстове - към програмните изисквания.

Четене и тълкуване на текст

Особеностите и деликатностите на този предметен сегмент не са толкова в програмираните съдържания, колкото са във възрастовите възможности на най-малките ученици, дадените съдържания добре да се приемат, за да може получените знания и умения функционално да си служат във всички останали учебни обстоятелства. Въз основа на това, четенето и тълкуването на текста в началните класове е във функция на по-нататъшното усъвършенстване на гласно четене, а след това последователно и систематично въвеждане в техниката на четене наум, както и усвояване на основни понятия, отношения и реалации, която съдържа в себе си прочетения текст.

Четене на текст, преди всичко, на най-малките възрастови групи имат всички белези на първо и основно овладяване на тези умения като знания, предимно в първи клас. Особено е важно учениците постепенно и функционално добре да овладеят четенето на глас, което в себе си съдържа някои от важните особености на логическото четене (изговор, височина на гласа, пауза, интонационно приспособяване и др.), и което естествено ще се стреми към все по-голяма изразителност във втори клас (нагласяване, емоционално приспособяване, темп и др.), с което се по-лесно усвоява техниката на изразителното четене (трети клас). След това, от особена важност е всяко четене на глас и на всеки ученик поотделно, след като е прочел някой текст, трябва от своите другари в класа и учителя да разбере какво е било добро в това четене, какво трябва да се промени, за да бъде още по-добро.

Последователността и систематичността могат да се използват при оспособяването на ученика за четене наум. Този начин в низшите класове представлява сложен учебен процес, от гледна точка на изкусен оформен читател това не изглежда така. Четенето наум, всъщност съдържа редица сложни мисловни действия, които ученикът трябва спонтанно да овладее, а отделен проблем е т. нар. вътрешен говор. Затова при повечето ученици в първи клас това четене най-напред се изразява във вид на тихо четене (тихо мрънкане), за да поне по-късно или чрез упорити упражнения получи необходимите белези. Несъмнено между тях трябва да се изтъкнат различните видове мотивация, подтикване и насоченост, с които по-лесно се доживява и разбира текста, който се чете, та четенето наум, от методическо становище съвременното обучение по литература, става необходимо условие за добро тълкуване на текста.

Тълкуването на текст в долните класове представлява изънредно сложен и деликатен програмен процес. Текстът е основно програмно съдържание, който има водеща и интеграционна роля в обучението, защото около себе си събира определени съдържания и от други предметни области. Но, заради възрастовите ограничения в тълкуването и усвояването на основните структури, а особено художествени фактори на текста необходимо е да се изразят много инвентивности, систематичности и упоритости при оспособяването на учениците за постепенно

забелязване, распознаване, а след това образложение и спонтанно усвояване на неговите основни предметности.

В први клас тълкуването на текста има изразителни белези на спонтанен и свободен разговор с учениците за относителни подробности - пространствени, временни, акционни - с цел да се провери дали прочетеното е разбрано, т.е. дали е във функција на активни упражнения, добро четене на глас и наум. Чрез инвентивна мотивација, подтик и насърчване (кой, къде, кога, зашто, как, с какво, заради какво, какво е радостно, тжно, смешно, интересно, обикновено и пр.) - на учениците се дава възможност да видят, запомнат, открият, направят съпоставка, обяснат и анализираат дадени неща, които представляват предметност на прочетения текст.

Во втори клас подходът при тълкуване на текста почти е еднакво като и во први клас, само че изискванията по своја природа са повеќе, а програмните содржанија адекватно допълнени (самостојателно соопшаване на впечатления за прочетения текст, заземање на собствени становища за важни неща во текста и устно образложение, заштита на такива становища, откривање и разбирање на посланието во текста, распознавање на откџа, забелязвање на карактерни езикови стилни понятија и пр.).

Учениците треба систематично и на добџр начин да се подтикуват кџм вклучвање во библиотеката (училишна, местна) формирање на класова библоитека, подготвјање на книги за изложба, слушање и гледање на видео записи со художествено изказвање (говорене, рецитирање) на текста, организирање на среќи и разговори со писатели, литературни игри и състезања, водене на дневник за прочетени книги (заглавие, писател, впечатление, главни герои, избрани изреченија, необикновени и интересни думи и пр.) - формирање на лична библиотека, видеотека и тн.

Такво и на него подобен методически подход на четене и тълкување на текста, при което особено внимание треба да се обџрне на ролята на ученика като значителен учебен фактор (колкото се може погоља самостојателност, свободно проучвање и изразвање, да се даде възможност на лично мислење) осъществяват се някои от основните начала на съвременното обучение по литература, междо които са най- вероятно постепениото и осмисленото въвеждање на ученика во сложниот свят на литературното художествено произведење и планово обогатявање, усво̀ршенстване и запазвање на неговата езикова култура.

Четене от III до VIII клас

Тълкување на текста засновава се на четенето му, преживявањето и разбирањето. При това квалитетото на овладявање на порџките е

направо обусловено от квалитетното четене. Затова различните форми на насоченото четене са основно предусловие учениците по време на обучението да получават познанија и со успех да се насочват во света на литературното произведење.

Изразителното четене се подџдржа систематично со постојанно завишаване на изискванията при което колкото се може повеќе да се използват способностите на учениците за да се получи високо квалитет во умението на четенето. Тези упражнения провеждат се по план со преждвременна подготовка от страна и на учителя и на учениците. Во својата подготовка учителот предварително подбира отговарящ текст и подробно разглежда онези негови страни, които ще съответствуват на изразителното четене. Во зависимост от мисловно-емоционалното содржание на текста, учителот зазема дадено становище и приспособява силата, темџра, ритџма, темпото, интонацијата, паузите, логическото ударение и звуковите трансформации според обстановката. От време на време си служи со фоно записи на образцово четене . Понеже изразителното четене се упражнява върху предварително анализиран и добре разбран текст, то процесот на успешно овладявање и разбирање на текста е

необходима постъпка в подготовка на учениците за изразително четене. В рамките на напосредните подготовки в VI, VII и VIII клас периодически и отделно се налаизират психическите и езиковостилистични фактори които изискват дадена говорима реализация. При отделни случаи учителят заедно с учениците подготвя текст за изразително четене с предварително отбелязване на ударението, паузите, темпото и звуковите модуляции.

Изразителното четене се упражнява върху различни видове текстове по форма и съдържание; ползват се лирически, прозаични, драматични текстове; в стихотворна и прозаична форма в разказвателна и описателна форма, в форма на диалог и монолог. Особено внимание се обръща на емоционалната динамичност на текста, на неговата драматичност, на писателската реч и речта на героите.

В класа трябва да са обезпечени дадени условия за изразително четене и казване, в класа да се създаде добра слушателска публика, заинтересована и способна критически и обективно да преценява качеството на изразителното четене и казване. С помощта на аудио записи на учениците трябва да се даде възможност да чуят своето четене и критически да се отнасят към него. На уроци за разработка на литературно произведение ще се прилагат опитите по изразително четене.

Четенето наум е най-продуктивна форма за получаване на знания, затова вобучението му се обръща особено внимание. То винаги е насочено и изследователско; чрез него учениците се оспособяват за всекидневно получаване на нови знания и за учене. Упражненията по четене направо се включват в останалите форми на работа и винаги са във функция на получаване на знания и разбиране не само на литературен текст, а на всички добре обмислени текстове. Прилагането на текст - метод в обучението подразбира твърде ефективни упражнения за овладяване на бързо-то четене наум с разбиране и допринася за развиване на способностите на учениците да четат флексибилно, да хармонизират бързината на четенето с целта на четенето и характеристиките на текста който четат.

Качественото четене наум се подтиква с предварително насочване на учениците към текст и с даване на съответни задачи, а след това задължителна проверка върху разбиране на прочетения текст. Информативното, продуктивното и аналитичното четене най-добре се насрчват със самостоятелни изследователски задачи, които на учениците се дават в подготвителния етап за обработка на текст или за обработка на материал по граматика и правопис. По този начин се подобряват логиката и темпото на четене, а особено бързината на разбиране на прочетения текст, с което учениците се оспособяват за самостоятелно учене. Учениците от погорните класове се насочват към бегло четене, което е обусловено от бързината и истински прочетен текст. То се състои от бързо търсене на информации и значения в текста, при което не се прочете всяка дума, с с поглед се преминава през текста и чете се с прескачане (междузаглавия, подзаглавия, първите редове в частите, увод, заключение. При упражняване на учениците в бегло четене, предварително се поставят дадени задачи, (търсят се дадени информации, сведения и под.), а след това се проверява качеството на тяхното осъществяване и мери се времето за което задачите са реализирани. Учениците с бегло четене за да си припомнят, преговорят и запомнят се оспособяват да четат подчертани и по друг начин предварително обозначени части в текста "с молив в ръка."

Изразително казване на запомнени текстове и откъси в прозаична и о стихотворна форма е значителна форма на работа в развиване на говорната култура на ученика. Убедителното говорене на текст е предусловие за природно и изразително казване на стихове. Затова е желателно от време на време на един и същ час да се упражняват и среавняват казване на текстове в проза и стих.

Наизуст ще се учат къси прозаични текстове (разказване, описание, диалог, монолог), различни видове лирични стихотворения. Успехът на изразителното казване значително зависи от начина на учене и логическото усвояване на текста. Ако се учи механически, както бива понякога, усвоеният автоматизъм се пренася и на начина за казване. Затова отделна задача на учителя е учениците да привикне на осмислено и интерпретативно учене низуст. По време на упражненията трябва да се създадат условия казването да бъде "очи в очи", говорителя да наблюдава лицето на слушателя и със публиката да свърже емоционален контакт. Максимално внимание се посвещава на говоримия език с неговите стойности и изразителни възможности и особено на природното поведение на говорителя.

Тълкуване на текста от III до VIII клас

С обработка на текста се започва след успешно интерпретативно четене на глас и четене наум. Литературното произведение се чете според необходимостите и повече пъти, все докато не предизвика дадени преживявания и впечатления, които са необходими за по-нататъшно запознаване и пручване на текста. Различни форми на повторено и насочено четене на цялото произведение или на откъс, задължително се прилага при обработка на лирични произведения и къси епични текстове.

При обработка на текста ще се прилагат в повечето случаи комбинирани - аналитични и синтетични подходи и становища. Към литературното произведение се подхожда като към сложен и неповторим организъм в който всичко е обусловено от причинно-следствени връзки, подтикнато от жизнен опит и оформено с творческо въображение.

Учениците трябва да свикват своите впечатления, становища и съждения за литературното произведение ревностно и подробно да изказват с доказателства от самия текст и така да се оспособяват за самостоятелен изказ, изследователска дейност и завзимане на критически становища към произволни оценки и заключения.

Учителят ще има напредвид, че тълкуване на литературното произведение в основното училище, особено в долните класове, е по начало предтеоретическо и не е обусловено от познаване на професионална терминология. Това обаче, не пречи да и обикновен разговор за четиво в долните класове бъде професионално заснован и реализиран с много инвентивност и изследователска любопитност. По-качествено е проектиране на учениците по дадена художествена картинка и какви впечатления и преживявания тя предизвиква във въображението им. Затова още от първи клас учениците свикват да изказват своите впечатления, чувства, асоциации и мисли предизвикани о картинното и фигуративното прилагане на поетическия език.

Във всички класове обработката на литературното произведение трябва да бъде пропита с решаване на проблемни въпроси, които са подтикнати от текста и художественото преживяване. По този начин ще се стимулира любопитството у учениците, съзнателната активност и изследователската дейност; всестранно ще се опознае произведението и ще се даде възможност на учениците за афирмация в трудовия процес. Много текстове, а особено откъси от произведения, в образователния процес изискват уместна *локализация*, понякога и многопластова. Приспособяване на текста във временни, пространствени и обществено-исторически рамки, даване на необходимите сведения за писателя и възникване на произведението, както и характерни информации, които предходят на откъса - всичко това са условия без които в повечето случаи текстът не може да бъде интензивно преживян и правилно разбран. Затова психологическата реалност от която произлизат тематичния материал, мотивите, героите трябва да се представят в

подходяща форма и в инзи обем, който е необходим за пълноценно преживяване и сериозно тълкуване.

Методика на обучението по литература вече няколко десетилетия теоретически и практически развива и постоянно усъвършенствува учителското и ученическото *изследователско, изобретателско и творческо* отношение към литературнохудожественото произведение. Литературата в училище *не се преподава и не се учи, а се чете, усвоява, с нея се наслаждава* и за нея *се говори*. Това са начините та обучението по литература разширява ученическите духовни хоризонти, да развива изследователските и творческите способности на учениците, тяхното критическо мислене и художествен усет; засилва и култивира литературния, езиковия и жизнения санзибилитет.

Модерната и съвременна организация на обучение по майчин език и литература подразбира *активна роля на учениците* в образователния процес. В съвременното обучение по литература ученикът не трябва да бъде пасивен слушател, кото в дадени моменти ще препредаде "наученият материал", относно преподаването на учителя, а деен субект, който *изследователски, изобретателски и творчески* участва в проучване на литературнохудожествените произведения.

Ученическата дейност трябва всекидневно да минава през три работни етапи; преди часа, по време на часа и след часа. През всички етапи ученикът трябва систематично да свиква да по време на четенето и проучването на произведението самостоятелно да решава многобройни въпроси и задачи, които до голяма степен емоционално и мисловно ще го ангажират, ще му предоставят удоволствие и ще му подбудят изследователското любопитство. Такива задачи ще бъдат силна мотивация за работа, които са предусловие да се осъществят предвидените интерпретативни цели. Учителят трябва да постави задачи, които ученика ще подтикват да *забелязва, открива, изследва, преценява и прави заключение*. Ролята на учителя е в това да обмислено помогне на ученика, така че ще го подтиква и насочва при което ще развива неговите индивидуални способности, като и адекватно да оценява залаганията на ученика и неговите резултати във всички форми на дейност.

Проучване на литературно-художественото произведение в обучението е сложен процес, който започва с *подготовки* на учителя и ученика (мотивиране на ученика за четене, преживяване и проучване на художествения текст, четене, локализация на художествения текст, изследователски подготвителни задачи) за тълкуване на произведението. Централни етапи *в процеса на проучване* на литературно-художественото произведение в обучението са *методологическо и методично* засноваване на интерпретацията и нейно развитие по време на часа.

В засноваването и развиването на интерпретацията на литературнохудожественото произведение основно методологическо определение трябва да бъде превъзходна *насоченост на интерпретацията към художествения текст*. Съвременната методика на обучение по литература, следователно се определя за *вътрешно (иманентно) изучаване на художествения текст*, обаче тя никак не пренебрегва необходимата нужност за прилагане и на извънтекстови становища за да литературно-художественото произведение бъде качествено и сериозно разтълкувано. Покрай посочените методологически определения, интерпретацията на литературно-художественото произведение трябва да удовлетвори и на изискванията, които ѝ поставя и *методиката на обучение по литература*: да бъде оригинална, естетически мотивирана, всестранно хармонизирана с целите на обучението и познатите дидактически начала, да има естествена кохерентност и последователност, а методологическите и методичните

постъпки на всяка отделна част при интерпретација осъществяват *единството между анализ и синтез*.

Рамковите определения на *основите на методологическата ориентация* при интерпретацијата на литературнохудожественото произведение трябва до голяма степен да бъде насочена *към художествения текст*. Едно от най-важните начала при интерпретацијата на литературнохудожественото произведение е да се удовлетвори на изискването - *с изясняването на приетите стойности* да се обхване *произведението изцяло*. При интерпретацијата на литературно-художественото произведение обединителни и синтетични фактори биват: *художествено преживяване, текстови цялости, характерни структурни елементи* (тема, мотиви, художествени картинки, фабула, сюжет, литературни образи, поръки, мотивационни постъпки, композиција) *форми на казване, езиковостилистични постъпки и литературни проблеми*.

Во всеки конкретен случај, следователно, на добри естетически, методологически и методични причини трябва да се засновава подбора на онези стойностни фактори към които ќе бъде насочвана динамиката на интерпретирање на литературнохудожественото произведение. Нема известни и заинаги открити начини чрез които се навлиза во света на всяко литературно-художественото произведение, а тези начини понекогаш се различни во подхода *на всяко литературно-художественото произведение* - до такава степен доколку то е *автономно, самобитно и неповторимо*

Литературни понятия

Со литературните понятия учениците ќе се запознајат при обработка на дадени текстове и со помошта на ретроспективниот преглед во опита на четенето. Така на пример при обработка на патриотично стихотворение, при коешто ќе се направи крсь поглед врху две-три стихотворения от сьщия вид, обработени по-рано, ќе се обработи понятието патриотично стихотворение и ќе се усвојат знания за този вид лирика. Запознавање со метафората ќе бъде изгодно тогаш, когаш учениците во предварителни и предтеоретически постъпки са откривали изразителноста на даден број метафорични картини.

Функционални понятия

Функционалните понятия не се обработват отделно, а во процесот на обучението се посочва на тяхната приложимост. Учениците ги спонтано усвојат во процесот на работа во текущите информираии по реме на час и со паралелно присуствие на думата и со неа означеното понятие.

Необходимо е само учениците да се *подтикват* да приведените думи (както и други сходни на тях) *разберат, схванат и да ги приложат* во дадени ситуации. Ако, на пример се изисква да се забележат обстоятелствата, които влијат на поведението на някој литературен герой, ученикът приведе тези обстоятелства, тогаш тоа е знак, че тоа понятие и сьответната дума е разбрал во пълното ѝ значење.

При устното и писменото изразявање, междо другото, ќе се проверява дали учениците са добре разбрале и и правилно употребяват думите: *причина, условие, обстановка, поръка, отношение* и под. По време на обработка на литературното произведение, както и во рамките на говорните и писмени упражнения, ќе се изисква учениците да откриват колкото се може повеќе *особености, чувства, духовни сьстояния* на оделни герои, при коешто тези думи се записват и така спонтано се обогатява речника со функционални понятия.

Функционалните понятия *не трябва да се ограничават на дадени класове*. Всички ученици от един клас нема да могат да усвојат всички по Програмата предвидени понятия за този клас, но затоа пьк спонтано ќе усвојат значително

количество понятия, които са по Програмата в горните класове. Усвояването на функционалните понятия е непрекъснат процес във възпитателно-образователната дейност, а осъществява се и проверката в течение на реализация на съдържанията по всички програмно-тематични области.

Езикова култура

Оперативните задачи за реализиране на учебните съдържания на тази области ясно показват, че последователността във всекидневната работа за развиване на ученическата езикова култура е една от найважните методически задачи; трябва да се изпитат способностите на всяко дете за говорна комуникация, чрез проверки когато се записват в училище. В първи клас децата започват да упражняват езиковата култура, чрез различни устни и писмени упражнения, последователно се учат за самостоятелно изразяване на мислите, чувствата в обучението, но и във всички области в училището и извън него, където има условие за добра комуникация с цялостно разбиране. Правилна артикулация на гласовете и графически точна употреба на писмото, местният говор да се смени със стандартен книжовен език в говора, четенето и писането; свободно да преразказват, описват и правилно да употребяват научените правописни правила. Разновидните устни и писмени упражнения, които имат за цел обогатяване на речника, овладяване на изречението като основна говорна категория и посочване на стилистичните стойности на употреба на езика при говорене и писане и пр. - са основни учебни задачи при осъществяването на програмните съдържания за езикова култура.

Тази предметна област е малко по-различно устроена в отношение на предишните програми. Преди всичко изградено е друго, по-подходящо заглавие, което същевременно е по-просто и по-всеобхватно от преди ползваните термини. Също така, преуредена е структурата на програмните съдържания, които сега са по-прегледни, систематични и познати, без повторения и объркване. Въз основа на съвкупното начално обучение, съществуват езикови названия, които ученикът на тази възраст трябва систематично и трайно да усвои, затова са замислени като програмни съдържания (изисквания). До тяхното трайно и функционално усвояване пътят води чрез много разнообразни форми на устни и писмени езикови изказвания на учениците, а това най-често са: езикови игри, упражнения, задачи, тестове и т. н. Например най-малките ученици трябва да се оспособят самостоятелно и убедително добре да описват онези жизнени явления, които с помоща на езиковото описване (дескрипцията) ще бъдат по-познати (предмети, растения, животни, хора, пейзаж, интериор и пр.). Поради това, описването като програмно изискване (съдържание) явява се във всички четири класа. Осъществява се като знание и умение, чрез употреба на такива форми на работа, които чрез ефикасни, икономични и функционални постъпки в учебната среда, ученическата и езикова култура ще я направят по-трайна и по-достоверлива. Това са говорни упражнения, писмени упражнения (или умела комбинация на говорене и писане), писмени работи, изразително изказване на художествени текстове, автодиктовка и под. А това важи в по-малка или в по-глоляма степен за всички останали видове на ученическото езиково изразяване.

Преразказването на разнообразни съдържания представлява най-елементарен начин на езиковото изказване на ученика в обучението. И докато в споменатите предварителни изследвания, както и в подготовките за усвояване на началното четене и репродукция на определени съдържания пристъпва свободно, вече до края на тнр. букварно четене, дори и по-нататък трябва да се постъпи по план, осмислено и последователно. Преди всичко, това означава предварително да се знае (а това се

посочва в оперативните разпределения на учителя) кои съдржания ученикът ще преразказва по време на обучението. Техният

подбор трябва да обхваща не само текстове, и не само тези от читанката, но и от други източници (печат, театър, филм, радио и телевизия и под.). След това учениците трябва навреме да бъдат мотивирани, подтиквани и насочвани на този вид езиково изразяване, а това значи да им се даде възможност самостоятелно да се подготвят за преразказване, но в което същевременно ще бъдат интегрирани и дадени програмни изисквания. След това, трябва се внимава да се преразказват само тези съдржания, които са анализирани и за които вече е говорено с учениците. Накрая, и преразказването, и всички видове на ученическото изразяване, трябва да се оценяват (най-добре в паралелката и с участие на всички ученици и с подкрепа на учителя).

Говоренето в сравнение с преразказването е по-сложна форма на езиково изразяване на ученика, понеже докато преразказването е преди всичко репродукция на прочетеното, изслушаното и видяното съдржание, говоренето представлява особен вид творчество, което се крепи на онова което ученикът е преживял или произвел в своята творческа фантазия. Затова говоренето търси особен интелектуален труд и езиково устройство. Поради което ученикът е всестранно ангажиран: в подбора на темите и техните подробности, в композирането на подбрани детайли и в начина на езиковото изобразяване на всички структурни елементи на разказа. Така например в стъпителните разговори за домашните и дивите животни, при обработване на басня, която се чете и тълкува няма да даде желаните резултати на ниво на уводни говорни дейности, ако тези животни се самокласифицират по познати признаци, именуваат или самоизброяват. Обаче свободното разказване за някои необикновени, интересни, но реални и индивидуални среци на ученика с животни, при които е изпитан страх, радост, изненада, въодушевление и тн. - ще създаде същинска изследователска атмосфера в часа. Говоренето пък, колкото и да е предизвикателно във всички свои сегменти за езиково изказване на малките ученици първоначално трябва да се реализира като част от широк учебен контекст, в който съотносително и функционално ще се намерят и други форми на езиково изразяване, а особено описването.

Описването е най-сложният вид на езиковото изказване за учениците. То е в по-малка или в по-голяма степен застъпено в всекидневния говор, затова защото е необходимо за ясна представа на съществени отношения между предметите, съществата и нещата и другите явления във всекидневния живот. За преразказването в основата е определено съдржание, за говоренето е някое събитие, преживяване, докато за описването не са необходими някои отделни условия, но те се използват когато има достъп с явленията, които във всекидневната езикова комуникация могат да обърнат внимание на себе си. Но поради бройните възрастови ограничения в работата с малките ученици за този вид езикова комуникация трябва да се пристъпи особено отговорно и особено да се спазват принципите на обучението и етапността при изискванията: учениците да се оспособят да гледат внимателно, да откриват, наблюдават и подреждат, а след това тази дадена предметност мисловно и езиково да оформят. Също така, учениците от това възрастово равнище трябва да се подтикват и насърчават от сложния процес на описването най-напред да овладеят няколко общи места, с които могат да си служат докато не се оспособят за самостоятелен и индивидуален достъп на тази изисквателна езикова форма. В този смисъл трябва да свикват да локализират онова, което описват (във времето, в пространството, с причина), да забелязват, да отделят и оформят характерни свойства и да заемат свое становище към наблюдаваната предметност. Също така

необходима е достоверна преценка на планираните упражнения при описването с насоченост подтикване в отношение на онези упражнения, в които може да дойде до изражение самостоятелноста и индивидуалноста на ученика. Понеже описването много често се свързва с четене и тълкуване на текст (особено литературно художествен текст), необходимо е постоянно да се насочва вниманието на ученика върху онези места в таквива текстове, които изобилстват с елементи на описание, а особено когато се описват предмети, интериер, растения и животни, литературни образи, пейзаж и под., понеже това са най-добри образци за спонтанно усвояване на описването като трайно умение в езиковото общуване. Понеже за описването е необходим по-голям и мисловен труд и повече време за осъществяване на повече замисли - предимство трябва да се даде на писмената пред устната форма на описване. Останалите общи методични подходи на тази важна форма на езиково изразяване същи са или сходни както и при преразказването и говоренето.

Устните и писмените упражнения, както и името говори замислени са като допълнение на основните форми на езиковото изразяване, като се започне от най-простите (изговор на гласове и преписване на думи) през по-сложни (лексикални, семантични, синтактични упражнения, други упражнения за овладяване на правилен говор и писане), до най-сложните (домашни писмени задачи и тяхното четене и всестранно оценяване в час). Всяко от тези програмирани упражнения запланува се и осъществява в онзи учебен контекст, в който е нужно

функционално усвояване на дадени езикови явления или затвърдявания, повторения, систематизация на знания и приложения на тези знания в дадена езикова ситуация. Това означава по принцип, че всички тези и на тях подобни упражнения не се реализират на отделни учебни часове, но се заплануват заедно с основните форми на езиковото изразяване (преразказване, говорене, описване) или с дадени програмни съдържания на останалите предметни области (четене и тълкуване на текст, граматика и правопис, основи на четене и писане).

ДОПЪЛНИТЕЛНО ОБУЧЕНИЕ

Допълнително обучение се организира за ученици, които поради обективни причини повреме на редовното обучение не успяват да постигнат завидни резултати по дадени програмни области.

В зависимост от утвърдените недостатъци в знанията на учениците преподавателят оформя групи с които провежда допълнително обучение. Например група ученици с недостатъчни знания по четене, по фонетика и правопис, по морфология, по анализ на литературното произведение, по устно и писмено изразяване и под. Въз основа на предишни проучвания за всяка група се съставя отделен план за работа и прилага се дадена форма на работа: самостоятелна, групова, работа с тестове, работа с нагледни средства и под. Тук особено значение имат стимулиращите средства: похвали, награди, положителни бележки .

Допълнителното обучение се провежда в течение на цялата учебна година, т.е. веднага като се забележи, че група ученици не са в състояние да овладеят дадени програмни съдържания. След като овладеят дадени програмни съдържания такива ученици се освобождават от допълнително обучение, но се следят и по-нататък да не изостават в овладяването на учебния материал, като им се дават диференцирани задачи и упражнения.

Свободно-избираема програма

Свободно-избираемата програма /добавъчно обучение/ се организира за ученици от 4. до 8. клас с повишени способности и засилени влечения за обучението по български език, т.е. да разширят и задълбочат знанията по всички или отделни програмни области от редовното обучение. Това са ученици, които проявяват

повишено интересование още от първи клас, а същите се следят и наблюдават от учителите и професионалната служба в училището.

Свободно-избираемата програма се провежда с един учебен час седмично в течение на учебната година. Работата с тези ученици не трябва да прекъсва през учебната година. Ако, пак се работи периодически, трябва през цялата учебна година да се насърчват тези ученици в други форми: индивидуална работа, работа в секции и кържоци.

Свободно-избираемата програма активира и насърча учениците за самостоятелна работа, самообразование, развива тяхната мечта и насърча ги за самостоятелно ползване на различни извори на знания. Под ръководството на учителя учениците в този вид обучение служат си самостоятелно с литературна и нелитературна учебна материя, а своите произведения: усмени, писмени, практически представят на класа, училището и обществеността. Получените знания и умения учениците ползват в редовното си обучение, в секции и кържоци, в участие на конкурси. Същите трябва да бъдат стимулирани с похвали, награди, стипендии.

Забеляване и отделяне на даровити ученици се прави на първо място от учителя по български език и литературе, както и от другите преподаватели и от професионалната служба в училището. Учителят прави ориентационна програма за работа с тези ученици. Тя може да не обхваща цялата учебната програма, а само отделни сегменти от дадени области, в зависимост от интересованията на учениците.

Свободно-избираемата програма може да се реализира като индивидуална и групова за един или повече класове. Групите с течение на времето могат да се променят: допълват, намаляват и пр. в зависимост от интересованията на учениците.

Ролята на преподавателя по български език и литературе при провеждане на свободноизбираемата програма е специфична. В този процес той има ролята на сътрудник, който професионално насочва работата на отделни ученици или група. Отношенията помежду им са на фона на доверие, разбирателство и уважение.

МАЂАРСКИ ЈЕЗИК

MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM

A tantárgy tanításának céljai

Az 5. osztályban a magyar nyelv tanításának célja, hogy a tanulók elemi szinten megismerjék a mai magyar nyelv rendszerét, és a nyelvhasználatban alkalmazzák a megszerzett ismereteket.

Az anyanyelv rendszerét és a nyelvi normákat úgy kell megismertetni a tanulókkal, hogy rendeltetésszerűen tudják alkalmazni nyelvi ismereteiket a kommunikációban, hogy megnyilatkozásaikban kifejlesszük az egyéni mondanivaló (beszámoló, vélemény) és a közösségi élet "párbeszédeibe" (beszélgetés, megbeszélés, vita) való bekapcsolódás a képességét. Tudatosítani kell a tanulóban, hogy a nyelv élő, összefüggő rendszer, melynek elemei egymásra épülnek.

Mindezek helyes alkalmazásához szükségük van arra is, hogy megismerjék azoknak a segédkönyveknek használatát, amelyek a helyesírásban, valamint a választékos kifejezésben eligazítják.

A tanulók a nyelvi változásokat (rövid) irodalmi alkotások elemzésével fedezzék fel, ismerjék meg nyelvünk sajátosságait a közmondások, szólások, szállóigék segítségével, s ezáltal tanulják meg ápolni anyanyelvüket, érezzenek felelősséget iránta, de ugyanakkor tiszteljék, becsüeljék mások anyanyelvét is.

A tanulók a mai nyelvhasználatban figyeljenek fel a helytelen megfogalmazásokra (világháló, SMS-nyelv).

Ismerjék meg az információ szerzéséhez legszükségesebb forrásokat (televízió, rádió, nyomtatott sajtó, világháló, kézikönyvek), valamint maguk is kreáljanak: hírt, ismeretterjesztő szöveget.

Mindezekkel az ismeretekkel fejlesztjük a tanulók írásbeli és szóbeli kifejezőkészségét, valamint kialakítjuk annak igényét, hogy felhasználja és alkalmazza azokat az ismereteket, melyeket az irodalom által szerez.

A népköltészeti tananyagnak az a célja, hogy a tanulók ismerjék meg a szóbeli irodalmat, a magyar nép sajátos képzeletvilágát, ugyanakkor mutassunk rá a különböző népköltészeti alkotások azonos vagy hasonló elemeire a különböző népek költészetében.

Az irodalmi-népköltészeti, műköltészeti, ismeretterjesztő és publicisztikai művek megismertetésével, értelmezésével, megszerettetésével, valamint más művészetek (zene, képzőművészet, film) bemutatásával alakítsuk ki a "művészi szép" iránti igényt a tanulóknál.

V. osztály

Operatív (gyakorlati) feladatok

- a nyelvtani szabályok, fogalmak gyakorlat szintjén történő elsajátítása;
- az eddig megszerzett helyesírási ismeretek elmélyítése, és új nyelvtani ismeretek elsajátítása;
- önálló beszámoló, vélemény kialakítása az irodalmi művekről, valamint a gyermeksajtó szövegeiről, gyermekműsorokról, előadásokról;
- önálló véleményalkotás, valamint a nézőpont megvédésének képessége;
- a szótárak és lexikonok használata;
- a népköltészeti és műköltészeti alkotások különböző műfajainak és ezek sajátosságainak megismertetése;
- irodalomelméleti ismereteik bővítése;
- a magyar nép múltjának feltárása irodalmi alkotásokon keresztül;
- a Vajdaságban élő népek és nemzeti kisebbségek irodalmi alkotásainak, szokásainak és hagyományainak megismerése és tisztelése;
- kapcsolat az irodalmi élmények és más művészeti ágak között;
- a beszéd- és íráskészség, valamint az önellenőrzés fejlesztése.

A TANTERV TARTALMA

I. NYELVTAN (évi óraszám 66)

Az alsó tagozatban tanult nyelvtani tananyag ismétlése (4 óra)

A mondat (14 óra: 4 mondatról+6 bővítmények+4 gyakorlat, ellenőrzés)

Az előző években a mondatok minőségéről, tartalmáról és szerkezetéről tanultak ismétlése és gyakorlása szóban és írásban. Az írásjelek helyes használatának, az egyszerű és összetett mondatnak a felismerése.

A mondat fő részeit, az alanyt és az állítmányt újratárgyalják és elmélyítik, a bővítmények közül pedig a tárgyat, a hely-, idő- és módhatározót, valamint a minőség- és mennyiségjelzőt. Új anyagként dolgozzák fel a birtokos jelzőt.

Gyakorlataikban mondatbővítéseket, mondatműköltéseket végeznek, a szöveget mondatokra tagolják. Gondolataikat írásban és szóban is szabatosan, világosan fogalmazzák meg.

A szavak hangalakja és jelentése és a szavak szerkezete (14 óra: 6 hangalak és jelentés+2gyakorlat, ellenőrzés, 4 szószerkezet+2 gyakorlás, ellenőrzés)

Az egyjelentésű és többjelentésű szavak felismerése (azonos alakú, rokon értelmű szavak, hangutánzó és hangulatfestő szók, ellentétes jelentésű szavak), a szavak szerkezete

(egyszerű és összetett szavak). Helyesírási gyakorlatok a toldalékok megnevezésével (képző, jel, rag). A toldalékok közül csak az alaptípusokat tanulják meg a tanulók.

Képző:

-i, -ság/-ség, -ó/-ő.

Jel:

a közép- és felsőfok jele: -bb, a múlt idő jele: -t, -tt, a többes szám jele: -k, felszólító mód jele: -j, feltételes mód jele: -na/-ne, -ná/-né.

Rag:

tárgy-, birtokos-, idő-, mód- és helyhatározó ragok.

A szótő és toldalék határának felismerése és a kötőhang(zó) megnevezése. Helyesírási gyakorlatok: a toldalékos szavak helyesírására.

A hangok és betűk (24 óra: 8 magánhangzók+8 mássalhangzók+4 gyakorlás+2 helyesírás, ellen.)

A beszédhang keletkezése, a legfontosabb hangképző szervek. Beszédhangjaink és betűink: a magyar ábécé és a betűrend. A hangok felosztása: magánhangzók és mássalhangzók.

A magánhangzókról: rövid-hosszú, magas-mély magánhangzók.

A magánhangzók illeszkedése, helyesírási és helyes ejtési gyakorlatok.

Mássalhangzók: a rövid-hosszú, zöngés és zöngétlen mássalhangzók felismerése. A mássalhangzók egymás mellé kerülésekor létrejövő hangtani változások-hasonulások (teljes és részleges hasonulás, összeolvadás, rövidülés és kiesés) felismerése a szavakban, ezek felismerése révén a helyesírás megerősítése. Az egység keretén belül a j hang kétféle jelölésére vonatkozó helyesírási gyakorlatok. A magyar helyesírás négy alapelvének összegző, témazáró ismertetése.

A sajtó (6 óra)

A hír fogalmának és jelentőségének megismerése. A média: nyomtatott sajtó, televízió, rádió, világháló.

A tanulók figyeljék meg a kor technikai fejlődésének nyelvi vetületeit a világhálón, valamint az SMS-ek nyelvét, rövidítéseit.

Félévi és év végi összefoglalások+4 óra

HELYESÍRÁS

A tanulók szerkezetileg helyes mondatokat alkossanak, ismerjék a mondatvégi írásjeleket, valamint az összetett mondatok tagolását.

A magyar helyesírás alapelveit követve gyakorlatokkal erősítsük meg a helyesírásukat.

A szavakhoz helyesen kapcsolják a toldalékokat, különböztessék meg a zöngés és zöngétlen mássalhangzókat. Végezzenek szótőkeresési gyakorlatokat néhány gyakori hasonulás megfigyeltetésével.

Gyakorolják a régies írású tulajdonnevek helyes ejtését és írását, valamint a j hang kétféle jelölését.

Gyakorolják az elválasztás szabályait.

A nyelvtani szabályok felismeréséig szövegeken alkalmazott gyakorlatokkal jussanak el.

NYELVHELYESSÉG

Az egyes mondatfajták helyes kiejtése. A hosszú és rövid hangok (mássalhangzók és magánhangzók) helyes ejtése (gyakorlatok).

Nyelvünk örökségeinek használata szóban és írásban (szólások, közmondások, szállóigék).

II. IRODALOM (évi óraszám: 116 óra)

1.

NÉPKÖLTÉSZET

Kötelező irodalmi olvasmányok

Kömíves Kelemenné (népballada)

Szent Száva (Jung Károly fordítása)

Tündérszép Ilona és Árgyélus

H. C. Andersen: A teáskanna

Grimm: Holle anyó

Mészöly Miklós: Tréfás mese (műmese)

A világ keletkezése (bibliai történet) - ismeretterjesztő szöveg

Választható irodalmi olvasmányok

Megizentem (népdal) - Bartók Béla gyűjtése

Úgy tetszik, hogy (népdal) - Kodály Zoltán gyűjtése

Mátyás király meg a csókai földesúr / Székké változott Juliska (Penavin Olga gyűjtése)

Fehérlófia

Dömötör Sándor: A mese és a hiedelemvilág kapcsolatáról (részletek)

Az Ezeregyéjszaka legszebb meséiből: Az ökör és a szamár / A halász és a szellem

Pilinszky János: A nap születése (részlet)

A tordai hasadék (népmonda)

A csodaszarvas (monda)

Kata, Bara, Mara (monda)

Kalevala: A világ keletkezése

Daidalosz és Ikarosz (görög mítosz)

2.

PETŐFI SÁNDOR

Kötelező irodalmi olvasmányok

Szülőföldemen

Illyés Gyula: Petőfi Sándor (részletek, főként diákéveiből)

Arany Lacinak

Arany és Petőfi levelezéséből (részlet)

A négyökrös szekér

Választható irodalmi olvasmányok

Én

István öcsémhez

Két vándor

Disznótorban

Apám mestersége, s az enyém

Reszket a bokor

Pató Pál úr

Szeretlek kedvesem

A természet vadvirága

A márciusi ifjak

Kosztolányi Dezső: Petőfi Sándorka

3.

LÍRAI SZÖVEGEK

Kötelező lírai alkotások:

Kosztolányi Dezső: Mostan színes tintákról álmodom

Fehér Ferenc: Színes vers

Arany János: Családi kör

Weöres Sándor: Ballada három falevélről

Nemes Nagy Ágnes: Tavaszi felhők
Nagy László: Csodafiú-szarvas
Domonkos István: Néha így, néha úgy
Tari István: Amikor a villámnak szaga volt

Választható lírai alkotások:

Domonkos István: Bizonyítványom / S.O.S.
Tóth Árpád: Láng
Kosztolányi Dezső: Nyárfa / Este, este/ Téli alkony
Kerék Imre: Tavasz a pusztán
Kányádi Sándor: Szarvas-ítató
Weöres Sándor: Egérrágta mese / Fülemlüle
Ingrid Sjöstrand: Ha volna apukám
Mina Jöntti: Szeretnék valakit
Tari István: Ablakomban
Miron Budinszki: Pókok
Dušan Radović: Az állatkert című ciklusból

4.

EPIKAI SZÖVEGEK

Kötelező epikai alkotások:

Tersánszky Józsi Jenő: Ákombákom tanár úr (részlet)
Gárdonyi Géza: Apám
Kányádi Sándor: Kenyérmadár
Karinthy Frigyes: Röhög az egész osztály
Németh István: Faliórák
Lázár Ervin: Szegény Dzsoni és Árnika (részlet)
Móra Ferenc: A csaló
Csáth Géza: Szombat este

Választható epikai alkotások:

Gyurkovics Tibor: A tanár úr notesza
Paula Fox: Majom-sziget (részlet)
Anne Fine: A kilencedik felhőn (részlet)
Domonkos István: Via Italia! (részlet)
Mirnics Zsuzsa: Órásköz 12 (részlet)

Mesejáték:

Benedek Elek: A földesúr és az ördög
5.

HÁZI OLVASMÁNY

Kötelező házi olvasmány:

Petőfi Sándor: János vitéz
Antoine de Saint-Exupéry: A kis herceg
Csorba Béla-Kontra Ferenc: Szélördög és más mesék

Ajánlott házi olvasmány:

Lengyel Dénes: Régi magyar mondák
Volt egyszer egy...
Janikovszky Éva: Égig érő fű
Kántor Zsuzsa: Felvétel indul/ Osztálykép
Astrid Lindgren: Juharfalvi Emil/Juharfalvi Emil újabb csínyei / Harisnyás Pippi
Mándy Iván: Csutak színre lép / Csutak és a szürke ló
Lázár Ervin: Berzsián és Dideki / Szegény Dzsoni és Árnika

Macskamenyasszony - határon túli magyar népmesék és mondák
Erich Kästner: A repülő osztály / Emil és a detektívek
Varró Dániel: Túl a Maszat-hegyen
Sziij Ferenc: Szuromberek királyfi
Békés Pál: A kétbalkezes varázsló
Luis Sachar: Stanley, a szerencse fia
Renè Goscihny: A kis Nicolas
Jules Verne: Kétévi vakáció

6.

IRODALOMELMÉLETI ISMERETEK:

műköltészet-népköltészet;
rím, ritmus;
szabadvers,
műnemek: líra, epika, dráma;
a párbeszéd;
leírások (táj-, személy-, tárgyleírás);
megszemélyesítés, hasonlat, költői jelző;
az elbeszélés szerkezeti egységei;
a népmese jellemzői;
az írásművek külső formájuk szerint prózai vagy verses alkotások;
műfaji ismeretek: dal, tájleíró költemény, ballada, mese, monda, mítosz,
elbeszélés, regény, levél, mesejáték.

III. KIFEJEZŐKÉSZSÉG

A szóbeli kifejezőkészség fejlesztése

Események és élmények időrendi sorrendben történő elmondása közös, illetve egyéni vázlat alapján. A természetben levő tárgyak és jelenségek, a mozgásában levő állatok és személyek bemutatása.

Sikeresebb irodalmi portrék és a megírásukhoz felhasznált nyelvi kifejezőeszközök észrevétele. A közvetlen környezetből választott egyén bemutatása.

Mondják el a tanulók rövidebb szövegek tartalmát, szem előtt tartva az esemény időrendjét és mozzanatait (bevezetés, a cselekmény kezdete, a cselekménymozzanatok kiemelése, a tetőpont és a befejezés).

A szóbeli elbeszélés gyakorlása: film, tévéadás, sz. abardon választott dinamikus jelenetek elmondása.

A nyelvi-stilisztikai kifejezőeszközök megfigyeltetése a leíró jellegű részletekben (versben és prózában egyaránt).

Az írásbeli kifejezőkészség fejlesztése (kb. 24 óra)

Önálló elbeszélő fogalmazás készítése a tanult nyelvi és helyesírási tudnivalók alkalmazásával, felhasználva az anyaggyűjtés módjait.

Önálló vázlatkészítés elolvasott irodalmi vagy ismeretterjesztő szövegről.

Kérdések és írásbeli válaszok megfogalmazása a tanult olvasmányok, megnézett filmek, színházi előadások, meghallgatott zeneművek alapján.

Szövegszerkesztés: elbeszélés, leírás, levél.

Élménybeszámoló közösen elkészített vázlat alapján, különös tekintettel a párbeszéd helyes alkalmazására.

A leírás gyakoroltatása megadott vázlat alapján (a falu télen, az én szobám, a gyümölcsös tavasszal, a rét).

A fogalmazási ismeretek további gyakorlása (a téma meghatározása, az anyag kiválasztása és elrendezése, a legfontosabb szerkezeti részek megjelölése és az anyag szerkezeti részek szerinti csoportosítása).

Megjegyzés:

Az első és a második félév folyamán a tanulók két-két iskolai dolgozatot írnak (egy órán írják, két órán javítják). A házi feladatok száma fogalmazásból a tanév folyamán 8, melyeket az órán elemeznek.

A MEGVALÓSÍTÁS MÓDJA-TANTERVI UTASÍTÁS

Az 5. osztályos tanterv magába foglalja a Magyar nyelv és irodalom tantárgy oktatási céljait, operatív feladatait, várható eredményeit. A tanterv különválasztja az irodalom és nyelvtan feladatrendszerét. Ez nem jelenti az egységes kapcsolat gyengítését nyelvtan és irodalom között, csak lehetővé teszi a konkrétabb és részletezőbb feladatok ismertetését.

A *nyelvtan* tanítása egy egységes folyamat az általános iskolai tanításban. 5. osztályban folytatjuk az alsó osztályokban szerzett nyelvi ismeretek bővítését és rendszerezését. A nyelvtani meghatározások és helyesírásiszabályok megtanítása nem cél, hanem eszköz a tanulók logikus gondolkodásának, szóbeli és írásbeli kifejezőképességének, valamint helyesírási készségének fejlesztésére.

A nyelvtanítás feladatának megvalósítása érdekében szilárd ismereteket kell nyújtanunk a leíró nyelvtan egyes elemeiről és rendszerének alapvető sajátosságairól. Biztosítanunk kell az ismereteknek készséggé való alakulását. A mondatnak, a szónak és a hangnak: a nyelv három egységének összevetésével térünk át a beszédhangok részletes feldolgozására.

Az alsó tagozatban elsajátított nyelvtani anyag új ismeretekkel bővül: a mondattani ismereteiket a birtokos jelzővel, valamint a módhatározóvaguegészítjük ki. Szótanból: a szavak hangalakjával és jelentésével részletesebben foglalkozik a tanterv, valamint rendszerezi a toldalékok fajtáit. A hangtani tananyag az eddigi ismeretek rendszerezése mellett, a mássalhangzók egymásra hatásával foglalkozik részletesen. Új tananyagként jelenik meg a sajtó nyelve, amely a medializálódás új útjait tárja fel. A feladatsorok a szabályok, törvényszerűségek önálló felismerését, írásban és beszédben történő helyes használatát kell, hogy elősegítsék. A logikus gondolkodás fejlesztésének elengedhetetlen feltétele, hogy minden absztrakt ismeret szoros kapcsolatban legyen a valósággal. A nyelvet, mint élő, és változó jelenséget vizsgáljunk tanulókkal. A nyelvtan tanításának lényege, a szövegeken történő gyakorlás: a tanulók maguk ismerik fel a szabályokat a példaszorok alapján.

A helyesírás szervesen beépül a tananyagba. Ahhoz, hogy a tanulók a készség fokán alkalmazzák a helyesírási szabályokat, szükséges, hogy a helyesírási szempontból legfontosabb fogalmakat biztosan felismerjék. A tanulók folyamatosan gyakorolják az írásjelek helyes használatát, az összetett szavak helyesírását, a toldalékok helyes kapcsolását a szótőhöz, a hangtörvényeken keresztül. A magánhangzók illeszkedése, helyes ejtési- és írási gyakorlatok a hosszú- és rövid magánhangzónál. A tananyag tovább gyakoroltatja a j hang kétféle jelölését, valamint a régies írású családnevek helyesírását és toldalékolását. A magyar helyesírás alapelvei is megjelennek a gyakorlatok sorában, rámutatásként a szabályokra: kiejtés elve, egyszerűsítés elve, hagyomány elve és a szóelemzés elve.

Az *irodalom* tanterve kétpólusú. Egyrészt a népköltészeti alkotásokat tárgyalja, másrészt a műfaji gazdagságot mutatja be. Az irodalmi olvasmányokat a népköltészet tartja egységben, azzal, hogy a műköltészetet is átszöjűk szólásokkal, közmondásokkal, történetekkel, amelyek népszokásokhoz kapcsolódnak.

Az ajánlott szövegekből a tanár választja ki a feldolgozásra kerülő olvasmányokat, és kiegészítheti más szövegekkel is (mesékkel, elbeszélésekkel, mitológiai szövegekkel, versekkel, dramatizált szövegekkel, amelyek előadásra alkalmasak), ezeket az

olvasmányokat javasolhatják a tanulók is. Az ünnepekhez (karácsony, húsvét) kapcsolódó helyi szokások megbeszélése, gyűjtése is szerepeljen a tananyagban. A tanulók általános műveltségének fejlesztése céljából lényeges más tárgyak kapcsolása a néprajzi tananyaghoz (történelem, képző- és zeneművészet, informatika-ismeretszerzés), valamint az interaktív oktatás kialakítása az iskola és más intézmények között (múzeumlátogatás, kiállítások és színházi előadások megtekintése, jelenlét a település kulturális életében).

A népköltészeti olvasmányokat követően Petőfi Sándor műveivel foglalkozik a tanterv részletesebben. Az a célja a sokoldalú bemutatásnak, hogy a tanulók ne csak egy alkotáson keresztül ismerjék meg irodalmunk kiemelkedő alkotóit, hanem műveik olvasásával egy képet tudjanak kialakítani róluk.

A lírai művek sokszínűsége lehetővé teszi a verstani ismeretek gazdagítását: a rím, szabad vers, leírások, megszemélyesítés, hasonlat, költői jelző, a versforma, a dal, a tájleíró költemény.

Az epikus alkotások egyrészt a kifejező olvasás, a tartalomelmesélés céljait szolgálják, másrészt a párbeszéd, a leírások, az elbeszélés szerkezeti egységeinek megismertetését, valamint a különböző műfaji formák felismerését: mese, monda, mítosz, regény, elbeszélés, levél, mesejáték.

Az irodalmi tananyag gazdag szövegtára, nem kötelezi a tanárt minden alkotás elemzésére, de olvasásra, ismeretszerzésre mindenképp ajánlott. Ez az alapvető készség befolyásolja a tanulók előrehaladását minden tantárgyban. A tanterv olvasmányai törzs- és kiegészítő anyagokra tagozódnak. A törzsanyag a kötelezően feldolgozandó műveket tartalmazza; a kiegészítő anyag olyan szemelvényeket, amelyek tanításáról vagy elhagyásáról, illetőleg más kiegészítő anyaggal való helyettesítéséről a tanár dönt. Ugyanez a helyzet az ajánlott olvasmányok esetében is. A tanárnak a tanmenet megtervezésekor ahhoz is joga van, hogy a tantervben szereplő ajánlott olvasmányok némelyike helyett másokat javasoljon elolvasásra. Az is kívánatos, hogy a kiegészítő anyagból, mind az ajánlott olvasmányok köréből a tanuló saját ízlése, érdeklődése szerint is választhasson. A szövegek megbeszélésében, elemzésében erősen építenünk kell a gyerekek fantáziatvékenységére, lehetőséget kell nyújtanunk szemléletes képek felidézésére, a történetek dramatizálására, folytatására, a cselekmény alkotó továbbpergetésére.

A tanítási órákon változatos formában gyakoroltassuk az olvasást, legyen szerves része a művek feldolgozásának, végeztessünk válogató olvasást, az órák összefoglaló részében is gyakoroltassunk. A tanuló tudja magyarázni a világos szerkezetű olvasmányok cselekményének előzményeit és következményeit, tudjon összehasonlítani több hasonló tartalmú alkotást. Mondjon véleményt a szereplők viselkedéséről és indokolja tetteiket. A szövegeken fel kell ismernie a tanult irodalomelméleti ismereteket.

Az íráskészség fejlesztése szintén folytatódik az 5. osztályban. Az írásbeli dolgozatokon kívül fogalmazásokat íratunk a tanulókkal, amelyekben az önálló véleményformálásra, egyéni látásmód kialakítására törekszünk. Az elbeszélő fogalmazás mellett ajánlatos gyakoroltatni a jellemzést és a leíró fogalmazást is. Ezekre (jellemek, leírások) külön rámutatunk az irodalmi alkotások elemzése során. A tanulókkal megismertetjük a vázlatkészítést, valamint az irodalmi kézikönyvek tartalmát és használatát.

Várható eredmények:

- a tanuló az ismeretlen szövegeket is folyamatosan tudja olvasni, lényegi tartalmát el tudja mondani néhány mondatban összefoglalva,
- véleményt tud nyilvánítani a látottakról, halottakról, olvasottakról,
- nyelvhasználatában (írásban és szóban) következetesen alkalmazza a megismert nyelvtani szabályokat,
- a tanuló ismeri az információk szerzéséhez szükséges forrásokat,

- a tanuló felismeri a népköltészeti alkotásokat és ezek jelentőségét nemzeti történelmünk alakulásában,
- meg tudja különböztetni az irodalmi alkotásokat formájuk és műnemük szerint, valamint a tanult műfajok jellemzőit,
- a tanuló maga is aktívan részt vesz az alkotás folyamatában (elemzésével, gyűjtéssel, párbeszédbe való bekapcsolódással, véleményének kinyilvánításával, fogalmazásával).

РУМУНСКИ ЈЕЗИК

LIMBA ROMÂNĂ

Scopul activității instructive în clasa a V-a este însușirea limbii române literare, cunoașterea și sesizarea valorilor artistice în creațiile literare în limba română, însușirea exprimării orale și scrise, îmbogățirea vocabularului cu cuvinte și expresii noi, dezvoltarea capacității de exprimare, orală și scrisă a ideilor din operele literare și din conversația cotidiană.

CLASA V-A

Sarcini operative

La sfârșitul clasei a V-a elevii trebuie:

- să respecte regulile de punctuație și accentuarea în citire
- să aplice regulile de ortografie în scris
- să scrie citeț și corect după dictare și în compuneri
- să exprime corect mesajul citit
- să identifice sensul unui cuvânt necunoscut cu ajutorul dicționarului
- să identifice informațiile esențiale și detaliile dintr-un mesaj oral
- să construiască propoziții corecte din punct de vedere gramatical
- să cunoască părțile de vorbire flexibile și neflexibile
- să-și îmbogățească vocabularul cu cuvinte și expresii noi
- să respecte metodologia lucrărilor scrise
- să observe și să explice legăturile de cauză-consecință și prin concluzii personale să facă analiza textelor în diferite situații
- să dezvolte posibilitatea de a remarca și explica unele emoții și motivări în operele literare

LITERATURA

Lectură școlară

Vasile Alecsandri: Sfârșit de toamnă

Alexandru Vlahuță: Din copilărie

Poezii populare

Edmondo de Amicis: Micul hoinar (fragment)

Emil Gârleanu: Gândăcelul

Ionel Teodoreanu: Hotarul nestatornic (fragment)

Nicolae Labiș: Fulg

Barbu Ștefănescu Delavrancea: Bunica

Mihail Sadoveanu: Domnul Trandafir

Mihai Eminescu: Revedere

Miorița

Panait Cerna: Cântec de martie

Ero de pe lumea cealaltă - snoavă populară sârbă

Proverbe, zicători și ghicitori, poezii ocazionale, obiceiuri

Petre Ispirescu: Judecata vulpii
George Coșbuc: Concert de primăvară
Ioan Slavici: Zâna-zorilor
Ion Luca Caragiale: D-I Goe
Oscar Wilde: Prințul fericit
Dušan Radović: Căpitanul John Peoplefox (fragment)
Grigore Alexandrescu: Boul și vițelul
Mihai Eminescu: Colinde, colinde
Alexandru Mitru: Legendele Olimpului (fragment)
Literatura din Voivodina
Șt. O. Iosif: Doina

Lectură

G. Topârceanu: Poezii. E. Gârleanu: Povestiri
Mihail Sadoveanu: Dumbrava minunată
Petre Ispirescu: Culegere de basme
Selecție din literatura universală
Selecție din literatura populară a românilor
LIMBA (gramatică, ortografie)
Repetarea și consolidarea materiei din clasa a IV-a.
Sunetul și litera. Sunetele limbii române. Silaba.
Vocabularul limbii române. Cuvântul ca unitate de bază. Formarea cuvintelor: rădăcină, temă, terminație. Familia lexicală. Sinonimele și antonimele-actualizare.
Substantivul. Substantivele comune și proprii. Genul. Numărul.
Articolul. Articolul hotărât și articolul nehotărât.
Cazurile substantivului și funcția sintactică.
Nominativ. Genitiv. Articolul posesiv-genitival. Dativ. Acuzativ. Prepoziția și rolul ei în exprimarea acuzativului. Prepozițiile simple și compuse. Vocativul.
Declinarea substantivelor comune și proprii cu articol hotărât și nehotărât .
Adjectivul ca determinant al substantivului.
Adjectivele variabile și invariabile. Acordul cu substantivul în gen, număr și caz.
Pronumele și numeralul ca substituiți ai substantivului.
Pronumele personal și categoriile lui gramaticale (persoană, gen, număr, caz)
Formele accentuate și neaccentuate ale pronumelui personal.
Pronumele personal de politețe.
Numeralul cardinal și ordinal.
Verbul. Categoriile gramaticale ale verbului: timpul, persoana, numărul, modul.
Conjugarea. Modurile personale și modurile nepersonale ale verbului.
Timpurile modului indicativ: prezent, imperfect, perfect compus, viitor.
Verbele auxiliare: *a fi*, *a avea*, *a vrea* (*a voi*).
Părțile de vorbire neflexibile. Adverbul - de loc, timp, mod. Conjunția și rolul ei în comunicare. Prepoziția. Interjecția. Tipuri de interjecții.
Sintaxa propoziției. Părțile propoziției. Propoziția simplă și dezvoltată. Transformarea propoziției simple în propoziție dezvoltată. Subiectul. Subiectul exprimat prin substantive și pronume. Subiectul multiplu. Predicatul. Predicatul verbal exprimat prin verbe la moduri personale. Atributul. Atributul adjectival și substantival. Complementul. Complementul direct și indirect.
Sintaxa frazei. Fraza - noțiuni generale. Propoziția principală. Propoziția secundară - noțiuni generale. Delimitarea propozițiilor dintr-o frază.
Noțiuni de ortografie. Despărțirea cuvintelor în silabe. Scrierea corectă a formelor neaccentuate ale pronumelui personal în cadrul paradigmei verbale a perfectului compus.

Scrierea corectă a pronumelor negative. Folosirea corectă a ortogramelor: într-o, într-un, dintr-o, dintr-un. Folosirea corectă a adverbului de negație nu (n-). Semnele de punctuație (actualizare).

CITIRE

Exersarea citirii expresive și emotive, recitarea convingătoare și exprimarea opiniei personale în fața clasei.

Memorarea câtorva poezii lirice și fragmente din poezia epică și proză.

ANALIZA TEXTULUI

Analiza operelor epice: observarea și explicarea motivelor esențiale, funcția lor în compoziție și analiza personajelor și a mesajelor.

Identificarea secvențelor descriptive, narative și dialogate dintr-un text.

Analiza și identificarea personajelor, principale și secundare.

Descoperirea funcțiilor expresive și legătura lor cu alte elemente ale operei literare (acțiunea, personajul, conflictul).

Descoperirea mijloacelor de limbă și stil cu ajutorul cărora sunt realizate imaginile poetice și create impresiile artistice.

Transformarea planului simplu în plan dezvoltat.

Noțiuni literare

Opera literară. Portretul literar. Narațiunea, descrierea, dialogul.

Epitetul. Comparația și enumerația. Repetiția. Personificarea.

Schița. Snoava.

Noțiuni din literatura populară.

CULTURA EXPRIMĂRII

Exprimarea orală

Reproducerea conținutului unui text literar. Povestirea prin analogie.

Povestirea unor întâmplări și descrierea evenimentelor imaginate.

Observarea mijloacelor de limbă și stil în fragmentele din textele cu caracter descriptiv (în versuri și proză).

Identificarea noțiunilor de teorie literară.

Analiza trăsăturilor fizice și morale ale personajelor literare.

Discuții pe marginea textelor literare și a subiectelor libere prin menționarea timpului, locului și modului de desfășurare a acțiunii.

Stabilirea ideilor în jurul cărora se organizează o temă dată. Prezentarea și comentarea succintă a unor texte literare. Determinarea sensului unor cuvinte și explicarea orală a semnificației acestora în diferite contexte. Alcătuirea unor familii sau câmpuri lexicale prin jocuri asociativ-verbale. Exerciții de însușire și definirea noțiunilor - prin activități în ateliere.

Utilizarea corectă a limbii literare în comunicarea orală.

Activități de delimitare a ideilor principale de cele secundare în textul literar.

Diferențierea esențialului de elementele de detaliu.

Exerciții de rostire corectă a cuvintelor cu probleme de accentuare.

Transformarea propozițiilor simple în propoziții dezvoltate.

Transformarea vorbirii directe în vorbire indirectă.

Exprimarea opiniilor personale și justificarea acestora în funcție de context.

Folosirea selectivă a cuvintelor dintr-un câmp lexical în baza unei teme propuse.

Exprimarea în scris

Dictări libere și de control.

Compunerea (narațiunea, descrierea, portretul).

Îmbinarea diferitelor forme de expunere (povestire, descriere și dialog) în compunerile elevilor pe teme libere și teme date.

Exersarea alcătuirii unei compuneri: stabilirea temei, selectarea și repartizarea materiei; elementele de bază ale compoziției, gruparea materiei alese pe etape, scrierea compunerii, corectarea compunerii din punct de vedere al limbii și ortografiei.

Exerciții de transformare a vorbirii directe în vorbirea indirectă.

Exerciții de ortografie.

Scrisoarea, scrisoarea electronică; jurnalul personal.

Șase teme pentru acasă și analiza lor la oră.

Patru lucrări scrise (o oră pentru scriere și o oră pentru corectare).

MODUL DE REALIZARE A PROGRAMEI

Metodele tradiționale de realizare a programei pentru Limba română ca limbă maternă se prezintă în forma unei succesiuni de etape clar delimitate.

În domeniul literaturii se propun două activități complementare: citirea la nivel de receptare și scrierea pornind de la regulile ortografice însușite pe parcursul anilor de frecventare a acestei discipline de învățământ. Prezentarea explicită a acestor reguli și însușirea lor, precum și înțelegerea corectă a textului poetic, în proză și dramatic de către elevi contribuie la realizarea unor tehnici eficiente de exprimare clară și logică în limba română.

În domeniul limbii se pune accent pe evaluarea posibilităților de exprimare prin introducerea expresiilor și cuvintelor noi în vocabularul activ al elevilor și prin folosirea cuvintelor cu valoare sinonimică. Mesajul pe care elevul îl va comunica în limba română trebuie să fie bazat pe structurile lingvistice în spiritul limbii române, determinate de gândirea în această limbă.

Cultura exprimării orale și în scris are o importanță deosebită deoarece reprezintă baza unei comunicări calitative. Din acest motiv în cursul activității trebuie insistat asupra îmbogățirii fondului lexical și lărgirii conținutului semantic al cuvântului.

РУСИНСКИ ЈЕЗИК

РУСКИ ЈАЗИК

Циль

Циль воспитно-образовней работи то овладоване з руским литературним јазиком; преучоване кнјовносци на тим јазуку; оспособјоване шкољарох за усне и писмене висловјоване, комуникацију и творене, а тиж так доживјоване, спознаване обачоване вредносних кнјовних, уметнјских и других витворенјох култури; здобуване основних понјацох о јазикох кнјовносцох и културох народох и народносцох; упознаване репрезентативних дјлох шветовей кнјовносци примераних возросту шкољарох; будоване свидомосци о улоги јазика и кнјовносци у повязовану народох и њх културох; розвиване и пестоване позитивног становиска шкољарох гу јазиком, културному скарбу, шлебодолубивим традицијом својого и других народох, розвиване свидомосци о повязаносци, сотруднјству и заеднјским животу рижних народох и народносцох; розвиване свидомосци о јазуку и јазичней толеранцији; ширене духовних горизонтох и розвиване критицког думаня и творчих способносцох; розвиване тирвацог интересованя за јазик и кнјовносц; воспитоване шкољарох за живот, роботу и медзилюдски одношеня у духу гумани зма, солидарносци и толеранцији.

Задатки:

- поступне и снстематичне упознаване руског литературног јазика у розличних видох њого усног и писаног хаснованя;

- пестоване култури усног и писаног висловйованя; - оспособйоване школярох же би ше, успишно служели з руским языком у рижних комуникацийних ситуацийох (у улоги приповедача, слухача, собешедніка и читателя);
- уводзене школярох до самостойного читаня и анализованя текста,
- розвиване интересованя и тирвацях навикнуцох на читане кнїжовних дїлох; пестоване уметніцког сензибилитету и любви гу уметносци; оспособйоване школярох за самостойне хасноване библиотекох и жридлох информацийох;
- усвойоване основних теорийних поняцох зоз подруча языка и кнїжовносци, уводзене до розуменя кнїжовного дїла, порушоване школярох на самостойне творене.

ПИЯТА КЛАСА

ЯЗИК

Фонетика

Гласи. Вокали и консонанти; вокали по вертикалней и горизонталней линиї; подзелене консонантох по дзвонкосци; подзелене по месце и способе твореня.

Розлика у вигваряню медзи рускими препречнима (експлозивними) консонантами *дь, ть* и сербскими африкатами *ђ, ћ*. Вигваряне гарлового консонанта *г* як *х* у мишаних штредкох.

Виєдначоване консонантох по дзвонкосци.

Синтакса

Просте виречене. Субект и предикат.

Вязи словох у виреченю: согласоване (конгруенция) и управяне (рекция).

Преширене виречене. Субект, предикат, субектова и предикатова група словох; атрибут, обект; додаток за место, час, способ, причину, меру, количество. Апозиция.

Єдночленово виреченя: безсубектово и номинативни.

Наглашка у виреченю.

Зложене виречене. Поняце и препознаванe.

Творене словох

Корень, основа, префикси, суфикси. Приклади виведзених и зложених словох.

Правопис

Повторйоване и утвердзоване знаньох з предходних класох.

Правописни правила характеристични за наставну материю з граматики у тей класи.

Писане словка "не" ведно и окреме.

Писане назвох организацийох и їх органах и целох.

Привиковане школярох на порядне хасноване правопису и правописного словника.

КНЇЖОВНОСЦ

Школска лектира

И. Андрич, Мости

М. Винай, Красни валалчик мой

И.Г.Ковачевич, Дай ми руку свою

С. Ерделі, Дуб

М. Канюх, Пчолка Смолка

М.М. Кочиш, Летні вечар

М.М. Кочиш, Владко ше веже на госцину

Вл.Кочиш, На струнох гушлі

М. Ковач, Била кобула

М. Колошњаї, Здогадоване на войну
Г. Костельник, Моя писня
Дж. Лондон, Били кловак
М. Майтенї, Незвичайни дарунок
Г. Надь, Чи ши чул, сину
М. Павлович, Єст єдна нїтка
М. Рамач, Држжа на салаш
Д. Тадиянович, Високи жовти жита
Ш. Чакан, Стари и млади вовк
Рус. нар. прип. Побожни шестри
Рус. нар. прип. Хто шме єсц на лежацо
Рус.нар. Младосц преходзи
Укр. нар.дума, Козак Голота
Рус.нар.прип.Здогадлїви скравец
Серб.нар. Еро з гевтого швета
М. Скубан, Шамла
Домашня лектира
Р. Киплинг, Кнїжка о джунгли
И.Г.Ковачевич, Тисяч радосци
Вибор поез. за дзеци на руским язичу
Вибор прози за дзеци на руским язичу
Обробок лектири

Замерковйоване основних розликох медзи усну (народну) творчосцу и уметнїцку кнїжовносцу. Епска писня.

Поняце приповеданя и описованя.

Тема и мотив. Замерковйоване, розумене и толковане основних мотивох.

Поняце о плану дїла. Вяза медзи часцами текста. Основни етапи у композициї епского дїла.

Обачоване технїки формованя подобох: опис вонкашнього випатрунку, писательов коментар, характерни ознаки подоби.

Толковане язично-стилских средствох з котрима формовани слики и виволани уметнїцки упечатки у лирскей писнї.

Замерковйоване лирских поетичних сликох витворених зоз епитетом, поровняньом, персонификацию и оноματοпею.

Розликоване и толковане пренешеного значеня словох словох, виразох и фразох.

Композиция лирскей писнї, файти стилох и мотиви.

Характеристики драмского текста и диялогу як його основней прикмети.

Читане

Окремне преучоване текста як подлоги за виразне читане (тематска и емоционална условеносц ритма, темпа, павзи, фарби гласа, наглашки у виреченю, интонациї). Вежбане читаня у себе з прецизним и напредок познатим задатком (вигледоване, поровноване, документоване, виберане прикладу, гледане аргументациї, писане здогаднїка, рихтане за анализу текста).

Поняца

Усвоюю ше шлїдуюци поняца: вокали и консонанти (подзелене и пременки); просте, преширене и зложене виречене (главни члени и додатки); корень, основа, префикс, суфикс, зложене слово; усна традиция и уметнїцка кнїжовносц, приповедане, описоване, тема, мотив, композиция, характерни ознаки подоби,

лирска слика, стилски висловни средства котри наведзени, пренешене значене, драма.

КУЛТУРА ВИСЛОВЇОВАНЯ

Усне висловйоване

Приповедане о збуваньох и дожицох (цек дії справ рядошлїду збуваньох), справ самостойно або заеднічки направеного плану у виду тезох. Приповедане видуманого дожица на основи задатей теми - справ самостойно направеного плана приповеданя.

Описоване вонкашнього и нукашнього простору, поединосцох у природи, людзох и животиных у рушаню и мированю з наглашку на їх виразних прикметох и детальох.

Описоване цека роботи, валалского и городского пейзажу и рижних рочних часцох, микро простору и вельких обектох (пошта, амбуланта, станїца и под.)

Замерковйоване кнїжовних портретох и виразох котри похасновани у конструкції виреченя. Портрет особи котру школяр добре позна.

Информоване - вистка (правдива и видумана) справ основних пейцох правилох.

Преприповедоване змисту текстох, обачоване структури приповедки и хронології збуваньох (увод, початок, цек, кульминация, закончене - наглашоване найважнейших хвилькох).

Виборне преприповедоване: динамични сцени у прозним ділу, филму, емисії.

Обачоване язично-стильских средствох и виривкох виразно дескриптивного характеру.

Култура справованя през бешеду. Характеристични вирази за виражоване дзеки, намири, жаданя, процивеня, не складаня.

Писане висловйоване

Самостойне составяне виреченьох зох характеристичними язичними и правописними зявенями.

Питаня и писани одвити у вязи з обробеним текстом, филмом, театралну представу, слухану мизику и под.

Питаня и писани одвити у вязи зох збуванями и дожицами з каждодньового живота.

Приповедане (у писаней форми) справ тезох и направеного плана, водзаци рахунку о композиції цалого составу.

Описоване вонкашнього и нукашнього простору и поединосцох з природи (як у усним висловйованю).

Правдива вистка (справ правилох за писане вистки). Дальша работа на усовершованю технїки писаного составу (чежиско теми, вибор и розпорядок поединосцох, основни елементи композиції и груповане поединосцох справ композиційних етапох).

Обачоване и хасноване пасуса як меншей єдинки и його композиційно-стильски функції.

Писмо - общи правила о писаню писма як составу и як форми комуникації. Осем домашнї писани состави и їх анализа на годзини.

Штири писмени задатки (єдна godzина за писане и два за виправок).

УПУТСТВО ЗА ВИТВОРЙОВАНЕ ПРОГРАМА РУСКОГО ЯЗИКА

Пията класа то перша класа после заокруженя цалосци познаваня язика и здобуваня знаньох о язикау после початних штирох класох. У ткв. школяр здобул не

лем основну писменост на мацеринском језику а не требало да се добије и основно знање о језику као систему на такав начин да се прешло цело вертикално граматику знања од фонетику до синтаксу на нивоу препознавања по програмским целима. Програм пре потребе прегледности структуриран по програмским целима - граматика, правопис, школска и домаћа лектура и култура усног и писменог изговора - а не само разумеје не само језику приступа као интегралној и целима систему и мноштву знања. Програм задржао добре елементе концепције по концентричним круговима као и добре елементе концепције по вертикалима та их објединио тримају за такв. спирални систем или структуру програма. Програм свакој, та и петом класи, састављен по принципу спирале. Пета класа, гаче не само да види не само основна школа то континуитет осам класи, то само да се прешло гарадица отварања нове спирале. Прерађени програм петом класи предвиђа не само проширење концентричног круга учења синтаксе да не само да се и потврђује елементи синтаксе, од једног изјављења до сложеног, без дефиниција а не само да се у реалним знањима шкољара као препознавање елемената. Конститује не само знање о изјављењу као најмањој јединици комуникације. Објашњава не само елементи проширеног изјављења на који се обраћају посебно пажњу право пре тога да се ти елементи постоје или буду прерастају до зависних изјављења у сложеном изјављењу. У реалној наставној пракси најбржих година у програму у истој класи била и морфологија на нивоу препознавања и именовања речи речи и редом долазило до заменања појмова напр. именника и субјекта, глагола и предиката. За тај случај именика препознавање речи речи обрађено у четвртој класи а пета класа у целима обрађена учењу синтаксе.

Избор књижевних дела направљен по принципу функција, то значи не само да се би одговарао погледавањем за добијање појмова и књижевног искуства, не само да се би у систему вредности разумљивих и инспирисаних за одређени возраст, као и не само да се би одговарао на првенствену а то значи естетичну функцију књижевног дела. Шици наслови књижевних дела изабрани према наведених функција а за репрезентативних антологија књижевности за деца.

Култура усног и писменог изговора на још вишем нивоу разумења и комуникативне функције језика, а разумеје не само да се работа наставника са посматрањем таквих метода који укључују комуникативне компетенције шкољара.

СЛОВАЧКИ ЈЕЗИК

SLOVENSKÝ JAZYK

Predmet slovenský jazyk ako materinský jazyk sa v základnej škole vo Vojvodine vyučuje v zhode s demografickým rozmiestnením príslušníkov slovenskej menšiny. Je to buď v školách so slovenským vyučovacím jazykom, alebo iba ako učebný predmet v školách so srbským vyučovacím jazykom. Pokiaľ ide o školy so slovenským vyučovacím jazykom, môže to byť úplná základná škola, alebo iba 1. stupeň základnej školy. Slovenský jazyk ako učebný predmet sa vyučuje v školách so srbským jazykom buď iba na 1. stupni a v ďalšom školení nepokračuje, alebo je možnosť vyučovania slovenského jazyka aj na 2. stupni.

Celkove vyučovanie slovenského jazyka ako materinského jazyka prebieha vo vojvodinskom prostredí za inakšich okolností než v materskom národnom spoločenstve. Skutočnosť, že v našom prostredí je slovenský jazyk materinským jazykom etnickej menšiny, určuje aj špecifické východiská a ciele a obsah vyučovania tohto učebného predmetu. Základnými špecifickými východiskami, podľa ktorých sa koncipuje vyučovanie slovenského jazyka sú: 1. slovenský jazyk sa v podmienkach etnickej menšiny enklávneho typu vyvíja v odlúčenosti od materského jazykového spoločenstva; 2. slovenská menšina vo Vojvodine neobýva kompaktné územie, ale je rozmiestnená v

podobe etnických, a teda i jazykových ostrovov v prostredí, kde má dominantné postavenie srbský jazyk; 3. mladé generácie príslušníkov slovenskej menšiny sa od začiatku formujú ako bilingvisti, pričom od funkcie slovenského i srbského jazyka v ich živote závisí, ktorý jazyk má prevahu; 4. vyučovanie slovenského jazyka ako materinského jazyka príslušníkov slovenskej menšiny je pevne včlenené do celkového štátneho systému školstva, čo znamená, že vedľa slovenčiny sa povinne vyučuje tiež srbský jazyk a že na tej istej škole môžu vedľa slovenských tried byť aj srbské triedy; 5. v podmienkach bilingvizmu a bez prirodzeného kontaktu so živým slovenským jazykom jazyková kompetencia v slovenčine je u našich žiakov v rozličnej miere oslabená; 6. učitelia slovenského jazyka a ostatných učebných predmetov ako členovia menšinového jazykového spoločenstva sú práve tak bilingvistami, takže aj ich jazykové vedomie je spravídla v rozličnej miere oslabené.

Ciele a obsah vyučovania predmetu slovenský jazyk sú vo všetkých prípadoch v zásade identické, ibaže v praxi sa maximálne prihliada na konkrétnu situáciu v konkrétnom slovenskom prostredí. Konkrétnej situácii sa prispôbuje aj sám proces vyučovania.

Vyučovanie slovenského jazyka v menšinovom slovenskom jazykovom spoločenstve nemá také pevné rámce, a teda ani také pevné ciele, ako je to v národnom spoločenstve. Má byť prispôbené podmienkam konkrétnej školy a v tom istom ročníku má byť diferencované so zreteľom naindividuálne jazykové a intelektové predpoklady žiakov. Celkove platí didaktická požiadavka viesť žiakov k tomu, aby poznanie slovenského jazyka chápali ako súčasť svojej etnickej príslušnosti a nie ako osobitnú záťaž.

Aj napriek špecifickej jazykovej situácii vyučovanie slovenčiny ako materinského jazyka má za cieľ pestovať u žiakov pozitívny vzťah k slovenskému jazyku, posilňovať vedomie o našej príslušnosti k slovenskému národnému spoločenstvu a v tom kontexte aj o príslušnosti k slovenskej menšine vo Vojvodine. Pri oboznamovaní sa so slovenským jazykom, pri rozširovaní schopnosti komunikovať po slovensky ústne i písomne žiaci získavajú vedomosti o slovenskom jazyku a prostredníctvom týchto vedomostí nadobúdajú aj schopnosť uplatňovať ich vo vlastnej myšlienkovej činnosti. Na školách so slovenským vyučovacím jazykom sa takto vytvárajú predpoklady aj na spoľahlivé jazykové zvládnutie ostatných učebných predmetov.

V podmienkach dvojazykovosti vyučovanie slovenského jazyka má za cieľ pestovať u žiakov úctu k obom jazykom: k slovenskému jazyku, ktorý nás spája so slovenským národom a s celkovou slovenskou kultúrou, a k srbskému jazyku, ktorý nám umožňuje prirodzený kontakt s prostredím, v ktorom existujeme ako etnická menšina, ako aj s celkovou kultúrou, ktorú nám sprostredkúva srbský jazyk. Vyučovanie slovenského jazyka má okrem toho za cieľ i výchovu žiakov v duchu tolerancie k materinskému jazyku aj ostatných menšinových spoločenstiev v našom prostredí. Celkove žiakov vedieme k tomu, aby svoju schopnosť používať na dorozumievanie striedavo dva jazyky považovali za osobitnú výhodu a nie za prameň jazykovej neistoty.

V našich bilingvistických podmienkach vyučovanie slovenského jazyka má za cieľ nielen učiť o slovenskom jazyku, ale aj sám jazyk. Má tiež posilniť slovenské jazykové povedomie žiakov a vytvoriť u nich základné predpoklady na odlišenie prvkov slovenského a srbského jazyka. Z týchto základných cieľov vyučovania slovenského jazyka vyplývajú potom i čiastkové ciele, ktoré majú žiaci dosiahnuť.

Slovenský jazyk pre 2. stupeň základnej školy

Učebný predmet slovenský jazyk má v školách s vyučovacím jazykom slovenským vo Vojvodine ústredné miesto, lebo vytvára predpoklady na zvládnutie ostatných predmetov. Toto tvrdenie je univerzálne - pedagógovia počnúc Komenským poukazovali na skutočnosť, že sa vo vzdelávaní najlepšie výsledky dosahujú vtedy, keď dieťa získava poznatky v materčine.

Slovenčina je vyspelý jazyk a možno v nej vyjadriť city a zložité myšlienky. Vo Vojvodine sa vyvíja za iných podmienok ako na Slovensku, ale jazyková norma platí pre všetkých Slovákov.

Ciele

Vo vyšších ročníkoch základnej školy vo Vojvodine je celkové vyučovanie v slovenskom jazyku zamerané na kvalitné poznanie a praktické zvládnutie zákonitostí slovenského jazyka ako podmienky na získanie zručnosti pohotovo, funkčne a kultivovane komunikovať v spisovnej slovenčine.

Cieľom vyučovania slovenského jazyka a literatúry je, aby žiaci zvládli a poznali materinský jazyk jednak kvôli posilneniu svojho jazykového vedomia, jednak aby sa prostredníctvom jazyka dostali aj k prameňom slovenskej literatúry a celkovej slovenskej kultúry a vedy.

Pri vyučovaní slovenského jazyka sa v našich podmienkach musí prihliadať nielen na vzťah spisovnej podoby slovenského jazyka a našich nárečí, ale tiež na vzťah slovenský jazyk a srbský jazyk, ktorý používame na mimoeťnické dorozumievanie.

Aj vo vyšších ročníkoch základnej školy vyučovanie slovenského jazyka zahŕňa tri zložky: jazykovú, slohovú a literárnu. V učebných osnovách sa tieto zložky podávajú v osobitných kapitolách, ale v praxi sú pospletané. Sloh a kultúra vyjadrovania rovnako sa pretraktujú aj na hodinách jazyka, aj na hodinách literatúry.

Ciele vyučovania slovenského jazyka na 2. stupni základnej školy sa tak pre učiteľa, ako aj pre žiakov náročnejšie než na 1. stupni: poznatky o slovenskom jazyku získané na 1. stupni sa tu prehlbujú a rozširujú. Základným cieľom vyučovania slovenského jazyka na 2. stupni základnej školy je:

- viesť žiakov k poznávaniu jazyka ako štruktúrovaného a uceleného systému;
- rozvíjať komunikačné schopnosti žiakov, aby získali kvalitnú jazykovú kompetenciu;
- pestovať u žiakov lásku k materinskému jazyku a vedomie jazykovej príslušnosti k istému etniku, pocit jazykovej príbuznosti a spolupatričnosti s inými etnikami;
- prostredníctvom jazyka viesť žiakov k poznávaniu histórie a kultúry vlastného národa a k získavaniu iných poznatkov;
- prehlbovať estetické cítenie žiakov;
- rozvíjať etické cítenie žiakov;
- naučiť žiakov uplatňovať získane vedomosti v praxi.

Vyučovanie slovenského jazyka prispieva k odhaľovaniu základných funkcií jazyka: komunikatívnej, kognitívnej, reprezentatívnej a estetickej. V snahe dosiahnuť plánované výsledky učiteľ má v plnej miere rešpektovať:

- ročný povinný počet hodín;
- ciele vytýčené vo vyučovaní;
- obsah (jazykové javy a javy v slohovej výchove zamerané na komunikatívnosť).

Učiteľovi sa odporúča používať na hodinách: učebnice, pracovné zošity, cvičebnice, prístupné jazykové príručky, jazykovedné časopisy, encyklopédie, ďalšie učebné pomôcky.

JAZYK

Zhrnutie poznatkov z nižších ročníkov.

Jazyk a jazykoveda

Jazyk ako dorozumievací prostriedok. Vzťah k materinskému jazyku a k jazyku iných národov.

Základné informácie o slovenskom jazyku a srbskom jazyku. Spisovná slovenčina; slovenské nárečia.

Hláskoslovie

Výslovnosť spoluhláskových skupín a zdvojených spoluhlások.

Rytmický zákon.

Lexikológia

Slovo a jeho štruktúra, nacvičovanie v hľadaní koreňa, predpony a (slovtvornej) prípony, ohýbacie prípony (gramatické koncovky).

Tvorenie slov odvodzovaním a skladaním.

Homonymá, synonymá a opozitá.

Morfológia

Podstatné mená ako slovný druh, skloňovacie vzory podstatných mien všetkých rodov (poukázať na rozdiely medzi konkrétnym nárečím a spisovnou slovenčinou), pravopis pádových koncoviek.

Prídavné mená ako slovný druh. Skloňovacie vzory. Pravopis pádových koncoviek. Rytmický zákon.

Zámená. Skloňovanie osobných zámen; kratšie a dlhšie tvary. Ostatné druhy zámen a skloňovanie prívlastňovacích zámen.

Číslovky - základné skupiny. Skloňovanie a pravopis základných a radových čísloviek.

Slovesá. Slovesné časy (prítomný, minulý a budúci). Dvojaké tvary budúceho času. Neurčitok.

Pravopis

Práca s *Pravidlami slovenského pravopisu* (najmä v písaní veľkých začiatočných písmen), s *Krátkym slovníkom slovenského jazyka* a so slovníkom E. Horáka *Srbochorvátsko - slovenským a slovensko - srbochorvátskym slovníkom*.

Systematické nacvičovanie pravopisu vybraných slov.

KULTÚRA VYJADROVANIA - SLOH

Ústne vyjadrovanie

Témy zo života v užšom a širšom prostredí.

Stručná a podrobná reprodukcia.

Rozprávací slohový postup a jeho hlavné znaky.

Kompozícia rozprávania (pred udalosťou, udalosť, po udalosti).

Rozprávanie príbehu a zážitku.

Pokus o napísanie rozprávania s prvkami humoru.

Dramatizácia časti textu z čítanky a povinného čítania (dialogizácia)

Rozhovory na rozličné témy podľa spoločne určených bodov.

Správa skutočná alebo vymyslená (kto, čo, kde, kedy, prečo). Oznámenie (o podujatí).

Formy spoločenského styku

Otvorenie schôdze, súkromný list, telegram.

Nadväzovanie kontaktu v komunikácii.(E-mail, SMS...)

Druhy blahoželaní a pozdravov. Formulácia textu a písanie adresy.

Písomné vyjadrovanie

Slohové práce súvisia s problematikou nastolenou v ústnom vyjadrovaní.

Dôraz sa kladie na kompozíciu. Pozorovanie odseku a jeho funkcie (aj v učebniciach iných predmetov).

List: úradný a súkromný. (E-mail- použitie)

Nácvičné a kontrolné diktáty.

Osem domácich slohových prác a ich rozbor na hodinách.

Štyri školské písomné práce (písanie na jednej a rozbor s opravou na dvoch vyučovacích hodinách).

LITERATÚRA:

Lyrika:

- Zo slovenských ľudových piesní (výber)
P. O. Hviezdoslav: Jarné kvietky
Elena Čepčková: Jarná nôta
Lubomír Feldek: Nástenná obloha
Milan Ferko (výber)
Juraj Tušiak (výber)
Výber zo súčasnej vojvodinskej poézie
Výber zo svetovej poézie
Malé formy ľudovej slovesnosti
Epika:
Slovenská ľudová povesť: Jánošíkov poklad v bielej skale
Slovenská ľudová rozprávka: Popolvár
Slovenská ľudová rozprávka: Janko Hraško
Česká ľudová rozprávka: Výber
Slovenská ľudová bájka: Lišiak a žaba
Srbská ľudová rozprávka (výber)
Lubomír Feldek: Škaredá princezná
Klára Jarunková: Fujavica
Vincent Šikula: Moje povinnosti
Jiří Wolker: O kominárovi
Edmondo de Amicis: Mój priateľ Garonne
Malé formy ľudovej slovesnosti
Zo svetovej detskej literatúry (výber).
Výber zo srbskej literatúry.
Výber z literatúry slovenských vojvodinských autorov.
Časopisy pre deti a mládež.
Drama:
Dušan Radović: Kapitán John Peoplefox
Dramatizovaný text pre deti (výber).
Komiks (výber).
Literárne diela: 4 knihy podľa výberu
Rudo Móric: Z poľovníckej kapsy
Daniel Defoe: Robinzon Crusoe
Mark Twain: Dobrodružstvá Toma Sawyera
Výber zo slovenskej ľudovej slovesnosti: Slncový kôň
Podľa výberu učiteľa
Literárno- teoretické pojmy
Poézia
- motív a idea (pozorovanie),
- city, ktoré básnik v básni prejavuje,
- prenesený význam slova, prirovnanie a básnický prívlastok (pozorovanie),
- verš, rým, rytmus,
- balada (identifikácia a rozdiely)
Próza
- téma a idea,
- dej: časová postupnosť deja, identifikácia miesta konania deja, elementy fabuly:
úvod, záplet, rozuzlenie,
- členenie textu (kolektívne a jednotlivo),
- identifikácia najnapínavejšieho miesta,
- zovňajšok postáv a základné povahové vlastnosti, pohnútky a konania postáv,

- dialóg a monológ (pozorovanie a roulišovanie),
- opis a rozprávanie - rozprávač (pozorovanie a identifikácia),
- bájka, detský román, komiks (základné vlastnosti),
- ľudová rozprávka - charakteristiky (túžba po pravde a spravodlivosti),
- druhy rozprávok: fantastické i zvieracie rozprávky (pozorovanie a identifikácia), ľudové a autorské rozprávky (identifikácia),
- nové slová a slovné spojenia- základný a prenesený význam slova-použitie slovníka,
- práca s knihou- písanie záznamov a analýza- názov diela a autor.

Dramatizácia

Dramatizácia spracovaného textu, intonácia so zreteľom na citovú zložku prejavu, využívanie pohybu v priestore, mimiky a gestikulácie.

Vypracovanie kostýmov a scény.

Osvojovanie pojmov: scéna, scénograf, kostýmograf, režisér.

Zvukové a svetelné prostriedky v divadle.

Podľa možnosti pozrieť aspoň jedno detské alebo bábkové divadelné predstavenie; slovenskú ľudovú rozprávku na kazete a pod.

FILMOVÁ A SCÉNICKÁ KULTÚRA

Poznanie hlavných a vedľajších postáv.

Pohyb vo filme a komikse.

Základné poznatky o filme a scénickom umení: režisér, herec, scéna, scénograf, kostýmograf, šepkár).

Samostatné vypracovanie scény a divadelné predvedenie alebo bábkové divadlo.

Rozprávky v obrazoch - obraz v komikse; káder vo filme a scéna a výstup v divadelnej hre.

Podľa možnosti pozrieť aspoň jedno detské alebo bábkové divadelné predstavenie; detský hraný film alebo sfilmovanú slovenskú rozprávku. Využitie súčasných technických premietacích prostriedkov.

PROCES

Takto koncipovaný obsah vyučovania slovenského jazyka v základnej škole predpokladá zmenu práce učiteľa na vyučovacích hodinách, ale aj zmenu učebníc a učebných pomôcok.

Vo vyučovacom procese učiteľ má v každom ročníku povinne a v plnej miere dodržiavať: ročnú časovú dotáciu - povinný počet hodín, ciele, ktoré treba vo vyučovaní dosiahnuť, obsah vyučovania, t.j. upevniť zručnosť v čítaní a písaní, sprostredkovať základné vedomosti o slovenskom jazyku, z kultúry vyjadrovania a z literatúry.

Učiteľ si podľa vlastného uváženia a s ohľadom na podmienky v danej triede volí: formy práce a metódy na dosahovanie stanovených cieľov, štruktúru vyučovacej jednotky a spôsob plánovania (voľnosť rozvrhovania učebnej látky a celkovej aktivity v rámci vyučovania materinského jazyka ako celku), má tiež voľnosť vo využívaní textov z literatúry, vo výbere spoločnej mimočítankovej literatúry a kníh domáceho čítania (po dohode so žiakmi).

Vo vyučovacom procese učiteľ má používať: učebnice a pracovné zošity, pracovné listy z rôznych cvičebníc, prístupné jazykové príručky, slovníky, encyklopédie, literárne časopisy, ako aj ďalšie učebné pomôcky: zvukové nahrávky, videokazety, obrazové súbory, internet, atď.

Novokoncipovaný obsah vyučovania slovenského jazyka zvyšuje nároky na samostatnosť, tvorivosť a organizáciu práce učiteľa.

JAZYK

Gramatika

Vyučovanie gramatiky a pravopisu v 5. ročníku má za cieľ umožniť žiakom komunikáciu v ústnej alebo písomnej podobe používajúc spisovný slovenský jazyk. Žiak má poznať základné pravidlá z oblasti gramatiky ako sú: prvopisné pravidlá písania *i, í, y, ý* po mäkkých, tvrdých a obojakých spoluhláskach, vo vybraných slovách, rozlišovanie základu slova, predpony a prípony; tvorenie slov predponami a príponami; predpony *s-, z-, zo-, nad-, od-, ob-, roz-* a ich spisovná výslovnosť a pravopis. Má správne vymenovať slovenskú abecedu a cieľom vynachádzania sa v slovníku. Pri vyučovaní slovných druhov, treba správne líšiť jednotlivé slovné druhy, rozdiel medzi časovaním a skloňovaním. Pri spracovaní podstatných mien treba líšiť rod, číslo, správne im meniť tvra podľa pádov a pádových otázok. Pravopis koncoviek podstatných mien. Podstatné meno treba pozorovať aj ako podmet vo vete. Poznatky o vlastných menách treba prešíriť o poznávanie mien, ulíc a námestí, názvy ustanovizní a podnikov, literárnych a umeleckých diel, názvy kníh, časopisov a novín. Vedomosti o slovesách treba prešíriť o vedomosti o zvratných a nezvratných slovesách, prehľbovať vedomosti o neurčitku, slovesných časoch, určovanie osoby, čísla a času sloviess. Správne používať a písať tvary prítomného času slovesa byť. Nacvičovať rozkazovací spôsob a funkciu slovesa vo vete (prísudok). Pravopis slovesných koncoviek. Učivo o prídavných menách prehľbiť: číslo, rod a pád podľa podstatného mena, stupňovanie prídavných mien a funkciu prídavného mena vo vete. Pravopis koncoviek prídavných mien. Správne formovať u žiakov pojem zámena, osobné zámená: rod a číslo a osobné zámeno vo vete (podmet). Žiakov treba naučiť líšiť v texte základné a radové číslovky ako aj viacnásobné číslovky. Odporúča sa nacvičovanie identifikácie priamej reči, ako aj jej pozmenenia z priamej reči na nepriamu a opačne. Učivo o vete treba zdolať do miery líšenia holej, rozvitej vety a súvetia; jednoduché vety a súvetia; nacvičovať základné vetné členy (holý a rozvítý podmet a holý a rozvítý prísudok).

Pravopis

Pravopis treba vždy nacvičovať s odôvodneným paralelne so spracovaním učiva jazyka používajúc literárne texty z učebníc, ako východiskové texty pre analýzu pravopisných javov. Treba prihliadať na písanie *i, í, y, ý* po tvrdých, mäkkých a obojakých spoluhláskach, na písanie koncoviek pri slovesných časoch, pri jednotlivých pádoch podstatných mien, pri množnom nominatíve prídavných mien a čísloviek. Žiakov treba nacvičovať písať správne interpunkčné znamienka. Dbať na pravopis zámen: *vy, Vy, ty, Ty* a tvary *my, mi*. Venovať sa nacvičovaniu čiarky v súvetí. Správne vyslovovať a písať slová s predponami a príponami, ako aj správna výslovnosť a písanie predložky s podstatným menom.

Odporúča sa so žiakmi diktáty nacvičovať s odôvodňovaním pravopisných javov a len potom písať kontrolné diktáty a autodiktáty.

LITERATÚRA

Odporúča sa na druhej hodine spracovania textu ponúknuť žiakom diferencované úlohy (podľa stupňov zložitosti). Okrem uvedených textov, môžeme ponúkať žiakom texty podľa vlastného výberu z čítanky, detských a mládežníckych časopisov, novín, encyklopédií a iných tvarov literatúry, ktorá im je vekove primeraná. V tomto veku sa odporúča odpozeráť najmenej dve divadelné predstavenia pre deti a film pre deti, ako aj televízne vysielanie pre deti. Podľa možnosti, žiakom treba dať počúvať aj detské rozhlasové hry a umelecké prednesy básní. S cieľom podnecovania kreativity u detí, treba vypracovať spoločne s deťmi aspoň jedno divadelné predstavenie na úrovni triedy (odporúča sa samostatné vypracovanie scény a kostímov). U žiakov treba pestovať záujem o čítanie kníh, odporúčať im literatúru vhodnú pre ich vek a formovať čitateľskú kultúru u detí.

Literárne diela: 4 knihy podľa výberu učiteľa a žiakov. Žiakov treba zaučiť analyzovať literárne dielo: názov, autora, miesto a čas konania, hlavná postava a jej vlastnosti, vedľajšie postavy, odkaz, téma, idea diela. Treba ich zvykať podať stručnú reprodukciu.

Literárno-teoretické pojmy (poézia a próza): Plánované literárno-teoretické pojmy v tomto veku deťom treba podať informatívne a nacvičovať do tej miery, aby ich v danom texte líšili.

KULTÚRA VYJADROVANIA

Ústne vyjadrovanie

U žiakov v tomto veku treba pestovať spisovnú podobu slovenského jazyka ako v ústnom tak aj v písomnom prejave s dôrazom na plynulosť prejavu, jasnosť, správnu dikciu a melódiu viet. Žiakov treba zaučiť výstižne rozprávať na základe osnovy, obrázku alebo série obrázkov, viesť úspešne sled udalostí, vedieť vyrozprávať svoj zážitok alebo vymyslieť ho podľa svojej fantázie; pri opise predmetu, javu, osoby, zvieratá, prírody, mať na zreteli výrazné charakteristiky na základe pozorovania. Od žiakov sa očakáva výrazný prednes básne ako aj krátka reprodukcia jednoduchých textov z čítanky, detskej tlače, reprodukcia obsahu filmu, divadelnej hry, rozhlasových alebo televíznych vysielaní pre deti tohoto veku - podľa osnovy. Jazykové didaktické hry treba používať vo funkcii zveľaďovania slovnej zásoby a skvalitňovania ústnej a písomnej komunikácie žiakov. Treba dbať na spisovnú výslovnosť, slovnú zásobu prehlbovať vysvetlením významu nových slov a slovných spojení, ako aj s významom slov v srbskom jazyku. Líšiť monológ od dialógu.

Dramatizácia

V oblasti dramatizácie textu je predvídané striedavé reprodukovanie textu so zreteľom na intonáciu vety, uvádzanie pohybu v priestore. Uviesť mimiku a správnu dikciu a gestá. Ako vzor sledovať detské divadelné predstavenie.

Formy spoločenského styku

S cieľom pestovať výchovný aspekt vzdelávania v škole, treba dať dôraz na základné etické normy, ktoré sú zažívané v našom spoločenskom systéme. Žiakom treba pravidelne tlmočiť zažívané frázy a slovné spojenia a pestovať u nich spoločensky prijateľnú formu komunikácie a kódex správania.

Čítanie

V prvom rade treba v tomto veku žiakov naučiť správne, s porozumením čítať; prihliadať na rýchlosť pri čítaní, správnu výslovnosť, tempo, dôraz, správne dýchanie. Pestovať tiché čítanie s osobitnými úlohami, ako podmienku pre samostatné učenie, viesť žiakov k individuálnemu čítaniu, ako aj čítanie značiek a skratiek, poznanie jednotlivých symbolov.

Písomné vyjadrovanie

Aj v tomto veku sa dbá na dodržiavanie všetkých znakov písania s čiastočným formovaním vlastného čitateľného rukopisu u žiakov s prihliadnutím na pravopis. Zvyšuje sa požiadavka plynulého písania a automatizácie písacieho pohybu. Aj naďalej môžeme dať žiakom odpísať nejaký text s danou úlohou, napísať vety alebo súvislý text s danou úlohou; opis osoby, predmetu, javu, prírody, zážitku, ilustrácie so zreteľom na výrazné charakteristiky na základe predchádzajúceho rozboru. Od žiakov treba žiadať dodržiavanie formy pri písaní (úvod, hlavná časť, záver). Školské slohové práce sa môžu robiť podľa danej osnovy, ale aj po rozbere a spoločnej analýze, ako má práca vyzeráť a čo má obsahovať. Písomné odpovede na otázky podľa obrázkov, vlastných skúseností a čítankového čítania a tvorenie otázok na dané odpovede. Odporúča sa analýza 8 domácich slohových prác na hodine a 4 školské slohové práce - písanie na jednej hodine a oprava a rozbor na dvoch hodinách (so zreteľom na pravopis). Také práce si vyžadujú jednu alebo

dve hodiny přípravy: ústnu a písomnú. Ditáty odporúčame: nácvičné: s dopĺňaním, s upozornením, zrakový, sluchový; kontrolný diktát a autodiktát.

ХРВАТСКИ ЈЕЗИК

HRVATSKI JEZIK

Cilj i zadaci

Opći cilj nastave hrvatskoga jezika jeste:

- ovladavanje hrvatskim standardnim jezikom na razini osnovnoga obrazovanja
- razvoj jezičnih komunikacijskih sposobnosti i vještina
- razvijanje literarnih sposobnosti, čitalačkih interesa i kulture
- stjecanje osnovnih književnoteorijskih znanja te poznavanje najznačajnijih hrvatskih i svjetskih pisaca i njihovih djela
- osvješćivanje važnosti znanja hrvatskoga jezika kao općeg kulturnoga dobra
- razvijanje jezičnih sposobnosti u govornoj i pisanoj uporabi jezika
- poticanje učenika na usvajanje sadržaja medijske kulture, stjecanje znanja o medijima koji obilježavaju svijet današnjeg čovjeka

Ostali ciljevi i zadaci nastave hrvatskog jezika su:

- u učenicima razviti zanimanje za zavičajne književnike, njihova djela i kulturnu baštinu zavičaja
- na primjerima iz književnih djela prepoznati moralne, duhovne, socijalne, vjerske i ljudske vrijednosti
- poticati učeničko zanimanje, razumijevanje i prihvaćanje različitih kultura, jezika i govora kako bi kvalitetnije surađivali i živjeli u multietničkom društvu
- na književnim predlošcima potaknuti učenike na razmišljanje i raspravu o razlozima rasne i vjerske mržnje, toleranciji, ljudskim pravima, prihvaćanju različitosti među ljudima
- razvijati učeničko usmeno i pismeno izražavanje, poticati ih da prepoznaju i izraze svoje misli i osjećaje.

PETI RAZRED

Operativni zadaci

Zadaće su nastave hrvatskoga jezika mnogobrojne, ostvaruju se u trima nastavnim područjima: hrvatski jezik, jezično izražavanje, književnost. Prema načelu unutar predmetnoga povezivanja sadržaja i zadaće tih triju nastavnih područja međusobno se prožimaju i dopunjuju, a prema načelu međupredmetnoga povezivanja funkcionalno se povezuju i s ostalim nastavnim predmetima.

SADRŽAJI PROGRAMA

UVOD

Hrvatski je jezik osnovno sredstvo sporazumijevanja, najsvēobuhvatniji je predmet osnovnoškolskoga obrazovanja i temelj je za razumijevanje i usvajanje drugih predmeta. Tijekom osnovnoškolskoga obrazovanja predmet se ostvaruje kroz četiri nastavna područja: hrvatski jezik, jezično izražavanje, književnost i medijsku kulturu. Sadržaji i zadaće unutar predmeta međusobno se prožimaju, a prema načelu međupredmetnog povezivanja funkcionalno se nadopunjuju s ostalim nastavnim predmetima.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Pri izradi ovog programa uzete su u obzir primjedbe i sugestije nastavnika hrvatskog jezika osnovnih škola izrečene na stručnim skupovima i seminarima u okviru razgovora o programima i nastave hrvatskog u osnovnim školama. Opredjeljenja i stavovi:

smanjiti ukupnu opterećenost učenika
 rasteretiti važeći program svih sadržaja koji nisu primjereni

RJEČNIK

riječ (značenje, oblik i uloga riječi);

- riječ u standardnom i nestandardnom jeziku (narječjima);
- pisana i usmena riječ;
- jednoznačnost i višeznačnost riječi;
- riječi za imenovanje pripadnosti mjestu, kraju, zemlji, narodu;
- riječi za oponašanje zvukova (onomatopeje).

GRAMATIKA

- obnavljanje gradiva o jeziku od prvog do četvrtog razreda;
- rečenica kao komunikacija jedinica;
- jednostavna rečenica; neproširena i proširena;
- glagolski i imenski predikat;
- rečenica s izrečenim subjektom;
- rečenica s više subjekata;
- rečenica bez subjekta;
- rečenični dodaci (pojam);
- promjenljive riječi: imenice, zamjenice, pridjevi, brojevi, glagoli;
- nepromjenljive riječi: prilozi, prijedlozi, veznici; čestice; usklici;
- promjenljive riječi: osnova i nastavak;
- deklinacija: funkcija i značenje padeža; padežna pitanja, osnovna značenja padeža;
- imenice: opće, vlastite, zbirne, deklinacije imenica;
- zamjenice: lične, povratne, posvojne, povratno-posvojna, upitne, odnosne, pokazne, neodređene; deklinacija zamjenica;
- pridjevi- značenje i vrste, rod i broj, određeni i neodređeni oblik;
- deklinacija pridjeva;
- komparacija pridjeva;
- brojevi: osnovni, redni i zbirni; brojeva imenica;
- deklinacija brojeva;
- prilozi (pojam);
- prijedlozi (pojam);
- veznici i usklici (pojam);
- samoglasnici i suglasnici;
- slog, dužina sloga;
- akcent: razlikovanje dugih i kratkih slogova;
- glasovne promjene u deklinaciji imenica i komparaciji pridjeva (palatalizacija, sibilizacija, jotacija, prijeglas, nepostojano a).

PRAVOGOVOR I PRAVOPIS

rečenični i pravopisni znakovi;

veliko i početno slovo u imenima mjesta, krajeva, zemalja i naroda;

veliko početno slovo u imenima građevina, vozila, administrativnih jedinica;

usustavljivanje pisanja velikog slova u višeslanim imenima

sastavljeno i rastavljeno pisanje imenica, zamjenica, pridjeva i brojeva

(uvježbavanje);

pisanje *ne* uz imenice, pridjeve i glagole;

izgovor i pisanje izgovornih cjelina uz zamjeničke enklitike;

pisanje superlativa;
pisanje brojeva.

POVIJEST JEZIKA

hrvatski standardni jezik;
hr.narj.štokavko,čakav.i kajkavsko.

I KNJIŽEVNOST

Školska lektira

Hans Christian Andersen, Majka
Italo Calvino, Košulja sretnog čovjeka
Dobriša Cesarić, Slavonija
Jack London, Zov divljine (ulomak)
Pere Ljubić, Podne
Ivana Brlić Mažuranić, Šuma Striborova (ulomak)
Ivan Goran Kovačić, Pada snijeg, pada snijeg
Krilov, Pčele i muve
Gustav Krklec, Val
Ivan Kušan, Uzbuna na zelenom vrhu
Dositej Obradović, Basne
Luko Paljetak, Stonoga u trgovini
Veljko Petrović, Jabuka na drumu
Dušan Radović, Kapetan Džo Piplfoks (odlomak)
Dinko Šimunović, Srna
Dragutin Tadijanović, Nosim sve torbe a nisam magarac
Grigor Vitez, Ptičja pjevanka
Krešimir Zimonić, Šuma Striborova (strip)
Usmena književnost: Ero s onoga svijeta; Ive vara duždeva sina.

Domaća lektira

Ivan Kušan, Koko u Parizu
Mark Twain, Tom Sojer
Grigor Vitez, Pjesme
Balint Vujkov, Zlatni prag
Književnoteorijski pojmovi:

Poezija

- kompozicija: suodnos dijelova - stihova i kitica;
- motiv;
- akustički i vizulani elementi pjesničke slike;
- ritmičko ustrojstvo pjesme;
- vrste stihova: peterac, šesterac, sedmerac, osmerac, deseterac, dvanaesterac;
- vrste strofa: dvostih, trostih, četverostih;
- vezani i slobodni stih;
- epitet (pojam, određenje);
- usporedba (pojam, određenje);
- onomatopeja (pojam, određenje);
- epska pjesma (osnovna obilježja);
- lirska pjesma (osnovna obilježja);
- pejzažna i rodboljubna lirska pjesma;
- himna (osnovna obilježja);
- usmeno i pisano pjesništvo.

Proza:

pripovjedač u prvom i trećem licu;
dijelovi fabule: uvod, zaplet; vrhunac, rasplet;
opis vanjskog i unutarnjeg prostora;
glavni i sporedni likovi;
etička karakterizacija lica; odnos prema drugima;
portret kao sredstvo karakterizacije;
crtica - mali epski oblik
roman za mladež (osnovna obilježja).

Drama:

- igrokaz (osnovna obilježja);
- vrste igrokaza (kazališni, televizijski, radijski);
- likovi u dramskom djelu.

JEZIČNO IZRAŽAVANJE

Govorenje:

- prepričavanje;
- stvaralačko prepričavanje;
- razgovor (spontani, humoristični, telefonski);
- izvješćivanje prema planu;
- usmeni dijalog i monolog;
- objašnjavanje;
- raspravljavanje.

Slušanje:

razvijanje kulture slušanja različitih vrsta tekstova.

Čitanje:

- govorne vrednote pri čitanju lirskog, proznog i dramskog teksta;
- pravilna intonacija izjavne, upitne i usklične rečenice;
- glasno čitanje;
- čitanje po ulogama;
- usmjereno čitanje;
- čitanje u sebi sa određenom zadaćom.

Pisanje:

pismeno prepričavanje;
stvaralačko prepričavanje;
opisivanje (prema planu);
pisanje pisma (intimno, poslovno);
objašnjavanje;
dokazivanje;

četiri školske pismene zadaće sa ispravcima tijekom školske godine.

СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК

Циљ и задаци

Циљ наставе српског језика јесте да ученици продуктивно овладају српским језиком у оквиру предвиђене језичке и лексичке грађе, да упознају елементе културе народа који говоре тим језиком и оспособе се за споразумевање, дружење и зближавање са припадницима већинског народа и других националности.

Задаци наставе српског језика јесу да ученици:

- продуктивно овладају говорним језиком у оквиру основних језичких структура и речника од око 2000/3000¹ фреквентних речи и израза;
- разумеју саговорника и усмена излагања о темама из свакодневног живота;
- усвајају правилан изговор и интонацију при усменом изражавању и читању;
- оспособљавају се за разговор о темама из свакодневног живота;

- савладају два српска писма и основе правописа ради коректног писменог изражавања у границама усвојених језичких структура и лексике;
- упознају елементарне законитости српског језика;
- разумеју текстове различитог жанра у оквиру предвиђене тематике;
- упознају се са основним карактеристикама културе народа чији језик уче;
- стичу навике самосталног коришћења речника и језичких приручника и оспособе се за информисање, образовање и самообразовање на српском језику;
- развију интересовања и мотивацију за учење српског језика и тако стекну већу комуникативну компетенцију и способност размишљања на њему.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци јесу да ученици:

- усвоје предвиђене језичке структуре и око 250 (400) нових речи и израза;
- разумеју, на слух, повезану, сложенију садржину са више лексичких јединица од оних које ученици користе продуктивно;
- даље се оспособе за разговор о предвиђеним темама, као и за монолошко излагање са новим захтевима у складу са предвиђеном повећаном језичком грађом;
- коригују грешке, и граматичке и у домену изговора, које се јављају под утицајем матерњег језика ученика;
- даље се оспособе за самостално, информативно читање лакших текстова различитог жанра (литерарних, научно-популарних, публицистичких - листова за децу) и да упознају елементе културе народа који говоре српским језиком;
- оспособе се за анализу текста;
- даље се оспособе за писмено изражавање на основу сложенијих питања, заданог плана и др. уз савладавање правописних правила која се разликују у правопису језика ученика, као и за писање краћих позива, обавештења и др.;
- стекну знања из језика и о језику путем наставе граматике, што ће допринети бржем развијању језичке компетенције;
- оспособе се за коришћење језичких приручника и двојезичних речника.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ТЕМАТИКА

Школа: живот у школи, нови наставни предмети, рад ученика у оквиру слободних активности; заједничке активности ученика школе; служење библиотеком; служење алатом у школској радионици; излети; листови за децу.

Свакодневни живот: путовање, биоскопска представа; зоолошки врт; лична интересовања ученика.

Град и село: зграде у којима се обавља нека функција: општина, позориште, музеј; фабрика, специјализована продавница и др.; одржавање чистоће; пољопривредни радови; културни споменици у ближој околини.

Друштво и природа: актуелне теме из историје културе Срба.

Комуникативне функције: позивање, прихватање, неприхватање позива да се нешто заједно организује, извињавање, изражавање могућности, немогућности да се нешто уради и тражење упутства, обавештења; планирање; исказивање физичких тегиба.

ЈЕЗИЧКА МАТЕРИЈА

Именовање предмета и бића

Даље увежбавање образаца из претходних разреда.

Обрасци: То је његов тата.

Бићу ученик.

Исказивање радње

И даље увежбавање образаца из претходних разреда.

Увежбавати слагање предиката са субјектом, исказан са више личних заменица различитог лица и рода, као и комбинацијом именица и заменица.

Поред тога увежбавати облике перфекта и футура глагола са морфемом се у реченицама са неисказаним субјектом.

Обрасци:

Ићи ћу у биоскоп.

Она је морала (хтела, могла, желела и др.) да учи (учити).

Ми и он смо путовали.

Ти и она путујете.

Ти и она сте цртали.

Ти и она сте нацртале цртеж.

Анка и они су се радовали.

Вера, Јован и ви сте ручали.

Вера, Јелена и ви сте ручале.

Петар и Марија ће путовати.

Играо сам се са другом.

Радоваћете се.

Исказивање особина предмета и бића

Даље увежбавање образаца из претходних разреда.

Треба увежбавати конструкцију за поређење: компаратив + генитив именица и личних заменица с предлогом + суперлатив придева.

Обрасци:

Петар је као његов тата.

Јасна је вреднија од сестре.

Јован је бољи од Јелене (од ње).

Марија је била бржа од друга (од њега).

Балон је лакши од лопте.

Мирко је најбржи у разреду.

Исказивање објекта

Даље увежбавање образаца из претходног разреда.

У функцији објекта треба увежбавати акузатив именица женског рода на сугласник, локатив, именица и личних заменица.

Коришћење објекатских реченица.

Обрасци:

Он је донео шест књига.

Тата је купио пећ.

Они су приредили свечаност.

Зоран је причао о излету (о друговима).

Она је причала о њему (о њима).

Ја знам да ће он доћи.

Учитељ је видео ко је отишао.

(Уз именицу у функцији објекта употребљавати атрибут исказан присвојном придевском заменицом за свако лице.

У служби објекта треба увежбавати личну заменицу за свако лице у акузативу и локативу.

Обрасци:

Ти си узео своју свеску.

Он је узео своју свеску.
Натерао је себе да ради.
Натерао сам себе да радим.
Он је говорио о себи.
Они су пуно говорили о себи.)

Исказивање намене

Даље увежбавање образаца из претходних разреда у функцији намене треба увежбавати атрибут уз именицу у функцији. Уз двовалентне глаголе увежбавати ненаглашене облике личних заменица у акузативу или дативу.

Обрасци:

Поклонио јој је књигу.
Купио је чоколаду малом дечаку.
Дао је значке нашим друговима.
Писали смо пакет вредним бригадиркама.
Вратио му је лењир.
Вратио га је сестри.

/У функцији намене треба увежбавати личну заменицу за свако лице.

Уз двовалентне глаголе употребљавати енклитичке облике личних заменица.

Обрасци:

Вера је себи купила капут.
Ја сам себи купио одело.
Ви сте нам га поклонили.
Она јој га је узела./

Исказивање просторних односа

Коришћењем свих до сада увежбаних образаца за исказивање места. У функцији одредбе за место увежбавати генитив множине именица и личних заменица.

Обрасци:

Она стоји испред излога.
Петар је прошао поред војника (поред њих).
Милица је стала иза другова (иза њих).
Птице лете изнад кућа.
Ученици излазе из учионица.

/За исказивање места вршења радње треба увежбавати акузатив с предлозима **под, пред, над**. Именице одређивати атрибутима.

Образац:

Ставио је торбу под седиште.
Нагнуо се над сто.
Он је изашао пред кућу.
Ставио је сламу под уморне коње.

Исказивање молбе и заповести

Увежбавање образаца из претходних разреда.

Иване, помози ми!

Мама, пеци колача!

/Исказивање заповести конструкцијом да + перфекат.

Образац:

Да си одмах сео!
Да сте завршили задатке до краја часа!/
Исказивање временских односа

Исказивање временских односа

Увежбавање образаца из претходних разреда.

За исказивање временских односа треба увежбавати: генитив без предлога, конструкцију **пре, после, за време** са овим падежом и временске реченице са везником **кад**.

Обрасци:

Иван се пробудио у седам часова.

Бака долази сваке недеље (године).

Сваког месеца (дана, сата) су тренирали.

Ненад је дошао пре (после, за време) ручка.

Иван иде у биоскоп кад научи задатак.

/За исказивање временских односа треба увежбавати инструментал (имена дана у седмици) и временске реченице са везницима **чим** и **док**.

Обрасци:

Средом имамо час српског језика.

Чим је ушао, закључао је врата.

Чим оздравим, доћи ћу.

Чим буде престала киша, ићи ћемо у шетњу.

Док је он учио, ти си спавала.

Док цртам, слушам музику.

Док Петар буде радио у башти, ти ћеш спремати собу./

Исказивање начина и услова радње

Увежбавање прилога у компаративу и суперлативу у функцији одредбе за начин.

Обрасци:

Бака хода спорије од унукe.

Авион лети најбрже.

/Увежбавати условне реченице са везником ако.

Обрасци:

Ако знаш, реци.

Слушаћемо плоче ако дођеш.

Ако будеш учио, постићи ћеш одличан успех./

Исказивање средстава којим се врши радња

Утврђивање образаца из претходних разреда.

Обрасци:

Пекар сече хлеб оштрим ножем.

Она чисти малом метлом.

Кројач кроји великим маказама.

Исказивање узајамне и заједничке радње

Утврђивање образаца из претходних разреда; именице у овој функцији одређивати атрибутима.

Образац:

Зоран разговара с њом (с нама).

Весна путује са Надином мамом.

Она се игра са Надиним псом.

Ми смо летовали са школским друговима.

Исказивање узрока радње

За исказивање узрока треба увежбавати облике генитива са предлогом због и узрочне реченице са везницима јер, зато што.

Обрасци:

Петар није тренирао због кише.

Петар није тренирао јер (зато што) је падала киша.

ГРАМАТИКА

Појам просте и проширене реченице. Реченице по садржини: изјавна, упитна, одрична, узрочна. Предикат: глаголски (облици презента, перфекта, футура и императива у функцији предиката), именски (помоћни глагол и номинативни облик именице, заменице и придева). Субјекат (номинатив именских речи). Слагање субјекта и предиката.

Глаголски вид: свршеност и несвршеност глаголске радње. Глаголски род: прелазност и непрелазност глаголске радње.

Ближи објекат.

Атрибут: одређивање именица у функцији субјекта, именског дела предиката и објекта придевском речи. Даље усвајање граматичке терминологије.

ТВОРБА РЕЧИ

Именице које означавају вршиоца радње: - ач (бријач, јахач, скакач, управљач) - лац (читалац, гледалац, слушалац, руководилац), -тељ (љубитељ, водитељ, управитељ, учитељ), -ар (сликар, пекар, зидар, лекар).

Именице које означавају женску особу: - ица (члан - чланица, кројач - кројачица, кошаркаш - кошаркашица, слушалац - слушатељица, учитељ - учитељица; играч - играчица), -иња (јунак - јунакиња, песник - песникиња, просјак - просјакиња), -ка (болничар - болничарка, новинар - новинарка, грађанин - грађанка).

Творба именица за означавање животиња: голуб - голубица, тигар - тигрица, лав - лавица, вук - вучица, односно жаба - жабац, мачка - мачак, патка - патак. Указати да постоје и посебни називи за мужјака и женку, односно потомство: коњ - кобила - ждребе, ован - овца - јагње (јање), петао - кокош - пиле, јелен - кошута - лане./

Творба присвојних придева: -ов/ев (брат - братов, дед - дедов, домаћин - домаћинов. Петар - Петров, Јован - Јованов; сунце - сунчев, стриц - стричев, пријатељ - пријатељев, краљ - краљев, чувар - чуварев/чуваров, кувар - куварев/куваров); -ин (тата - татин, мама - мамин, Мара - Марин, судија - судијин, сестра - сестрин).

ПРАВОПИС

Писање негације у одричним реченицама и писање ли у упитним реченицама.

Писање великог слова у називима радних организација; писање придева изведених од властитих именица, велико слово у писању имена празника.

Скраћеница типа: тј., нпр., итд., АПВ и сл.

Састављено и растављено писање речи.

Указивање на принципе фонолошког правописа у оквирима усвојене језичке грађе.

ГОВОРНЕ ВЕЖБЕ

Одговори на сложенија питања: постављање питања на основу обрађеног текста, на дате сложеније одговоре, на основу датих упитних речи, интонацијом.

Дијалози ученика о предвиђеним темама, њихово проширивање и правилно коришћење комуникативних функција.

Препричавање обрађеног текста са променом становишта (лице, род, број, време) на основу заданог плана и слободно; састављање плана (групно, самостално); скраћивање и проширивање краћег текста; препричавање одслушаног текста, ТВ емисија за децу, по плану.

/Анализа обрађеног текста./

Описивање предмета, бића (портрет).

Увођење у анализу ученичких излагања.

ПИСМЕНЕ ВЕЖБЕ

Одговори на сложенија питања. Постављање питања на основу обрађеног текста.

Састављање плана (групно, самостално). Препричавање обрађеног текста на основу плана.

Скраћивање и проширивање датих реченица.

Причање доживљаја и догађаја из непосредне околине на основу заданог плана.

Писање: честитки, позива и кратких обавештења, писма, уз правилно коришћење комуникативних функција.

Четири писмена задатка у току школске године.

ЧИТАЊЕ

У току целе године треба читати текстове на другом српском писму. Само повремено, ради одржавања континуитета, читање текстова на првом писму.

Даље оспособљавање ученика за самостално информативно читање лакших, изборних текстова, у складу са тематиком, различитог жанра (литерарних, научно-популарних, информативних, публицистичких - листова за децу) са упознавањем елемената културе које текстови садрже.

Увођење ученика у коришћење језичких приручника и двојезичких речника.

ЛЕКТИРА

Војислав Илић: *Зимско јутро*

Душан Васиљев: *Домовина*

Милован Данојлић: *Љубавна песма*

Десанка Максимовић: *Покошена ливада*

Мирослав Антић: *Шашава песма*

Народна песма: *Свети Саво*

Народна приповетка: *Дјевојка цара надмудрила*

Шалвице народне приче и приче о животињама (избор)

Милован Глишић: *Прва бразда*

Бранислав Нушић: *Хајдуци*

Бранко Ћопић: *Башта сљезове боје* (избор из циклуса *Јутра плавог сљеза*)

Гроздана Олујић: *Стактарева љубав*

Стеван Раичковић: *Мале бајке* (избор)

Душан Радовић: *Капетан Џон Пиплфокс*

Милутин Миланковић: *Кроз васиону и векове* (избор)

Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм садржи: циљ, васпитно-образовне задатке, оперативне задатке, тематику са основним облицима комуникације, језичку материју, говорне вежбе, читање (од II разреда). Сви елементи програма су међусобно повезани и тако их треба реализовати.

Задаци наставе садрже: опште захтеве који се односе на квалитет знања, посебне захтеве за развијање и стицање језичких умења и васпитне задатке. Сви делови програма су у складу са задацима наставе и треба да допринесу њиховој реализацији.

Оперативним задацима формулисани су захтеви у погледу обима програмске грађе коју ученици треба да савладају у сваком разреду.

Тематика је дата по разредима са темама и ситуацијама у којима се усваја језик. Она садржи неколико тематских области: **школа, породица и дом, ближе и шире окружење, природа и друштво, актуелне теме, слободно време ученика, из**

живота младих и др. Тематика је дата оквирно да би у извесној мери усмеравала наставнике и писце уџбеника приликом избора најфреквентније лексике у оквиру датих подручја.

Уз тематику су дате форме опхођења (поздрављање, обраћање, представљање, молба, захваљивање) почев од најједноставнијих до сложенијих које су потребне за учење аутентичног језика, односно остваривање природне комуникације.

Језичка материја дата је у виду реченичних модела који су конкретизовани. У њима је издвојена она језичка материја која покрива већи део говорног језика. Она је кумулативна јер се нова грађа увек наслања на претходну. Језички модели се из разреда у разред исказују другим језичким и лексичким средствима. Једноставни искази постепено се шире и међусобно комбинују.

У одељку **Граматика** издвојена је језичка грађа која је у функцији бржег савладавања језика на продуктивном нивоу. У граматици се пошло од синтаксе, затим морфологије да би у завршним разредима (VII и VIII) дошло до систематизације знања о језичком систему.

Правопис садржи оне правописне норме које се, мање или више, разликују од оних у правопису матерњег језика ученика.

У програму је дат и **проширени део** који се превасходно тиче садржаја у одељку *Језичка материја*, а у зависности од карактеристика појединих категорија. За његову реализацију у целини или фрагментарно, опредељују се школе на предлог предметног наставника. Обим реализације овог дела програма може да варира од школе до школе, од генерације до генерације, од одељења у истој школи, у зависности од нивоа предзнања ученика на који утиче:

национални састав средине у којој ученици живе,
сродност нематерњег језика и језика ученика,
услови рада у школи и др.

Организација васпитно-образовног рада

У настави српског као нематерњег језика тежиште рада преноси се на ученика: он активно учествује у раду, постаје субјект наставе, а својим залагањем и радом треба да стиче и развија језичка умења, да усваја језик и усвојено знање примењује у комуникацији.

Наставник планира, води и организује наставни процес (одабира садржину рада, лексику, наставне методе, облике рада, типове и број вежби итд.), координира радом ученика да би се што успешније остваривали постављени задаци.

Настава мора бити постављена тако да се сваком ученику омогући што чешће вербалне активности јер се само говорењем може продуктивно овладати језиком. Необично је важно да се поштује принцип индивидуализације у раду, с обзиром на то да је знање језика веома хетерогено и међу ученицима једног одељења.

Програм је јединствен за све националности. То, међутим, не значи да при његовом остваривању наставник не треба да води рачуна о односу српског језика и језика ученика. Мада не увек, тешкоће ће бити веће уколико су и структурне разлике између два језика веће. Пожељно је да наставник познаје структуру језика ученика, како би тежиште рада (интензивнијим вежбама) усмерио на оне елементе који не постоје у језику ученика, а при чијем усвајању ученици највише греше. Наиме, при учењу српског језика јавља се интерференција матерњег језика јер формирани механизам матерњег језика ученика "тежи да готово неприметно натури шаблоне акцента, изговора и реченичне структуре својствене матерњем језику укоренење још у најранијем детињству". Да би се утицај матерњег језика искључио, настава српског језика организује се без учешћа матерњег језика, **директним методом**, што значи да је језик комуникације на часовима српски.

У реализацији свих задатака наставник треба максимално да мотивише ученике користећи одговарајућа АВ - наставна средства, компакт-дискосе, магнетофонске траке и касете, апликације за фланелограф, илустрације у уџбенику, слајдове, дија-филм, филм, слике, фотографије, графофолије, слојевите фолије, ТВ - емисије и др. Наставник мора подстицати ученике да се и они ангажују на прикупљању наставних средстава везаних за тему која се обрађује (разгледнице, кеширане слике, чланци из дневне и недељне штампе и сл.).

Наставу нематерњег језика треба повезивати са наставом језика ученика, познавањем природе и друштва, историје, географије, музичке и ликовне културе, техничког образовања и других наставних предмета. Успостављање корелације међу овим предметима неопходно је јер омогућује остваривање обострано ефикаснијих резултата. Наставник, наравно, мора водити рачуна о томе да нове појмове ученик најпре треба да усвоји у настави предмета на свом матерњем језику.

Наставни програм од I до VIII разреда чини целину, али се у њему могу издвојити три етапе: I-II, III-VI, VII-VIII разред. Свака етапа има своје специфичности.

У **I етапи** (I и II разред) приступ у настави овог предмета је у основи оралан. Ученици усвајају основне фонетско-фонолошке одлике језика, артикулацију нових гласова, акценат - место, квалитет и квантитет акцента, ритам и интонацију изјавне, упитне и одричне реченице, основне реченичне структуре и основни реченични фонд од око 500 до 600 (у зависности од реализације и проширеног дела програма) лексичких јединица у оквиру предвиђене тематике; оспособљавају се да разумеју на слух једноставне исказе, да коректно и осмишљено реагују на императивне исказе и питања, оспособљавају се за коришћење и варирање усвојених структура и лексике у краћим дијалозима везаним за познату ситуацију, за самостално описивање слика и ситуација на основу усвојених елемената и да усвоје и правилно употребљавају најосновније облике комуникације предвиђене програмом. Наставник мора подстицати ученике да се спонтано стварају што природније ситуације у учионици које се тематски уклапају у предвиђене садржаје, а које ће бити подстицајне за њихово вербално укључивање.

У **II етапи** (III-VI разред) наставља се рад на развијању говорних способности ученика: савладавају се елементи изговора, језички модели, који се проширују новим елементима, комбинују се и варирају и нова лексика (900/1600) лексичких јединица); коригују се грешке на свим језичким нивоима; **развијају се још два језичка умења** - читање и писање (прво писмо, чији се графема мање разликују од графема матерњег језика ученика, усваја се у III разреду, а друго се усваја у IV разреду); стичу се језичка знања (граматика од IV разреда) која су у функцији бржег савладавања језика, односно у функцији стицања језичке компетенције; ученици се оспособљавају да користе усвојене језичке моделе и лексику у дужој дијалогској и монолошкој форми у односу на претходну етапу; оспособљавају се за писмено изражавање, да разумеју на слух компликованије језичке исказе у складу са захтевима програма, да усвоје и правилно користе комуникативне функције, оспособљавају се за самостално читање лектире (од V разреда), упознају се са елементима културе народа који говоре српски, упознају се са најфреквентнијим суфиксима и правописним нормама српског језика (од V разреда).

III етапа (VII и VIII разред) је завршна за ученике који не продужују школовање, али је истовремено и основа за успешно изучавање језика у оквиру средње школе. У овој етапи треба да се формирају комуникативне способности ученика. У том циљу наставља се рад на стицању језичке и комуникативне компетенције ученика, усвајају се компликованији језички модели (VII разред),

систематизује се језичка грађа и упоређује са матерњим језиком ученика, интензивније се коригују грешке интралингвалног (у оквиру истог језичког система) и интерлингвалног карактера (под утицајем језика ученика) на свим језичким нивоима, усваја се нова лексика и фразеолошки изрази карактеристични за српски језик; развија се писмено изражавање ученика, оспособљава се за анализу текста и систематизује се правописна грађа (VIII).

Увежбавање језичких модела. Да би се ученици оспособили за правилну комуникацију потребно је да савладају предвиђене језичке моделе. Ученик треба да препозна звучну слику предоченог исказа који илуструје језички модел, да га разуме, имитира, репродукује, да га дуготрајним разноврсним вежбама са различитим садржајем аутоматизује. Након аутоматизације језичког модела, ученик ће моћи самостално да састави сопствене исказе, односно у нормалном говорном темпу моћи ће да гради аналогне структуре са новим конкретним садржајем, стећи ће комуникативну компетенцију, што је и циљ учења језика.

Процес увежбавања језичких модела треба спроводити плански уз доследно поштовање принципа поступности. Језички модели се најпре увежбавају у чистом облику јер ученици треба да усвоје основне моделе у оквиру ограниченог вокабулара.

Модел се усвајају на познатој лексици. У одређени језички модел уноси се само један нови елемент јер би истовремено уношење два непозната елемента (нпр. футур глагола и намену исказану дативом именице и заменице) стварало непотребне тешкоће и успорило би усвајање одређеног језичког модела. Касније се језички модели проширују, комбинују и уводе се у рад нови, сложенији.

Илустроваћемо то на језичком моделу **именовање предмета и бића**. На пример, у обрасцу **Петар је ученик**, који је један од конкретних реализација наведеног модела, може се предикатив **ученик** заменити другом именицом у номинативу - **дечак, младић, фудбалер, столар** и сл., већ према стварној ситуацији. У нормалном исказу те врсте акценат је на предикативу, јер се њиме открива оно што је ново, њиме се именује лице, а то значи да субјект и глаголска копула морају бити познати ученицима од раније да би схватили ову констатацију, односно да би схватили информацију у целини. У практичном раду предикатив ће се веома често мењати, јер се на почетном ступњу учења веома често врши именоване бића и предмета кад год је потребно савладати неку нову именицу (нпр. **Ово је столица, ово је књига, а то је оловка** и сл.)

Ако се у том језичком моделу жели савладати нова (лексички и морфолошки) копула, субјект и предикатив треба да су познати нпр.:

**је био,
ће бити
...Петар жели постати ученик,
мора бити.**

Субјекат је такође променљив елемент у обрасцу. Место имена **Петар** може се употребити свако друго име или заменица у номинативу, већ према објективној ситуацији. Ако субјект у обрасцу промени род, по правилу мења род и предикатив и зато овај образац може послужити не само за увежбавање нових именица, заменица и помоћних глагола, него и за увежбавање слагања родова.

Непосредни циљ увежбавања овог обрасца јесте усвајање нових речи (именица, помоћни глагол) и нових облика (презент, перфект и футур помоћних глагола) и неких глаголских конструкција у служби глаголске копуле (**жели постати, мора бити, хоће да буде** и сл.).

Коначни циљ увежбавања овог обрасца јесте да ученици стекну способности да у новој говорној ситуацији од нових речи створе исказ аналоган увежбаном обрасцу.

Кад год се појави потреба да се именује неко биће или предмет, ученици ће аутоматски активирати у свести језички модел именовања предмета и бића, који се може изразити формулом $C = П$, где је П глаголска копула + именица дакле условном формулом.

$C = П / = к + им.$

Субјект, копула и предикатив су обавезни елементи овог језичког модела. Они морају бити исказани да би исказ био потпун.

Али овакав исказ може имати и необавезне елементе, нпр. атрибут. Пошто се у обрасцу могу јавити две именице, обе могу имати атрибут или чак свака и по више атрибута. Тако се почетни образац попуњава новим елементима како би исказ био потпунији, прецизнији.

Атрибут уз именице у служби предикатива има ту особину да повлачи на себе логички акценат (нпр. **Петар је добар ученик** - у свести и говорног лица и саговорника има у првом реду квалитативну оцену коју даје придев **добар**) и зато не треба журити са додавањем атрибута предикативу ако није аутоматизовано исказивање почетног обрасца.

У томе и јесте предност оваквог рада што се почетна структура која је синтаксичко-семантички и лексичко-морфолошки одређена, обележена, после аутоматизовања навике грађења основног обрасца "отвара" и прима "необавезне" елементе, то се на тај начин проширује, засићује се потребним семантичким квантитетом и улази у говорни процес, заузима место у механизму језика.

Реч је о најпростијој реченичкој структури која служи за именовање бића и предмета, али треба имати на уму да се њоме не савлађује само синтаксичка структура $C = П / = к + п /$, нити се њоме савлађује само нова лексика (именице, показне и личне заменице, помоћни глаголи са непотпуним значењем), него се савлађују и морфолошке категорије (номинатив именица и заменица, три основна глаголска времена и императив, бројна конструкција у служби субјекта и предиката, категорија рода и категорија броја и неки изузеци од општих морфолошких и синтаксичких правила).

Дакле, схематизовање, упрошћавање и укалупљивање израза само је привидно јер се образац у почетном облику јавља само на почетку вежбања, док се не постигне аутоматизација, а касније се попуњава другим елементима, док се не постигне богатство потпуног исказа. За усвајање језичке материје користе се разноврсни **типови вежби манипулативног карактера**. Функција тих вежби је увежбавање, учвршћивање и аутоматизација језичких модела да би се ученици оспособљавали да их самостално користе са различитим садржајем у свакодневној комуникацији.

Манипулативне вежбе су строго контролисане, што значи да при увежбавању појединих језичких елемената, наставник исправља ученика ако греша и поново увежбава несавладану језичку материју док је ученик не усвоји.

У I етапи то су, на пример, вежбе разумевања на слух, орално понављање, одговори на питања, постављање питања, вежбе супституције, вежбе допуњавања, вежбе трансформације реченица (време, лице, број, род), вежбе састављања реченица од датих елемената и датих речи према моделу, вежбе повезивања реченица и др.

Вежбе одговора на питања и постављања питања заузимају централно место при увежбавању језичког модела и доприносе стицању комуникативне компетенције. Од ових вежби треба разликовати питања и одговоре који се користе за проверу разумевања текста, разумевања ситуације и лексичких јединица.

Код ових првих вежби свако питање и одговор садржи образац језичког модела који се увежбава. Због тога одговори ученика морају бити потпуни, целовити, што се при провери разумевања текста не захтева увек.

У складу са обимнијим језичким градивом и предзнањем ученика у II етапи, поред наведених, користе се сложенији типови говорних вежби. На пример, варирање модела (додавање синтагматских веза) претварање у други модел, трансформација низа реченица (време, лице, род, број), интеграција реченица и њихово проширивање (скраћивање и др.).

Писмене вежбе се везују за претходно орално усвојену садржину. Поред вежби, краћих диктата, допуњавања, супституције, користе се и друге. Од IV разреда организују се вежбе увођења ученика у коришћење речника. Поступно се, у овој и следећој (III) етапи, уводе и сложеније писмене вежбе: састављање реченица од датих речи према моделу, диктати лакшег/тежег текста на основу усвојених језичких модела и лексичких јединица, али са новим садржајем, трансформације реченице, трансформације низа реченица, састављање реченица од датих речи према супституционој табели са новим садржајем, правописне вежбе, лексичке вежбе, коришћења речника и приручника и др.

Колико ће се времена посветити увежбавању једног језичког модела зависи, пре свега, од тога да ли постоји велика разлика у одређеној језичкој конструкцији у односу на матерњи језик. Оним језичким моделима који представљају проблем због интерференције матерњег језика, посвећује се више пажње и више времена да би и они прешли у аутоматизовану навику. Неоправдано је прећи на увежбавање новог језичког модела ако није усвојен претходни.

Тематика и лексика. Сви делови програма: тематика, језичка материја, говорне и писмене вежбе и др. не чине посебан део наставе, него су саставни делови целокупног рада коме је основни циљ формирање и развијање говорних способности ученика.

Јединство ових области, које су у програму издвојене само због прегледности, огледа се у томе што се одређена синтаксичка конструкција - језички модел увежбава на тематски најпогоднијој материји,

а у раду се користе облици говорних и писмених вежби. Према томе, предвиђена тематика треба да обезбеди усвајање, програмом предвиђене, језичке моделе, као и усвајање одређене лексике. Исте тематске области јављају се у више разреда, али се остварује другом садржином која је примерена познавању језика и интересовању ученика. Тема о породици, на пример, у I разреду може се ограничити на пет основних језичких структура: именовање предмета и бића, исказивање особине, исказивање радње, исказивање објекта и исказивање просторних односа.

Задатак све три етапе јесте и савлађивање одређеног фонда речи. Међутим, број речи у почетној настави није тако битан. Минимални продуктивни фонд много ће успешније допринети савлађивању механизма на нематерњем језику, него лексичка резерва у којој се ученик (и учитељ) на крају изгуби, па у каснијим годинама зна само речи, а не зна да их употреби. У првој етапи је основни циљ користити лексички минимум који ће омогућити да се савлађују битни елементи језика, а када се они савладају, природно је и тако савладати потребан фонд речи јер богаћење речника иде упоредо са општим развојем, као и са развојем изражавања на матерњем језику. И речи свога језика уче се до краја живота, али је механизам језика савладан на почетку. У детињству су аутоматизоване навике склапања реченица ради постизања одређеног циља у процесу комуникације.

Усвајање лексичких јединица обухвата семантизацију и асимилацију речи. Семантизација се врши коришћењем предмета, или предмета на слици, односно

визуелних средстава. Асимилација речи врши се у контексту, у реченици и везује се за одређене говорне ситуације. Поред продуктивног лексичког фонда ученици треба да савладају и рецептивно извесне речи, реченице и изразе.

Говорне и писмене вежбе. Основни циљ у току целокупне наставе од I до VIII разреда јесте да се изађе изван оквира рецептивно-репродуктивне наставе и да се не остане на неразвијеном, стешњеном и сиромашном одговарању на питања, него да ученици стекну способност и развијају навику дужег излагања повезаних мисли, што је могуће само ако мисле на српском језику.

Говорне способности се стичу и развијају говорењем. Због тога треба одабрати методичке поступке који ће ученике ставити у ситуацију да **питају, одговарају**, изражавају неслагање или слагање са одређеном акцијом или појавом, казују могућност или немогућност извршења одређене радње, итд.

Треба створити ситуацију која стварно одговара реалној говорној комуникацији.

Да би се ученици оспособили да продуктивно усвоје предвиђене елементе говорног и писаног језика, поред наведених манипулативних вежби, користе се и комуникативне вежбе. **Комуникативне (говорне) вежбе** обухватају оне типове вежби у којима се језик користи самостално, функционално у одређеној говорној ситуацији. У ситуационим вежбама ученици треба да усвајају и правилно користе комуникативне функције које су дате уз тематику. **Типови комуникативних писмених вежби** дати су по разредима у програму у одељку писмене вежбе.

У првој етапи преовладаваће питања и одговори, али треба настојати да ученици постепено исказују одговоре са више реченица. У II етапи одговори на питања не могу бити само препричавање, него и коментар или везивање својих искустава са обрађеном темом. Осим разних облика препричавања ученици треба, у овој етапи све чешће самостално да причају личне или заједничке доживљаје, а у III етапи треба да преовладава слободно причање.

Са ученицима који реализују проширени део програма, наставник користи, осим наведених, и различите облике усменог и писменог изражавања који су претходно увежбани на часовима језика ученика.

У одељку **Правопис** издвојене су само оне категорије где постоје мање или веће разлике у односу на правописну норму матерњег језика. Стога се, на пример, не истичу као посебни захтеви: велико слово на почетку реченице, тачка на крају реченице, упитник, узвичник, писање управног и неуправног говора, писање двеју тачака, тачка и запета итд.

Паралелно са усвајањем језичке грађе, ученици морају стицати навике примене, принципа фонолошког правописа.

Издвојене су првенствено оне категорије у којима постоје друкчија решења у два правописна узуса (правопису језика ученика и правопису српског језика), што не искључује и понека идентична решења у њима. Међутим, и њих треба увежбавати јер ће се само тако уклонити многобројне грешке које су евидентиране у писменим задацима ученика.

За обраду правописне грађе потребно је издвојити 2-3 часа годишње, али се препоручује да се предвиђено време развије на 10-12 вежби које ће се уклапати у друге часове граматике и писмене вежбе.

Усвојеност сваког елемента правописних норми може се повремено проверавати кратким диктатима који су састављени од познате структуре и лексике. Када ученици савладају писма, могу се проверавати појединачни елементи. На пример, употреба великих слова може се проверавати на тај начин што се ученицима дају наставни листићи са кратким текстом који је написан малим словима. За писање

негације глагола ученицима се дају наставни листићи са текстом у коме се изостављени глаголи. Наставник чита полако цео текст, укључујући и испуштене глаголе. Ученици прате текст и уписују глаголе.

Домаћи задаци представљају важну компоненту наставног процеса. Њима се не проверава само колико су ученици савладали одређено градиво и њихова оспособљеност да то знање примене, него су погодни за развијање језичких умења (информативно читање и писање) и за писмено увођење ученика у самостални рад и самообразовање. Они се дају ученицима редовно са осмишљеним циљем. Задаци треба да буду разноврсни, а по тежини треба да су одмерени, у складу са знањем и способностима ученика. Наставник на часу прегледа 2-3 домаћа задатка детаљније, а по одређеном плану прегледа и оцењује домаће задатке свих ученика.

Школски писмени задаци су облик провере усвојености програмске материје, тј. синтезе веће етапе (тримесечја, полугодишта или године). За сваки школски писмени задатак у годишњем плану наставник треба да одвоји три часа. На једном часу ученици пишу, на другом наставник образлаже сваком ученику оцене, анализира са ученицима најчешће грешке и заједно са ученицима их исправља, а на трећем часу ученици исправљају своје задатке.

Употреба речника је саставни део читања. Увођење ученика да се служе речником (техника налажења речи) почиње IV разреду. Од V до VII разреда користе се двојезични и једнојезични речници те је потребно да ученици савладају технику налажења и бирања значења речи.

Текст у настави српског језика пружа основу за савладавање језика на нивоу система и на нивоу комуникације. Текст има најспецифичнији положај у III разреду, јер се после двогодишње оралне наставе прелази на наставу која се темељи на уџбенику, односно полази се од текста.

Рад на тексту од V до VIII разреда, поред наведених елемената, рад на тексту обухвата:

а) анализу текста са ученицима који савладавају проширен програм; са осталим ученицима, у складу са њиховим могућностима и према процени наставника, анализа текста врши се у VII и VIII разреду и

б) рад на богаћењу лексике.

Граматика. Искуства су показала да увежбавање одређене језичке материје без граматичких објашњења и упутстава, без функционалне систематизације не обезбеђује продуктивно знање одређеног језика. Стога граматика мора наћи своје место у наставном процесу и у складу са психофизичким могућностима ученика датог узраста. Имајући у виду овај моменат оправдано је да се са наставом граматике отпочне у IV разреду да би њен удео из разреда у разред бивао све већи. Други моменат који оправдава увођење граматике од IV разреда јесте и то што је језички систем у одређеном обиму глобално савладан.

У учењу другог језика немогуће је ослонити се искључиво на интуитивно усвајање његове граматике. Када је у питању ова настава, мора се говорити о дидактичкој граматици којом се изграђују способности које се уопштено могу назвати језичким способностима. Оваква настава граматике подразумева нужно поједностављивање правила, дефиниције (дефиниције је могуће дати ученицима који су боље савладали језик). Крајњи циљ дидактичке граматике јесте да изгради поимање о функционисању језичких појава у систем и развијање способности да ученик сам исправља грешке.

Настава граматике је средство да се учи језик, а не да се стичу знања о језику. Од ученика не треба захтевати да научи напамет различита граматичка правила и

парадигме, да их илуструје одговарајућим примерима, већ да се оспособе за њихову употребу у комуникацији.

Настава граматике не представља изоловану наставну област овог предмета, већ њен чврсти интегрални део и претпоставља неколико фаза:

а) давање већег броја примера везаних за говорну ситуацију и обрађени текст који илуструје језичку појаву;

б) навођење ученика, индивидуалним путем, да схвате језичку појаву, да уоче њене карактеристике, да дођу до језичке законитости и правила по којима она функционише у систему, односно да дође до закључака властитом мисаоном делатношћу;

в) давање објашњења - кратких упутстава о томе чему служи одређена граматичка грађа, шта се њоме изражава, када и у којим околностима се употребљава, односно функционише и принцип по којем функционише у систему и

г) вежбање.

Редослед усвајања одређених језичких категорија одређује контрастивни однос између језика ученика и нематерњег језика. У настави, дакле, треба обезбедити контрастивни приступ.

За грађу која не постоји у језику ученика, него само у нематерњем језику, наставник прецизније објашњава особину и функцију тих појава примерено узрасту ученика.

Језичка грађа систематизује се фронтално, док се у увежбавању примењује и групни и индивидуални рад са ученицима.

За реализацију граматичке грађе, где год за то постоје услови користе се шеме и табеле да би се језичке појаве боље разумеле.

Избор, број, врста вежби зависи од језичке грађе и њеног односа према језику ученика. Где су разлике израженије користи се већи број различитих вежби.

И у граматици предвиђен је проширени део за ученике који брже напредују у савладавању српског језика.

Лектира је такође домаћи рад. Она је предвиђена у наставном програму од V до VIII разреда. Функција лектире је да се ученици оспособљавају и навикавају за читање у себи, да самостално долазе до сазнања која их интересују, на српском језику.

У току школске године, за лектуру у сваком разреду, ученици треба да прочитају одређени број текстова по сопственом избору или по избору наставника. Избор се врши из литерарних текстова, и листова за децу, односно омладину (у VII и VIII разреду), из научно популарних текстова.

Наставник може да зада исти текст по свом избору свим ученицима: дужи текст може да подели на делове, исти део, или различите делове, који чине целину, да зада групи ученика или се за различите текстове индивидуално опредељују ученици. Било да текстове бира наставник или ученик, наставник даје потребна упутства ученицима.

Приликом одређивања часа лектире потребно је мотивисати ученике. Читањем, на пример, одабраног одломка подстицаће се радозналост и мотивисаност ученика да прочитају лектуру. За боље разумевање текста ученицима се могу поделити припремљени наставни листићи са задацима који ће их усмеравати да боље разумеју текст и да се припреме за разговор.

Провера прочитане лектире врши се дијалошким методом. Ученици који не савладавају проширени део програма одговараће на питања наставника, самостално ће препричавати текст и сл. ученицима који боље знају језик и који савладавају проширени део програма постављају се већи захтеви: да прочитају цео текст, на

пример, да дају више одговора на постављено питање, самостално препричају и коментаришу текст и др. Ови ученици се поступно, из разреда у разред, уводе у анализу текста лектуре као и на часовима језика ученика.

СТРАНИ ЈЕЗИК

Заједнички део програма

Циљ

Циљ наставе страног језика у основном образовању заснива се на потребама ученика које се остварују овладавањем комуникативних вештина и развијањем способности и метода учења страног језика.

Циљ наставе страног језика у основном образовању стога јесте: развијање сазнајних и интелектуалних способности ученика, његових хуманистичких, моралних и естетских ставова, стицање позитивног односа према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу, уз уважавање различитости и навикавање на отвореност у комуникацији, стицање свести и сазнања о функционисању страног и матерњег језика. Током основног образовања, ученик треба да усвоји основна знања из страног језика која ће му омогућити да се у једноставној усменој и писаној комуникацији споразумева са људима из других земаља, усвоји норме вербалне и невербалне комуникације у складу са специфичностима језика који учи, као и да настави, на вишем нивоу образовања и самостално, учење истог или другог страног језика.

Општи стандарди

Кроз наставу страних језика ученик богати себе упознајући другог, стиче свест о значају сопственог језика и културе у контакту са другим језицима и културама. Ученик развија радозналост, истраживачки дух и отвореност према комуникацији са говорницима других језика.

Посебни стандарди

Разумевање говора

Ученик разуме и реагује на краћи усмени текст у вези са темама¹ предвиђеним наставним програмом.

Разумевање писаног текста

Ученик чита са разумевањем кратке писане и илустроване текстове у вези са темама предвиђеним наставним програмом.

Усмено изражавање

Ученик самостално усмено изражава садржаје у вези са темама предвиђеним наставним програмом.

Писано изражавање

Ученик у писаној форми изражава краће садржаје у вези са темама предвиђеним наставним програмом, поштујући правила писаног кода.

Интеракција

Ученик остварује комуникацију и са саговорником размењује информације у вези са темама предвиђеним наставним програмом, поштујући социокултурне норме интеракције.

Знања о језику²

Ученик препознаје принципе граматичке и социolingвистичке компетенције уочавајући значај личног залагања у процесу учења страног језика.

---

¹ Теме предвиђене наставним програмом обухватају и оне теме које су обрађене током претходних година учења страног језика.

2 Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци по језичким вештинама

Оперативни задаци по језичким вештинама се постепено проширују и усложњавају. Истовремено се континуирано примењују и оперативни задаци из претходних разреда.

Разумевање говора

Ученик треба да:

разуме краће дијалоге (до 7 реплика / питања и одговора), приче и песме о темама предвиђеним наставним програмом, које чује уживо, или са аудио-визуелних записа;

разуме општи садржај и издвоји кључне информације из краћих и прилагођених текстова после 2-3 слушања;

разуме и реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу (позив на игру или неку групну активност, заповест, упутство, догађај из непосредне прошлости, планови за блиску будућност, свакодневне активности, жеље и избори, итд.).

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

разуме краће текстове (до 80 речи), који садрже велики проценат познатих језичких елемената, структуралних и лексичких, а чији садржај је у складу са развојним и сазнајним карактеристикама, искуством и интересовањима ученика;

разуме и адекватно интерпретира садржај илустрованих текстова (стрипове, ТВ програм, распоред часова, биоскопски програм, ред возње, информације на јавним местима итд.) користећи језичке елементе предвиђене наставним програмом.

Усмено изражавање

Ученик треба да:

усклађује интонацију, ритам и висину гласа са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације;

поред информација о себи и свом окружењу описује у неколико реченица познату радњу или ситуацију у садашњости, прошлости и будућности, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре);

препричава и интерпретира у неколико реченица садржај писаних, илустрованих и усмених текстова на теме предвиђене наставним програмом, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре);

у неколико реченица даје своје мишљење и изражава ставове (допадање, недопадање, итд.), користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре).

Интеракција

Ученик треба да:

- у стварним и симулираним говорним ситуацијама са саговорницима размењује исказе у вези с контекстом учионице, као и о свим осталим темама предвиђеним наставним програмом (укључујући и размену мишљења и ставова према стварима, појавама, користећи познате морфосинтаксичке структуре и лексику);

- учествује у комуникацији и поштује социокултурне норме комуникације (тражи реч, не прекида саговорника, пажљиво слуша друге, итд).

Писмено изражавање

Ученик треба да:

пише реченице и краће текстове (до 50 речи) чију кохерентност и кохезију постиже користећи познате језичке елементе у вези са познатим писаним текстом или визуелним подстицајем;

издваја кључне информације и препричава оно што је видео, доживео, чуо или прочитао;

користи писани код за изражавање сопствених потреба и интересовања (шаље личне поруке, честитке, користи електронску пошту, и сл.).

Доживљај и разумевање књижевног текста

Може да изрази утиске и осећања о кратком прилагођеном књижевном тексту (песма, скраћена верзија приче, музичка песма), користећи вербална и невербална средства изражавања (цртежи, моделирање, глума).

Знања о језику и стратегије учења³

Ученик треба да:

препознаје и користи граматичке садржаје предвиђене наставним програмом;

поштује основна правила смисленог повезивања реченица у шире целине;

користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);

разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима;

уочава сличности и разлике између матерњег и страног језика и страног језика који учи;

разуме значај употребе интернационализама;

примењује компензационе стратегије и то тако што:

1. усмерава пажњу, пре свега, на оно што разуме;

2. покушава да одгонетне значење на основу контекста и проверава питајући неког ко добро зна (друга, наставника, итд);

3. обраћа пажњу на речи / изразе који се више пута понављају, као и на наслове и поднаслову у писаним текстовима;

4. обраћа пажњу на разне невербалне елементе (гестови, мимика, итд. у усменим текстовима; илустрације и други визуелни елементи у писменим текстовима);

5. размишља да ли одређена реч коју не разуме личи на неку која постоји у матерњем језику;

6. тражи значење у речнику;

7. покушава да употреби познату реч приближног значења уместо непознате (нпр. **аутомобил** уместо **возило**);

8. покушава да замени или допуни исказ или део исказа адекватним гестом / мимиком;

9. уз помоћ наставника континуирано ради на усвајању и примени општих стратегија учења (генерализација, индукција, дедукција, инференција и позитивни трансфер)

---

³ Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

Теме и ситуације по доменима употребе језика

Приватно	Јавно	Образовно
<ul style="list-style-type: none"> - заједничке активности и интересовања у школи и ван ње (изласци, договори, преузимање одговорности у договореној ситуацији); - договор и узајамно поштовање међу члановима породице; - приватне прославе (рођендан, годишњице и др.); - припрема, планирање, организација, подела послова; - обавезе у кући, уређење простора у којем се живи, промене у сопственом кутку (постери, нове боје...). 	<ul style="list-style-type: none"> - развијање позитивног односа према животној средини и другим живим бићима; - традиција и обичаји у културама земаља чији се језик учи (карневал...); - оброци (сличности и разлике са исхраном у земљама чији се језик учи); - стамбена насеља - како станујемо (блок, насеље, кућа ....); - типични квартави у великим градовима (у земљама чији се језик учи); - куповина одеће (величина, боје, мода, стилови и трендови) - развијање критичког става према негативним елементима вршњачке културе (нетолеранција, агресивно понашање итд.). 	<ul style="list-style-type: none"> - тематске целине и повезаност садржаја са другим предметима; - сналажење у библиотеци/медиотеци - употреба информација из медија.

Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

Програм за пети разред подразумева комуникативне функције као и у претходном разреду. Оне се усложњавају са лексичким и граматичким садржајима предвиђеним наставним програмом.

Садржај комуникативних функција може бити једноставан или сложен у зависности од циљне групе (узраст, ниво језичких компетенција, ниво образовања). У настави страних језика садржај комуникативних функција зависиће од наставног програма. Комуникативне функције су као и у претходном разреду, али су структурално и лексички у складу са програмом за стране језике за пети разред основне школе.

Представљање себе и других;
 Поздрављање;
 Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева, итд. (у вези са темама);

Разумевање и давање једноставних упутстава и команди;
Постављање и одговарање на питања;
Молбе и изрази захвалности;
Примање и давање позива за учешће у игри/групној активности;
Изражавање допадања/недопадања;
Изражавање физичких сензација и потреба;
Именовање активности (у вези са темама);
Исказивање просторних односа и величина (*Идем, долазим из..., Лево, десно, горе, доле...*);
Давање и тражење информација о себи и другима;
Тражење и давање обавештења;
Описивање лица и предмета;
Изрицање забране и реаговање на забрану;
Изражавање припадања и поседовања;
Тражење и давање обавештења о времену на часовнику;
Скретање пажње;
Тражење мишљења и изражавање слагања/неслагања;
Исказивање извињења и оправдања.

ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ СА ПРИМЕРИМА

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења осим уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Енглески језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице - рецептивно и продуктивно (без граматичких објашњења уколико ученици на њима не инсистирају)

а. Бројиве и небројиве именице: *rain, water, season, year*

б. Множина именица на *-y, -f, -fe*: *body, bookshelf, wife*.

Неправилна множина именица: *feet, people, mice*.

Синкретизам јединине и множине: *sheep, fish*.

в. Саксонски генитив са именицом у множини (правилна и неправилна множина) *a girls' basketball team, the men's tennis champion*.

2. Члан

а) Неодређени члан, у изразима: *have a party, go for a walk, ride a bicycle*

б) Одређени члан:

- уз називе музичких инструмената: *play the guitar*.

- у изразима: *go to the seaside/to the mountains*

- разлика између одређеног и неодређеног члана у ширем контексту: *My brother is a football player and he is the captain of the school football team*.

в) Нулти члан:

- уз доба дана: *at noon, at midnight*
  - годишња доба: *in spring, in summer*
  - уз називе спортова: *play football, do gymnastics*
  - у изразима: *go on foot/by bus, go to school, go to bed, at home*
2. Придеви - рецептивно и продуктивно (без граматичких објашњења уколико ученици на њима не инсистирају)
- а. Придеви са наставцима *-ed* и *-ing* (*interesting -interested*).
  - б. Придеви на који изражавају националну припадност (*Canadian, British, Chinese, French, Greek*).
  - в. Поређење придева
    - аналитички компаратив и суперлатив: *more expensive, the most dangerous*;
    - неправилно поређење придева (*good/bad; much/many*).
3. Заменице - рецептивно и продуктивно (без граматичких објашњења уколико ученици на њима не инсистирају).
- Објекатски облик личних заменица: *ask me, listen to him/her, tell us, write them down*
  - Присвојне заменице: *mine, yours, his/hers*
4. Детерминатори *some, any, no*.
5. Предлози - рецептивно и продуктивно (без граматичких објашњења уколико ученици на њима не инсистирају):
- а) позиција у простору: *on, under, next to, in front of, in, at, between, behind, opposite*.
  - б) правац кретања: *to, towards, over, away, from, into*
  - в) време: *at 10, on the fourth of July, in March, in 1941*
  - г) доба дана, годишње доба: *in the morning, at noon, in spring*,
  - д) порекло: *from England*
  - ђ) средство: *with a pen, by bus*
  - е) намена: *for children, for painting*
6. Глаголи:
- а) разлика између *The Present Simple Tense* и *The Present Continuous Tense*.
  - б) *The Simple Past Tense* правилних глагола и најчешћих неправилних глагола, потврдни, упитни и одрични облици, рецептивно и продуктивно.
  - в) *The Present Perfect* правилних и најфреквентнијих неправилних глагола уз прилоге *just, ever, never*.
  - г) *The Future Simple* и *BE GOING TO*.
  - д) Модални глаголи
    - *can, could* - значење способности.
    - *mustn't* - изражавање забране
    - *can, can't, must, mustn't* - исказивање правила понашања
  - е) Најфреквентнији препозициони глаголи: *look at, listen to, put on, find out, talk to, sit down, get up, get in*.
  - г) Конструкција *I like swimming, I am crazy about driving*.
7. Прилози и прилошке одредбе (и рецептивно и продуктивно)
- а) за време: *yesterday, last week/year, ago; tomorrow*.
  - б) за место и правац кретања: *beside, by, upstairs/downstairs; to*.
  - в) за начин (*well*).
  - г) за учесталост, са посебним нагласком на позицију ове врсте прилога у реченици: *every day, often, once, twice, three times, sometimes often, usually*.
8. Бројеви
- Прости бројеви до 1000. Редни бројеви до 30. Године.

9. Упитне реченице (и рецептивно и продуктивно):

а. које захтевају одговоре да/не;

б. са упитним речима *where, when, who, what, how, why, how many, much*.

10. Везници *and, but, or, first, then, after, because*.

Италијански језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице - властите и заједничке, одговарајући род, број, са детерминативом: *Signora/Signor Rossi, maria, Anna, Federica, Giovanni, Riccardo, Belgrado, l'Italia, la Serbia, il Tirreno, l'Adriatico, le Alpi, gli Appennini; i miei genitori, mia madre, il loro padre, il nostro paese, i vostri figli, questo studente, questa ragazza, quell'amico, quella casa*.

2. Одређени члан испред датума: *Oggi è il 31 gennaio*; испред имена дана: *La domenica non studio*.

3. Партитивни члан: *Ho comprato un'etto di prosciutto. Voglio delle mele. Non mangio pane.*

4. Заменице за директни и индиректни објекат: *Marco e Ana sono tuoi amici? Non, non li conosco. Il libro? Scusi, lo porto domani. E tu Marco, hai scritto a tua sorella? No, non le ho scritto, non ho avuto tempo.*

5. Придеве - одговарајући род, број, место, поређење: *un ragazzo grande, una ragazza grande, le persone simpatiche, un piore rosso, Giovanna è più alta della sua sorella, noi siamo meno veloci di voi. Giorgio è il più grande chiacchierone di noi tutti.*

6. Бројеве: основне преко 1000, редне до 20: *E'un libro di cento pagine! Abito al settimo piano. Faccio la quinta.*

7. Питања: *Puoi venire a casa mia domani? conosci la mia cugina? che cosa aspettate? Dove andate? A che ora tornate a casa? E quando torni? Abiti qui? C'e qui il tuo indirizzo? Perché? Chi torna domani?*

8. Негацију: *Io non mangio frutta. Tu non lo vedi domani.*

9. Заповедни начин: *Fa' presto! Non tornate tardi! Non andate via senza di me.*

10. Кондиционал глагола *potere* и *volere*: *Vorrei un gelato alla frutta, per piacere. Potresti portarmi domani il tuo quaderno di matematica?*

11. Глаголска времена:

- Presente Indicativo фреквентних глагола, рачунајући и повратне (*alzarsi, lavarsi*) и безличних глагола (*piovere, nevicare*);

- Passato prossimo и Imperfetto- грађење и контрастирање употребе: *Dormivo quando é tornado marco. L'ho conosciuto al mare, tanti anni fa, quando avevo appena cinque anni!*

- Futuro: *Ragazzi, domani andremo tutti insieme a teatro. Giulia tornerà fra quattro mesi.*

12. Предлоге и сажете чланове: *Vivo a Kragujevac, in Serbia; in luglio andiamo in vacanza a Belgrado; ieri siamo andati allo Zoo; ritorni dalla scuola a quest'ora? E' in macchina, ariva a casa fra poco. Non faremo tardi al cinema, lo spettacolo inizia alle otto, ci aspetteranno a casa di Marco, ci andiamo tutti a piedi.*

13. Прилоге за време, место, начин, количину: *prima, dopo, oggi, domani, sempre, qui, li, là, davanti, dietro, bene, male, poco, molto, tanro, troppo, più, meno.*

14. Везнике *e, o, ma*.

Немачки језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице - у номинативу, акузативу, дативу и генитиву (за изражавање посесивних односа: *das Haus meiner Eltern*).

Множина именица на *-en, -e, -er, -s, -ø*: *-Freundinnen, -Schule, -Kinder, -Kinos, -Schüler*.

Суплетивна множина: *die Schneefälle, die Sportarten*

а. властите именице, посебно имена људи и географски називи немачког говорног подручја

Martin, Klaus, Jürgen, Maraike, Elke, Saskia etc.; Europa, Österreich, der Rhein, die Alpen.

б. заједничке именице мушког, женског и средњег рода: *der Schüler, die Lehrerin, das Kind*

в. бројиве и небројиве именице: *die Rose, der Kakao*

2. Члан: одређени, неодређени и нулти

а) Одређени члан:

- разлика између неодређеног и одређеног члана у ширем контексту (неодређено и непознато: одређено и познато): *Klaus hat eine neue Jacke. Die Jacke ist gelb.*

- контраховани (сажети) члан:

- уз глаголе кретања: *ins Bett gehen, zur Schule gehen, ans Meer fahren, ins Gebirge fahren*

- уз годишња доба: *im Sommer*

- уз стране света: *im Norden*

- уз доба дана: *am Vormittag*

- уз датуме: *am 6. März*

б) Неодређени члан у изразима: *einen Spaziergang machen, eine Frage stellen*

г) Нулти члан:

- уз називе спортова: *Fußball spielen, Gymnastik treiben*

- уз називе музичких инструмената: *Klavier spielen*

- у изразима: *zu Fuß gehen, zu Hause sein, nach Hause gehen*

3. Показне, присвојне, упитне и најфреквентније неодређене детерминативе: *diese Stadt, mein Ball, welches Haus, einige Schüler, manche Lehrer.*

4. Придеве у слабој, јакој и мешовитој промени (*ein hübsches Kind, das hübsche Kind, hübsche Kinder*)

Поређење придева

правилно поређење: *billig, billiger, der (die, das) billigste*

неправилно поређење придева (*gut/besser; viel/mehr*).

а. Изведене придеве са наставцима *-bar, -lich* и *-ig*: *lesbar, sommerlich, windig* (рецептивно).

б. Придеве који изражавају националну припадност и то најфреквентније (*Serbisch, Österreichisch*)

в. Придеве изведене од имена града (*Belgrader, Hamburger*).

3. Личне заменице у номинативу, акузативу и дативу: *ich, mir, mich.*

Присвојне заменице: *meiner, deiner*

5. Фреквентне предлоге:

а) за означавање положаја у простору: *auf dem Tisch, unter dem Stuhl, zwischen den Bänken, hinter der Schule, vor dem Theater, dem Kino gegenüber.*

б) за правац кретања: *zum Arzt, nach Deutschland, in die Stadt*

в) време: *um 10.00 Uhr, am 3. Oktober, im März,*

г) доба дана, годишње доба: *am Abend, im Frühjahr,*

д) порекло: *aus der Schweiz*

ђ) средство: *mit dem Taxi*

е) намена: *für Kinder*

6. Глаголе (потврдни, упитни и одрични облици) у следећим временима:
- а) презент слабих и јаких глагола
  - б) претерит помоћних и модалних глагола
  - в) перфект слабих и најфреквентнијих јаких глагола
  - г) футур
  - д) коњунктив претерита модалних глагола за постављање учтивих питања и изражавање жеље (без граматичких објашњења):

Möchtest du einen Apfel? Möchtest du heute mit mir ins Kino gehen?

глаголи са предложном допуном: *warten auf, hoffen auf, sich freuen über/auf.*

повратни глаголи: *sich waschen*

7. Прилози и прилошке одредбе (и рецептивно и продуктивно)

а) за време: *gestern, vor einer Woche, letztes Jahr, morgen.*

б) за место и правац кретања: *da hinten, geradeaus, nach links.*

в) за начин: *zufällig.*

г) за учесталост: *oft, einmal, jeden Tag, zweimal im Monat, üblich.*

8. Бројеве

Просте бројеве преко 1000. Редне бројеве до 30. Године.

9. Упитне реченице:

а. које захтевају одговоре *Ja/Nein*;

б. са упитним речима на *w-*: *wer, was, wann, wo, warum, womit, wie oft, wie viel..*

10. Везнике за напоредне реченице (рецептивно и продуктивно): *und, aber, oder, denn.*

Везнике за зависно-сложене реченице (рецептивно); релативне заменице и прилоге (рецептивно): *weil, ob.*

11. Редослед елемената у потврдним, одричним, упитним и сложеним реченицама: *Ich fahre morgen nach Berlin. Fährst du auch nach Berlin? Wer fährt nach Berlin. Ich weiß nicht, ob ich nach Berlin fahre.*

Руски језик

Ученици треба да разумеју и користе:

Релацију слово - глас и разликовање гласова и слова у руском језику; основна обележја сугласничког и самогласничког система руског језика: изговор гласова који се бележе словима *ж, ш, ч, щ, л*; изговор и бележење парних тврдих и меких, звучних и безвучних сугласника; изговор и бележење акцентованих и редукованих самогласника; изговор гласова у групама *чт, сч, зч, сш, зш, стн, здн*. Основне типове изјавне и упитне интонационе конструкције.

Слагање субјекта (именица) и простог глаголског предиката (лични глаголски облик): *Вова читает. Миша читал. Маша читала.*

Глагол у функцији простог глаголског предиката - презент глагола прве и друге коњугације, перфекат: *я читаю, ты читаешь, я люблю, ты любишь, он говорил, она писала, они рассказывали ...*

Именице у функцији именског дела предиката: *Я ученица. Мама - врач.*

Облике личних заменица у функцији субјекта: *Меня зовут Аня. Мне одиннадцать лет.*

б) Слагање броја и именице: *один дом, два (три, четыре) дома, пять домов; одна партa, две (три, четыре) парты, пять парт; один год, два (три, четыре) года, пять лет.*

Слагање именица и придевских речи: *красный свет, Новый год, зеленая доска, большая елка, вкусное яблоко, синее пальто.*

Исказивање питања: *Кто он? Что тут? А дом? И двор ваш?*

Исказивање посесивности: *У меня есть... У меня нет...*

Исказивање временских односа: *Который час? Ровно час; пять минут второго; половина второго; без пяти два.*

Какое сегодня число? Первое февраля.

Исказивање просторних односа (правац и место): *куда, где, когда; к врачу, на улицу, в автобус; у парты, на кухне, в городе; налево, направо, прямо.*

Исказивање императивности (2. лице јединине и множине): *читай, читайте; скажи, скажите; познакомьтесь!*

Конструкције с основним глаголима кретања: *Я иду в школу. Куда идет этот автобус? Ты едешь на автобусе. Куда едут Миша и Саша?*

Француски језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице - властите и заједничке, одговарајући род, број, са детерминативом: *Madame/Monsieur Mercier, Sylvie, Dominique, Jean-Pierre, Paris, Belgrade, la France, la Serbie, l'océan Atlantique, les Alpes; mes parents, leur mère, notre pays, vos enfants, cet élève, quelle maison?*

2. Одређени члан испред датума: *Aujourd'hui c'est le 31 janvier;* испред имена дана: *Le mardi je fais du tennis.*

3. Партитивни члан: *J'ai acheté de la crème solaire.*

4. Заменицу *on*: *On va au cinéma? en Suisse, on parle allemand, français et italien.*

5. Заменице за директни и индиректни објекат: *Tes amis? Je ne les connais pas! Mon livre? Et à soeur; tu lui as écrit?* Само рецептивно: *Je te le prête avec plaisir!*

6. Придеве - одговарајући род, број, место, поређење: *un grand garçon, une grande fille, des personnes sympathiques, une fleur rouge, Sylvie est plus grande que sa soeur; nous sommes plus rapides que vous.*

7. Бројеве: основне преко 1000, редне до 20: *C'est un livre de cent pages! J'habite au sixième étage.*

8. Питања: *Est-ce que tu peux venir tout de suite? Tu connais ma cousine? Qu'est-ce que vous attendez?! Il vient quand? Tu habites où? C'est quoi ton nom/ton adresse ...? Pourquoi ...?*

9. Негацију: *elle ne vient pas avec nous? je n'ai pas de frère.*

10. Заповедни начин: *Viens avec Pierre! Ne partez pas sans moi!*

11. Кондиционал глагола *pouvoir* и *vouloir*: *Je voudrais un kilo de pommes, s'il vous plait. Est-ce que tu pourrais me prêter ton portable?*

12. Глаголска времена:

- презент индикатива фреквентних глагола, рачунајући и повратне (*se lever, se coucher*) и униперсоналне (*pleuvoir, neiger*);

- сложени перфект и имперфект - грађење и контрастирање употребе: *Nous nous sommes rencontrés sur une plage quand nous avions quatre ans! je dormais quand le téléphone a sonné.*

- футур први: *Nous déménagerons cet été. Nous irons chez ma grand-mère.*

13. Конструкцију *il faut* са инфинитивом: *Il faut acheter des jus, préparer des sandwiches, décorer la salle ...*

14. Предлоге и сажете чланове: *J'habite à Kragujevac, en Serbie; nous allons passer nos vacances en Belgique; nous sommes allés au zoo; il rentre du stade/de l'école à quelle heure? il y a un petit chat dans la rue, il est sous la voiture, je vais le mettre sur la fenêtre, c'est pour toi.*

15. Прилоге за време, место, начин, количину: *avant, après, aujourd'hui, hier, demain, toujours, ici, là, devant, derrière, bien, mal, vite, doucement, gentiment, beaucoup, moins, plus,* итд.

16. Везнике *et, ou, mais.*

Шпански језик

Именице - рецептивно и продуктивно

а. Властите именице, посебно имена људи и географски називи хиспанског говорног подручја

Miguel, María, Pedro, Elena, Juan, etc.; España, América Hispánica/Latina, etc.

б. Заједничке именице с променом у члану и другим детерминативима - (*el libro, este libro, mi libro, los libros, estos libros, mis libros*)

2. Придеви - рецептивно и продуктивно

а. Поређење придева: *comparativo y superlativo relativo: más bonito que, el más bonito*

б. Придеви са апокопом: *un gran actor, un buen amigo*

3. Личне заменице - рецептивно и продуктивно

а. у функцији субјекта: *yo, tú, él, ella, nosotros, vosotros, ellos, ellas, Usted, Ustedes*

б. у функцији објекта, ненаглашене: *me, te, le, la, lo, nos, os, les, las, los*

в. у функцији објекта, наглашене: *a mí, a ti, a él, a ella, a nosotros, a vosotros, a usted, a Ustedes*

г. заменице: *se* (повратни глаголи и глаголи са "лексичким *se*"): *lavarse; tratarse de ...*

4. Предлози (и рецептивно и продуктивно)

de, a, sin, con, conmigo, contigo, sobre/encima de, bajo/debajo de, cerca de, lejos de, etc.

5. Глаголи:

а. Садашње време правилних глагола *-ar, -er, -ir* и најфреквентнијих глагола са променом у основи: *decir, traer, poner, etc. Presente del indicativo* - и рецептивно и продуктивно у свим глаголским лицима

б. *Imperativo* и *presente del subjuntivo* горе наведених глагола (у негираним императивним конструкцијама и у формалном стилу обраћања: *habla/hable/hablado/hablen/no hables/nos hablen/no habléis*) - и рецептивно и продуктивно

в. Прошла времена (само у индикативу): *Pretérito perfecto simple (pretérito indefinido); Pretérito imperfecto; Pretérito perfecto compuesto*: - фреквентни правилни глаголи и одређени број најфреквентнијих неправилних глагола у свим глаголским лицима (*hablar, comer, beber, pensar, trabajar, escribir, leer, vivir, jugar, viajar, estudiar/ser, estar, tener, ir, traer, decir, venir, etc ...*) - и рецептивно и продуктивно као комплетне фразе

El fin de semana pasado visité a mis abuelos.

Lo siento, se me olvidó la tarea en casa.

Cuando era pequeña, me gustaba jugar con las muñecas.

¿Has terminado la tarea?

г. Модални глаголи (у горе наведеним глаголским временима) - и рецептивно и продуктивно као комплетне фразе, у конструкцијама са инфинитивом и са именским додацима: *poder, querer, saber, tener que, gustab*

Me gusta este libro.

¿Puedo salir?

Quiero viajar a México.

Tengo que estudiar mucho.

ђ. Безличне конструкције са субјунктивом

Es importante que estudies lenguas extranjeras.

Es necesario que duermas bien.

- е. Личне конструкције са презентом субјунктива (само рецептивно)
Te recomiendo que viajes a España.
- ђ. Футур (и рецептивно и продуктивно)
Este verano viajaré a España.
- ж. Основни глаголски изрази (и рецептивно и продуктивно)
tener que + infinitivo/, deber + infinitivo, hay que + infinitivo, hay + imenica (hay mucha gente aquí)
6. Прилози (и рецептивно и продуктивно)
- а. Формирање прилога помоћу суфикса - *mente* (из основног речника).
- б. Прилози за време: *ahora, siempre, a menudo, con frecuencia, nunca, a veces, de vez en cuando, etc ...*
- в. Прилози за количину: *mucho, poco, bastante, suficiente (mente).*
- г. Прилози за начин: *bien, mal, así, de tal manera, rápido, despacio, voluntariamente.*
- д. Прилози и предлошки изрази за место и правац кретања: *aquí, allí, en la calle, en casa, en iglesia, a casa, a clase, etc.*
7. Бројеви: основне преко 1000, редне до 5 (*primer(o(s))/primera(s), etc.*)
8. Упитне реченице (и рецептивно и продуктивно):
- а. са упитном речи (*¿Quién?, ¿Cuándo?, ¿Cómo?, ¿Dónde?, etc.*),
- б. које захтевају одговора да/не (*sí/no*)
9. Негација (и рецептивно и продуктивно)
No trabaja hoy.
No quiero ir al cine esta tarde.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Комуникативна настава језик сматра средством комуникације. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери;
- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитне и социјализирајуће елементе;
- битно је значење језичке поруке;
- почев од петог разреда очекује се да наставник ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;
- знања ученика мере се јасно одређеним **релативним** критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- са циљем да унапреди квалитет и обим језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- почев од петог разреда наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа.

- сви граматички садржаји уводе се без детаљних граматичких објашњења, осим, уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће :

- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;

- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;

- наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;

- ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;

- учбеници постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичних материјала;

- учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;

- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;

- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике (активности)

Током часа се препоручује динамично смењивање техника / активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

Слушање и реаговање на команде наставника или са траке (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).

Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.)

Мануалне активности (израда панона, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.)

Вежбе слушања (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанки, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.)

Игре примерене узрасту

Певање у групи

Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...)

Решавање "текућих проблема" у разреду, тј. договори и мини-пројекти

"Превођење" исказа у гест и геста у исказ

Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или пак именовање наслова

Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације)

Разумевање писаног језика:

уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...);

препознавање везе између група слова и гласова;

одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор;

извршавање прочитаних упутстава и наредби.

13. Писмено изражавање:

- повезивање гласова и групе слова;
- замењивање речи цртежом или сликом;
- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење "уљеза", осмосмерке, укрштене речи, и слично);
- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама;
- попуњавање формулара (пријава за курс, претплату на дечији часопис или сл. налепнице за кофер);
- писање честитки и разгледница;
- писање краћих текстова;

14. Увођење дечије књижевности и транспоноване у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА

С обзиром на то да су оперативни задаци наставе страних језика конципирани према задацима по језичким вештинама, важно је и да се у настави страних језика перманентно и истовремено увежбавају све језичке вештине. Само тако ученици могу да стекну језичке компетенције које су у складу са задатим циљем.

С тога је важно развијати стратегије за унапређивање и увежбавање језичких вештина.

ВРСТЕ ЧИТАЊА

Оријентационо читање. Уочити главни ток текста да би се добио општи утисак, да би се одлучило за шта и како употребити текст. Поступци:

Брзо читање по поглављима;

Пратити расподелу делова текста, пре него његов линеарни ток;

Циљати на препознавање суштине: кључних речи, садржаја, почетака параграфа, конектора, елемената текстуалне кохезије.

Интензивно, односно фокусирано читање. Разумети тему и садржај текста.

Открити шта аутор има намеру да саопшти. Поступци:

Начинити смисаону анализу текста;

Поступати по упутствима (ако их текст садржи);

Читати пажљиво и промишљено следећи линеарни ток текста, читати и по секвенцама;

- Уочити различите елементе текста (укључујући: језичке; графичке; културолошке; итд.).

Претраживање текста. Пронаћи специфичну информацију у тексту. Поступци:

- Брзо претраживање текста се смењује са пажљивијим испитивањем делова текста;

- Није неопходно пратити линеарни ток текста;

- Тражити: специфичну реч, реченицу, датум, формулу, број.

Читање да би се научило прочитано. Усвојити садржај текста, односно схватити односе између идеја; запамтити информацију и бити у стању да је репродукујеш. Поступци:

Читати полако, аналитички, на продубљен начин, са честим враћањем на претходне садржаје;

Корисни су поступци разноврсног обележавања/екстраховања текста (подвлачење, вођење белешки и сл.).

Сажимајуће читање, односно читање са синтезом. Утврдити садржаје и појмове да би се информација разјаснила и запамтила. Поступци:

Поновљено брзо читање по пасусима, с пажњом усмереном више на поједине делове текста него на читав текст;

Корисно је исписивање основног концепта, главних теза и сл;

Посебну пажњу обратити на: битне информације, кључне речи, елементе који подвлаче кохерентност текста.

Читање из задовољства. Текст је подстицај за рефлексивно, релационо и креативно размишљање. Поступци:

Текст се чита у целисти, пажљиво и усредсређено. Могуће је враћати се на прочитано.

Језичка продукција

А. ОПШТА СТРАТЕГИЈА ПРИПРЕМЕ ЗА ЈЕЗИЧКУ ПРОДУКЦИЈУ ГОВОР И ПИСАЊЕ

Осмишљавање теме. - *О чему бих говорио/писао? Шта бирам за предмет свог говора/текста? О чему је реч?*

избор теме, предмет говора/текста (у околностима када тема није задата, а познат је повод, циљ, аудиторијум);

упознавање са темом говора (у околностима када је тема конкретизирана, задата).

Уочавање већ познатог. - *Шта о томе већ знам (ја и/или аудиторијум)?*

Трагање за грађом. - *Како да сазнам више о теми којом се бавим?*

- стицање нових сазнања о предмету - стратегије претраживања различитих извора информација;

бележење прикупљених информација;

анализа прикупљене грађе.

Заузимање става. - *Шта ја о томе мислим?*

активно размишљање о теми, опредељење за приступ теми.

Постављање резолуције исказа. - *Чему тежим? Шта ми је најбитније?*

одређење циља говора/текста;

- селекција и структурирање прикупљене грађе у складу са циљем.

Израда скице (плана). - *Како да искажем оно што желим? Како да то аргументујем?*

- формулисање главне тезе - поенте говора/текста;

- селекција и структурирање подтеза;

- формулисање аргументације која поткрепљује изнето мишљење/став (аргументи за и против).

Структурирање говора/текста (у складу са темом, концепцијом и циљем). - *Којим редоследом да изложим своје исказе како би мој говор/текст био јасан, разложен и ефектан?*

уводни део говора/текста;

излагање теме; излагање чињеничног стања ;

исказивање поенте говора/текста;

исказивање сопственог става и изношење аргументације за њега;

закључак.

Б. СТРАТЕГИЈЕ СПЕЦИФИЧНЕ ЗА ГОВОРНУ ПРОДУКЦИЈУ

1. Језичко уобличавање говора; стил говора. - *Како да што боље искажем оно што сам замислио?*

адекватан избор речи;

јасно, изражајно, складно, примерено изражавање;

добро структурирање реченице;

- сугестивност говора;

ритмичност говора;

сажетост излагања;

духовитост;

- адекватне стилске интервенције (коришћење стилских фигура), и сл.

2. Меморисање говора. - *Како то да запамтим?*

- памћење скице говора;

- меморисање упоришних тачака беседе (формулација поенте) и најлепше осмишљених исказа.

3. Припрема за чин излагања. - *Како да моје излагање буде течно и ефектно?*

- техника и ритам дисања при говору;

- модулација гласа (обим, боја, јачина);

- правилна артикулација;

дикција (правилно акцентовање, логички акценат, мелодија и ритам говора).

4. Израз лица, гестикулација, држање и став тела - *Где да гледам? Шта ћу са рукама?*

усмереност погледа;

прикладни пратећи гестови;

одговарајуће држање.

Ц. ЈЕЗИЧКО УОБЛИЧАВАЊЕ ТЕКСТА

Језичко уобличавање текста обухвата: поштовање правописних конвенција, исправну употребу морфолошких облика речи, поштовање синтаксичких правила, успостављање кохерентности и кохезије у тексту, као и употребу одговарајућих лексичких и стилских средстава.

1. Правопис. Обратити пажњу на доследно поштовање правописних конвенција.

2. Морфологија Обратити пажњу на исправну употребу различитих морфолошких облика

3. Синтакса. Обратити пажњу на:

слагање речи (конгруенцију);

правилну употребу глаголских времена;

правилно структурирање реченице;

јасност, недвосмисленост реченице;

адекватну употребу зависних реченица;

адекватан ред речи у реченици;

исправну употребу корелатива и везника унутар једне реченице, као и између реченица.

4. Кохерентност. Обратити пажњу да се различити делови текста добро "уклопе" једни са другима и да не стварају проблеме у разумевању:

- информације и аргументе износити постепено и у логичном следу;

текст обликовати тако да представља семантичку целину и да сви његови делови допринесу успостављању те целине.

5. Кохезија. Поштовати логичко-семантичке везе између различитих делова текста. **Обратити пажњу на:**

адекватну употребу заменица и заменичких речи;

- адекватну употребу везника и конектора;

- исправну употребу речи и израза којима се упућује на неки други део текста.

6. Лексичка прикладност. Обратити пажњу на:

- одабир лексике која треба да буде у сагласности са регистром (формалним, неформалним, итд.);

примерну употребу устаљених метафора;

- одговарајућу употребу колокација и фразеологизама; семантичко-лексичко нијансирање;
- сигурну и правилну употребу терминологије.

7. Стилска прикладност. Обратити пажњу на:

- избор регистра (треба да одговара намени текста);
- складно коришћење различитих језичких средстава, како при обликовању неутралних исказа, тако и при обликовању исказа различитог степена експресивности

Типови и врсте текстова (говорних и писаних)

ТИП ТЕКСТА:	ВРСТА ТЕКСТА:
<p>Дескриптивни текст (опис виђеног, доживљеног, замислиеног, сањаног).</p> <p>Представља детаље у вези са једним средишним субјектом. Преовлађује просторна над временском перцепцијом.</p>	<p>кратка прича, приповетка; новински чланак, есеј; стручни/научни чланак; рекламни текст, летак; каталог; итд.</p>
<p>Наративни текст (о стварном, историјском, имагинарном). Прати след чињеница, преовлађује временска перцепција.</p>	<p>бајка, басна, приповетка, новела, роман; новински чланак; извештај; дневник; хроника; приватно писмо; итд.</p>
<p>Информативни текст Основна сврха му је пружање информација.</p>	<p>телеграм, вест, изјава, коментар; обавештење, порука; позивница; записник; пословно писмо; оглас типа "тражи се"; рекламни текст, летак; карта (возна, биоскопска, ...); ред вожње, летења; рецепт (лекарски, кулинарски); биографија (ЦВ); библиографија; итд.</p>
<p>Аргументативни текст Пружа аргументе, са циљем да докаже или оповргне неку идеју/хипотезу/став.</p>	<p>дискусија, дебата; реферат, семинарски, матурски, дипломски рад; стручни/научни чланак; научна расправа; новински чланак; реклама; проповед; итд.</p>
<p>- Регулативни текст Планира и/или уређује активност или понашање; прописује редослед процеса</p>	<p>упутства и правила (за употребу апарата, играње игара, попуњавање образаца, и сл.); уговор; закони и прописи; упозорења, забране; здравица, похвала, покуда, захвалница; итд.</p>

Граматички садржаји у петом разреду

У првом и другом разреду основне школе ученици су усвајали страни језик. Учење је на том узрасту било претежно несвесно: одговарајућим наставним активностима ученици су довођени у ситуацију да слушају страни језик у оквиру одређених, њима блиских и разумљивих ситуација, а затим да научене исказе комбинују да би се усмено изразили у сличним контекстима.

У трећем разреду ученици су почели да уочавају прва језичка правила која су им олакшавала почетно описмењавање.

Почев од петог разреда, паралелно са усвајањем, почиње и учење страног језика; реч је о свесном процесу који посматрањем релевантних језичких (и нејезичких) феномена и размишљањем о њима омогућује уочавање одређених законитости и њихову концептуализацију.

Граматицки садржаји предвиђени у петом разреду дати су, дакле, са двоструким циљем: да би ученици могли да унапреде своју комуникативну компетенцију, али и да би стекли основна знања о језику као сложенем систему. Савладавање граматичких садржаја, с тога, није само себи циљ, те се ауторима уџбеника и наставницима предлаже да:

- охрабрују ученике да посматрањем сами покушавају да открију граматичка правила;
- откривена граматичка правила прикажу на схематизован начин;
- у примерима и вежбањима користе што је могуће више познату лексику;
- примере и вежбања контекстуализују;
- додатна објашњења - само најнеопходнија - заснују на анализи најчешћих граматичких грешака својих ученика;
- указују ученицима на неразумевање или неспоразум као могуће последице граматичке непрецизности / нетачности.

Будући да се на том узрасту стичу тек почетна граматичка знања која ће се у вишим разредима утврђивати и проширивати (способност ученика да разумеју страни језик и да се изразе њиме умногоме превазилази њихова експлицитна граматичка знања), њихово вредновање требало би предвидети пре свега у оквиру формативне евалуације, то јест кроз кратке усмене/писмене вежбе којима се проверава способност ученика да примене одређено откривено граматичко правило; исправак је за ученике прилика да га боље разумеју и запамте. У сумативној евалуацији (на крају полугођа и школске године), то јест у писменим задацима и приликом провере способности усменог изражавања, не би требало давати граматичка вежбања, већ би граматичку тачност наставник требало да вреднује као један од више елемената којим се оцењују различите рецептивне и продуктивне језичке вештине. Елементи и скала вредновања, усаглашени на нивоу школе, требало би да буду познати и јасни ученицима.

Елементи који се оцењују не треба да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спроводи са акцентом на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама.

Начини провере морају бити познати ученицима, односно у складу са техникама, типологијом вежби и врстама активности које се примењују на редовним часовима. Елементи за проверу знања су:

- разумевање говора;
- разумевање краћег писаног текста;
- усмено изражавање;
- писмено изражавање;
- усвојеност лексичких садржаја;
- усвојеност граматичких структура;
- правопис;

залагање на часу;
израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи).

ЛИКОВНА КУЛТУРА

Циљ и задаци:

Циљ васпитно-образовног рада у настави ликовне културе јесте да подстиче и развија учениково стваралачко мишљење и деловање у складу са демократским опредељењем друштва и карактером овог наставног предмета.

Задаци:

- развијање способности ученика за опажање квалитета свих ликовних елемената: линија, облика, боја;
- стварање услова да ученици на часовима у процесу реализације садржаја користе различите технике и средства и да упознају њихова визуелна и ликовна својства;
- развој способности ученика за визуелно памћење и повезивање опажених информација као основе за увођење у визуелно мишљење;
- развијање осетљивости за ликовне и визуелне вредности, које се стичу у настави, а примењују у раду и животу;
- развијање моторичких способности ученика и навике за лепо писање;
- подстицање интересовања и стварање потребе код ученика за посећивањем музеја, изложби, као и за чување културних добара и естетског изгледа средине у којој ученици живе и раде;
- стварање услова да се упознавањем ликовних уметности боље разумеју природне законитости и друштвене појаве;
- омогућавање разумевања и позитивног емоционалног става према вредностима израженим и у делима различитих подручја уметности;
- развијање способности за препознавање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- поступно развијање способности ученика за визуелно памћење и предочавање;
- поступно оспособљавање ученика за артикулисано ликовно изражавање упознавањем слободног ритмичког компоновања ликовних елемената: линија, облика, боја;
- поступно оспособљавање ученика за ликовно изражавање у стварању колажа, светлинских објеката и у обликовању и преобликовању употребних предмета;
- даље развијање способности ученика за конструисање, комбинаторику и обликовање;
- проширивање сазнања и искуства ученика у коришћењу различитих материјала и средстава за рад у процесу ликовног изражавања;
- мотивисање ученика на активан однос према актуелним питањима које се односе на заштиту и унапређивање човекове природне и културне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Садржаји програма
Креативност
Медијуми

СЛОБОДНО РИТМИЧКО КОМПОНОВАЊЕ (6+4)

Ритам у структурама природних и вештачких материјала: линија, облика и боја (2)

Опажање ритма линија, боја, облика.

Цртање, сликање, вајање; цртачки, сликарски, вајарски и други материјали; дидактичка и друга очигледна средства.

Слободан и спонтан ритам линија, боја, облика, мрља (2)

Аперцепција.

Цртање, сликање, вајање; цртачки, сликарски, вајарски и други материјали; дидактичка и друга очигледна средства.

Слободно ритмичко компоновање (6 часова вежбање)

ЛИНИЈА (10+8+2)

Непосредно извлачење линија са различитим цртачким материјалима, на различитим подлогама и колажирање (2)

Стварање различитих вредности линија.

Цртање, колаж, графика...

Оловке с меким графитним улошком, папири, тканине; дидактичка и остала очигледна средства.

Својства и врсте линија (2)

Развијање опажања различитих линија у природи.

Цртање; разни цртачки материјали и папири; дидактичка и друга очигледна средства.

Линије у природи (2)

Развој опажања линија у природи.

Цртање; оловке, папири...; дидактичка средства.

Линија као средство за стварање различитих ликовних својстава површина (2)

Перцепција.

Сликање; темпера боје (црна и бела), четке, папири...; дидактичка и остала очигледна средства.

Линија као ивица тродимензионалног тела (2)

Перцепција.

Вајање; глина, глинамол, пластелин...; дидактичка средства.

Линија - вежбање (8)

Линија - естетска анализа (2)

ОБЛИК (14+8 +2)

Природа и њени облици (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање, комбиновани поступци; одговарајућа средства и материјали.

Својства - карактеристике облика (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање; дидактичка и остала очигледна средства.

Врсте облика (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање; дидактичка и остала очигледна средства.

Основни површински и тродимензионални облици (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање, комбиновано; одговарајућа средства и материјали.

Величина облика и међусобни однос величина (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање одговарајућа средства и материјали.

Груписање облика у равни или простору (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање, комбиновано; одговарајућа средства и материјали.

Додиривање, мимоилажење, преклапање, прожимање, усецање (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање, графика; одговарајућа средства и материјали.

Облик (8 часова вежбање)

Естетска анализа (2)

ОРНАМЕНТ (2+2)

Својства орнамента: ритмичност, симетричност и прецизност (2)

Игра линијама, површинама и облицима...

Слободан избор; одговарајућа средства и материјали.

Орнамент (2 часа вежбања).

СВЕТЛИНСКИ ОБЈЕКТИ И КОЛАЖ (2+2)

Светлински објекти и колаж (2)

Развој маште.

Слободан избор материјала: разне провидне обојене и небојене фолије, дијапројектори, папири и сл.

Светлински објекти и колаж (2 часа вежбања).

ВИЗУЕЛНО СПОРАЗУМЕВАЊЕ (2+2)

Визуелно споразумевање (2)

Увођење ученика у начине визуелног споразумевања.

Одговарајућа средства и материјали, фотографија, филм, телевизија, видео...

Визуелно споразумевање (2 часа вежбање)

ОБЛИКОВАЊЕ И ПРЕОБЛИКОВАЊЕ УПОТРЕБНИХ ПРЕДМЕТА (4+2)

Обликовање употребних предмета (4)

Аперцепција и перцепција.

Цртање, сликање, вајање; одговарајућа дидактичка средства; *слободан избор разних употребних предмета.*

Преобликовање употребних предмета (2 часа вежбање).

ОРИЈЕНТАЦИОНИ ИЗБОР ЛИКОВНИХ ДЕЛА И СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ

I ЦЕЛИНА: СЛОБОДНО РИТМИЧКО КОМПОНОВАЊЕ

Предео, 1961, Стојан Ћелић (1925).

Гравура на стени у Влакомоници.

Акробаткиња, XII век пре нове ере.

Рањена лавица из Ниниве, 650. година пре нове ере.

Ваза Димени.

Ниобида на умору, око 450-440. године пре нове ере.

Минијатура из бугарског рукописа, VII век.

Балчак из Снартемоа, VI век.

Жена I, 1950-52, Виљем де Кунинг (1904).

II ЦЕЛИНА: ЛИНИЈА

Дама у плавом, 1937, Анри Матис (1869-1954).

Успење Богородице, Сопоћани, око 1260. године.

Гравира на плочи, X-XII века, Кина.

Три мала црнца, Антоан Вато (1684-1721).

Мелинген, 1919, Лајонел Гајнингер (1871-1956).

Завеса се диже, 1923, Макс Бекман (1884-1950).

Опсада Јерусалима, XIII век.

Глава обредне секире, IX-X века.

Кора, архајски период.

Квочка с пилићима, почетак VII века.

Процес у свемиру, 1951, Мата Ечаурен (1912).

Композиција V, 1946, Волс (Алфред Ото Волганг Шуле 1913-1951).

III ЦЕЛИНА: ОБЛИК

Скидање с крста, Донатело (1386-1466).

Сећање, 1906, Иван Мештровић (1883-1962).

Гази Хусрев-бегова медреса у Сарајеву, 1573. година.

Сликарка са стрелцем, Милена Павловић-Барили (1909-1945).

Опера у Паризу, 1862-75, Шарл Гарније (1825-1898).

Микеринос и његова жена, 2600-2480. година пре нове ере.

Фибула из Витаслингена, VII век.

Шлем из Вендела, VII век.

Знак, 1962, Адолф Готлиб (1903).

Диптих св. Гргура.

Епидaurus, око 350 година пре нове ере.

Два стражара V, 1960, Лин Чедвик (1914).

Панел 3, 1914, Василиј Кандински (1866-1944).

Велика Одалиска, Доминик Енгр (1780-1867).

Портрет официра, Константин Данил (1798-1873).

Коњи на пашњаку, 1649, Пол Потер (1625-1654).

IV ЦЕЛИНА: ОРНАМЕНТ

Иницијал из "Келтског јеванђеља", VIII век.

Крчаг из Хубија у Данској.

Св. Пантелејмон, Нерези, 1164. година.

V ЦЕЛИНА: СВЕТЛИНСКИ ОБЈЕКТИ И КОЛАЖ

Вибрација, 1965, Језус Рафаел Сото (1923).

Силберото, 1967, Хајне Мак (1931).

Спацио-динамичке скулптуре, Николас Шефер (1912).

VI ЦЕЛИНА: ВИЗУЕЛНО СПОРАЗУМЕВАЊЕ

Охола грешка, песма Васка Попе (1922).

Илустрација, Тони Рандел.

Соко и Гепард, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

VII ЦЕЛИНА: ОБЛИКОВАЊЕ И ПРЕОБЛИКОВАЊЕ

Прибор за јело.

Кесе.

Фотографски апарати.

Ентеријер.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

При изради овог програма узете су у обзир примедбе и сугестије наставника ликовне културе наставника основне школе, изречене на стручним скуповима и семинарима у оквиру разговора о програмима о настави ликовне културе у основним и средњим школама. Опредељења и ставови комисије за измену и допуну програма ликовне културе у основној школи могу се сажети у следећем:

- смањити укупну оптерећеност ученика тако што ће се нагласити нове технике и материјале у складу са савременим кретањима уметности;

- растеретити важећи програм непримерених садржаја и увећати број часова вежбања.

При изради програма ликовне културе доминантну улогу, поред смерница Министарства просвете и спорта, имала је и следећа чињеница: основно образовање је обавезно за целокупну популацију ученика.

Смисао планирања садржаја програма ликовне културе је да се утврде задаци на сваком часу који би најпотпуније развијали све ликовне способности ученика, нарочито способности које подстичу стварање, као и оне које омогућују стварање. С тога, градиво треба планирати да се постигне:

- виши ниво опажања;
- оспособљеност примања;
- одговарајући ниво разумевања;
- способност поступања.

Врсте плана:

- годишњи план,
- оперативни план рада (полугодишњи, месечни).

Годишњи план рада треба да садржи преглед ликовних целина и број часова предвиђених за одређене садржаје.

Оперативни полугодишњи план рада треба да буде детаљно разрађен и да садржи следеће рубрике: месец; основни циљ и задатак (васпитни и образовни) наставни садржај; облик рада; корелацију са другим предметима; средства и медијуме и примедбе у које се убележавају промене.

Остваривање садржаја

Садржаје програма ликовне културе треба остварити:

1. примањем (учењем), тако што ће ученицима бити омогућено да стичу знања из области ликовне културе, савладавају технолошке поступке ликовног рада у оквиру одређених средстава и медијума и да упознају законитости и елементе ликовног језика;

2. давањем (стварањем) путем подстицања ученика да се изражавају у оквиру ликовних активности и остварују резултате (увек на вишем нивоу култивисање и јачање ликовне осетљивости).

За наставу ликовне културе, на основу садржаја и методичких облика усмерености васпитно-образовног процеса у правцу богаћења дечијег естетског искуства, одређени циљеви и задаци произашли су из ликовне уметности теорије стваралаштва и развојне психологије.

Структуру програма чине:

1. наставни садржаји који се односе на савладавање ликовног језика и упознавања садржаја ликовне културе, познавање дела ликовних уметности и елемената ликовне писмености;

2. креативност - способност да се нађу нова решења за један проблем или нови начини уметничког израза и остварење производа новог за индивидуу (не нужно новог и за друге); претпоставка за подстицање креативности су мотивациони садржаји практичних ликовних активности ученика који обухватају:

- домен ученичких доживљаја;
- домен корелације са другим васпитно-образовним подручјима;

3. ликовни медијуми и средства (коришћење ликовних дисциплина и употреба одређених материјала у обликовању).

Овако конципираним програмом ликовне културе наглашена је усмереност васпитно-образовног процеса у свим његовим временским сегментима - поједини часови, циклуси часова, проблемски кругови оперативних задатака и целине

програма узрасних захтева - ка јачању ликовних способности ученика, затим ка богаћењу ликовног језика, а такође ка формирању позитивних навика и богаћењу властите сфере естетског искуства.

Претпоставка подстицања креативности ученика у домену ликовних активности подразумева да мотивациони садржаји буду разноврсни, примерени узрасту и интересовањима ученика. Методске поступке и облике рада наставник конципира усаглашавајући васпитно-образовне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика да ове задатке прихвати на нивоу самоиницијативе, односно формираној властитој израженој потреби. У том смислу улога наставника наглашена је у фази избора и дидактичке припреме мотивационог садржаја, док избор теме зависи од суштине ликовног задатка, односно конкретног садржаја којим се ученик мотивише у правцу одређеног ликовног проблема. Проблемски захтеви овог програма имају карактер наставног садржаја, а теме су у служби реализације предвиђених задатака. Али у процесу припремања за рад темама треба посветити посебну пажњу како не би овладале садржајима (што је до сада показала наставна пракса).

Као и у многим другим приступима и у овом случају се очекује креативан однос наставника приликом избора тема, зависно од ликовног проблема. Теме треба проналазити у повезивању са другим областима, и то помоћу разговора са ученицима.

У структури садржаја наставног рада које се односе на практичне ликовне активности ученика подразумева се ослањање на шири избор савремених ликовних средстава и медијума, односно савремених ликовно-поетских садржаја и искустава. У том смислу, ликовна осетљивост ученика остваривала би се и као припремљеност за активно учествовање у стварању естетских вредности које захтева наше време и као способност вредновања и критичког односа савременог тренутка. Овакав приступ доприноси непосредности доживљаја ликовног чина и поспешивању имагинативних и креативних могућности ученика, као и методички квалитет у погледу опредељења комисије за измену и допуну програма ликовне културе у основној школи смањењем оптерећености ученика наглашавањем савремених медијума у ликовној и визуелној уметности у складу са савременим кретањима уметности.

ДОДАТНИ РАД

За додатни рад од V до VIII разреда се опредељују даровити ученици и посебних интересовања за области из предмета ликовна култура, односно за продубљивање и проширивање знања и развијање стваралачког мишљења. То су ученици чија се даровитост изразитије испољава већ у I, II и III разреду. Такве ученике прате и подстичу наставници разредне наставе и педагошко-психолошка служба школе све до B разреда када се први пут организује додатни рад. Важно је да се додатни рад изводи током целе године, све док траје реализација утврђеног програма. Иако се повремено, из објективних разлога, не организује ова настава, важно је да се рад са даровитом децом не прекида. У том случају треба да се подстичу на самостални рад у другим формама (појачаном индивидуализацијом рада у редовној настави, давањем посебних задатака и ангажовањем у слободним активностима).

Додатни рад је заснован на интересовањима ученика за проширивање и продубљивање умења и вештина. Непосредније активира ученике и оспособљава их за самообразовање, развија њихову машту, подстиче их на стваралачки рад и упућује

на самосталност у трагању различитих извора сазнања. Под руководством наставника, ученици у додатном раду самостално бирају одговарајуће медијуме, средства за рад и непосредније излажу свој критичан став према вредностима. Ангажоване ученике с тога треба стимулисати (похвале, награде, стипендије за даље школовање) и постепено их уводити у области професионалне оријентације ка широком пољу ликовних делатности. Програмом рада обухваћени су сегменти оријентационих садржаја програма (зависно од могућих интересовања). Битно је да садржаји буду у складу са интересовањима ученика.

Наставник у сарадњи са учеником (евентуално родитељима и школским педагогом-психологом) саставља програм додатног рада. У реализацији програма наставник води разговор, проналази и примењује најпогодније облике и методе рада, пре свега оне које мотивишу ученике. Ученици се самостално опредељују за рад и неопходно је проценити мотиве који су утицали на њихову одлуку. Наставник треба да прати конкурсе, смотре, такмичења, обавештава и мотивише у правцу одређеног ликовног проблема. и афирмише дечје стваралаштво. Подржава их у раду инсистирајући на формирању збирке радова (мапе) и у сарадњи са родитељима у време наставе води дневник и прати развој детета. Очувањем тежње даровитих ученика ка креативном изражавању, заједно са овладавањем материјалом (развој техничке спретности и сензибилитета), доприноси даљем ликовном образовању.

У том циљу предложене су области које ће се реализовати у додатној настави.

Цртање: постепено обогаћивање појединостима на основу опсервирања или претходним вежбама рада по природи.

Сликање: увођење у бојене вредности процесом рада по природи и илустровању.

Графика: обогаћивање линеарног израза графичких површина, са постепеним свеснијим композиционим решењима.

Уметничко наслеђе

Појам уметничког стварања. Праисторија; праисторија у Југославији (палеолит, мезолит, неолит). Метално доба. Уметност старих цивилизација (Египат, Месопотамија), егејских цивилизација (Крит, Микена). Грчка уметност и грчки споменици на тлу Југославије. Уметност старог Рима. Римске урбане целине на тлу Југославије.

ФИЛМ

Теорија филма

Специјалност филмског језика и начина филмског изражавања; начин снимања - кадар, гро-план, углови снимања, кретање камере; монтажа; технички проблеми филма; технологија развијања филма; идејна страна филма; кратка историја филма; практични задаци - лакши задаци у реализацији.

Практичан рад

Анимирање колаж-техником, анимирање помоћу цртежа, израда краћих документарних филмова.

АРХИТЕКТУРА

Теорија, потреба за обликовањем простора; намена зграда, материјали и технике градње, најосновнији облици у архитектури - стилови у архитектури; савремена архитектура и урбанизам у реализацији архитектонских идеја, упознавање са техничким цртањем - перспектива.

ОБЛИКОВАЊЕ И ЗАШТИТА СРЕДИНЕ

Човек радом мења природу ради задовољавања својих потреба; коришћење енергије и обликовање материјала доводи до отпадака гасовите, течне и чврсте природе који загађују човекову средину. Законитости у екологији; биолошка

равнотежа у природи омогућава сталну репродукцију живе природе; односно између биосфере и техносфере због поремећеног односа између репродукције живог света. Ергономија, однос човека - предмет; културне и функционалне вредности човековог рада; главни узроци загађивања средине; недовољна организованост живота и рада на Земљи доводи до нерегулисаног прираштаја становништва; нерационално коришћење енергије и сировина и загађеност човекове средине доводе у опасност опстанак човечанства. Могућност заштите природне човекове средине.

ВАЈАЊЕ

Теоријске поруке

Волумен и простор, општа оријентација у вајарским областима. Функција пластике у архитектури, екстеријеру и ентеријеру. Декоративна скулптура. Вајарски материјали, тврди материјали, алати и процес рада при изради вајарског рада. Облици и умножавање вајарских радова. Садржаји и идеје у вајарским делима у прошлости и сада.

Практичан рад (могућности избора према варијантама).

Меки материјал - глина, гипс, припрема и израда конструкција и моделовање пуне пластике глином или гипсаном кашом. Наношење глине или гипса. Гипсана каша са успореним везивањем. Финална обрада и сушење радова. Израда једноставних алата за рад. Опремање и чување извајаних радова. Печење глинених предмета. Коришћење примерених тврдих материјала који се обрађују поступком одузимања.

Дрво и вајарски радови од дрвета. Пуна пластика у дрвету, рељеф, употреба разноврсних длета, ножева, струга и алата за глачање. Избор дрвета и његова обрада. Кување дрвета, сечење, стругање, глачање, лакирање и патинирање. Опремање и конзервирање вајарских радова.

Вајање у металу. Ковачка обрада метала, вајање метала, обрада металних листића и лима. Сечење метала, спајање (закивањем, лепљењем и варењем), бушење, извлачење и полирање. Заштита од корозије и патинирање. Опремање вајарских радова.

Вајање у везаном гипсу, тврдој глини или одговарајућем камену. Израда свих облика пластике који дозвољава крт материјал (глина, гипс, камен). Коришћење длета, секача, ножа и чекића, брушење, глачање и патинирање. Опрема и чување вајарских радова.

ПЛАСТИЧНЕ МАСЕ

Одливци (гипс, пластика, метал) и умножавање вајарских радова. Припрема калуца, прављење масе за одливке и скидање калуца. Обликовање у пешчаном калупу и обликовање у калупу за пластику. Финална обрада одливака, патинирање и опремање одливака.

КЕРАМИКА

Увод у керамику, својства керамичке глине. Историја керамике, керамички производи, технологија керамике.

Стицање првог искуства у раду са глином.

Мешање, гњечење, додавање и одузимање масе глине.

Пластичне форме.

Испупчење и удубљење форме, пуни и празни простор у разним функцијама (опека са шупљинама и слично).

Елементарно упознавање рељефа и разлика између рељефа и пуне пластике у простору.

Обрада површина, упознавање црта и утискивањем других облика или рељефним додацима.

Израда декоративних и функционалних предмета.

Процес сушења и контрола сушења, слагање - пуњење пећи предметима, надгледање печења, хлађење и пражњење пећи.

Сликање печених предмета. Печење и контролисање печења и сликање глазираних предмета.

Осликавање керамичких плочица емајлом и глазуром.

Израда калупа и ливење керамичких предмета (брошеви, медаљони, пепељаре и вазе за икебану).

ПРИМЕЊЕНА ГРАФИКА

Основи примењене графике. Коришћење репродуктивне графике у индустрији. Графика у једној боји - нацрт за етикету. Графика у две боје - нацрт за плакат. Графика у више боја - нацрт за насловну страну књиге (скица у колажу).

Графика и графички слог (коришћење графике летрасет-слова). Графика - скица за поштанску марку. Графика и амбалажа (кутије - нацрт и финални рад).

Плакат - извођење високом штампом. Плакат - нацрт - скица колажом.

ТАПИСЕРИЈА

Историја таписерије: таписерија у средњем веку. Таписерија у 18. и 19. веку. Савремена таписерија. Изражајна средства таписерије.

Техника таписерија. Материјали за ткање; начин ткања: Боје (биљне и минералне) и начини бојења. Практични рад. Израда неколико мањих таписерија у разним техникама.

СЛОБОДНЕ АКТИВНОСТИ

Цртање, сликање, вајање, примењена графика; сценографија; керамика; таписерија; зидно сликарство, визуелне комуникације; историја уметности и теоријско изучавање културног наслеђа народа и народности; праћење савременог ликовног живота (изложбе и друге ликовне манифестације).

Формирање и чување збирки (индивидуалних или заједничких колекција): цртежа, слика, графика, фигура (оригинала или репродукција), вредних ствари (делови ношње, старе пегле, стари сатови итд), интересантних облика из природе (корење, камен итд), уметничких фотографија (црно-белих и у боји).

У току школске године чланови ликовне секције учествују у естетском уређивању школе и њене околине и у припремању и опреми изложби и разних других манифестација у васпитно-образовној организацији у оквиру културне и јавне делатности. Улога наставника је веома значајна у подстицању, окупљању и ангажовању ученика.

МУЗИЧКА КУЛТУРА

Циљ и задаци

Општи циљ наставе музичке културе је развијање интересовања за музичку уметност и упознавање музичке традиције и културе свога и других народа.

Остали циљеви и задаци наставе музичке културе су:

- оспособљавање за разумевање могућности музичког изражавања;
- развијање осетљивости за музичке вредности;
- неговање способности извођења музике (певање/свирање);
- стицање навике слушања музике, подстицање доживљаја и оспособљавање за разумевање музичких порука;
- подстицање стваралачког ангажовања у свим музичким активностима (извођење, слушање, истраживање и стварање музике);
- развијање критичког мишљења;
- упознавање основа музичке писмености и изражајних средстава музичке уметности;

- упознавање занимања музичке струке.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

Ученици треба да:

- певају песме по слуху;
- обраде просте и сложене тактове;
- усвајају нове елементе музичке писмености;
- свирају на дечјим музичким инструментима;
- изводе дечје, народне и уметничке игре;
- импровизују мелодије на задани текст;
- упознају звуке нових инструмената;
- слушају вредна дела уметничке и народне музике.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Извођење музике

а) *Певање песама* (учење по слуху и учење песме са нотног текста) различитог садржаја и расположења традиционалне и уметничке музике, које су примерене гласовним могућностима и узрасту ученика. Пожељно је повезивање садржаја песама са садржајима осталих наставних предмета уколико је могуће (ученици и школа, годишња доба, празници и обичаји, завичај и домовина, природа и околина, животиње...).

б) *Свирање*

- Свирање песама и лакших инструменталних дела по слуху и са нотног текста на инструментима Орфовог инструментарија.

- На основу искуства у извођењу музике, препознати и свирати делове песама.

в) *Основе музичке писмености*

Кроз обраду песама информативно стећи појам Ц-дур лествице, разлике између дура и мола, појам предзнака - повисилица, узмах и предтакт, такт 6/8, шеснаестина ноте у групи.

Слушање музике

Слушање вокално-инструменталних и кратких инструменталних композиција, домаћих и страних композитора уметничких дела инспирисаних фолклором народа и народности, различитог садржаја, облика и расположења, као и музичких прича.

У слушаним примерима препознати различите тонске боје (гласове и инструменте), различит темпо, динамичке разлике, различита расположења на основу изражајних елемената, као и композицију коју су слушали, а на основу карактеристичног одломка.

Оспособљавати ученике да уоче вредности и улогу музике у свакодневном животу.

Стварање музике

Креирање пратње за песме, стихова ритмичким и звучним ефектима, користећи притом различите изворе звука.

Креирање покрета уз музику коју певају или слушају ученици.

Смишљање музичких питања и одговора, ритмичка допуњалка, мелодијска допуњалка са потписаним текстом, састављање мелодије од понуђених двотактних мотива.

Импровизација мелодије на задани текст.

Импровизација дијалога на инструментима Орфовог инструментарија.

ДОДАТНИ РАД

ХОР И ОРКЕСТАР

(Оријентациони садржаји програма)

Свака основна школа је обавезна да организује рад хорова, и то: хор млађих разреда и хор старијих разреда. У свакој школи у којој постоје услови треба да се оснује школски оркестар. Часови хора и оркестра се изводе континуирано од почетка до краја школске године.

Годишњи фонд часова додатног рада износи 36 часова. Часови рада са хором и оркестром трају 45 минута и уносе се у распоред часова.

Хор

Репертоар школских хорова обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха.

У току школске године потребно је са хором извести најмање десет композиција.

Оркестар

Школским оркестром се сматра инструментални ансамбл са најмање десет инструменталиста који изводе композиције у најмање три деонице. Оркестри могу бити састављени од инструмената који припадају истој породици (блок флауте, мандолине, тамбуре, хармонике, Орфов инструментаријум, итд.) или мешовитог састава, према расположивим инструментима. Репертоар школског оркестра чине дела домаћих и страних композитора разних епоха, у оригиналном облику или прилагођена за постојећи школски састав.

У току године оркестар треба да изведе најмање осам дела, од којих нека заједно са хором.

У свим школама у којима раде наставник или наставници који владају неким инструментима организује се додатни рад за даровите и заинтересоване ученике у свирању на појединим инструментима.

Задаци инструменталне наставе су:

- да код ученика развија музичке способности и жељу за активним музицирањем и суделовањем у школским ансамблима;
- да упоредо са инструменталном наставом ученицима даје и потребна теоријска знања;
- да и овом наставом подстиче код ученика њихове креативне способности и смисао за колективно музицирање.

Настава се одвија у групи до четири ученика, односно од пет до девет ученика када се ради о блок флаутама, тамбурама, мандолинама или Орфовом инструментаријуму. Зависно од могућности и интересовања ученика, у додатној настави се формирају мали музички састави.

Да би се реализовао програм додатног рада, користе се одговарајући уџбеници, приручници и збирке за поједине инструменте, као и дела (у оригиналном облику или прилагођена саставима ученика) домаћих и страних композитора из разних епоха, доступна извођачким могућностима ученика.

Ученици приказују своја индивидуална и групна достигнућа из додатног музичког рада на школским и другим приредбама и такмичењима.

У свакој основној школи има музички обдарене деце, чије се интересовање и љубав за музику не могу задовољити само оним што им пружа настава у разреду. За такву децу, која не похађају музичку или балетску школу, може се организовати додатни рад, односно укључивање ученика у разне групе или школски оркестар.

Могу се основати групе певача вокалних солиста и солиста инструменталиста са којима се увежбавају соло песме, мали комади, дуети, терцети, квартети, мали камерни инструментални састави, секција љубитеља слушања музике - који ће слушати разна музичка извођења у школи или ван ње (концерте, радио и телевизијске емисије, музичке филмове и сл.). Осим секција вокалних солиста, инструменталних солиста и љубитеља слушања музике, могуће је организовати секцију младих композитора са којима се ради индивидуално на развоју музичке креативности. Могуће је, такође, основати секцију младих етномузиколога, који ће прикупљати мало познате, или готово заборављене, песме средине у којој живе. Број и врста музичких секција, које је могуће основати у основној школи у односу на способности и интересовања ученика, одређени су само афинитетом наставника и његовим ентузијазмом.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

У програму музичке културе истакнуто место има слушање музичких дела и активно музицирање (певање и свирање). Основе музичке писмености и музичко-теоретски појмови у оваквом приступу планирани су у функцији бољег разумевања музике и музичког дела.

Основни принцип у остваривању циљева и задатака треба да буде активно учешће ученика на часу, а наставна јединица је увек уметничко дело. При томе треба обухватити сва подручја предвиђена за тај разред и комбиновати разне методе у настави. Час посвећен само једном подручју и извођен само једном методом не може бити ни користан ни занимљив за ученике, што води ка осиромашивању садржаја и смисла предмета.

Настава музичке културе остварује се кроз:

- певање, свирање и основе музичке писмености;
- слушање музике;
- дечје музичко стваралаштво.

Групним и појединачним певањем или свирањем развија се способност ученика да активно учествују у музичком животу своје средине.

Полазна опредељења при конципирању програма музичке културе

Слушање музике

- Стицање искуства у слушном разликовању звучних боја (људски гласови, музички инструменти).

- Навикавање ученика на пажљиво слушање музике.
- Подстицање изражавања ученика о слушаном делу.
- Упознавање музичког дела уметничког и народног стваралаштва.

Певање песама по слуху и са нотног текста, увођење у основе музичке писмености

- Народне песме и игре; обичајне песме.

- Дечје песме.

- Утврђивање музичког речника у вези са јачином (p, mp, f, mf), брзином (adagio, andante, moderato, allegro) и постепеним динамичким прелазима из тишег у јаче и обрнуто (srescendo, decrescendo).

- Савлађивање тонских висина.

- Усвајање музичког писма и појмова: шеснаестина нота у групи, такт 6/8, а-мол лествица (природна и хармонска), појам предзнака - повисилица, узмах и предтакт.

- Свирање и певање песама у функцији овладавања музичке писмености.

- Извођење песама на мелодијским инструментима.
- Понављање задатог мелодијског мотива (вежба памћења, развијање моторике).

Свирање

- Ослобљавање ученика да се сналазе у једноставном нотном запису.
- Стварање код ученика навике праћења и похађања концертних приредби.
- Подстицање код ученика жеље да се активније баве музиком.

Музичко стваралаштво

- Стално подстицање ученика на што изражајније певање и свирање научених песама.
- Слободно импровизовање на инструментима Орфовог инструментарија.
- Импровизација дечје мелодије на властити или од стране наставника предложен стих.
- Осмишљавање покрета уз музику.
- Слободно музичко изражавање.

Препоручени садржаји овог наставног предмета треба да пруже ученицима знања и информације како би разумели, пратили, разликовали, доживљавали и што боље процењивали музичке вредности.

За успешну реализацију циљева и задатака предмета музичка култура потребно је створити основне услове. Школа је у обавези да обезбеди Орфов инструментариј и остала наставна средства која не смеју бити испод минимума који је предвиђен нормативом.

Усвајање знања ученика зависи од добре организације часа, који мора бити добро планиран, осмишљен и занимљив. Ученик треба да буде активан учесник на часу, а час музичке културе треба да буде доживљај за ученике. Разним облицима рада, техникама и очигледним средствима ученицима се преносе знања и комбинују разне методе у настави.

Домаће писане задатке или писане текстове, контролне задатке, реферате, не треба задавати ни у једном разреду.

Наставу треба увек повезивати са музичким животом друштвене средине и учествовати на такмичењима и музичким приредбама.

ЗАХТЕВИ ПРОГРАМА ПО АКТИВНОСТИМА

Извођење музике

При избору песама наставник треба да пође од психофизичког развоја ученика, од њему блиских садржаја и доступних мелодијско-ритмичких целина, ширећи тиме њихов интерес и богатећи их новим садржајима. Потребно је, такође, да оцени гласовне могућности разреда пре одабира песама за певање.

Детаљном анализом потребно је обрадити текст и утврдити о чему песма говори. Како су често народне песме записане у тонским низовима који не представљају лествицу у правом смислу, такве песме ћемо обрадити по слуху. Једна од карактеристика народних песама је и завршетак који одудара од онога што је ученик сазнао кроз основе музичке писмености, завршетак на другом ступњу. На ову карактеристику треба скренути пажњу, а она ће уједно бити и оријентир за препознавање народне песме.

Наставник је слободан у избору предложених песама, али мора водити рачуна да у његовом раду буду заступљене народне, пригодне, песме савремених дечјих композитора као и композиције са фестивала дечјег стваралаштва. Ради актуализације програма наставник, такође, може научити ученике да певају и понеку песму која се не налази међу предложеним композицијама ако то одговара циљу и задацима предмета и ако одговара критеријуму васпитне и уметничке вредности.

Свирање

У сваком одељењу постоји један број ученика који има веће или мање потешкоће у певању. Ученицима треба дати могућност афирмације и кроз свирање на дечјим музичким инструментима да се не би избегавало учествовање у групном музицирању.

У петом разреду користити ритмичке и мелодијске инструменте. Пошто су сада ученици описмењени, свирање на мелодијским инструментима биће олакшано јер можемо користити нотне примере појединих песама које су солмизационо обрађене.

Потребно је развијати дечје предиспозиције за музичко обликовање и омогућити им да доживе радост свирања, чиме се богати личност у осетљивом периоду емоционалног сазревања.

Путем властитих стваралачких покушаја дати детету да завири у "радионицу композитора" како би боље схватио вредност уметничког напора у стварању музичких дела.

Слушање музике

Композиције које се слушају морају својим трајањем, садржајем и музичким изразом, да одговарају могућностима перцепције ученика. Оне треба да су: кратке, вокалне или приче илустроване музиком и вокално-инструменталне. Код слушања дечјих песама потребно је да ученици: уочавају и објашњавају текст, инструменталну пратњу и начин како је музика дочарала текст.

После слушаног дела потребно је са ученицима кроз разговор рашчланити и објаснити улогу извођача и инструменталне пратње у приказивању литерарног текста.

У избору композиција инструменталног карактера треба бити обазрив и слушати оне у којима ће бити пуно израза, карактеристичних расположења и изразитог ритма, било да су програмског карактера или не.

Музичко стваралаштво

Дечје музичко стваралаштво представља виши степен активирања музичких способности које се стичу у свим музичким активностима, а као резултат креативног односа према музици. Оно има велику васпитну и образовну вредност: подстиче музичку фантазију, обликује стваралачко мишљење, продубљује интересовања и доприноси трајнијем усвајању и памћењу музичких репродуктивних и стваралачких активности и знања.

Стваралаштво може бити заступљено кроз:

- музичка питања и одговоре;
- компоновање мелодије на задани текст;
- састављање мелодије од понуђених двотактних мотива;
- импровизација игре на одређену музику.

Ове активности треба вредновати у смислу стваралачког ангажовања ученика, а не према квалитету насталог дела, јер и најскромније музичке импровизације су педагошки оправдане.

Праћење и вредновање ученика

Да би се остварио процес праћења напредовања и степена постигнућа ученика у настави музичке културе, неопходно је да наставник претходно упозна и идентификује музичке способности сваког ученика.

Оцењивање ученика у настави мора се спроводити организовано. Оно треба да обухвати и прати посебан развој сваког ученика, његов рад, залагање, интересовање, став, умешност, креативност и слично. Наставник треба да прати развој личности у целини и објективно одређује степен на којем је ученик савладао програмске захтеве.

Смисао оцењивања у настави музичке културе сагледавати тако да се сваком ученику омогући оптималан развој у оквиру васпитно-образовног рада, а никако да се неодмереним методичким захтевима у савладавању програма и негативном оценом отуђују од музике и музичке уметности.

У настави музичке културе за исте васпитно-образовне задатке могу се добити различите оцене, као и за различите резултате исте оцене због тога што се тренутни резултати упоређују са стварним учениковим могућностима. Оваквим начином оствариће се и основни захтеви за правилно оцењивање - да оно буде објективно и да ученике мотивише на музичке активности и на бављење музиком у складу са њиховим стварним способностима и потребама.

Домаћи писани задаци или писани текстови, контролни задаци и слично не задају се за овај предмет ни у једном разреду. Целокупно наставно градиво остварује се само у школи.

Музички кабинет

За успешну реализацију циљева и задатака предмета музичка култура потребно је створити основне услове. Наставна средства зависе од многих чињеница и различити су у разним срединама и школама, али не смеју бити испод минимума који обезбеђује нормалан рад.

Свака школа је обавезна да једну учионицу или другу одговарајућу просторију опреми као музички кабинет у складу са важећим нормативом опреме и средстава.

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ПЕВАЊЕ У ПЕТОМ РАЗРЕДУ

Химне

Државна химна

Химна Светом Сави

Химна школе

Народне песме и игре

Густа ми магла паднала

Банатско коло

Повела је Јела

Девојачко коло

Ти једина

На студенцу

Дечје песме

З. Гргошевић - Јеж

Д. Деспић - Оглас

М. Милојевић - На ливади

Песма из Финске - Пролеће у шуми

Песма из Италије - Сад зиме више нема

К. Бабић - Веверица

Свирање на Орфовим инструментима

Вишњичица род родила

Дивна, Дивна

Дед поиграј медо

Песме чији су ствараоци деца

Мина Пантелић ОШ "Краљ Петар Први" Београд - Круна од нота

Ана Глумац ОШ "Лазар Саватић" Земун - Школа и љубав

Александар Драгутиновић ОШ "Лаза Костић" Нови Београд - Ћачки дани

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА СЛУШАЊЕ

У ПЕТОМ РАЗРЕДУ

Химне

Државна химна
Химна Светом Сави
Химна школе

Народне песме и игре

Ј. Јовичић - Војвођанска свита
Б. Дугић - Чаробна фрула (избор)
С. Стевић - Бела вило (избор)

Домаћи композитори

П. Коњовић - Велика чочечка игра из "Коштане"
С. Мокрањац - V руковет
М. Тајчевић - Балканске игре (избор)
С. Христић - игра "Грлица" из балета "Охридска легенда"

Страни композитори

А. Вивалди - "Годишња доба" (Пролеће)
А. Дворжак - Хумореска
Е. Григ - Пролеће
Б. Сметана - Влтава
В. А. Моцарт - Мала ноћна музика I и III став
Л. В. Бетовен - Менует из II става Сонатина у Г дуру оп. 49
А. Хачатурјан - Игра сабљама из балета "Гајана"
М. Мусоргски - Слике са изложбе (избор)

ИСТОРИЈА

Циљ и задаци

Циљ изучавања наставног предмета *историја* је културни напредак и хуманистички развој ученика. Циљ наставе историје је и да допринесе разумевању историјског простора и времена, историјских процеса и токова, као и развијању националног, европског и светског идентитета и духа толеранције код ученика.

Задаци наставе историје су да ученици, уочавајући узрочно-последичне везе, разумеју историјске процесе и токове, улогу истакнутих личности у развоју људског друштва и да познају националну и општу историју (политичку, економску, друштвену, културну...), као и историју суседних народа и држава.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

разумевање појма прошлости;
уознавање начина и значаја проучавања прошлости;
разумевање основних одлика праисторије и старог века;
разумевање основних временских одредница (деценија, век, миленијум);
оспособљавање за коришћење историјске карте;
стицање знања о догађајима и личностима који су обележили епоху старог века;
уознавање са основним одликама античке културе.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Прошлост (појам прошлости, историјски извори).
Време (хронологија - рачунање времена).

Историја, наука о прошлости (историја као наука и као наставни предмет, подела прошлости, хронолошки и географски оквири старог века).

ПРАИСТОРИЈА

Основне одлике праисторије (постанак човека, живот и занимања, проналасци, праисторијска налазишта на централном Балкану).

СТАРИ ВЕК

Основна обележја Старог истока (географски појам Старог истока, најпознатије државе и структура друштва).

Култура народа Старог истока (религија, писмо, наука, свакодневни живот).

Најстарији период грчке историје (Критско, Микенско и Хомерско доба, колонизација, митови о Минотауру, Ахилу, Одисеју...).

Грчки полиси - Спарта и Атина (појам полиса, структура друштва, државно уређење).

Грчко-персијски ратови и Пелопонески рат (узроци ратова, битке на Маратону и у Термопилима, поход на Сицилију, карактер и последице ратова).

Грчка култура (религија, олимпијске игре, митологија).

Грчка култура (уметност, наука, свакодневни живот).

Хеленистичко доба и његова култура (појам хеленизма и његови хронолошки оквири, Александар Велики, култура).

Постанак Рима (оснивање Рима - легенда о Ромулу и Рему, структура друштва, хронолошки оквири и уређење римске републике).

Рим - светска сила старог века (војска, освајања и провинције).

Рим у доба царства (принципат, Трајанови ратови на Дунаву, доминат, централни Балкан у антици - антички остаци на простору централног Балкана).

Римска култура (религија, уметност, наука, свакодневни живот).

Хришћанство (појава хришћанства, прогони хришћана, цар Константин и Милански едикт).

Пад Западног римског царства (почетак Велике сеобе народа, подела царства и пад Западног римског царства).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

У остваривању циља наставе историје припрема за часове је од изузетне важности, као и планирање наставе на годишњем и месечном нивоу. Требало би настојати да се ученици укључе у наставни процес и да се развијају њихове интелектуалне и креативне способности. На тај начин ће настава историје бити занимљива и неће бити сведена на пуко меморисање историјских чињеница. Наставник би требало да усмерава рад ученика, а не само да им пружа готова знања. На часовима би требало да буду заступљене активне методе рада, у којима ученик није само пасивни посматрач већ и учесник у наставном процесу.

Развијањем креативног и критичког мишљења ствара се могућност слободнијег и интересантнијег извођења наставе историје.

Да би се наведени задаци наставе историје што потпуније остварили неопходно је да се обезбеди корелација са сродним предметима, као што су географија, српски језик, ликовна и музичка култура, верска настава, грађанско васпитање и свакодневни живот у прошлости. Чињеница да се исти садржаји у историји и сродним предметима не обрађују у исто време, због различитих наставних програма, знатно отежава корелацију у обради новог градива. Наставници историје могу корелацију остварити консултовањем са наставницима сродних предмета у обради исте материје у току наставе, као и заједничком обрадом неких тема кроз додатни

рад, слободне активности, излете и екскурзије. Посебну могућност за међупредметну сарадњу пружа додатни рад, чије теме могу да обухвате садржаје сродних предмета обрађене уз стручно-методичку помоћ наставника тих предмета.

У настави историје нагласак би требало ставити на активне облике рада. Они се најпотпуније могу остварити кроз групни рад, рад у паровима, индивидуални рад или дискусију свих ученика у одељењу. Часове са поменутиим облицима рада требало би брижљиво планирати и рационално изводити, имајући у виду да је њихов основни задатак активирање ученика, њихово оспособљавање за самостални рад и усвајање знања, развијање способности и навика. Реализација садржаја програма у великој мери зависи од правилног избора наставних метода. У настави историје усмено излагање наставника (монолошка метода) и разговор са ученицима (дијалогска метода) заузимају веома важно место. Осим ове две најзаступљеније методе, треба користити и остале. Посебан значај има коришћење историјских текстова, нарочито извора. Читањем и анализом историјских извора ученицима се пружа могућност да сагледају специфичност неког историјског проблема или појаве. Веома је важно напоменути да би требало користити и историјске карте, јер њихова адекватна употреба олакшава темељно савлађивање градива.

Истицање поменутих метода не значи да би остале требало запоставити. Наставник би требало да свакој наставној јединици приступа као посебном образовном и дидактичком проблему и проналази одговарајућа решења.

У настави историје требало би што чешће користити следећа наставна средства:

- историјске карте (зидне, из атласа, уџбеника и друге литературе);
- илустрације (слике, дијапозитиви, шеме, графикони);
- документарне и игране видео и дигиталне материјале;
- музејске експонате;
- културно-историјске споменике (обилазак споменика).

Наставни садржаји предмета *историја* у петом разреду ученика уводе у историју, науку која се бави прошлошћу људског друштва, у праисторијски период људске цивилизације и период старог века. Препоручени садржаји наставнику остављају могућност да ученике постепено уводи у историју као науку, пратећи развојну линију цивилизације кроз културне, привредне и политичке делатности људи у најстаријим епохама прошлости. Иако се ученици први пут сусрећу са систематским изучавањем историје, у раду се могу користити њихова знања о друштвеним појавама и одређеним историјским догађајима која су стекли у првом циклусу основног образовања и васпитања. Мали фонд часова и психофизичке могућности ученика захтевају од наставника рационалност при избору битних чињеница, без много хронологије и дефиниција историјских појмова и социолошких категорија. Тежиште наставе историје у петом разреду требало би да буде на разумевању античког друштва и културе.

ГЕОГРАФИЈА

Циљ и задаци

Циљ наставе географије је усвајање знања о природногеографским и друштвеногеографским објектима, појавама и процесима и њиховим међусобним везама и односима у геопростору. Настава географије треба да допринесе стварању реалне и исправне слике о свету као целини и месту и улози наше државе у свету.

Задаци наставе географије су вишеструки. Њиховим остваривањем ученици се оспособљавају да стичу и развијају знања и разумевања, умења и ставове према светским и националним вредностима и достигнућима.

Настава географије треба да допринесе:

- стицању знања о основним објектима, појавама и процесима у васиони;
- картографском описмењавању, употреби географских карата и других извора информација у процесу учења и истраживања и у свакодневном животу;
- стицање знања о објектима, појавама и процесима у географском омотачу Земље и у непосредном окружењу;
- разумевању узрочно-последичне повезаности појава и процеса у географском омотачу;
- развијању географског мишљења заснованог на повезаности и међуусловљености географских појава и процеса у простору и времену;
- развијању естетских опажања и осећања проучавањем и упознавањем природних и других феномена у геопростору;
- стицању знања о основним појмовима о становништву, насељима и привреди и уочавању њиховог просторног размештаја;
- разумевању утицаја природних и друштвених фактора на развој и размештај становништва, насеља и привредних делатности;
- стицању знања о основним географским одликама Европе, њеним регијама и државама;
- стицању знања о основним географским одликама ваневропских континената и њихових регија;
- упознавању улоге и значаја међународних организација за решавање економских, социјалних, културних и хуманитарних проблема у савременом свету;
- стицању знања о основним географским одликама Републике Србије и њеним регионалним целинама;
- развијању ставова о превентиви, заштити и унапређивању животне средине;
- развијању толеранције, националног, европског и светског идентитета;
- стицању знања, развијању вештина и ставова из географије кроз самостално учење и истраживање и њиховој примени у свакодневном животу;
- развијању опште културе и образовања ученика.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

Ученици треба да:

- упознају предмет проучавања, поделу и значај географије као наставног предмета и науке уопште;
- стекну најосновнија знања о васиони и васионским телима и њиховим основним својствима;
- стекну основна знања о Сунчевом систему;
- стекну основна знања о Земљи-планети, њеном постанку, облику и величини;
- стекну основна знања о Земљиним кретањима и њиховим последицама;
- стекну основна знања и вештине из картографије и да се оспособе за коришћење географске карте као извора информација и оријентације;
- схвате унутрашњу грађу Земље и да разумеју данашњи распоред копна и мора и изглед рељефа;
- разумеју антропогене утицаје на рељеф;
- стекну основна знања о структури и саставу атмосфере;
- стекну основна знања о времену и метеоролошким елементима, клими, климатским факторима и основним типовима климе на Земљи;
- разумеју потребу очувања и заштите атмосфере;

- се оспособе за коришћење географске литературе, Интернета и различитог илустративног материјала у сврху лакшег савлађивања наставног градива;
- развијају способности за активно стицање и примену знања из географије кроз самостално учење и истраживање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД (1)

Предмет проучавања, подела и значај географије.

ВАСИОНА И ЗЕМЉА (6)

Васиона: звезде, сазвежђа, галаксије, Млечни пут.

Сунчев систем: Сунце, планете.

Сателити: Месећ, месечеве мене, мала тела Сунчевог система.

Облик и величина Земље: континенти, океани, глобус.

ГЕОГРАФСКА КАРТА (8)

Географска мрежа: меридијани/подневци и паралеле/упоредници.

Географска ширина и географска дужина.

Географска карта: садржај географске карте; подела карата према садржају.

Математички елементи карте: картографска мрежа; размер; подела географских карата према размеру.

Географски елементи карте и њихово представљање на карти.

Мерење на карти и оријентација карте.

ПЛАНЕТА ЗЕМЉА (21)

Земљина кретања (4)

Ротација Земље и последице ротације: смена обданице и ноћи, привидно кретање

Сунца, локално време.

Револуција Земље и последице револуције: неједнака дужина обданице и ноћи током године, смена годишњих доба, тоplotни појасеви; календар.

Унутрашња грађа и рељеф Земље (11)

Стене: магматске, седиментне, метаморфне; фосили.

Постанак и унутрашња грађа Земље.

Литосферне плоче: кретање плоча, промена положаја континената.

Вулканизам и земљотреси.

Рељеф: планине и равнице; настанак планина: набране и громadne планине.

Обликовање рељефа дејством спољашњих сила (дејством река, морских таласа, ветра, леда, растварачким деловањем воде, човековом активношћу).

Ваздушни омотач Земље (6)

Атмосфера: састав, структура, значај.

Време: метеоролошки елементи и појаве (температура, притисак, влажност, падавине, облаци); прогноза времена.

Клима: климатски чиниоци, основни типови климе.

Загађивање атмосфере: глобално загревање, озонске рупе, киселе кише, мере заштите.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Наставни програм *географије* за пети разред основног образовања и васпитања ослања се на савремена достигнућа и на перспективе развоја географске науке, корелативан је и примерен интересовањима и развојним способностима ученика.

При изради овог програма полазну основу чинили су:

- општи циљеви и задаци основног образовања и васпитања;
- образовни, васпитни и функционални задаци савремене наставе географије, уважавајући систем географије као научне дисциплине, њене принципе и њену филозофску основу;
- вишегодишња истраживања и анализе програма географије бројних држава света;
- потребе постизања боље равнотеже између узрасних способности ученика, њихових потреба и интересовања;
- услови у којима се реализује наставни предмет;
- опремљеност школа наставним средствима;
- искуства и препоруке географске стручне јавности;
- препоруке Интернационалне географске уније и Српског географског друштва.
- Концепција програма заснива се на:
  - поступном увођењу и развијању географских појмова, појава и процеса у оквиру програмских садржаја спирално распоређених у другом образовном циклусу;
  - наглашавању улоге географских метода у оспособљавању ученика да логички мисле, што је од многоструког значаја;
  - појмовима, појавама и процесима савремене географске науке који су значајни и погодни за успешније разумевање укупних садржаја и неопходни су у процесу даљег учења;
  - досадашњим наставним програмима у Републици Србији;
  - резултатима праћења примене досадашњих програма.

Наставни програм је тематски конципиран. Програм садржи четири теме из опште географије. За сваку тему јасно су издвојени наставни садржаји које би требало обрадити и предложен је **оријентациони** број часова по свакој наставној теми. Слобода и креативност наставника испољиће се кроз самостално планирање и одређивање типова часова, као и избора наставних метода, техника, активности, дидактичких средстава и помагала.

Садржаји опште географије имају посебан значај јер представљају основу за каснија географска изучавања и зато се њима мора посветити посебна пажња. Од степена усвојености ових садржаја у великој мери зависи изучавање географије у старијим разредима. Ови садржаји у великој мери су апстрактни и тешки за ученике овог узраста, зато је важно издвојити оне садржаје који се по *обиму*, *дубини* и *систему излагања* разликују од научних.

Разлика по *обиму* састоји се у томе што су у наставном предмету укључени садржаји који чине **основни** део науке, али и део који је одабран тако да одговара узрасту ученика.

Разлика у *дубини залажења у садржаје* означава чињеницу да географска наука садржи објекте, појаве, процесе и односе до најсложенијих аспеката, док географија као наставни предмет садржи тумачења само до оног нивоа који су разумљиви ученицима одређеног узраста. Али и поред ових разлика, наставни предмет мора садржати у себи само научне истине.

Разлика по *систему излагања садржаја* заснива се на томе што се у науци примењује научно-логички систем *од једноставнијег ка сложенијем*, а у настави географије систем *од (ученицима) познатијег ка (ученицима) непознатијем*. То значи да се може догодити да је у науци нешто објективно сложеније у односу на друге делове градива. Међутим, ако је то ученицима познатије, онда се у настави географије оно ставља у ранију фазу усвајања.

Кроз презентовање садржаја у настави географије ученици добијају целовиту и комплексну слику географске стварности. Да би се то постигло, потребно је повезати географске наставне садржаје са садржајима других предмета (у оба образовна циклуса) који су слични или се међусобно вертикално и хоризонтално допуњавају. То би требало да значи да без познавање наставне материје сродног предмета, не могу се потпуно схватити и научити одговарајући слични географски садржаји. Исто тако, без разумевања и познавања физичкогеографских и друштвеногеографских садржаја није могућно схватити регионалногеографске садржаје.

Корелација географије са другим наставним предметима представља поступак који је неопходно спроводити у настави. Корелација са другим предметима може се остварити на три начина: у виду *хоризонталне*, *дијагоналне* и *вертикалне корелације*. Сви наведени начини корелације доприносе побољшавању квалитета и структуре наставних садржаја, развијању логичког мишљења, функционалног и трајног знања, остваривању принципа комплексности, односно, стварању реалних представа о географској стварности.

Садржаји програма наставног предмета географије у петом разреду основне школе обухватају систематско изучавање елемената **опште географије**, а програмску структуру чини четири наставне теме:

1. Увод
2. Васиона и Земља
3. Географска карта
4. Планета Земља

На првом наставном часу наставник уводи ученике у наставни предмет, односно, упознаје ученике са циљевима и задацима, поделом и значајем географије. На овом часу потребно је упознати ученике са садржајем наставног програма и дати им јасна упутства за рад.

Наставну тему *Васиона и Земља* чине најосновнија астрономска и математичкогеографска знања о васиони, Сунчевом систему, облику и величини Земље, њеном положају у васиони и о небеским телима Сунчевог система (посебно о Земљином најближем суседу - Месецу). Кроз ову наставну тему потребно је информисати ученике о основним особинама осталих небеских тела. Посебан значај има обрада садржаја који се односе на постанак, облик, величину Земље, распоред континената и океана. Ови садржаји најбоље могу да се објасне демонстративно-илустративним методама и методама експеримента уз употребу модела Земље-глобуса. Препоручује се наставнику да са ученицима посети Планетаријум и Народну опсерваторију у Београду и да за време ведрих ноћи у локалној средини покаже ученицима видљива сазвежђа и оријентацију помоћу звезде Северњаче.

Трећа наставна тема *Географска карта* чини скуп знања и практичних вештина којима ученици треба да овладају у настави географије и односе се на познавање оријентације у простору, практично коришћење и познавање географске карте. У том погледу географска настава пружа могућност ученицима да у континуираном раду са географским картама савладају вештину од једноставнијег до сложенијих облика читања карата. Сталном употребом географске карте знање се проширује и продубљује, упознају се различити аспекти карте и усавршава се њена практична примена.

Наставни садржаји из картографије имају велики образовни значај јер чине основу за разумевање свих аспеката географске науке и наставе, али имају и општеобразовни значај због потребе коришћења карата скоро у свим областима човекове делатности.

Обрада картографских садржаја на најбољи начин се може реализовати кроз посматрање, мерење, бележење, цртање, вежбање на часу у учионици или на терену. Важну улогу имају наставни објекти и средства као што су поједини наставни модели и глобуси. Уколико се обрада ових наставних садржаја заснива на примени оскудних наставних средстава, објашњења наставника морају бити јасна, треба да се заснивају на корелацији са математиком, различитим врстама мерења објеката у простору и њиховог поређења димензија, међусобног просторног и визуелног односа.

Имајући у виду да је оријентација ученика на географској карти веома слаба, напомињемо да је у настави географије неопходно коришћење географских карата на свим типовима часова и у свим облицима наставног рада.

Четврту тему *Планета Земља* чине садржаји физичке географије и разврстани су у три мање целине.

Садржаји прве целине *Кретања Земље* ослањају се на садржаје претходних тема. За ученике овог узраста посебно може бити тешко разумевање Земљине ротације, револуције и последица ових кретања. Због тога је потребно посебну пажњу посветити обради и утврђивању ових садржаја. Наставнику се препоручује примена очигледних наставних средстава (глобус, батеријска лампа, телуријум, видео записи...) и демонстративно-илустративне методе и методе експеримента како би се могао постићи висок степен разумевања и адекватног прихватања садржаја. То ће бити предуслов за касније усвајање низа других појмова везаних за смену обданице и ноћи, годишњих доба, климатских појасава, односно свих појмова везаних за време и климу и уопште, појаве и процесе у атмосфери, као и у хидросфери и биосфери (6. разред).

Друга и трећа целина ове наставне теме обухвата систем знања о *Унутрашњој грађи и рељефу Земље и о ваздушном омотачу Земље*. Ова знања систематизована су по Земљиним сферама у оквиру којих ученици упознају објекте, појаве и процесе, гранске и међугранске везе, као и посебне физичкогеографске законитости. Када се обрађују географски процеси потребно је нарочито указати на ток географских квантитативних промена и њихов карактер и упозорити како такве промене могу у одређеним тренуцима да утичу на квалитативни преображај, односно на развој.

У току обраде сваке сфере појединачно треба водити рачуна да ученици што боље схвате и прихвате суштину гранских веза или веза у оквиру једне сфере. Најбољи начин је када се указује на принципе веза, да би се упоредо с тим, на основу појединих примера, показало како те везе функционишу у већем броју варијанти или случајева. Тиме ће ученицима бити омогућено да боље схвате законитости веза, њихове типичности, али и атипичности. Пошто су атипичности географских гранских веза доста честе, потребно их је што више презентовати јер ће се тиме пружити могућност да ученици схвате суштину географске логике.

Приликом обраде наставних садржаја из ових наставних целина потребно је водити рачуна о знањима, вештинама и искуствима стеченим у првом образовном циклусу (Свет око нас, Природа и друштво), као и о обиму и дубини наставне грађе која треба да буде у складу са развојним способностима ученика. Поједини наставни садржаји који су предвиђени за обрађивање тешки су за разумевање, а неки су и апстрактни. Препоручује се обрада само основних појмова, појава и процеса уз обилато коришћење дидактичког материјала и разноврсних метода рада (експеримент), које доприносе очигледности и трајности знања и умења. На овај начин истовремено се стичу знања, умења и вештине које ће ученицима омогућити даље учење.

Једна од основних вештина, која се препоручује, је правилно географско посматрање и уочавање природних објеката, појава и процеса у локалној средини чиме се подстиче природна радозналост деце, самостално истраживање и правилна њихова интерпретација. Садржаји физичке географије дају могућност стицања знања, вештина и навика коришћењем статистичког материјала који је систематизован у табелама, као и руковањем различитим мерним инструментима, регистровањем и обрадом података које они показују. На овај начин повезују се и интерпретирају квантитативни показатељи, утврђују узрочно-последичне везе и односи, што доприноси развоју логичког мишљења и стицању функционалних знања и вештина.

У оквиру ове теме сви физичкогеографски објекти, појаве и процеси не могу се потпуно обрадити, што и није циљ овог наставног програма. Сви ови садржаји налазе су у оквиру садржаја регионалне географије и пропуштено се може допунити и објаснити.

Скрећемо пажњу наставницима да је у коришћењу уџбеника важан селективан приступ датим садржајима. Такође, препоручује се да од ученика не захтевају меморисање фактографског и статистичког материјала. Стечена знања треба да буду применљива, а ученици оспособљени да сами истражују и анализирају одређене географске објекте, појаве и процесе.

МАТЕМАТИКА

Циљ и задаци

Циљ наставе математике у основној школи јесте: да ученици усвоје елементарна математичка знања која су потребна за схватање појава и зависности у животу и друштву; да оспособи ученике за примену усвојених математичких знања у решавању разноврсних задатака из животне праксе, за успешно настављање математичког образовања и за самообразовање; као и да доприносе развијању менталних способности, формирању научног погледа на свет и свестраном развоју личности ученика.

Задаци наставе математике јесу:

- стицање знања неопходних за разумевање квантитативних и просторних односа и законитости у разним појавама у природи, друштву и свакодневном животу;
- стицање основне математичке културе потребне за откривање улоге и примене математике у различитим подручјима човекове делатности (математичко моделовање), за успешно настављање образовања и укључивање у рад;
- развијање ученикове способности посматрања, опажања и логичког, критичког, аналитичког и апстрактног мишљења;
- развијање културних, радних, етичких и естетских навика ученика, као и математичке радозналости;
- стицање способности изражавања математичким језиком, јасност и прецизност изражавања у писменом и усменом облику;
- усвајање основних чињеница о скуповима, релацијама и пресликавањима;
- савлађивање основних операција с природним, целим, рационалним и реалним бројевима, као и усвајање основних својстава тих операција;
- упознавање најважнијих геометријских објеката: линија, фигура и тела, и разумевање њихових узајамних односа;
- оспособљавање ученика за прецизност у мерењу, цртању и геометријским конструкцијама;
- припрема ученика за разумевање одговарајућих садржаја природних и техничких наука;

- изграђивање позитивних особина ученикове личности, као што су: систематичност, упорност, тачност, уредност, објективност, самоконтрола и смисао за самостални рад;
- стицање навика и умешности у коришћењу разноврсних извора знања.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученике треба оспособити да:

- умеју да формирају и графички приказују скупове и њихове подскупове;
- изводе скуповне операције и правилно употребљавају одговарајуће ознаке;
- схватају смисао речи „и”, „или”, „не”, „сваки”, „неки”;
- схвате познате геометријске објекте (права, дуж, полуправа, раван, кружница, круг, угао и др.);
- упознају углове уз трансверзалу паралелних правих, углове с паралелним крацима и њихова својства, као и да умеју да цртају праву паралелну датој правој;
- упознају дељивост природних бројева и основна правила дељивости;
- умеју да одређују најмањи заједнички садржалац и највећи заједнички делилац;
- схвате појам разломка, умеју да га записују на разне начине и врше прелаз с једног начина на други;
- умеју да упоређују разломке и да их представљају на бројевној правој;
- стекну довољну увежбаност у извођењу основних рачунских операција с разломцима (у оба записа);
- могу да читају, састављају и рачунају једноставније бројевне изразе;
- умеју да реше једноставније једначине и неједначине с разломцима;
- увиђају математички садржај у текстуалним задацима и изражавају га математичким језиком;
- упознају осну симетрију и њена својства, као и да умеју да конструишу симетрале дужи, симетрале угла и нормале на дату праву кроз дату тачку.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Скупови

Скуп, елементи, подскуп, једнакост скупова, празан скуп (с одговарајућим знацима).

Венови дијаграми.

Скуповне операције: унија ($\cup$), пресек ($\cap$), разлика ($\setminus$). Речи: „и”, „или”, „не”, „сваки”, „неки”.

Обнављање својстава скупа N (природних бројева) и скупа N_0 (природних бројева са нулом).

Основни геометријски објекти:

Права, дуж, полуправа, раван.

Изломљене линије; области.

Кружница (кружна линија), круг. Кружница и права; тетива и тангента.

Угао

Угао (појам, елементи, обележавање).

Централни угао; кружни лук и тетива. Преношење углова.

Врсте углова (опружен, прав, оштар, туп, пун угао).

Упорјеђивање углова.

Мерење углова (јединице: степен, минут, секунд; угломер).

Сабирање и одузимање углова.

Појам комплементних и суплементних углова.

Суседни, упоредни и унакрсни углови.

Паралелне праве с трансверзалом и углови које оне чине.

Углови с паралелним крацима.

Дељивост бројева

Дељење у скупу N_0 (једнакост $a=bq+r$, $0 \leq r < b$).

Појам дељивости; чиниоци и садржаоци природног броја.

Дељивост декадним јединицама. Дељивост са 2, 5, 3. Дељивост са 4 и 9.

Прости и сложени бројеви. Растављање природних бројева на просте чиниоце.

Заједнички делилац и највећи заједнички делилац. Заједнички садржалац и најмањи заједнички садржалац.

Разломци

Појам разломка облика a/b . Проширивање и скраћивање разломака.

Упоредивање разломака.

Децимални запис разломка. Превођење децималног записа разломка у запис облика a/b ($a, b \in \mathbb{Q}$) Заокружљивање бројева.

Придруживање тачака бројевне полуправе разломцима.

Основне рачунске операције с разломцима (у оба записа - обичном и децималном) и њихова својства. Изрази.

Једначине и неједначине у скупу позитивних рационалних бројева облика: $x + a = b$, $x - a = b$, $x + a > b$, $x - a > b$, $x + a < b$, $x - a < b$, $a - x < b$, $a - x > b$, $ax = b$, $x : a = b$, $ax + b = c$, $ax - b = c$, $a(x + b) = c$, $a(x - b) = c$, $a(x - b) = c$, $ax < b$, $ax > b$, $x : a < b$, $x : a > b$, $a : x = b$, $a : x < b$, $a : x > b$, и сличне.

Аритметичка средина. Основна неједнакост: за $p < q$, $p < (p + q)/2 < q$. Између свака два рационална броја налази се рационалан број (тј. неограничен број њих), јер је скуп рационалних бројева густ у себи.

Размера и њене примене (алгебарска и геометријска интерпретација).

Осна симетрија

Осна симетрија у равни. Симетричне тачке; симетричност двеју фигура у односу на праву. Оса симетрије фигуре.

Симетрала дужи и симетрала угла; конструкције.

Напомена: Обавезна су четири једночасовна школска писмена задатка годишње (с исправкама 8 часова).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Због лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог броја часова по темама по моделу (укупан број часова за тему; број часова за обраду + часова за понављање и увежбавање).

Скупови (16; 7 + 9)

Скупови тачака (12; 5 + 7)

Дељивост бројева (12; 5 + 7)

Угао (20; 8 + 12)

Разломци (62; 26 + 36)

Осна симетрија (14; 5 + 9)

Скупови. Коришћењем примера из текућих садржаја, даље се осмишљава појам скупа као најопштији у односу на друге појмове математике, што доприноси израђивању математичког језика и уноси прецизност у изражавању.

Настава о скуповима у V разреду треба да представља извештај о познатом корак напред у односу на оно што је ученицима већ познато. Потребно је, на разноврсним примерима, користити одговарајуће симболе (знаке) и уочавати законитости скуповних операција уз помоћ Венових дијаграма. На подесним примерима треба илустровати употребу речи: *сваки, неки, или, и, не, следи*. При раду с дијаграмима ове речи ће се везивати за скуповне операције и релације. Задржати се на два скупа.

Обновити својства скупова N и N_0 (бити претходник или следбеник) и подсетити се придруживања бројева тачкама бројевне праве.

Наставити с даљим изграђивањем појмова: бројевни израз, променљива, израз с променљивом и придруживање (повезано с рачунским операцијама, одговарајућим једначинама и неједначинама), користећи при томе и термине: израз, формула (уместо релација, јер се уобичајено каже - Напишите формулу за израчунавање обима квадрата и сл.), исказ. Мада се појам пресликавања (функције), као и сам термин, не уводе, треба уочавати и наводити примере једноставнијих (функцијских) зависности у разним областима (откривање правила придруживања, придруживање по датом правилу: бројева - бројевима, бројева - дужима, бројева - површима, бројева - именима и др.). При томе нарочито помаже коришћење дијаграма и табела (табела вредности израза, табела резултата неког пребројавања или мерења и др.).

Користити се поменутим дијаграмима и табелама.

Геометријски објекти. Геометријски објекти се развијају као идеје које настају у процесу опажања модела реалног света, а такође и путем њиховог представљања геометријским сликама. Као и у класичној Еуклидовој геометрији, ти објекти су континуиране целине, међу којима се успостављају односи инцидентности, а у 5. разреду бројевна права ће се даље попуњавати бројевима, што ће касније водити њеном поимању као скупу тачака, а преко тога и поимању других геометријских објеката на тај начин. Напоменимо да се под појмовима „круг” и „многоугао” подразумевају делови равни које чине граничне линије с њиховим унутрашњим областима.

Угао. - Угао треба схватити као део равни који чине две полуправе са заједничком почетном тачком заједно с облашћу између њих. Без фиксирања јединице мере треба показати како се упоређују дати углови и како се они класификују. Однос између централног угла и одговарајућег лука, односно тетиве, треба утврдити експериментално („преношењем”). То исто, такође, користити за увођење појма јединице за мерење углова. Конструисати угао једнак датом углу. Увести појмове суседних, упоредних и унакрсних углова. Уочавати те углове у разним геометријским конфигурацијама. Дефинисати праве углове као углове једнаке својим упоредним угловима. Истаћи чињеницу да краци правоугла одређују нормалне праве.

Коришћењем односа углова које чини пар паралелних правих с трансверзалом, изводити односе углова с паралелним крацима, и др. Не морају се уводити посебни називи за парове неких углова уз трансверзалу паралелних правих (сагласни, супротни и наизменични).

Делљивост бројева. - Подсетити да дељење у скупу природних бројева без остатка није увек могуће, увести дељење с остатком. Објашњавајући релацију $a = bq + r$, $0 \leq r < b$, где је a дељеник, b делилац, q количник, а r остатак, добро подвући значај неједнакости $0 \leq r < b$. Инсистирати на запису $a = bq + r$. Увести појам делљивости, чинилаца и садржалаца природног броја.

Правила делљивости појединим бројевима, појмови простог и сложеног броја, растављање природних бројева на просте чиниоце и одређивање НЗД и НЗС имају

своју примену код разломака (скраћивање, проширивање, довођење разломака на једнаке имениоце и др.).

Разломци. - Ова тема је основна у V разреду и неопходно је да се она добро усвоји. Највећу пажњу посветити операцијама с разломцима и децималним записима бројева.

Раније су ученици упознали разломак као део целине, а сада се овај појам проширује: разломак се уводи и као количник два природна броја, а затим и као размера. Упоредивање разломака и основне операције с њима важно је обављати упоредо у обичном и децималном запису. Увежбавати и истицати својства ових операција. Код операција с тзв. мешовитим бројевима довољно је узимати само најпростије случајеве. Уопште, треба избегавати гломазне разломке. Упознати се са начинима заокругљивања бројева.

Илустровање операција на бројевној правој (полуправој) повећава степен разумевања и свесног усвајања ове сложене материје за ученике петог разреда.

Одговарајућим једначинама и неједначинама треба посветити довољну пажњу. Водити рачуна о ограничењима (нпр. $0 \leq x + a < b$).

Важно је правилно формирање и разумевање појма размере (преко упоређивања истоимених величина). Оспособити ученике за њено коришћење у пракси: при цртању и читању разних планова, карата, графикона; при одређивању растојања (коришћењем мапа или слично); при решавању проблема поделе у датој размери (и ништа више) и при повећавању и смањивању слика (геометријских и других). Обраду овог градива подредити практичном циљу, уз повезивање с већ упознатим садржајима математике и оних у другим областима (географија, техничко образовање, ликовно васпитање и др.).

Увести појам двојног разломка и објаснити га као дељење два разломка.

Реализација свих садржаја ове теме треба у највећој мери да буде повезана с решавањем разних практичних проблема.

Осна симетрија. - Битни садржаји које обухвата ова тема су: илустровање осне симетрије уз помоћ модела, коришћењем природних ситуација и квадратне мреже (као уводни корак), уочавање својстава која остају непромењена, конструкција осно-симетричних тачака и фигура (конструкција нормале на дату праву кроз дату тачку и др.), конструкције симетрале дужи и симетрале угла, као и неке њихове једноставније примене.

ДОДАТНИ РАД

(Оријентациони програм; 36 часова годишње)

Скупови. Везници и њихова интерпретација скуповним операцијама и релацијама. (4)

Релације; графиви. Логички задаци. (4)

Дељивост бројева. (2)

Разломци (својства и рачунање у скупу позитивних рационалних бројева) - одабрани задаци. (6)

Дијаграми и њихова примена у решавању разноврсних математичких проблема - Венови дијаграми, метод дужи и сл. (4)

Изометријске трансформације (осна симетрија, конструкције савијањем папира) - одабрани конструктивни задаци. (6)

Права и кружница - конструктивни задаци. (4)

Задаци логичко - комбинаторне природе. (4)

Развој нумерације. (2)

Напомена. - Назначени број часова (у загради), за поједине теме, је оријентациони и може да се повећа или смањи за један час. Такође, изврстан број часова (највише 5) може да буде искоришћен за решавање задатака са математичких такмичења или задатака који по свом садржају излазе из оквира препоручених тема.

БИОЛОГИЈА

Циљ и задаци

Циљ наставе биологије у основној школи је да ученици усвајањем образовно-васпитних садржаја упознају основне појмове о живом свету, његовом историјском развоју, природним појавама и законитостима које у њему владају.

Изучавањем биологије код ученика треба развијати основну научну писменост, логичко расуђивање, способност критичког мишљења, свест о властитом положају у природи, објективност и логичко расуђивање, љубав према природи и осећање дужности да чувају и заштите природу, да развијају хигијенске навике и здравствену културу.

Задаци наставе биологије су да ученици:

- схвате улогу и значај биологије за напредак човечанства и одрживог развоја;
- разумеју поступност у развоју живог света;
- схвате да су жива бића груписана према сродности у пет царстава;
- стекну основна знања о грађи и функционисању живих бића;
- развију способност повезивања појмова и процеса у живим бићима и природи;
- стекну знања о разноврсности и распрострањености живих бића;
- схвате узајамне односе живих бића и животне средине, као и динамику кружења материје и протицања енергије;
- развију осећање одговорности према стању животне средине;
- схвате степен угрожености биосфере и улогу сваког појединца у њеној заштити и унапређивању;
- упознају грађу и функционисање човечијег организма;
- стекну неопходне хигијенске навике за очување сопственог здравља и здравља других људи;
- схвате да је полност саставни део живота и да човекова полност подразумева поштовање норми понашања које обезбеђују хумане односе међу људима;
- користе методе посматрања, мерења и експеримента;
- приликом избора будућег занимања имају јасну представу о занимањима везаним за биологију, што ће им омогућити квалитетно професионално усмеравање.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- схвате појам биологије као науке значајне за напредак човечанства и одрживог развоја;
- буду оспособљени за руковање једноставним лабораторијским прибором, лупом или микроскопом, као и да умеју да израде једноставне привремене препарате;
- упознају основну јединицу грађе живих бића;
- упознају разноврсност живих бића;
- схвате појам ботанике као научне области биологије;
- упознају и знају да објасне основну спољашњу грађу вегетативних биљних органа;

- знају да објасне грађу и улогу цвета, плода и семена;
- схвате процесе и начине опрашивања и оплођења;
- упознају царство биљака и најзначајније групе;
- упознају основне елементе заштите и степен угрожености биљака делатностима човека у природи;
- развију интересовање за проширивање знања у одговарајућим институцијама (ботаничка башта, природњачки музеј, библиотеке);
- упознају царство гљива и њихове основне карактеристике.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД (6)

Биологија и њен значај за развој и напредак човечанства.

Како се природа упознаје (посматрање, праћење и описивање појава, истраживања у лабораторији). Лабораторијски прибор, лупа и микроскоп.

Вежба: Лупа и микроскоп, руковање и одржавање.

Вежба: Техника микроскопирања.

ОСОБИНЕ ЖИВИХ БИЋА И РАЗНОВРСНОСТ ЖИВОГ СВЕТА (12)

Особине живих бића.

Жива бића су изграђена од ћелија - откриће ћелије, облик, величина и основна грађа (ћелије без организованог једра; ћелије са организованим једром).

Једноћелијски и вишећелијски организми - ткива, органи, системи органа, организам.

Вежба: Посматрање биљне ћелије под микроскопом (покорица црног лука).

Класификација живих бића у пет царстава.

Вируси - на граници живог и неживог. (информативно)

Једноћелијски организми без организованог једра - бактерије (одлике, начин живота и улога у природи).

Једноћелијски организми са организованим једром: једноћелијске алге, једноћелијске гљиве и праживотиње - одлике, начин живота и улога у природи. (информативно)

ЦАРСТВО БИЉАКА - ГРАЂА И ЖИВОТНИ ПРОЦЕСИ БИЉАКА (31)

Ботаника - научна област биологије.

Свет биљака - настанак и развој биљака.

Грађа биљака - биљни организам.

Корен. Делови, облици и улога.

Вежба: Разликовање делова и облика корена.

Стабло: спољашња грађа и улога. Преображај стабла.

Лист. Делови, облици и улога.

Животни процес: фотосинтеза.

Вежба: Издвајање хлорофила из листа.

Животни процеси: дисање и транспирација.

Вежба: Доказивање транспирације и дисања.

Цвет. Делови, облици, једнополан и двополан цвет; цвасти.

Опрашивање и оплођење.

Вежба: Разликовање делова једнополних и двополних цветова и цвасти.

Плод. Делови плода. Разноврсност плодова.

Семе. Грађа семена, значај семена.

Распростирање плодова и семена.

Клијање семена.

Вежба: Услови клијања семена.
Вежба: Израда школске збирке плодова и семена.
Вегетативно размножавање. Значај.
Вежба: Вегетативно размножавање; калемљење.
Како биљке расту. И биљке реагују. Покрети биљака.
Како биљке добијају имена.

РАЗНОВРСНОСТ БИЉАКА, ЗНАЧАЈ И ЗАШТИТА (17)

Алге (вишећелијске алге) - одлике, начин живота.
Разноврсност, најзначајнији представници, значај и заштита алги.
Маховине - одлике, начин живота.
Разноврсност, најзначајнији представници, значај и заштита маховина.
Папратнице - одлике, начин живота.
Разноврсност, најзначајнији представници, значај и заштита папратница.
Голосеменице - одлике, начин живота.
Разноврсност, најзначајнији представници, значај и заштита голосеменица.
Вежба: Голосеменице (препознавање).
Скривеносеменице - одлике, подела (дикотиледоне и монокотиледоне), начин живота, размножавање.
Разноврсност, најзначајнији представници, значај и заштита скривеносеменица.
Јестиве и лековите биљке.
Житарике.
Упутство за прикупљање биљака за хербар.
Практичан рад: Прикупљање биљака за школски (заједнички) хербар.

ЦАРСТВО ГЉИВА (6)

Гљиве - нису биљке, нису животиње.
Разноврсност гљива - квасци, плесни и печурке.
Улога и значај гљива у природи. Симбиоза алги и гљива - лишајеви.
Вежба: посматрање квасца и хлебне буђи под лупом и микроскопом.
Значај биљака и гљива. Ишчезавање и заштита биљака и гљива.
Биодиверзитет.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програмски садржаји биологије резултат су захтева времена, најновијих достигнућа у науци и примерени су развојним способностима ученика.

Наставне теме су логички распоређене, а обрађују садржаје из биологије - ботанике и пружају ученицима основна знања за брже и лакше разумевање градива.

Приликом израде планова рада (глобалног и оперативног) треба предвидети око 60% часова за обраду новог градива и око 40% за друге типове часова, укључујући и излазак у природу. Излазак у природу подразумева, поред посматрања и праћења природних појава и процеса и прикупљање биљака за „заједнички хербар” (по десетак најтипичнијих представника биљака из окружења).

Концепција програма пружа широке могућности за примену различитих наставних метода, као и употребу информационих технологија. Избор наставних метода зависи од циља и задатака наставног часа и опремљености кабинета. Избор облика рада препуштен је наставнику. Наставници треба да препознају различите нивое знања ученика; да настоје да побољшавају квалитет и проверавају резултате учења.

Наставник за припрему рада на часу треба да користи одобрени уџбеник од стране Министарства просвете и спорта и да се усавршава пратећи акредитоване семинаре и најновију стручну литературу.

ТЕХНИЧКО И ИНФОРМАТИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ

Циљ и задаци

Циљ наставе техничког и информатичког образовања у основној школи јесте да се ученици упознају са техничко-технолошким развијеним окружењем, кроз стицање основне техничке и информатичке писмености, развојем техничког мишљења, техничке културе, радних вештина и културе рада.

Остали циљеви и задаци предмета су да ученици:

- стекну основно техничко и информатичко васпитање и образовање;
- стичу основна техничко-технолошка знања, умења, вештине и оспособљавају се за њихову примену у учењу, раду и свакодневном животу;
- схвате законитости природних и техничких наука;
- сазнају основни концепт информационо-комуникационих технологија (ИЦТ), сазнају улоге ИЦТ у различитим струкама и сферама живота;
- упознају рад на једном од оперативних система и неколико најчешће коришћених корисничких програма и стекну навике да их користи у свакодневним активностима;
- науче употребу рачунара са готовим програмима за обраду текста, за графичке приказе, интерфејс и интернет;
- развијају стваралачко и критичко мишљење;
- развијају способност практичног стварања, односно да реализују сопствене идеје према сопственом плану рада и афирмишу креативност и оригиналност;
- развијају психомоторне способности;
- усвоје претпоставке за свесну примену науке у техници, технологији и другим облицима друштвено корисног рада;
- савладавају основне принципе руковања различитим средствима рада, објектима технике и управљања технолошким процесима;
- развијају прецизност у раду, упорност и истрајност приликом решавања задатака;
- стичу радне навике и оспособљавају се за сарадњу и тимски рад;
- комуницирају на језику технике (техничка терминологија, цртеж);
- стекну знања за коришћење мерних инструмената;
- на основу физичких, хемијских, механичких и технолошких својстава одаберу одговарајући материјал за модел, макету или средство;
- препознају елементе (компоненте) из области грађевинарства, машинства, електротехнике, електронике и да их компонују у једноставније функционалне целине (графички и кроз моделе, макете или предмете);
- разумеју технолошке процесе и производе различитих технологија;
- препознају природне ресурсе и њихову ограниченост у коришћењу;
- прилагоде динамичке конструкције (моделе) енергетском извору;
- одаберу оптимални систем управљања за динамичке конструкције (моделе), израде или примене једноставнији програм за управљавање преко рачунара;
- упознају економске, социјалне, техничко-технолошке, еколошке и етичке аспекте рада и производње и њихов значај на развој друштва;
- примењују мере и средства за личну заштиту при раду;
- знају мере заштите и потребу за обнову и унапређење животног окружења;
- на основу знања о врстама делатности и сагледавања својих интересовања правилно одаберу своју будућу професију и др.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- се упознају са техником, техничким достигнућима и значајем техничког и информатичког образовања;
- се упознају са програмом техничког и информатичког образовања;
- се упознају са организацијом рада у кабинету за техничко и информатичко образовање и мерама заштите;
- упознају пут од идеје до реализације;
- упознају прибор за техничко цртање и развију вештину његовог коришћења;
- упознају основне елементе техничког цртања: формат, врсте линија, приказивање предмета (скица, цртеж), котирање и размеру;
- науче приказивање своје идеје помоћу скице и техничког цртежа;
- науче да нацртају једноставан технички цртеж помоћу рачунара;
- науче да реализују своју идеју уз примену конструкторских комплекта и готових елемената;
- науче како се врши избор материјала за реализацију своје идеје, као и редослед операција и алата при обликовању материјала;
- науче да израде једноставније статичке и динамичке моделе и макете од делова из конструкторског комплекта и готових елемената, према одговарајућим упутствима и својим идејама;
- науче самостално да израде једноставније предмете по својој идеји помоћу одговарајућег прибора и ручног алата, применом основних радних операција од лако обрадивих материјала и готових елемената;
- знају називе и функцију основних и допунских уређаја рачунара;
- науче да укључе рачунар и знају функцију тастатуре, упознају неке могућности употребе рачунара са готовим програмима;
- науче да користе рачунар за исписивање текста и за једноставније техничке цртеже без програмирања;
- упознају врсте и карактеристична својства лако обрадивих материјала: дрво, папир, текстил, кожа, пластичне масе;
- упознају основне принципе механичке обраде материјала;
- науче правилно да користе прибор и алат за механичку обраду материјала;
- науче да разраде технолошки поступак;
- се упознају са значајем, врстама и основним изворима енергије;
- упознају могућности коришћења енергије сунца, ветра и воде;
- се навикавају на штедњу енергије;
- стекну представу о четири основна вида саобраћаја: друмски, железнички, водени и ваздушни;
- стекну знање о начинима регулисања друмског саобраћаја;
- упознају основна правила и прописе кретања пешака и бицикла у јавном саобраћају;
- упознају хоризонталну, вертикалну и светлосну сигнализацију у саобраћају.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД (4)

Природни ресурси на Земљи: материја, енергија, простор и време. Појам технике и технологије. Утицај развоја технике на живот на Земљи. Предмет и значај

техничког и информатичког образовања, рад и организација радног места у кабинету и примена мера заштите на раду.

ГРАФИЧКЕ КОМУНИКАЦИЈЕ (8)

Моделовања од идеје до реализације. Техничко цртање као основ графичке комуникације: скица, технички цртеж, формати папира, врсте линија у техничком цртању, просторно приказивање предмета, техничко писмо, размера, означавање мера на техничком цртежу, основни прибор за техничко цртање, модел (макета) - појам и графички приказ.

ИНФОРМАТИЧКЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ (16)

Увод у информатику и рачунарство. Примена рачунара. Рачунарски систем (основни делови, додатни уређаји и софтвер). Повезивање и укључивање рачунара. Коришћење оперативног система рачунара, радно окружење. Програм за обраду текста. Програм за техничко цртање.

ОД ИДЕЈЕ ДО РЕАЛИЗАЦИЈЕ (8)

Алгоритам конструкторског моделовања од идеје до реализације. Упознавање елемената конструкторских комплета и начина њиховог повезивања у целину. Израда алгоритма модела према сопственој идеји. Самосталан рад са конструкторским комплетима и готовим елементима према својој идеји. Техничка документација модела.

МАТЕРИЈАЛИ И ТЕХНОЛОГИЈЕ (12)

Појам и подела материјала (природни, вештачки). Врсте и својства материјала (физичка, хемијска и механичка): дрво, папир, текстил, кожа, пластични материјали. Начин обраде материјала (принципи деловања алата за механичку обраду материјала, испитивање материјала). Припрема за обраду. Правилно коришћење алата за ручну обраду материјала, извођење операција и заштита на раду: обележавање, сечење, завршна обрада (бушење, равнање, брушење). Избор материјала, операција и алата и редоследа њихове примене. Рециклажа материјала и заштита животне средине.

ЕНЕРГЕТИКА (4)

Појам и значај енергије. Извори енергије (необновљиви, обновљиви и алтернативни). Трансформација, коришћење и штедња енергије. Коришћење енергије: сунца, ветра, воде.

КОНСТРУКТОРСКО МОДЕЛОВАЊЕ - МОДУЛИ (12)

Конструкторско моделовање: ученици се слободно опредељују за активност (пројекат), а на основу тога следи алгоритам: израда скице и техничког цртежа (у оловци или на рачунару), планирање и припрема потребног материјала, планирање редоследа и поступака обраде, реализација пројеката: израда модела према сопственој конструкцији од лако обрадивих материјала или конструкторских елемената. Практична примена знања о обликовању модела овладаним технологијама обраде и коришћењем материјала од: дрвета, хартије, влакана, текстила, коже, пластичних материјала и др. Ученици који имају посебно интересовање за рад на рачунару могу користити софтвер за просторно моделовање и конструисање.

САОБРАЋАЈ (8)

Саобраћај (појам): врсте, структура, функција. Регулисање и безбедност друмског саобраћаја. Пешак у саобраћају. Бицикл у саобраћају. Хоризонтална, вертикална и светлосна сигнализација. Обавезе и одговорност учесника у саобраћају. Утицај саобраћаја на заштиту животне средине.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм техничког и информатичког образовања ослања се на досадашња искуства у наставној пракси и на постојећу реалност, а има за циљ поред модернизације предмета, рационализацију наставе и растерећење ученика, тако да је програм еволутивне природе.

Програм се реализује у форми предавања (теоретска настава) и вежби. Настава се реализује коришћењем превасходно метода визуелног и практичног приказа, коришћењем савремених наставних средстава. Програм вежби реализује се у форми заокружених програмских целина (модула) које омогућују ученицима креативну слободу. Овакав приступ омогућује индивидуализацију наставе, према надарености, способностима, мотивима и интересовањима ученика. У програму није приказана подела наставних садржаја према врсти материјала који се обрађују. За сваку програмску целину постоји одређен оквир (циљ и задаци), а наставни садржаји се реализују као програмске активности. Избор вежбе из програмских садржаја остварује сваки ученик према личном опредељењу. Вежба треба да садржи идеју (намену, изглед), материјал (избор), скицу, технички цртеж, план редоследа и поступака обраде и потребног алата и прибора. У реализацију вежбе се може укључити и више ученика уколико је рад сложенији, односно ако је он оправдан, односно рационалан у односу на циљ, задатке и ако примена овог облика рада има социолошко, психолошко, педагошко и дидактичко оправдање.

Повезаност теорије и праксе постиже се кроз јединство теоријских садржаја и вежби које у реализацији треба да се преплићу и допуњују. Програмски садржаји функционално обезбеђују корелацију са сродним садржајима из наставе физике, математике, биологије, хемије и др.

Акцент информатичког дела овог предмета је да се код ученика развије основна информатичка писменост, али и да се оспособе да примењују савремену технологију у комуникацији, да проналазе корисне информације, насупрот усвајању готових знања. Информатичка обука треба да оспособи ученике за употребу савремених информатичких и комуникационих технологија и у другим наставним областима у оквиру наставног процеса. Познајући основе информатичке писмености, ученици су у могућности да све технике и технологије доживљавају и истражују на садржајнији начин користећи шири спектар извора информација. Где год је то могуће и реално изводљиво, треба користити ИКТ као средство за истраживање, као средство за представљање сопствених идеја и као начин за реализацију планираног задатка.

Садржаје техничког и информатичког образовања у целини треба реализовати кроз вежбе, почев од планирања, графичког представљања замисли, преко извршавања радних операција до процене и вредновања. Реализацијом ових вежби ученици откривају и решавају једноставне техничке и технолошке проблеме, упознају примену природних законитости у пракси. Формирају свест о томе како се применом технике и технологије мења свет у коме живе. Уочавају како на околинду техника утиче позитивно, а како се понекад нарушава природни склад и како се могу смањити штетни утицаји на природно окружење и тиме развијају свест о заштити животне средине.

Предвиђени садржаји из техничког и информатичког образовања захтевају разноврстан методички приступ односно примену поступака. Уводити ученике у свет технике и савремене технологије на занимљив и атрактиван начин, чиме се подстиче њихово интересовање за техничко стваралаштво. Омогућити ученицима да исказују властите креативне способности, да траже и налазе сопствена техничка решења и да се доказују у раду.

С обзиром да је настава техничког образовања теоријско - практичног карактера, часове треба остваривати са поделом одељења на две групе.

Ученицима треба обезбедити да на најефикаснији начин стичу трајна и применљива научно-технолошка знања, да се навикавају на правилну примену техничких средстава и технолошких поступака. Не инсистирати на учењу мање значајних чињеница и сличних теоријских садржаја.

Ради што успешније корелације одговарајућих наставних садржаја, усклађивања терминологије, научног осмишљавања садржаја и рационалног стицања знања, умења и навика неопходна је стална сарадња са наставницима физике, математике, хемије, биологије, ликовне културе, информатике и рачунарства и др.

Приликом конкретизације појединих садржаја програма, нарочито упознавања нових и савремених технологија, у обзир треба узимати специфичности средине и усклађивати их са њеним потребама. Васпитно-образовни циљеви су идентични за све школе. Међутим, планиране вежбе омогућавају различите начине за постизање тих циљева. За њихову реализацију потребно је поступно уводити ученике у **алгоритме** (активности тј. скуп операција које треба извршити одређеним редом да би се решио задатак, односно извршила радња) конструкторског моделовања при изради сопственог пројекта као израза слободног избора идеја, материјала, поступка и др. Алгоритмизовати наставу значи одредити прецизан систем правила и упутстава по којима ће се одвијати све наставникове и ученикове активности, да би се најсигурније и најбрже дошло до постављених циљева.

Посете музејима технике, сајмовима и обиласке производних и техничких објеката треба остваривати увек када за то постоје услови, ради показивања савремених техничких достигнућа, савремених уређаја, технолошких процеса, радних операција и др. Када за то не постоје одговарајући услови, ученицима треба обезбедити мултимедијалне програме у којима је заступљена ова проблематика.

Ученицима се не задају домаћи задаци, већ све садржаје програма - знање, умења и вештине треба да усвоје на часовима редовне наставе и коришћењем одобреног уџбеника, радне свеске и дидактичког материјала.

Увод

Упознати ученике са техником, техничким достигнућима и значајем техничког образовања, значајем техничког и информатичког образовања и организацијом рада у кабинету за техничко образовање, организацијом радног места. Омогућити ученицима да упознају специфичности рада у кабинету техничког образовања. Посебну пажњу треба посветити заштити на раду приликом коришћења алата.

Графичке комуникације

Уводећи их у алгоритам конструкторског моделовања ученике треба научити како се скицом може изразити идеја и како се применом правила (стандарда) израђује технички цртеж. Ученици треба да упознају формате папира. Оспособити ученике да правилно користе прибор за техничко цртање и развију вештину његовог коришћења. На разради своје идеје ученици треба да упознају врсте линија и њихову примену, да препознају начине просторног приказивања предмета, појам и елементе котирања. У току рада ученике уводити у појам и врсте размере и оспособити их да умеју да нацртају технички цртеж у различитим размерама и да га искотирају.

Информатичка технологија

При реализацији ове тематске целине ученике треба упознати са основним појмовима у области информатике и рачунарства. Објаснити појмове информација и податак, шта је то рачунар и како ради. Навести примене рачунара у свакодневном животу. Ученицима објаснити појмове хардвер и софтвер, основне делове рачунара и периферијске уређаје. Упознати ученике са најосновнијим карактеристикама

монитора, тастатуре, миша и кућишта рачунара, не упуштајући се у дубље теоријске расправе. Укратко објаснити функцију штампача и скенера. Код тумачења софтвера објаснити појмове програм и алгоритам, и разлику између системског и апликативног софтвера. Објаснити повезивање рачунара са периферијским уређајима у јединствену целину и то и практично реализовати. Објаснити елементе предње и задње стране кућишта. Обрадити поступке за правилно укључивање и искључивање рачунара.

Ученицима објаснити појам радне површине и упоредити је са радним столом. Показати покретање програма са радне површине и из старт менија. Демонстрацију рада са програмима, као и рад са прозорима, извршити на програмима који су ученицима блиски (Calculator, Games, Paint ...). Оставити неколико часова за рад у наведеним програмима да кроз „игру” овладају вештином рада мишем и тастатуром.

Демонстрирати рад у сложенијим програмима, а нарочито оним који су у непосредној вези са програмским садржајима наставе техничког образовања. Омогућити ученицима да нацртају једноставан технички цртеж помоћу рачунара.

Инсистирати на томе да сваки ученик самостално уради одређену операцију у раду са рачунаром. Кроз реализацију модула утврдити пређене садржаје и повезати их са наставом техничког образовања.

Од идеје до реализације

Прве реализације својих идеја ученици остварују употребом конструкторских комплета којима располаже кабинет за техничко образовање тј. без обраде материјала. Конструкторски комплети могу бити од различитих материјала: дрвета, пластичне масе или метала. Израда скице према сопственој идеји претходи даљем раду. Пошто у саставу комплета има разноврсних делова (осовине, тачкови, зупчаници, разне врсте плочица, завртњи и др.) ученике треба упутити како се они међусобно спајају у одговарајуће целине. Са завршеним моделима ученици демонстрирају њихову функцију и намену. После демонстрације модели се растављају, а делови враћају на одговарајуће место. Ова наставна тема се протеже и кроз друге теме јер ученици кроз наредне наставне садржаје упознају пут од идеје до реализације односно од скице и техничког цртежа, преко упознавања техничких материјала до начина обраде материјала и коначне реализације идеје у поглављу модула. Објаснити ученицима да ће приликом материјализације своје идеје путем конструкторског моделовања уместо правих објеката израђивати моделе и макете.

Материјали и технологије

Упознати ученике са појмом и поделом материјала (природни, вештачки). Врсте и својства материјала (физичка, хемијска и механичка) објаснити на елементарном нивоу. Ученици треба да помоћу једноставног прибора упознају својства материјала (испитивање тврдоће, еластичности, обрадивости итд.). Користити само оне врсте материјала које ће се употребљавати за моделовање и то: дрво, папир, текстил, кожу, пластични материјал. Начин обраде материјала реализовати упознавањем принципа деловања алата за механичку обраду материјала.

Приказати правилно коришћење алата за ручну обраду материјала и извођење операција и заштита на раду: обележавање, сечење, завршна обрада (бушење, равнање, брушење). Поступно увођење ученика у рад са алатом при извођењу разних операција мења суштински карактер наставе техничког образовања - обрада материјала тако постаје средство креативног изражавања, а не циљ у настави техничког образовања.

Енергетика

Обновити наставне садржаје из природе и друштва и познавање природе који се односе на топлоту (сунце извор светлости и топлоте), воду (распрострањеност

воде), ваздух (кретање ваздуха - ветрови), кретање и отпори кретању тела. Затим упознати ученике са прецизнијим појмом, врстама и значајем енергије за човечанство. Назначити основне изворе енергије без улажења у детаље. Упознати ученике са начином коришћења и претварања у неке корисне облике енергије сунца, воде и ветра као њима већ познатих извора енергије.

Конструкторско моделовање - модули

Пројекат који је настао проласком кроз све етапе од идеје до реализације треба да буде реализован у овом делу програма. У зависности од тежине рада за који се ученик определио могуће је урадити и више радова. Ученике треба упознати са могућношћу да се сами опредељују за одређену активност у оквиру дате теме, да могу реализовати своју идеју која је у складу са њиховим способностима, интересовањима и надареностима. При изради „пројекта” ученици примењују раније стечено знање из пројектовања и конструкторског моделовања, а у модулима примењују раније стечена знања из обликовања материјала. Остварити корелацију са ликовним васпитањем. Ученици се могу определити и за рад на рачунару.

Саобраћај

Дати општи преглед функционисања саобраћаја (појам): врсте, структура, функција. Тежиште је на друмском саобраћају и у том контексту бицикл у саобраћају. Ученици треба да се на интересантан и очигледан начин упознају са правилима и прописима кретања пешака и

бицикла у јавном саобраћају, начине регулисања саобраћаја и безбедно кретање од школе до куће. За реализацију ових наставних садржаја, а за практично увежбавање могу се користити полигони у оквиру школе или саобраћајне макете које могу израдити и ученици на редовним часовима или у раду слободних активности.

У овој етапи реализације наставе техничког образовања треба прилагодити - трансформисати простор и опрему у кабинетима - радионицама за примену иновираних програма техничког образовања. Треба имати у виду да се један део садржаја односи и на информатичку технологију. Због тога кабинет треба преуредити да буде функционалан и да се сви наставни садржаји могу реализовати. То значи да за поједине врсте операција треба предвидети наменски простор и опрему, а да се при томе међусобно не ометају. Односно, један део предвидети за обраду дрвета и метала. За ове операције пожељно је да се предвиди посебна просторија са неколико радних места. С обзиром да се реализује модулarna настава, што значи да ће се ученици истог одељења моћи опредељивати за различите модуле активности, треба предвидети услове за реализацију такве наставе. Други простор, обезбедити за „пројектовање” - рад на техничкој документацији, затим, место за рад са конструкторима и рад на рачунару. Складном организацијом простора и опреме створиће се повољни услови за диференцирану и индивидуалну наставу. У случају адаптације постојећег простора или при изградњи нових, треба уважавати следеће захтеве:

- школски простор организовати тако да омогући све облике диференцираног и индивидуалног рада, са мањим или већим могућностима за вишенаменско коришћење,

- да кабинет-радионица поседује једну помоћну просторију која је повезана са основном за рад мањих група или појединих ученика у оквиру додатног рада, слободних техничких активности, за рад са талентованим ученицима, за припрему наставе и др,

- да намештај који се набавља буде флексибилан тако да се може брзо и ефикасно прилагодити за рад мањих група и индивидуални рад ученика.

У складу са прихваћеном концепцијом пројектовати етапни развој и обезбеђење наставних средстава и дидактичког материјала. Дидактички материјал треба да је у складу са концепцијом техничког и информатичког образовања, тј. односно да подстиче развој техничког мишљења и стваралаштва ученика.

С обзиром на различитост функција и карактера појединих делова програмских садржаја, као и психофизичких могућности ученика у појединим фазама, у настави техничког и информатичког образовања се, по правилу користе сви постојећи облици рада, који су иначе заступљени у осталим наставним предметима: фронтални, групни, рад у паровима и индивидуални рад.

Фронтални облик рада примењује се најчешће зато што је економичан у припремању и одржавању часова и ученицима обезбеђује поступност, систематичност, као и лакше праћење и контролисање рада и резултата рада ученика. Међутим, у настави техничког образовања треба водити рачуна и о slabим странама фронталног облика рада као што је спутавање иницијативности и самосталности у раду, немогућност ангажовања свих ученика у раду, појединци не могу да задовоље своје склоности и развију своје способности темпом који им одговара.

Групни облик рада се чешће користи у настави техничког образовања, а посебно у реализацији наставних садржаја као што су: упознавање принципа и начина функционисања појединих справа, уређаја, апарата, машина и сл. Приликом њиховог расклапања и склапања; проучавање појединих технолошких процеса; примена практичних знања, умења и вештина, рад на рачунару и др.

Индивидуални облик у настави техничког образовања има посебну улогу у реализацији модула и конструкторског моделовања. Израда „пројекта” захтева од наставника индивидуални рад са сваким учеником тако да им омогући рад у складу са њиховим способностима, склоностима и интересовањима. Овај облик рада се примењује када ученици постигну одређена знања, умења и вештине и извесно искуство које могу примењивати у самосталном раду при реализацији „пројекта”.

Избор **метода** зависи од циља и задатака наставног часа, опремљености кабинета наставним средствима и изабраног облика рада.

Ученике **оцењивати** према резултатима које постижу у усвајању наставних садржаја, узимајући у обзир и све њихове активности значајне у овој настави (уредност, систематичност, залагање, самоиницијативност, креативност и др.). Не треба одвојено оцењивати теоријска и практична знања, нити примењивати класично пропитивање ученика, већ изводити оцене на основу сталног праћења рада ученика.

У петом разреду ученик треба да:

- је способан да своје идеје прикаже скицом и једноставнијим техничким цртежом, као и да их израђује правилном применом основног прибора за техничко цртање;
- уме да укључи рачунар и покрене одговарајући програм;
- користи рачунар за исписивање текста и једноставније техничке цртеже, без програмирања;
- уме да састави једноставније статичке и динамичке моделе и макете од делова из конструкторског комплета и готових елемената, према одговарајућим упутствима и својим идејама;
- разликује природне и вештачке материјале;
- зна битне карактеристике материјала погодних за механичку обраду;
- зна да уради план радних поступака;

- уме самостално да изради једноставније предмете од лако обрадивих материјала, по својој идеји, помоћу одговарајућег прибора и ручног алата, применом основних радних операција;
- зна начине искоришћавања енергије Сунца, воде и ветра;
- познаје основна правила и прописе кретања пешака и бицикла у јавном саобраћају;
- познаје хоризонталну, вертикалну и светлосну сигнализацију у саобраћају.

ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ

Циљ и задаци

Циљ физичког васпитања је да разноврсним и систематским моторичким активностима, у повезаности са осталим васпитно-образовним подручјима, допринесе интегралном развоју личности ученика (когнитивном, афективном, моторичком), развоју моторичких способности, стицању, усавршавању и примени моторичких умења, навика и неопходних теоријских знања у свакодневним и специфичним условима живота и рада.

ПЕТИ РАЗРЕД

Општи оперативни задаци:

- подстицање раста и развоја и утицање на правилно држање тела;
- развој и усавршавање моторичких способности;
- стицање моторичких умења која су, као садржаји, утврђени програмом физичког васпитања и стицање теоријских знања неопходних за њихово усвајање;
- усвајање знања ради разумевања значаја и суштине физичког васпитања дефинисаних циљем овог васпитно-образовног подручја;
- формирање морално-вољних квалитета личности;
- оспособљавање ученика да стечена умења, знања и навике користе у свакодневним условима живота и рада.

Посебни оперативни задаци:

- развој основних моторичких способности, првенствено гипкости, брзине и координације;
- стицање и усавршавање моторичких умења и навика предвиђених програмом физичког васпитања;
- примена стечених знања, умења и навика у сложенијим условима (кроз игру, такмичења и сл.);
- задовољавање социјалних потреба за потврђивањем и групним поистовећивањем и др;
- естетско изражавање покретом и доживљавање естетских вредности;
- усвајање етичких вредности и подстицање вољних особина ученика.

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОБЛИЦИ РАДА

Циљ физичког васпитања оставрује се путем следећих организационих облика рада:

- часова физичког васпитања;
- корективно-педагошког рада;
- слободних активности;
- кросева;
- логоровања;
- зимовања;
- спортских активности од значаја за друштвену средину;
- школских и других спортских такмичења,

- приредби и других друштвених активности школе на плану физичке културе.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Програмски садржаји овог васпитно-образовног подручја усмерени су на:

- развијање физичких способности;
- усвајање моторичких знања, умења и навика;
- теоријско образовање.

I. РАЗВИЈАЊЕ ФИЗИЧКИХ СПОСОБНОСТИ

На свим часовима као и на другим оргназационим облицима рада, посвећује се пажња:

- развијању физичких способности брзине, снаге, издржљивости и покретљивости - у припремном делу часа у оквиру вежби обликовања или и, у другим деловима часа путем оних облика и метода рада, које полазе од индивидуалних могућности ученика и примерене су деци школског узраста и специфичним материјалним и просторним условима рада у којима се настава физичког васпитања изводи;

- учвршћивању правилног држања тела.

II. УСВАЈАЊЕ МОТОРИЧКИХ ЗНАЊА, УМЕЊА И НАВИКА АТЛЕТИКА

- Спринтерско трчање - техника спринтерског трчања (рад ногу и руку, положај трупа и главе); техника ниског старта и старта убрзања; трчање деоница до 50 m; штафетно трчање - измена штафете у форми штафетних игара;

- Трчање на средњим дистанцама и крос (500 m ученице, 800 m ученици).

Применити континуирани, равномерни метод трчања понављањем на различитим дистанцама;

- Крос полигон у школском дворишту, оближњем парку; трчање по различитим подлогама (трава, земља, и др.);

- Скок удаљ - варијанта технике „увинуће”;

- Скок увис - прекорачна варијанта технике („маказе”);

- Бацање лоптице од 200 gr.; бацање кугле (хват и држање; стварање осећаја за реквизит - величине, облика, тежине; имитациони покрети и са реквизитима тежине до 2 kg).

ВЕЖБЕ НА СПРАВАМА И ТЛУ

Тло (за ученике и ученице): поновити вежбе и комбинације вежби из четвртог разреда; из става раскорачног колут назад до става раскорачног; из става раскорачног колут напред до става раскорачног; колут летећи (на сунђер струњаче); прамет упором странце; став на шакама уз помоћ; мост заклоном и усклон уз помоћ.

За напредније ученике и ученице: прамет странце упором у обе стране; два предмета странце повезано; став на шакама; припремне вежбе за прекопит (уколико школа поседује одговарајуће струњаче);

Прескок (за ученике и ученице): поновити припремне вежбе за прескок; разношка преко козлића 110 cm; обука згрчке.

Двовисински разбој - или нека друга справа за вежбе у вису и упору (ученице): суножним одразом узмак до упора предњег, уз помоћ; из упора предњег премах одножно до упора јашућег; премах одножно заножном до упора стражњег; саскок саседом (замахом ногама унапред и одбијањем од притке); вис прости предњи: два пута извести предњих и зањих, саскок из другог зањиха, уз помоћ.

Паралелни разбој (ученици): поновити вежбе из четвртог разреда; њих у упору, саскок предношка; њих у упору, саскок заношка.

За напредније ученике: њих у потпору; предњихом упор до седа разножног, саседом сносити и зањихом саскок.

Греда (ученице):

- ниска греда: поновити вежбе из четвртог разреда; боком поред греде: суножним одскоком наскок на греду суножно (једна нога мало испред друге); различити начини ходања: у успону, са згрченим предножењем, са заножењем, са одножењем, са високим предножењем; скок суножним одскоком, суножни доскок на место одскока; вага претклоном и заножењем; саскок згрчено;

- висока греда: наскок у упор предњи, упор одножно десном (левом) окретом за 900 удесно и прехватом бочно (палчеви су окренути један према другом), упор клечећи на десној са заножењем леве (мала вага); основна кретања из претходних разреда на ниској греди извести на средњој или високој греди.

Вратило (ученици): поновити вежбе из четвртог разреда;

- дочелно вратило: узмак суножним одразом до упора предњег: њих у вису завесом о потколелу и сп. наупор јашући до упора предњег; прехват у потхват и премахом одножно заножном одношка са окретом за 900;

- доскочно вратило: два пута поновити предњих и зањих, саскок из другог зањиха, уз помоћ.

Кругови (ученици и ученице):

- дохватни кругови: поновити вежбе из претходног разреда; вучењем вис узнето, вис стрмоглаво, вис стражњи, саскок;

- доскочни кругови (ученици): њих у вису предњем, саскок у зањиху уз помоћ.

Коњ са хваталкама (ученици): поновити вежбе из претходног разреда; из упора предњег (стражњег) одножити једном са преносом

тежине у другу страну - исто са одножењем друге ноге - повезано (замаси). *За напредније ученике:* из упора предњег премах одножно у упор јашући (назначити), премах другом ногом у упор стражњи, премах десном назад, премах левом назад - повезано, саскок замахом ногама уназад.

На свим справама комбинације вежби из четвртог разреда допунити новим вежбама или деловима из обавезних састава за школско такмичење - диференцирано према полу и способностима ученика.

Организовати међуразредно такмичење у обавезном саставу на тлу и справама према програму стручног већа.

РУКОМЕТ

Поновити елементарне игре које садрже основне елементе рукомета: „између две и четири ватре”, „лопта путује” („граничари”), „нека бије, нека бије”, „лопта је спас”

Обучавање основних елемената технике са лоптом (уз упознавање са основним правилима рукомета): држање лопте једном и обема рукама; вођење лопте у месту са променом висине вођења, променом руке, променом полазног положаја (стојећи, седећи, лежећи ...); вођење лопте у кретању, праволинијски, са променом правца и руке којом се води, са променом брзине трчања, вођење у кретању са заустављањем у два корака; бацање лопте тзв. „кратким замахом” (мање растојање); бацање лопте тзв. „дугим замахом” (веће растојање) уз примену неког од залета (бочни-доножни, бочни-заножни, чеони); хватање прецизно бачених лопти (у висини груди и главе); хватање непрецизно бачених лопти (бочних, изнад висине главе, у висини колена); шутирање на гол са ослонцем на тлу - бочни („шасе”) шут; шутирање на гол са ослонцем - чеони шут (шут из трка); шутирање на гол у скоку; једнострука финта у „јачу” страну са извођењем скок шута на гол.

Обучавање основних елемената без лопте: у фази напада - дубинско, бочно и дијагонално кретање, утрчавање у празне просторе, промена смера кретања, откривање за пријем лопте, блокада одбрамбеног играча телом, измена позиције са саиграчима, залет ка голу без лопте, падови; *фази одбране* - одбрамбени блок, одузимање лопте од противничког нападача, ометање нападача са лоптом, ометање нападача без лопте, пресецање путање лопте код додавања; *елементи технике голмана* (основни став, кретање на голу, одбрана високих и ниских лопти, одбрана шутева са крила, одбрана седмерца).

Игра на два гола уз примену претходно обучаваних елемената. Примена појединих елемената који су обучавани на часу, током игре, стимулација посебно (нпр. гол који је постигнут „чеоним шутем” вредновати дупло, ако је на том часу он био тема).

У условима који нису одговарајући за рукомет примењивати игру у **форми мини рукомета** (четири играча у пољу и голман, уз обавезну примену индивидуалне одбране („човек-човека”).

Унутар одељења организовати утакмице двеју екипа („плави” - „бели”) које су претходно уједначене по могућностима. Затим, одржати такмичење између свих одељења петог разреда и на крају, од селектираних играча из најбољих одељења направити школски тим који ће се надметати са противницима из других школа. Уз ово, треба организовати и „пратеће” активности, као што је такмичење за најбољег голмана или „пеналцију”.

РИТМИЧКА ГИМНАСТИКА И НАРОДНИ ПЛЕСОВИ

Поновити градиво из нижих разреда; естетско обликовање корака поред рибстола и у кретању; рад руку и комбинације са корацима; комбинације галоп корака са дечјим, мајчим, далековисоким и полкиним кораком. Обавезни састав без реквизита.

Вијача: поновити вежбе из нижих разреда; мајчи скок и за напредније ученице далековисоки скок кроз вијачу.

Лопта: бацања у чеоној и бочној равни, повезано са наученим поскоцима и скоковима.

Обруч: поновити вежбе из нижих разреда; вртење обруча око руке; котрљање обруча по тлу повезано са поскоцима и скоковима.

Плесови: „Дивна, Дивна”, „Моравац” (прва варијанта). Једно коло из краја у којем се налази школа.

Пливање

Научити пливање једном техником.

III. ТЕОРИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ

Теоријско образовање подразумева стицање одређених знања путем којих ће ученици упознати суштину вежбаоног процеса и законитости развоја младог организма као и стицање хигијенских навика како би схватили крајњи циљ који физичким васпитањем треба да се оствари. Садржаји се реализују на редовним часовима и на ванчасовним и ваншколским активностима уз практичан рад и за то се не предвиђају посебни часови. Наставник одређује теме сходно узрасном и образовном нивоу ученика.

Минимални образовни захтеви:

Атлетика: Минимални образовни захтеви

Приказ технике трчања; приказ технике скока у даљ - варијанта „увинуће”; приказ технике скока у вис варијанта „маказе”; вишебој - тробој: 50 м, скок у даљ и бацање лоптице од 200 gr.

Вежбе на справама и тлу (ученице) - комбинације вежби: на тлу, греди и разбоју, прескок; (ученици) - комбинације вежби: на тлу, прескок и једне справе у упору и вису.

Рукомет: једна комбинација елемената технике примењених у ситуацији игре (додавање, вођење и шутирање).

Ритмичка гимнастика и народни плесови: (за ученице) обавезни састав без реквизита; замаси, кружења, трчања, поскоци и скокови кроз вијачу. За ученике и ученице: једно коло уз музику.

Пливање: препливати 20 m наученом техником.

КОРЕКТИВНО-ПЕДАГОШКИ РАД

Корективно-педагошки рад организује се са ученицима смањених физичких способности, ослабљеног здравља, са телесним деформитетима и лошим држањем тела и то:

- са ученицима смањених физичких способности ради се на савладавању програмских садржаја, које ученици нису успели да савладају на редовној настави, као и на развијању физичких способности, углавном снаге, брзине и издржљивости;

- са ученицима ослабљеног здравља рад се организује у сарадњи са лекаром - специјалистом, који одређује врсту вежбе и степен оптерећења;

- са ученицима који имају лоше држање тела или деформитете рад спроводи наставник у сарадњи са лекаром-физијатром који утврђује врсту и степен деформитета и, с тим у вези, вежбе које треба применити; тежи случајеви телесних деформитета се третирају у специјализованим здравственим установама.

Сви ученици, који се упућују и на корективно-педагошки рад, уз ограничења вежбају на редовним часовима и најмање једном недељно на часовима корективно-педагошког рада. Програм, који је примерен здравственом стању ученика, сачињавају наставник и лекар-специјалиста. На тај начин практично нема ученика који су ослобођени наставе физичког васпитања, већ се њихово вежбање прилагођава индивидуалним могућностима.

СЛОБОДНЕ АКТИВНОСТИ

Рад се одвија у спортским секцијама или школским екипама које се формирају према интересовању и полу ученика. Наставник сачињава посебан програм узимајући у обзир материјалне и просторне услове рада, узрасне карактеристике и способности ученика, као и програм школских спортских такмичења ученика Србије.

АКТИВНОСТИ У ПРИРОДИ - ОБАВЕЗНИ ПРОГРАМ

Из фонда радних дана, предвиђених заједничким планом, школа организује активности у природи:

- два кроса - јесењи и пролећни (дужину стазе одређује стручно веће);

- зимовање - организује се за време зимског распуста; садржај: обука смучања, клизања, краћи излети на смучкама или санкама.

КУРСНИ ОБЛИЦИ

Из фонда часова и радних дана, предвиђених планом рада, школа организује активности у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада.

Спортска активност од значаја за друштвену средину

Из фонда часова за заједнички програмски садржај школа може да планира 12 часова за ону спортску активност која није обухваћена овим заједничким програмом, а за коју средина у којој школа живи и ради има интереса (стони тенис, борилачки спортови, веслање, кајак...). Ова активност планира се за ученике од трећег до осмог разреда, а програм сачињава и спроводи наставник физичког васпитања.

ШКОЛСКА И ДРУГА ТАКМИЧЕЊА

Школа организује и спроводи спортска такмичења као интегрални део процеса физичког васпитања према плану стручног већа и то *обавезна унутаршколска* (међуодељенска и међуразредна) у:

- гимнастици (у зимском периоду);
- атлетици (у пролећном периоду);
- најмање у једној спортској игри (у току године).

Стручно веће сачињава план и програм унутаршколских и спортских такмичења ученика Србије, као могући део плана рада школе, на почетку школске године и спроводи га током целе године у складу са материјалним и просторним условима рада.

План и програм ванчасовних и ваншколских активности се, на предлог стручног већа, усваја као део годишњег програма рада школе.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

I. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОГРАМА

- Програмска концепција физичког васпитања у основној школи заснива се на јединству часовних, ванчасовних и ваншколских организационих облика рада, као основне претпоставке за оставривање циља физичког васпитања.

- Програм физичког васпитања претпоставља да се кроз развијање физичких способности и стицања мноштва разноврсних знања и умења ученици оспособљавају за задовољавање индивидуалних потреба и склоности за коришћење физичког вежбања у свакодневном животу. Из тих разлога у програму су прецизирани оперативни циљеви с обзиром на пол и узраст ученика, а програм се оставрује кроз следеће фазе: утврђивање стања; одређивање радних задатака за појединце и групе ученика; утврђивање средстава и метода за оставривање радних задатака; остваривање васпитних задатака; праћење и вредновање ефеката рада; оцењивање.

- Програмски задаци оставрују се, осим на редовним часовима, и кроз ванчасовне и ваншколске организационе облике рада као што су: крос, зимовање, курсни облици, слободне активности, такмичења, корективно-педагошки рад и приредбе и јавни наступи.

- Да би физичко образовање било у складу са индивидуалним карактеристикама ученика, које се узимају као критеријум у диференцираном приступу, наставник ће сваког ученика усмеравати на оне програмске садржаје у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада који одговарају његовим индивидуалним интересовањима и могућностима.

- Програм полази од чињенице да се циљ физичког васпитања не може оставрити без активног и свесног учешћа ученика у наставним и другим облицима рада, те се предвиђа стицање одређених теоријских знања која омогућавају ученику да схвати законитости процеса на којима се заснива физичко важбање. Теоријско образовање треба да буде усклађено са нивоом интелектуалне зрелости и знањима које су ученици стекли у другим наставним предметима. За обраду појединих тема не предвиђају се посебни часови, већ се користе разне могућности да се у току вежбања ученицима пружају потребне информације у вези са конкретним задатком.

- Ученицима, који услед ослабљеног здравља, смањених физичких или функционалних способности и лошег држања тела и телесних деформитета, не могу да прате обавезни програм, обезбеђен је корективно-педагошки рад који се реализује у сарадњи за одговарајућом здравственом установом.

- Програмски садржаји односе се на оне вежбе и моторичке активности које чине основ за стицање трајних навика за вежбањем и за које школа има највише

услова да их реализује (природни облици кретања, вежбе обликовања, атлетика, вежбе на тлу и справама, ритмичка гимнастика, спортске игре). Како су за остваривање постављеног циља погодне и оне моторичке активности које нису обухваћене обавезним програмом, предвиђају се курсни облици наставе. То су скијање, пливање, клизање, као и оне активности за које је заинтересована средина у којој школа живи и ради.

- Ради остваривања постављених програмских задатака, одређеним законским регулативима, прецизира се обавеза школе да обезбеди све просторне и материјалне услове рада за успешно остваривање врло сложених друштвених интереса у школском физичком васпитању.

ИИ. Организација васпитно-образовног рада

Процес физичког васпитања усмерен је на:

- развијање физичких способности,
- усвајање моторичких знања, умења и навика,
- теоријско образовање.

Ове компоненте чине јединствен и веома сложен процес физичког васпитања и у пракси сви ти задаци се прожимају и повезују са ситуацијама које настају у току рада.

У циљу **развијања физичких способности** - снаге, брзине, издржљивости, прецизности, гипкости и координације на свим часовима, ванчасовним и ваншколским облицима рада спроводи се низ поступака (метода) и облика рада путем којих се постижу оптималне вредности ових способности, као основе за успешно стицање моторичких знања, умења и навика и формирања правилног држања тела.

Програм за развијање физичких способности сачињава наставник. Овај програм се изводи путем вежби обликовања, фронтално, најчешће у припремном делу часа. У току рада наставник треба постепено да усмерава ученике на самостално извођење вежби, како би његова пажња била усмерена на исправљање грешака. Такође, у овом делу часа могу се користити и вежбе које, као делови биомеханичке структуре главног задатка, служе за обуку и увежбавање конкретног програмског задатка. Ученицима, који из здравствених разлога изводе специфичне вежбе, потребно је обезбедити посебно место за вежбање у овом делу часа. Затим, програм треба да буде у функцији развијања, пре свега, гипкости, снаге, брзине и издржљивости. Најпогодније методе за школско физичко васпитање, прилагођене из спортског тренинга. При том, наставник за сваког ученика сачињава *радни картон*, са програмом вежби и индивидуалним оптрећењем за сваку вежбу.

Наставник може да користи и друге методе које су познате у теорији и пракси.

Програмски садржаји су, углавном, исти за оба пола, а према потреби се разликују. Акцент се ставља на оне моторичке активности којима се најуспешније може супротставити последицама свакодневне хипокинезије и на оне који су у нашој средини најразвијенији и за које има интресовања у појединим срединама.

У програму су дати само кључни програмски садржаји, али не и већи избор вежби помоћу којих оне треба да се остваре. То је учињено ради тога да би наставник физичког васпитања могао слободно и креативно да изналази ефикасна решења и бира вежбе помоћу којих ће ток физичког вежбања да прилагођава специфичностима ученичких могућности (диференцирани приступ) и просторним и материјалним условима рада.

Програмом се предвиђају активности које су од интереса за средину у којој школа живи и ради (стони тенис, веслање, борилачки спортови...). Ове активности сматрају се интегралним делом обавезног наставног програма и, с обзиром на то да

се за њихову реализацију траже специфични материјални услови, то ће се ова настава организовати на посебан начин: на часовима у распореду редовне наставе (стони тенис, борилачки спортови...) на другим објектима, или у супротној смени од редовне наставе.

Од организационих облика рада који треба да допринесу усвајању оних умења и навика који су од значаја за свакодневни живот програм се реализује у ванчасовној и ваншколској организацији рада и предвиђа:

- упућивање ученика на самостално вежбање;
- корективно-педагошки рад;
- слободне активности;
- кросеви;
- зимовање;
- такмичења.

Наставник треба да упућује ученике да у слободно време *самостално вежбају* јер се садржаји у највећој мери савладавају само на часу физичког васпитања. Због тога би се ова упутсва првенствено односила на оне ученике чије физичке способности не задовољавају, али и на остале, како би стекли трајну навику за вежбањем. У том смислу, током часова физичког васпитања, наставник треба да прикаже и објасни вежбе које ће ученици реализовати као домаћи задатак, самостално, или уз помоћ других. Наставник ће на контролисати шта је ученик остварио.

Корективно-педагошки рад: сви ученици, који се упућују и на корективно-педагошки рад, уз ограничења, вежбају на редовним часовима и најмање једном недељно на часовима корективно-педагошког рада. Програм, који је примерен здравственом стању ученика, сачињава наставник и лекар-специјалиста. На тај начин максимално се смањује број ученика који су ослобођени наставе физичког васпитања, већ се њихово вежбање прилагођава индивидуалним могућностима.

Кросеви се одржавају два пута годишње за све ученике. Организација овог задатка је, због великог броја учесника, осим наставника физичког васпитања, задатак и свих наставника школе. Одржавање кросева претпоставља благовремене и добре припреме ученика. Крос се одржава у оквиру радних дана, планираних за ову активност. Стручно веће наставника утврђује место одржавања и дужину стазе, као и целокупну организацију.

Такмичења ученика чине интегралну компонентну процеса физичког васпитања на којима ученик проверава резултат свога рада. Школа је обавезна да створи материјалне, организационе и друге услове како би школска такмичења била доступна свим ученицима. Стручно веће наставника на почетку школске године сачињава план такмичења (пропозиције, време...), која се организују после редовне наставе. Обавезна су међудодељењска или међуразредна такмичења из *атлетике, вежби на тлу и једне спортске игре*. Ученици могу учествовати и на такмичењима која су у систему школских спортских такмичења Србије.

Зимовање се организује у трајању од најмање седам дана. У оквиру ових облика рада организују се оне активности које се не могу остварити за време редовних часова (скијање, клизање), а које доприносе активном одмору и јачању здравља и навикавању на колективни живот. Стручно веће сачињава конкретан план и програм активности, који се спроводи на зимовању. Сваки ученик за време основне школе треба да бар једном борави на зимовању.

Слободне активности организују се најмање једном недељно према плану рада којег сачињава наставник физичког васпитања. На очеку школске године ученици се опредљују за једну од активности за које школа има услова да их

организује. Уколико у школи наставу физичког васпитања изводи само један наставник, он може да у току школске године организује часове слободних активности за више спортских грана тако што ће за одређени временски период планирати и одређену спортску грану (нпр. у јесењем за атлетику, у зимском за кошарку итд.). На тај начин задовољила би се интересовања ученика за различите спортске активности.

Захтев да се циљ физичког васпитања остварује и преко оних организационих облика рада који се организују у ванчасовно и ваншколско време, подразумева и прилагођавање целокупне организације и режима рада школе те ће се у конципирању годишњег програма рада васпитно-образовно деловање проширити и на ове организационе облике рада и за њихову реализацију обезбедити потребан број дана и неопходне материјалне услове рада. На тај начин читав процес физичког васпитања у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада биће јединствен и под контролном улогом школе, као најодговорнијег и најстручнијег друштвено-васпитног фактора, како би се сачувала основна програмска концепција наставе физичког васпитања.

Часови физичког васпитања - организација и основни дидактичко-методички елементи

Основне карактеристике часова физичког васпитања треба да буду: јасноћа наставног садржаја; оптимално коришћење расположивог простора, справа и реквизита; избор рационалних облика и метода рада; избор вежби оптималне образовне вредности; функционална повезаност свих делова часа - унутар једног и више узастопних часова једне наставне теме.

Уколико на часу истовремено вежбају два одељења настава се обавезно спроводи одвојено за ученике и ученице, без обзира на пол наставника.

У реализовању програма вежби на справама значајно је искористити све справе које су на располагању, на којима се, **без обзира на пол**, могу извести вежбе на тлу, вежбе у вису и упору, вежбе на смањеној површини ослонца и прескоци. Одређене вежбе, које су предвиђене за ученике могу изводити и ученице (паралелни разбој, кругови, коњ са хваталкама), а ученици треба да изводе вежбе равнотеже на шведској клупи и греди. Индивидуални приступ ученицима се постиже диференцираним приступом, на свакој справи посебно.

Планирање структуре часа мора да полази од главног дела часа, а да остали делови буду у функцији обучавања и увежбавања наставне теме, наравно и на свим узастопним часовима једне теме. Таква функционална конзистентност свих делова часа унутар једног и више узастопних часова једне наставне теме доприноси ефикаснијем усвајању конкретног задатка и интензивнијем утицају вежбања на развој моторичких способности.

Приликом избора облика рада наставник треба да узме у обзир просторне услове рада, број ученика на часу, број справа и реквизита и динамику обучавања и увежбавања наставног задатка, што значи да предност има онај облик рада (фронтални, групни, индивидуални) који се правовремено примењује. *Фронтални рад* се обично примењује у почетној фази обучавања и када је обезбеђен довољан простор и број реквизита у односу на број ученика (трчања, вежбе на тлу, елементи спортских игара); *групни рад* са различитим задацима се примењује у фази увежбавања и то тако да су групе сталне за једну тематску област, састављене према индивидуалним способностима ученика (хомогенизиране), а које и чине основ у диференцираном приступу у избору садржаја у односу на те индивидуалне способности. Радна места у групном раду, осим главног задатка, треба да садрже и помоћне справе за увежбавање делова биомеханичке структуре главне вежбе

(предвежбе), као и оне вежбе које се односе на развијање оне способности која је релевантна за извођење главне вежбе (највише три вежбе из радног картона). На тај начин радно место је по садржају конзистентно у односу на главни задатак, што је у складу са принципима интензивно организоване наставе.

Индивидуалан рад се, углавном, примењује за ученике мањих способности, као и за ученике натпросечних способности.

Приликом избора методских поступака обучавања и увежбавања моторичког задатка наставник треба да одабере вежбе такве образовне вредности које ће за расположив број часова обезбедити оптимално усвајање тог задатка.

Демонстрација задатка мора да буде јасна и прецизна што подразумева коришћење савремених техничких могућности (контурограми и видео-техника) како би наставник ефикасније упућивао ученике на законитости које владају кретањем, чиме се, током вежбања, остварује њихова моторичка и мисаона активност

III. ПЛАНИРАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА

Наставник треба да изради:

- општи глобални план рада, који садржи све организационе облике рада у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада са оперативним елементима за конкретну школу;

- општи глобални план по разредима, који садржи организационе облике рада који су предвиђени за конкретан разред и њихова дистрибуција по циклусима; затим, овај план рада садржи дистрибуцију наставног садржаја и број часова по циклусима и служи као основа за израду оперативног плана рада по циклусима;

- план рада по циклусима садржи образовно-васпитне задатке, све организационе облике рада који се реализују у конкретном циклусу, распоред наставног садржаја са временском артикулацијом (месец, број часова и редни број часова) и методским напоменама.

Наставно градиво подељено је у три или четири циклуса, уколико се за тај разред предвиђа активност од значаја за друштвену средину облик. То су:

- један циклус за атлетику;
- један циклус за вежбе на тлу и справама;
- један циклус за спортску игру.

Број часова по циклусима планира се у односу на просторне и материјалне услове, а препоручује да се од укупног броја часова планира за:

- атлетику 35%;
- вежбе на тлу и справама 35%;
- спортску игру 30%.

Уколико се организују активности од значаја за друштвену средину у часовној организацији рада, онда се планира четврти циклус од 12 часова. Наставно градиво по циклусима може да се остварује у континуитету за један временски период (нпр. атлетика у јесењем, вежбе на тлу и справама зимском и спортска игра у пролећном) или у два периода (нпр. трчања и скокови из атлетике у јесењем, а бацања у пролећном периоду).

IV. ПРАЋЕЊЕ И ОЦЕЊИВАЊЕ

У циљу сагледавања ефеката утицаја радних процеса у настави физичког васпитања наставник прати и вреднује:

- стање моторичких способности;
- достигнут ниво савладаности моторних знања, умења и навика;
- однос ученика према раду.

Праћење и вредновање *моторичких способности* спроводи се у простору координације, статичке, репетитивне и експлозивне снаге, гипкости и издржљивости.

Мерење се врши помоћу мерних инструмената (тестова) ваљаних и поузданих мерних карактеристика. Посебним Упутством, као писаним материјалом, одређују се мерни инструменти, начин извођења задатака у тесту, простор, опрема, задаци мериоца и методологија вредновања и интерпретације резултата као обавезног језгра, а наставнику и стручним активима оставља се могућност примене и других тестова на нивоу школе или шире (округа, региона...), као и методологија обраде и интерпретације резултата. Мерење се спроводи уз увежбавање одређеног програмског задатка, како се не би губило расположиво време за вежбање, а динамика је утврђена поменутиим Упутством.

Оцењивање степена **савладаности моторичких знања и умења** спроводи се према утврђеним минималним образовним захтевима.

Однос ученика према раду прати се током целе школске године и то: уредност опреме за вежбање, редовно присуствовање на часовима физичког васпитања, доследно извршавање радних задатака, ангажовање у спортском животу школе и своје средине и др.

V. ПЕДАГОШКА ДОКУМЕНТАЦИЈА И ДИДАКТИЧКИ МАТЕРИЈАЛ

Обавезна педагошка документација

- Дневник рада: структура и садржај утврђује се на републичком нивоу и одобрава га министар, а наставнику се оставља могућност да га допуни оним материјалом за које има још потребе.

- Планови рада: годишњи, по разредима и циклусима, план стручног актива, план ванчасовних и ваншколских активности и праћење њихове реализације.

- Писане припреме: наставник сачињава припреме за поједине наставне теме које садрже: временску артикулацију остваривања наставне теме (укупан и редни број часова, време реализације), конзистентну дидактичку структуру часова (облике рада, методске поступке обучавања и увежбавања) .

- Радни картон: има сваки ученик са програмом садржаја. Картон сачињава наставник, и прилагођава га конкретним условима рада.

- Формулари за обраду података за: стање физичких способности, реализацију програмских садржаја у часовној и ванчасовној организацији рада.

- Очигледна средства: цртежи, контурограми, видео-траке, аранжиране таблице оријентационих вредности моторичких способности, разноврсна обележавања радних места и други писани материјали који упућују ученике на лакше разумевање радних задатака.

ОБАВЕЗНИ ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

ВЕРСКА НАСТАВА

Циљ и задаци

Циљ верске наставе јесте да се њоме посведоче садржај вере и духовно искуство традиционалних цркава и религијских заједница које живе и делују на нашем животном простору, да се ученицима пружи целовит религијски поглед на свет и живот и да им се омогући слободно усвајање духовних и животних вредности цркве или заједнице којој историјски припадају, односно чување и неговање сопственог верског и културног идентитета. Ученици треба да упознају веру и духовне вредности сопствене, историјски дате цркве или верске заједнице у отвореном и толерантном дијалогу, уз уважавање других религијских искустава и филозофских погледа, као и научних сазнања и свих позитивних искустава и достигнућа човечанства.

Задаци верске наставе су да код ученика:

- развија отвореност и однос према Богу, другачијим и савршеном у односу на нас, као и отвореност и однос према другим личностима, према људима као ближњима, а тиме се буди и развија свест о заједници са Богом и са људима и посредно се сузбија екстремни индивидуализам и егоцентризам;

- развија способност за постављање питања о целини и коначном смислу постојања човека и света, о људској слободи, о животу у заједници, о феномену смрти, о односу са природом која нас окружује, као и о сопственој одговорности за друге, за свет као творевину божју и за себе;

- развија тежњу ка одговорном обликовању заједничког живота са другим људима из сопственог народа и сопствене цркве или верске заједнице, као и са људима, народима, верским заједницама и културама другачијим од сопствене, ка изналажењу равнотеже између заједнице и властите личности и ка остваривању сусрета са светом, са природом, и пре и после свега, са Богом;

- изгради способност за дубље разумевање и вредновање културе и цивилизације у којој живе, историје човечанства и људског стваралаштва у науци и другим областима;

- изгради свест и уверење да свет и живот имају вечни смисао, као и способност за разумевање и преиспитивање сопственог односа према Богу, људима и природи.

ПЕТИ РАЗРЕД

ПРАВОСЛАВНИ КАТИХИЗИС

Циљеви и задаци

Циљ наставе православног катихизиса (веронауке) у основном образовању и васпитању јесте да пружи целовит православно поглед на свет и живот, уважавајући две димензије: историјски хришћански живот (историјску реалност Цркве) и есхатолошки живот (будућу димензију идеалног). То значи да ученици систематски упознају православну веру у њеној доктринарној, литургијској, социјалној и мисионарској димензији, при чему се хришћанско виђење живота и постојања света излаже у веома отвореном, толерантном дијалогу са осталим наукама и теоријама о свету, којим се настоји показати да хришћанско виђење (литургијско, као и подвижничко искуство Православне цркве) обухвата сва позитивна искуства људи, без обзира на њихову националну припадност и верско образовање. Све то остварује се како на информативно-сазнајном тако и на доживљајном и делатном плану, уз настојање да се доктринарне поставке спроведу у свим сегментима живота (однос с Богом, са светом, с другим људима и са собом).

Задаци наставе православног катихизиса (веронауке) јесу да код ученика:

- развије способност уочавања да су грех и зло у свету последица погрешног изражавања човекове слободе;

- развије способност уочавања да Бог поштује човекову слободу али да не одустаје да свет доведе у вечно постојање;

- изгради свест о томе да Бог воли човека и свет и да их никад не напушта, али вечни живот зависи и од слободе човека и његове заједнице с Богом;

- развије способност спознавања да Бог није одустао од првобитног циља због кога је створио свет, а то је да се свет сједини с Њим посредством човека и да тако живи вечно;

- развије способност уочавања сличности у структури старозаветне и новозаветне цркве.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. Припрема света за долазак Сина Божјег у свет

Први човек је прекинуо заједницу с Богом и на тај начин је осудио себе и сву творевину на смрт;

Бог није одустао од свог плана да створени свет живи вечно иако је први човек одбио да има заједницу с Богом;

Бог је променио начин остварења тог плана, али не и сам план да се преко човека оствари јединство Бога и створене природе;

Једини начин да се то оствари у новонасталим условима када су сви људи самим рођењем постајали смртни и зато нису могли да буду посредници између света и Бога јесте да Бог постане човек.

2. Стари завет између Бога и света кроз изабрани народ

Избор Аврама и његових потомака као почетак цркве, тајне Христове;

Историја жртвовања Исака од стране Аврама као праслика страдања Божјег Сина за спасење света;

Старозаветни догађаји и пророчка сведочанства о рођењу, страдању и васкрсењу Сина Божјег као човека за спасење света.

3. Аврам, родоначелник јеврејског народа, праслика Христа као главе цркве

Обрезање као израз заједништва Аврама и његових потомака с Богом као праслика крштења у Христу;

Сваки који се роди од смртног човека Адама рађа се за смрт, а сваки рођен од Христа Сина Божјег рађа се за живот;

Разлика између јеврејског народа и старозаветне цркве од незнабожачких народа као праслика разлике између Христове цркве и осталог света;

Људски напори у циљу проналажења спасења од смрти мимо остварења личне заједнице с Богом који је личност и који се открива у старозаветној цркви.

4. Мојсијев закон као припрема и водич ка Христу

Циљ давања закона људима јесте да се покаже да је слобода човека избор између Бога и природе и да од тог избора зависи постојање или непостојање човека;

Кроз старозаветни закон се открива Христ, тј. Тајна Христова као заједница слободе Бога и човека;

Погрешно схватање закона као да је он довољан за спасење;

Спасење света је у оваплоћењу Сина Божјег као човека а не у испуњењу закона;

5. Старозаветни мотиви у православној иконографији

Православна иконографија показује јединство старозаветне и новозаветне цркве;

Спасење света и људи ће бити на крају историје кад Христ поново дође у сили и слави и кад васкрсну сви људи у Христу, а природа се преобрази из смртне у бесмртну.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Циљ наставе у 5. разреду јесте да ученици на примеру старозаветне историје уоче да Бог није одустао од остварења свог првобитног

плана о свету, који се огледа у сједињењу свих створених бића са Богом преко човека, и поред тога што је то први човек Адам одбио да испуни. Бог је после греха првог човека променио начин остварења тог циља, али је циљ због кога је свет створен остао исти. Конкретна реализација тога циља почиње од избора Аврама и

благосиљања јеврејског народа у њему, што означава почетак Цркве која има исту структуру као будуће Царство божје.

Ови старозаветни догађаји, којима почиње остварење Царства божјег у историји, показују, међутим, и то да се и у новом начину остварења Царства божјег не заобилази човек и да Бог такође остаје при томе да апсолутно поштује слободу човека, да се преко њега и његовом сарадњом то Царство и оствари, као што је то био случај и са првим човеком Адамом.

Кроз старозаветну историју почиње, међутим, да се назире и то коју је личност одабрао Бог да уместо првог Адама буде та спона између Њега и света како би се тај план испунио, као и то на који ће се начин то сада остварити. Старозаветни догађаји и старозаветна црква типови су и праслика оваплоћења Сина Божјег који ће постати нови Адам, његовог страдања и васкрсења, као и новозаветне Христове цркве.

Десет божјих заповести дате су јеврејском народу да би регулисале однос старозаветне цркве са Богом, као и односе међу члановима цркве.

На основу позива Божијег Авраму и оснивања старозаветне цркве, треба показати да се и старозаветна црква, као новозаветна, темељи на вери у Христа и будући догађај сабрања око Њега и сједињења с Богом у њему, што ће донети бесмртност свима и целој природи.

Овај програм треба реализовати читајући кључне одломке из Старог завета и тумачећи их из перспективе будућег Царства божјег, односно из перспективе новозаветних догађаја, као што и новозаветне догађаје треба тумачити из перспективе другог доласка Христовог и Царства божјег. На овај начин ћемо указати ученицима на спасење као историјски процес: Стари завет је сенка, Нови је икона, а истина је стање света у будућем веку (св. Максим исповедник).

Тему Припрема света за долазак Сина Божјег треба реализовати препричавањем библијске историје од пада Адама до позива Авраму да напусти родитељски дом и пође за Богом. Треба указати ученицима на то да се Бог не пројављује у свету као индивидуа, већ кроз историјске догађаје и да су то они догађаји који својом структуром и елементима указују на будуће Царство божје.

Теме Избор Аврама... и Аврам и јеврејски народ као праслика Христа и Цркве треба, такође, реализовати препричавањем библијске историје везане за Аврама и упућивањем на: то да је Аврам, на основу веровања обећању Божијем, пошао за Њим, без обзира на то што су многи догађаји могли указивати на то да се то обећање неће испунити; да је покушај Аврама да жртвује свог сина Исака израз апсолутне везаности Аврама за Бога, односно вере у Бога и његово обећање; да Бог не жели жртву Исакову (из чега би требало извести закључак да се ниједно дело, уперено против човека и његовог живота, не може оправдати Богом), као и на моменат да је Исак праслика Сина Божјег и његове жртве за спасење људи, која подвлачи Божју љубав према нама.

Треба указати, такође, и на то да библијска историја под избором Аврама подразумева многе, читав један народ, као и на то да имена "Израиљ", "слуга Божји" истовремено означавају једног и многе. Ово треба довести у везу са Христом и литургијом, црквом, где се под Христом подразумевају истовремено један и многи. Та знања ће послужити ученицима да касније лакше разумеју онтологију личности - један као заједница многих.

Тему Десет божјих заповести треба реализовати на основу старозаветног описа давања заповести Мојсију на гори Синају, указујући да суштина овог закона није његово индивидуално упражњавање и испуњење, већ да он има смисао у односу човека према Богу и другом човеку, односно да прописује шта не треба учинити

другом човеку, на основу чега се подвлачи значај другог, Бога и човека, за живот нас самих.

Упоредо с библијском историјом, глобална светска историја показује да људи, будући да су иконе Божје, не престају да теже бесмртности. То се види кроз стварање разних религија, митова, али и филозофије и науке, као и културе и уопште цивилизације, које све имају као крајњи циљ налажење начина да се превазиђе смрт. То треба искористити и покренути у настави дијалог између хришћанског виђења истинског постојања света, односно начина на који се може остварити бесмртност за све људе и за сву природу, и савремених религијских и научних теорија о решењу проблема смрти. Нагласак треба ставити на литургијско искуство превазилажења смрти, с назнаком да хришћанство остварење ове тежње види у слободи Бога и слободи човека и њиховом личном јединству, док нехришћанске теорије нуде решење утемељено или на свемогућству Божјем и нужности, или на створеној природи, односно на тражењу лека против смрти у природи.

ИСЛАМСКА ВЕРОНАУКА (ИЛМУДИН)

Циљеви и задаци

Циљ наставе исламске вјеронауке у основном образовању и васпитању је да пружи ученику основни вјернички поглед на свет, са посебним нагласком на вјернички практични део, а такође и будући вјечни живот.

Циљ наставе исламске вјеронауке у петом разреду јесте да ученике упозна са основним постулатима (темељним дужностима) вјере ислама, те да ученике упозна са важношћу и садржајем намаза (молитве) и његовом улогом у животу сваког појединца и заједнице у цјелини.

То значи да дјеца на начин примјерен њиховом узрасту упознају властиту вјеру у њеној духовној, моралној, социјалној, мисионарској и другим димензијама.

Израгање вјерског виђења и постојања света обавља се у отвореном и толерантном дијалогу са осталим наукама и теоријама.

Начин приступа је исламско виђење које обухвата сва позитивна искуства људи, без обзира на њихову националну припадност и вјерско образовање.

Задаци наставе исламске вјеронауке:

- познавање основних принципа вјере ислама;
- познавање вриједности молитве;
- познавање саставних дијелова молитве;
- упознавање међусобних права и дужности појединца и заједнице;
- развијање свијести о Богу као Створитељу и однос према људима као најсавршенијим божјим створењима,
- развијање способности (на начин примјерен узрасту ученика) за постављање питања о цјелини и најдубљем смислу постојања човјека и свијета, о људској слободи, животу у заједници, смрти, односу с природом која нас окружује, као и за размишљање о тим питањима у свијетлу вјере ислама,
- развијање способности за одговорно обликовање заједничког живота са другима, за налажење равнотеже између властите личности и заједнице, за остваривање сусрета са свијетом (са људима различитих култура, религија, погледа на свијет, с друштвом, природом) и с Богом, у изграђивање увјерења да је човеков живот на овом свијету само припрема за вјечност, да су сви створени да буду судионици вјечног живота, да се из те перспективе, код ученика развија способност разумијевања, преиспитивања и вриједновања властитог односа према другом човјеку као божјем створењу и изгради спремност за покајање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ТЕМЕЉНЕ ИСЛАМСКЕ ДУЖНОСТИ (исламски шарти)

- келимеи-шехаде, садржај и значење

Имански шарти:

- први имански шарт, обрада пјесме "Аллах";

- други и трећи имански шарт;

- четврти, пети и шести имански шарт.

НАМАЗ (молитва)

- појам, значење и важност намаза;

- како треба, а како не треба обављати намаз;

- посљедице напуштања намаза;

Основни увјети за исправност намаза:

1. чистоћа тијела, одијела и мјеста гдје ће се клањати;

2. абдест (вјерско прање прије намаза-молитве);

- намаз и хигијена;

- месх, гусул и тејемум.

3. прописна одјевеност у намазу.

4. намаско вријеме, езан и икамет.

5. и 6. намаски шарт;

- обрада Кур'анског поглавља ел-фелек.

Саставни дијелови намаза:

- почетни текбир, стајање и учење у намазу;

- руку' (прегибање), сецда и посљедње сједење у намазу.

- Ет-техијат и салавати;

- обрада кур'анских сура ел-Ихлас и ел-Лехеб;

- Сабах намаз - упознавање броја реката и начина обављања;

- Подне намаз - упознавање броја реката и начина обављања;

- Икиндија и акшам намаз - упознавање начина обављања;

- Јација намаз - упознавање броја реката и начина обављања;

- Значај намаза са физичког гледишта;

- Намаз у различитим приликама;

- обрада поглавља Ен-Нас;

- завршавање намаза (зикр и тесбих);

- Намаски ваџиби (радње које се не смију изостављати у току намаза);

- намаски сунети (радње које је Посланик а.с. практикурао у току намаза);

- намаски мустехаби (радње које је лијепо практикурати у намазу);

- радње које утичу на исправност намаза;

- заједничко обављање намаза и приспијевање у џемат;

- важност џамије.

ДУЖНОСТИ МУСЛИМАНА ПРЕМА СЕБИ И ПОРОДИЦИ

- чување здравља и живота;

- алкохола и других нечисти муслиман се мора клонити;

- међусобна права и дужности дјете и родитеља;

- дужности према комшијама и околини;

- дужности према исламској заједници;

- склапање брака (женидба и удаја);

- рад и привређивање.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Вјерска настава је заједничко дјело вјероучитеља и ученика. Полазиште је конкретна стварност. Из доживљених искустава прелази се на истине из којих се потом враћа на њихову свакодневну примјену. Овакав начин сазнања има свој ред: упознавање (обрада нових садржаја), понављање, примјена и провјеравање, сређивање (систематизација).

Вјероучитељ ће укупан број предвиђених часова за вјеронауку (36) искористити тако што ће сваки час предвидети кратко понављање садржаја са претходног часа, а затим прећи на тему планирану за актуелни час, уз обавезни међусобни разговор након обраде дате теме, из којег ће се закључити да ли су садржај ученици усвојили и да ли је нашао мјесто у њиховом практичном животу.

НАПОМЕНА: Вјероучитељ ће према својој процјени, а сходно потребама, на сваком часу издвојити одређено вријеме за провјеру усвојености пређеног градива, или у потпуности посветити час провјери знања и оцјењивању ученика.

КАТОЛИЧКИ ВЈЕРОНАУК

Циљеви и задаци

Циљ наставе вјеронаука је да дијете упозна Библију, али као књигу Божје објаве у коју ништа није ушло случајно. За нас Библија није само књижевно и културно благо, него норматив дјеловања. У Библију ниједан детаљ није ушао случајно уколико је она за нас религијска књига. Ученик петог разреда се сналази у новој средини. Упознаје своје ново друштво. Нови је начин наставе. Све је сложено од других и другачијих. Нисмо се одлучили за библијске приче, јер ова доб надмашује тај начин предавања, али смо се тим више одлучили за велике библијске ликове, јер се у њима типски да препознати друго и другачије. У исто вријеме дијете овог узраста се радо поистовјећује с одраслим. Библија даје велико богатство великих и разноликих. Нудимо уз сваку особу и вредноту за коју вјера сматра да је Бог поставио своју поруку - објаву у догађај и живот тих појединаца.

Задаци наставе вјеронаука у петом разреду основне школе је тражење идеала у Библији и привикавање на живот с другима и другачијима, али у свијести да и њега - ученика Бог радо има као јединственога и с њиме план, јер сада почиње фаза не само одгоја него и самоодгоја, па мора на план Божји одговорити.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ВЕЛИКИ БИБЛИЈСКИ ЛИКОВИ (БИБЛИЈА - СТАРИ ЗАВЈЕТ)

1. УВОД

Упознавање ученика са садржајима програма католичког вјеронаука за 5. разред.

2. БОГ ЈЕ ПРОГОВОРИО У ПОВИЈЕСТИ - ПРАОЦИ

Бог нам говори (Како је добар Бог кад с нама разговара)

Стигла нам је писана порука (Праобјава и Објава)

Праотац наше вјере (Желим вјеровати као Абрахам)

Човјек у Божјем плану (Поуздајем се у Бога)

У земљи ропства (И у тешким тренуцима Бог је с нама)

Из воде извађени (Мојсије)

Божји противници (Примам Божји план)

Прва Пасха (Дивим се Божјој вјерности)

3. КРАЉЕВИ ИЗАБРАНОГ НАРОДА

Савез с Богом (Бит ћу вјеран Савезу)

Побуна и гријех (Нећу се противити Богу)
Божји народ стиже кући (Моја домовина је Црква)
Божји повјереници у заједници (Имам поуздање у Божје повјеренике)
Праведни краљ - Давид и Шаул (Мој узор у доброту)
Покорнички краљ - Давид (Не желим остати у гријеху)
Мудри краљ - Саломон (Марљиво ћу учити)

Подијељена држава (Моја задаћа у слози)
4. ПРОРОЧКА СЛУЖБА У ЗАЈЕДНИЦИ

Пророк Самуел (Желим слиједити Божји позив)
Бранилац Божјих права Илија (Храбро ћу издржати уз Бога)
"Пети еванђелиста" - Изаија (Дивим се величини пророка)
Тјешитељ прогоњених - Јеремија (Тјешит ћу у невољи)
Пророк Духа - Езекијел (Вјерујем у дјело Духа светога)
Пророк наде - Данијел ("Ако је Бог са мном, тко ће против мене!")

5. ЖЕНЕ У СТАРОМ ЗАВЈЕТУ И МУДРОСНА КЊИЖЕВНОСТ

Жена у служби Божјег народа -- Јудита и Естера (Сватко има властити задатак)
Изнова подигнути храм (Стрпљиво ћу чекати Божје одлуке)
Храбри мужеве Макабејци (Увијек ћу бити на Божјој страни)
Мудрост у Божјем народу (Мудросне књиге)

6. СВЕТЕ КЊИГЕ ДРУГИХ ВЈЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

Свете књиге других вјерских заједница - Бог говори народима на разне начине и у разна времена.

Света књига јудаизма - Тора - Почети објаве, чување традиције, преношење до данас. Начин читања и штовања Торе.

Света књига ислама - Кур'ан

Божји пророк у Исламу.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Вјерска поука је заједничко дјело катехете (вјероучитеља) и катехизаната (вјероученика). Полазиште је конкретна стварност - овај пута записана у светим књигама - Библији. Из доживљених искустава са читања Библије прелази се на истине, из којих се потом враћа на свакодневну њихову примјену. Овакав начин спознаје има властити ред: упознавање (обрада нових садржаја), сређивање (систематизација), понављање, примјена и провјеравање. То је макроструктура оваквог начина спознаје. Међутим, и ови дијелови имају своју микроструктуру. Тако на примјер: начин спознаје посједује слиједече ступњеве: постављање циља, мотивирање, обрада нових наставних садржаја, учење, индуктивни и дедуктивни закључци, изравни и неизравни докази, формулирање запамћених чињеница... Или, садржај примјене има ове дијелове: проблем, постављање циља, библијски лик из овога циклуса, задаћа, упознавање прилика и увјежбавање. Код спознавања треба имати пред очима физиономију групе и појединаца, но у оквиру сата под којим се обрађују нови наставни садржаји врши се примјена, понављање и вредновање обрађенога градива. Имајући на уму гореистакнуто, поједини сат вјеронаука би требао изгледати овако: кратко понављање садржаја претходног сата, и посебно освјетљавање онога што ће послужити као темељ за актуални сат. Након постављања циља (што и како), прелази се на обраду нових наставних садржаја, гдје се заправо објашњава ученику да нам Бог говори не само у поуци него и у примјерима живота. То је особито за младе надахнуће и жеља за наслѣдовањем. Закључци се могу истаћи на плочи. Након овога се већ познати садржаји продубљују, уче, тј. разговара се о

помирењу (што, како и зашто). Овако усвојено градиво, у складу са одгојним циљем, мора наћи своју примјену у животу ученика. Разговара се зашто и како треба захвалити Богу за родитеље, браћу и пријатеље. Оваква спознаја и дјечје искуство се ослањају на његов доживљај и на поновљени текст Светог писма. Прозивку и домаћу задаћу обавимо у прикладно вријеме.

ОПЋЕ НАПОМЕНЕ

Имајући на уму горе истакнуто, поједини сат вјеронаука ти требао изгледати овако: кратко понављање садржаја претходног сата, и посебно освјетљавање онога што ће послужити као темељ за актуални сат. Након постављања циља (што? и како?), прелази се на обраду нових наставних садржаја (нпр. код петог разреда, свака тематска цјелина), гдје се заправо објашњава ученику да нам Бог говори не само у поуци него и у примјерима живота. То је особито за младе надахнуће и жеља за наследовањем. Закључци се могу истаћи на плочи. Након овога се већ познати садржаји продубљују, уче, тј. разговара се о помирењу (што?, како? и зашто?). Овако усвојено градиво, у складу са одгојним циљем, мора наћи своју примјену у животу ученика. Разговара се зашто и како треба захвалити Богу за родитеље, браћу и пријатеље. Оваква спознаја и дјечје искуство се ослањају на његов доживљај и на поновљени текст Светог Писма.

Прозивку и домаћу задаћу обавимо у прикладно вријеме.

ЕВАНГЕЛИЧКО-ЛУТЕРАНСКИ ВЈЕРОНАУК СЛОВАЧКЕ ЕВАНГЕЛИЧКЕ ЦРКВЕ А.В.

Циљеви и задаци

Циљ наставе евангеличко-лутеранског вјеронаука Словачке евангеличке цркве а.в. јесте да води ученике ка темељном познавању и вредновању вере у Бога као Свете тројице, и то на основу Светога писма и учења евангеличке а. в. цркве.

Основни садржај верске наставе Словачке евангеличке а. в. цркве јесте темељно упознавање пута који води ка спасењу и којим човек може ићи кроз живот ка овом вечном циљу.

У шта верује и шта учи Словачка евангеличка а. в. црква обухваћено је у апостолској вероисповести. Заједно са молитвом Оче наш, апостолска вероисповест усмерава нашу веру ка Богу као Светој тројици.

Основна тема верске наставе је: Бог у кога верујемо открио се као Бог Отац, Бог Син и Бог Дух свети. Бог је личност. Кад говоримо о Светој тројици, говоримо о једном Богу. Божје личности су нераздељиве међу собом по природи.

Свету тројицу посматрамо као једног Бога, једну суштину. Ова вера у Св. тројицу обухваћена је у апостолској вероисповести.

Задаци наставе евангеличко-лутеранског вјеронаука јесу да ученика:

- припреме за постизање верске пунолетности. Упознавање ученика са чињеницом да су од рођења до конфирмације (која је у петом разреду), била Божја деца и да су присутна у Божјем плану спасења;

- упознају властиту цркву кроз њену историју и кроз значајне ликове у њеној историји;

- оспособе се за одговорно обликовање заједничког живота с другима (са људима различитих култура, религија, и погледа на свет) и с Богом;

- приближе богатству и благослову дарова које верник има у Исусовој речи и Исусовом делу.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Градиво верске наставе Словачке евангеличке а. в. цркве за пети разред основне школе састоји се од две основне теме:

1. ВЕРУЈЕМО У СВ. ТРОЈИЦУ (19 часова). Циљ ове теме је изградити код ученика свест о томе да вера у Бога значи поверити своје срце Богу и поуздати се у потпуности у Бога.

- Шта то значи веровати?

- Први део апостолске вероисповести: Бог Отац - Творац

- Други део апостолске вероисповести: Бог Син - Избавитељ / Исус Христос Син Божји и човечји / Исус Христос - Слуга и Господар / Страдање Исусово / Победа Васкрслог / Исус долази да суди.

- Трећи део апостолске вероисповести: Бог Дух свети - Посветитељ / Верујемо у свету Цркву и заједницу светих / Верујемо у опрост грехова / Верујемо у вечан живот.

2. СУШТИНА МОЛИТВЕ (14 часова). Циљ ове теме је дубље схватање суштине молитве, њене потребе за подстицај личне вере и духовног раста.

- Шта је то молитва и шта се догађа код молитве? Зашто треба да се молимо / Како Бог одговара на наше молитве / Шта треба да садржи наша молитва / За шта и за кога можемо да се молимо / Где и када можемо да се молимо.

Исус нам је дао узор како треба да се молимо - ОЧЕ НАШ

- Почетак молитве Оче наш - Бог је наш Отац.

- Прва молба - Да Божје име буде свето и код нас.

- Друга молба - Да краљевство небеско дође и к нама.

- Трећа молба - Да се воља Божја у нама оствари и код нас.

- Четврта молба - Да знамо са захвалношћу примати Божје дарове.

- Пета молба - Молимо да Бог опрости наше грехове и обећавамо да и ми желимо да праштамо.

- Шеста молба - Да нас Бог брани од напасти.

- Седма молба - Да нас Бог избави од свег зла.

- Завршетак у молитви Оче наш - Подсећа нас да Бог је и наш Господар.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

За остваривање програма полазиште је увек претходно знање и конкретна стварност. Због тога учитељ верске наставе полази од знања које су ученици стекли током претходног школовања. Стечено знање треба да буде главни ослонац за даљи рад. Од претходног знања и доживљених искустава полази се на библијске истине, које се опет аплицирају на свакодневни живот ученика.

Учитељ верске наставе, руководећи се свим захтевима програма верске наставе за пети разред, прави адекватан избор садржаја и активности и функционално их уводи у наставу, повезујући их у целину која води развоју очекиваних знања, ставова и вредности код ученика.

Имајући у виду наведено, верска настава не може се успешно спроводити без унапред добро сачињеног плана са тачно одређеним циљем. Циљ треба формулисати тако да јасно изрази шта би ученици требало да знају, схватају, буду свесни, осећају после одређеног времена при реализацији теме.

Циљеве не треба формулисати према одређеној теми (нпр: Упознати ученике ко је Бог Отац - Творац), већ према ономе што ће по завршетку теме или њеног дела ученици бити способни схватити, знати, осећати.

Нпр. Ученици схватају да је Бог Отац Личност Св. Тројице.

Ученици знају да се Бог Отац брине о свом делу и да управља њиме.

Ученици су свесни да се у потпуности могу поуздати у Бога.

Ученици осећају захвалност и хвале Бога.

Овако формулисани циљеви јесу предуслов да можемо даље размишљати о осталим активностима које планирамо да остваримо у реализацији одређене теме, односно часа.

Садржаје и активности по појединим темама бирати тако да ученици у потпуности схвате градиво и да о појединим верским истинама имају чисте и јасне појмове. Пошто градиво за пети разред има основ у Св. писму, при обради градива морамо се стално позивати на Св. писмо.

За остваривање програма Словачке евангеличке а. в. цркве за пети разред треба користити:

Библија - Старá а Новá Змлува.

Малý катецхизмус Др. Мартин Лутхер.

Прíправа пре конфирмáциу СЕАВЦ.

Брáна виеру отворенá Путование апоштолскýм виеровузнáним Бенгт Плеијел Траносциус Л. Микулáш

Конфирмачнé прíручку: **Цеста за Кристом** Др. Јулиус Фило ст. Траносциус Л. Микулáш

Верím а слубујем Мирослав Хвождара Траносциус

Наша цеста Томáш Семко ст. Учебница евањелицкéхо нáб. пре В. рочнiк зáлкаднýцх шкóл Траносциус Л. Микулáш.

РЕФОРМАТСКА ХРИШЋАНСКА ЦРКВА

Циљ и задаци

Циљ наставе верског васпитања Реформатске хришћанске цркве јесте вредновање верских и социјалних датости у хришћанству и људској заједници са нагласком на одговорном стварању бољег света. Младе водимо оним ставовима и истинама које научава Катехизам католичке цркве.

Задаци наставе верског васпитања Реформатске хришћанске цркве јесу: да мисао водиља верске наставе јесте изградња комплетне и одговорне особе у односу према себи, према вјерским вреднотама, према другим људима и коначно да се осећа позваним да те вредноте не само спознаје и говори него и потврђује животом.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

	ТЕМА:	ГЛАВН И ЦИТАТ:	ПОДЕЛА:	АПЛИКАЦИЈ А:	ПЕВАЊЕ:
1. час	Увод у историју цркве - хришћанства	Мат. 16, 13			Химна 363
2. час	Значај црквене историје	Ефес. 2, 19-20	1. Појмови основе црквене историје 2. Циљеви наставе црквене	Поимање Божјег дара и љубави у прошлости и данас	Химна 411

			историје 3. Подела		
3. час	Историја старог (пра) хришћанства	Дјела Ап. 2, 1-11	1. Оснивање хришћанства 2. Стварање првих верских заједница		Химна 344
4. час	Апостол Петар	И. Саб. Посл. Ап. Петра 5, 7	1. Петрово сведочење вере 2. Проповеди Петра о потврди вере	Исусови следбеници и ученици	Псалм V
5. час	Апостол Јован (јеванђелиста)	Јован 3, 16	Најмилији ученик Господњи Значај јеванђелисте и писца посланица		Псалм ХCVI
6. час	Апостол Павле	Дјела Ап 9, 20	1. Савле 2. Обраћање Савлово 3. Павлова апостолска дела (мисија)	Значај Павлових посланица	Псалм III
7. час	Понављање				
8. час	Понављање				
9. час	Живот хришћана у првобитним хришћанским заједницама	Дјела Ап 12, 12	1. Богослужења у почетку хришћанства 2. Значај живота првих црквених заједница 3. Значај придржавања Божјим заповестима и живот по посланицама		Химна 152
10. час	Цар Константин	Лук 19,	1. Цар	Значај и	Псалм

		10	Константин 2. Прихваћање хришћанства (Милански едикт - 313)	заслуге цара Константина за прихваћање и развој хришћанства	СХХV
11. час	Створиоци црквене филозофије	Рим 13, 13-14	Црквени отац Аугустин "Сведочења"	Његова ученост Преобраћање Дела	Псалм СХХII
12. час	Монаштво и ренегати	Јован 17, 14	Њихов богомилни живот Заклетва - сведочења	Значај монаштва у развоју и ширењу цркве (хришћанства)	Химна 191
13. час	Стварање црквене хијерархије, апостолски наследници Христа - патријарси		1. Значај патријаршија 2. Римски патријарх - папа		Химна 195
14. час	Ствараоци славенске писмености - Кирил и Методије	Сол. I. 5, 19	1. Значај ширења вере међу Славенима 2. Превод Светог писма на славенске језике	Највећи мисионари међу Славенима	
15. час	Покршћавање Мађара - свети Стеван I.	Лук 17, 5	1. Велики жупан Геза 2. Свети Стеван I 3. Стварање црквених жупа	Сукоб источног и западног хришћанства	Химна 212
16. час	Понављање				
17. час	Понављање				
18. час	Пад значаја цркве са распадом - појава јеретизма	Ефес 2, 8-9	1. Узроци распада 2. Лажна сведочења - јеретизам 3. Појава догматизма,	Замке и штетна деловања јеретизма	Химна 196

			забрана тумачења Св. писма лаицима		
19. час	Утицај на световну власт и злоупотреба истих код римских папа		1. Гргур VII 2. Сукоб немачког римског цара и римског папе	Црква и власт	Химна 471
20. час	Скизма (1054)	Кор И. 11, 17-19	1. Католицизам 2. Ортодохија (православље)	Губљење јеванђеља у црквеној хијерархији	Химна 476
21. час	Реформација I. део	Сол И. 5, 20	1. Суштина 2. Значај 3. Циљеви	Разлози брзог ширења реформације	Псалм CL
22. час	Реформација II. део	Сол И. 5, 23	Први реформатори Реформације по Цвинглију		Химна 312
23. час	Лутхер Мартин	Рим 8, 28	Преобраћање Реформације	Лутерова познаја реформације цркве - приближавање широким масама	Химна 362
24. час	Жан Калвин I. део	Фил 4, 13	1. Просвећење 2. Увођење дисциплине људског лица у црквеној заједници	Значај Суштина Дела	Химна 338
25. час	Жан Калвин II. део	Рим 8, 31	Калвинове реформације Лик и карактер		Химна 391
26. час	Ширење и напад реформације	Сол I. 5, 21-22	Шкотска Холандија	"Нова духовност"	Химна 306
27. час	Понављање				

28. час	Понављање				
29. час	Контрареформација	I Мојс 50, 20	Тридентски синод (1563) Језуитизам (Игнације Лојола)		Псалм LXXIX
30. час	Хугенотизам	Јов 10, 12	Ширење калвинизма у Француској Вартоломејска ноћ (1572)		Химна 162
31-35. час	Понављање на крају школске године				

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Тема: *Свето писмо као путоказ је први инструмент Бога, а нама говори о себи.* Вероучитељ мора утицати у том правцу да ученици заволе читање Библије већ у овом разреду, и то оне делове Старог и Новог завета који су у складу са интересовањем овог узраста. Читање Библије је била најснажнија карактеристика реформатске хришћанске традиције од доба реформације до данас.

Проучавање Светог писма, нарочито оних делова Новог завета (4 еванђељија) развија заједништво са Христом, јер он није само одраслима, него и деци обећавао. "Ја сам са вама, ако сте двоје или троје, већ сте заједно у моје име".

Деца морају да закључе: право братство и прави мир са ближњима је једино могући ако смо у живој вези са Господаром Цркве: са Исусом Христом.

ОПШТЕ НАПОМЕНЕ

И за децу и за вероучитеље најважније је да се осећају члановима породице Бога, преко Исуса Христа. И да то није само временска, него вечна заједница, који не зависи само од људи, од верских празника и часа веронауке, него постепено обухвата и покрива и свакодневицу и једном: целу вечност.

ЕВАНГЕЛИЧКА ХРИШЋАНСКА ЦРКВА

Циљ и задаци

Циљ наставе веронауке евангеличке хришћанске цркве је упознавање ученика са значењем речи "Бог је међу нама".

Задатак наставе веронауке је стицање знања о Богу и признања Богу.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. час: Упознавање Циљ: утемељити праву атмосферу	Израдити оквир наставе Фиксирање важећих правила Упознавање програма наставе
2. час: Исус код рибњака Бетесда Јн.5,1-9.	1. Историјска и географска информација 2. Постојећи појмови и туђе речи

<p>Циљ: из добротине препознати присутног Бога</p>	<p>3. Шта је наглашено у причи 4. Обрада градива: мотивација, обрада приче, адаптација 5. Обрада приче на други начин</p>
<p>4. час: Ускрсење сина Наинске удовице Лк.7,11-17. Циљ: упознати речи Господње, које дају живот. Бог је владар над смрти.</p>	<p>1. Информација из позадине: град Наин, смрт и грех. 2. Нагласци - мотивација, обрада текста 3. Обрада текста на други начин</p>
<p>5. час: Разговори Циљ: Преко Исусових чуда приметити присутност Бога међу нама.</p>	<p>1. Ко је теби Исус? 2. Што од њега очекујеш? 3. Што значи бити здрав? 4. Шта је карактеристично својство вере? 5. Шта значи присутност Бога у жалости?</p>
<p>6. час: Поређење са сејачем Мт.13,1-9. Циљ: Упознати помоћу поређења Краљевство небеско</p>	<p>Шта је узрок поређења? Шта је наглашено? Нове реченице, појмови. Обрада градива, мотивације, тумачење поређења.</p>
<p>7. час: Благо сакривено у пољу Мт.13,44-46. Циљ: показати ученицима да краљевство Божје вреди више од свих вредности на земљи.</p>	<p>Упознати начин размишљања палестинског човека. Какву информацију доноси Исус? Шта је наглашено у поређењу? Мотивације поређења. Разрада градива на други начин.</p>
<p>8. час: Поређење радника у винограду Мт.20,1-15. Циљ: упознати Божје учење о вечном животу</p>	<p>Разумевање поређења: историјска ситуација, нови појмови Шта је суштина Исусових речи? Разрада градива и апликација Разрада градива на други начин. Припремити причу у четири сцене.</p>
<p>9. час: Поређење са таланититом Мт.25,14-30. Циљ: упознати сваког ученика са задатком који је свакоме дато од Бога.</p>	<p>Измирење рачуна пред Богом. Нови појмови. Шта значе? Испричати поређење у појединостима Разрада градива на други начин. Поређење разраде на два начина. Апликација.</p>
<p>10. час: Разговори Циљ: понављањем учврстити градиво и у поређењима упознати присутност Бога.</p>	<p>Ко је сејач? Шта означава сетва? Шта значе различита поља? Вредност Божјег краљевства. Вечни живот је поклон. Сваки човек има свој задатак, дат од Бога. Како живети са тиме?</p>

<p>11. час: Кућа зидана на камену и кућа зидана на песку Мт.7,24-27. Циљ: уз поређење видети суштину Исусових речи. Исус говори о животима људи.</p>	<p>Почињемо са песмом из омладинске песмарице "Мудар човек своју кућу на камен гради..." Најпре саслушати са ЦД-а. У позадини поређења упознати пророчанство. Бог се не жури са суђењем, али једном ће доћи суд. Разрада градива: мотивације, разумевање нових појмова. Апликација</p>
<p>12. час: Игра: Све или ништа Циљ: помоћу игре утврдити градиво. Исто тако се може добро проверити знање ученика.</p>	<p>Пре почетка игре ученике поделимо на групе. У уџбенику за вероучитеље је уведено седам могућности формирања група. После тога следи приказ правила игре. Игра се одвија у форми питања која поставља вероучитељ. Друга могућност: питања су написана на картицама и свака група извуче по једну картицу. Тачни одговори добијају бодове.</p>
<p>13. час: Припремамо се на долазак Исуса Христа. Старозаветни пророци, који припремају пут Исуса. Циљ: Исусов долазак није случајност. Најбоље то можемо доказати ученицима из Старог завета.</p>	<p>Послужиће нам пророк Исаја. Историјска позадина, нови појмови, туђе речи Разрада градива: разрада пророчанства, порука пророчанства. Апликација</p>
<p>14. час: Сведочанство Јована Крститеља -Јн.1,19-29. Циљ: упознавање последњег пророка Јована, који је глас у пустињи.</p>	<p>Историјска и верска позадина. Нови појмови: свећеници, јагње Божје, грех света. Мотивација и разрада приче. Разрада на други начин, значи у форми игре.</p>
<p>15. час: Људи у служби Бога Бог дава Израелу краља 1Сам.8-10. Циљ: упознати ученике о мотивима зашто су тражили од Бога краља.</p>	<p>Историјска позадина у Палестини Нови појмови Помазање Зашто је Бог именовао Израелу земског краља? Разрада градива: 1Сам.8-10. Задатак: повезати данашњицу са библијском ером. Да ли су тадашња питања и данас актуелна?</p>
<p>16. час: Давид - 1Сам.16,17. Циљ: из приче препознати вољу Божју у животу изабраног народа.</p>	<p>Краљ Саул и пророк Самуел Саул и пастирско дете Давид Давид и Голијат Упознати нове појмове Разрада градива: мотивација, зорна настава, апликација, чињенице из свакодневице Решавање задатака</p>

<p>17. час: Давид је краљ - 2Сам.5;11,12. Циљ: упознати ученике са животом краља, који је божји човек, али због страсти постане злочинац.</p>	<p>Засновао је велику и моћну јеврејску државу. Јерусалим је постао главни град. Добио је и име град Давидов. У његовом животу су узајамно повезани грех и страст. Бог кажњава грех Давидов тако што постаје жртва властитог греха. Бог ипак неће смрт грешника, али хоће да буде спасен. Указати на моћ искрене молитве. Можемо разрадити градиво и помоћу игре.</p>
<p>18. час: Игра - Све или ништа Циљ: помоћу игре утврдити градиво. Истодобно може се проверити знање ученика.</p>	<p>Пре почетка игре ученике поделимо на групе. Игра се може одвијати у форми питања и одговора.</p>
<p>19. час: Краљевство Соломоново 1Краљ.3,6. Циљ: нека ученици упознају шта значи бити мудар.</p>	<p>Соломон као градитељ храма. Читање 1Краљ. 6. глава. У чему је разлика између Соломонове и наше цркве? Дијалози: шта је мудрост? Шта значи бити мудар? Као помоћ: Јов.28,28.</p>
<p>20. час: Пророк Илија 1Краљ.17. Циљ: довести ученике познању да се Бог брине о човеку, који верује у Њега.</p>	<p>Илија пророк из Гилеада искрени следбеник Бога. Његов лик је легендаран. Мотивација - разговор о идолима. Шта је идол? Шта значи појам обожавати? Апликација: Како видимо ми Бога?</p>
<p>21. час: Јеремија Циљ: из живота Јеремије упознати ученике да служба Богу не значи потчињеност.</p>	<p>Јеремија као син свештеничке породице позван за пророка око 627 г. и деловао је у Јерусалиму, за владавине 4. краља. Јеремија је живео у двојитом стезању: требао је тумачити Божју вест јеврејском народу који се супротставио тој вести. Јеремија је јако волео свој народ и такође и Бога. Рекапитулацију пророка Јеремије даје његова молитва: "Преварио (обмануо) си ме Господе, а ја сам допустио себе обманути. Зграбио си ме, савладао си ме!" (20,7) Нови појмови: јарам, цистерна, савез.</p>
<p>22. час: Данило Дан.6. Циљ: помоћу књиге о Данилу показати ученицима шта значи живети у вери.</p>	<p>Историјска позадина - 5,6 век пре Исуса. Акценат приче - верност Господу Мотивација, обрада приче Ручни рад - израдити лава од папирног валца</p>

<p>23. час: Рекапитулација Циљ: контрола наученог градива.</p>	<p>Ко су били: Давид, Бетсабе, Натан? Ко је био: мудар, љубоморан, светац? Загонетка - укрштене речи. Осврт неколико прича.</p>
<p>24. час: Исповедамо своју веру Апостолска вероисповест Циљ: довести ученике до знања зашто нам је потребна вероисповест.</p>	<p>Историјска позадина: Осми век - Боббио Кодекс - прва писана форма апостолске вероисповести Нови појмови: пакао 1Пет.3,19. Разрада теме: мотивације, улога вероисповести, место Ап. Вер. у евангеличкој литургији. Тројитост Бога: Отац, Син, Дух свети.</p>
<p>25. час: Верујем у Бога. Циљ: Апостолска вероисповест као лична исповест.</p>	<p>Први део Ап. Вер. говори о Богу, као Створитељу 1Мој.1-2. Псалм 8. Стари и Нови Завет једнако говоре о Богу као Оцу. Нови појмови: небеса Разрада градива Мотивација - Бога нико није видео, али ипак можемо га познавати. Први део - како упознати Бога?</p>
<p>26. час: Верујем у Исуса Христа Циљ: Бога у кога верујем познајем управо у Исусу Христу.</p>	<p>Позадина - религиозна, историјска. Села Цезарије Филипове - Ко је Исус? Јован Крститељ, Илија, неки од пророка? НЕ - Исус је Христос! - Син Божји. Он је испуњење пророчанства С. завета. Нови појмови: Христос, Месија Задаци из уџбеника.</p>
<p>27. час: Кушање Исуса Христа Мат.4,1-11. Циљ: Објаснити ученицима ко је тај, у кога верујемо.</p>	<p>Информације из позадине. Пустиња: само као географско место, као пребивалиште сотона, као место наде? Свети град и висока гора. Нови појмови: Сотона, постивати, искушење. Разрада градива: Исус се припрема на Божји план. Шта би се десило, када би Исус попустио у искушењу? Три врсте искушења. Идејни садржај градива. Исус је остао веран свом послању.</p>
<p>28. час: Исусово преображење Лк. 9, 28-36 Циљ: препознати разлику између закона С. завета и Христовог</p>	<p>Само аутор јеванђеља Лука је забележио, о чему су разговарали Мојсије и Илија са Исусом. Разговарали су о Божјем плану. Лука истакне да, према Мојсију и пророцима, Исус ће се ославити преко патње. (24,26). Исцељење једног бесног (37-43) тесно се прикључује причи Исусовог преображења. Јер Исус силазећи с горе долази у сусрет са људском бедом. Разрада приче: у причи су присутна тројица.</p>

	<p>Шта може бити међу њима? Мојсије је водио људе ка Богу - законом Илија са одмаздом и казном (гора Кармел). Живот Исуса не сведочи о закону, нити о одмазди, али о бескрајној љубави Бога.</p>
<p>29. час: Пасха и света вечера Мт. 26, 17-29) Циљ: назначити: у светој вечери (еухаристија) уистини пријимамо (узимамо) тело и крв Исуса Христа</p>	<p>Прича се уклапа у обичаје јеврејског народа. Исус одржава тај обичај, и каже благослов над хлебом и калежом. Код поделе хлеба додаје: "ово је тело моје", значи "то сам ја". Вино у калежу је његова крв - крв завета - Јер.31,31-34. Нови појмови: бесквасни хлеб, жртвовати, Син човека, крв завета. Обрада градива: Света вечера (повезана са појмом опроштај грехова).</p>
<p>30. час: Рекапитулација (осврт) Циљ: Контрола наученог градива</p>	<p>Место ап. вероисповести у ев. литургији? Тројитост Бога? Како упознати Бога? Ко је Исус? Други део ап. вероисповести? Ко су били присутни на гори? Паска и света вечера?</p>
<p>31. час: Ускрсење Исуса Христа Јн.20,19-29. Циљ: објаснити ученицима зашто је вера у васкрсење темељом хришћанства.</p>	<p>Читање назначеног текста. Васкрснути Исус је тај исти као разапети. Васкрснути Исус је живот. Обрада приче. Загонетка.</p>
<p>32. час: Духови - Силазак Духа светога Дела. Ап.2. Циљ: показати, да нас Дух свети чини способнима на сведочење.</p>	<p>Историјска позадина - духови као празник захвалности за жетву. Нови појмови: Духови - седам недеља после Ускрса Пентекосте - педесети дан Ветар, пламен, голубица Обрада приче и апликација. Ручни рад: израда голуба од папира.</p>
<p>33. час: Постанак цркве Циљ: упознати ученике са значењем речи црква.</p>	<p>Шта је црква? Како је дефинише аугсбурска вероисповест? Нови појмови: апостолско учење, заједница, молитва. Обрада теме. Шта је црквена општина? Решавање задатака. Шта је обећао Исус својима?</p>
<p>34. час: Дарови Духа светога Циљ: показати ученицима да је даром Духа светога вера у Исуса Христа</p>	<p>Дух Свети окупљава нас у једну заједницу - у Цркву Христову, где можемо преживати Божју милост, и Његову љубав. Свих нас повезује вера у Исуса Христа. Апостол Павле од свих дарова Духа светога најважнијим сматра једну.</p>

	Која је та? Читање текста. Што пише апостол о том значајном дару? Решавање анаграма.
35. час: Рекапитулација Циљ: у кратком осврту контрола целогодишњег градива.	Ко или што не иде заједно? Из табеле пронађи 8 речи? С којим причама су повезане? Ко говорио коме? Погледајте слике у уџбенику. Које приче ти падају на памет?
36. час: Крај школске године Одличан распуст.	Стигли смо до задњег листа нашег уџбеника. Дугачка школска година је за вама драги ученици. Пуно напрезања. Надам се да је веронаука била освежење за вас међу осталим предметима. Драго ми је ако и ви тако мислите. Желим вам леп провод, одмор и пуно топлих летних дана. Нека је Бог са вама.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Уџбеник "Бог је међу нама" је припремљен за ученике петог разреда основне школе. Садржај уџбеника је повезан са градивом другог, трећег и четвртог разреда основне школе. Важно је да сваки час веронауке буде доживљај за ученике, кад се сусрећу са Богом. Због тога су библијски догађаји изабрани тако да јачају то искуство. Надамо се да ће се на часовима веронауке развијати таква непосредна атмосфера (вероучитељ - ученик - Бог) која ће учинити привлачним не само веронауку, већ и могућност хришћанског живота.

Педагошке методе препоручене у уџбенику

Прича

Вероучитељ, али и ученици могу лако пасти у замку када библијска прича постане приповетка. Зато се циљ мора конкретно и тачно назначити. Да прича постане аутентична потребно је прецизно знање одговарајућег текста. Нове, или туђе изразе потребно је унапред разјаснити. На пример: БЕТЕСДА = кућа милосрђа. Даље, важно је казивати причу тако да ученик "види" то што чује.

Разговор (Дијалози)

Разговор ученика, и ученика и вероучитеља је врло важан део веронаучног часа. Ова метода даје могућност ученику да сам покуша да формира и каже своје мишљење и да поставља питања. Или обрнуто, да на вероучитељево питање даје одговор властитим речима. Као помоћ могу послужити слике, цртаћи, питања, која се налазе у уџбенику. Такође, припремљени задаци који се ослоне на машту и идеје ученика.

Питања

Уџбеник даје предност егзистенцијалним питањима која се ослањају на властите доживљаје ученика у вези са Богом, који им се представио и њих лично освојио преко библијског текста.

Самосталан рад ученика са библијским текстом

Ученике треба полако навести да самостално освајају знање библијског текста помоћу читања. Читање текста има различите фазе: дословно значење, пренесено значење и критично значење. Свакако треба омогућити ученицима слободан избор мишљења, а тиме и могућност грешака.

Обрада градива на други начин

У приручнику за вероучитеље је дата и "друга могућност" за обраду градива. Ова метода се ослања на приказивање приче. Играње ликова из приче није позоришна изведба, већ посредовање осећаја, упознавање хришћанског живота пуног питања. Покушати се поистоветити са тим животом.

Очигледна настава

Поред приче и текстова неизбежно је коришћење цртежа, слика, кратких видео-филмова са одговарајућом тематиком (не дуже од 10 мин.). Ова очигледна настава подстиче памћење, покреће дискусију, привлачи пажњу. Зато се препоручује да се користи на крају часа, као очигледан резиме.

Омладинска песмарица

Ученици петог разреда већ добро познају еванг. омладинску песмарицу из традиционалних годишњих омладинских сусрета. Зато скоро на сваком часу можемо користити и бирати песму која је прикладна самом градиву. Користити ЦД и касете.

Упознавање

Свакако на првом часу веронауке потребно је утемељити праву атмосферу између ученика и наставника (вероучитеља). Потребно је одредити оквир наставе.

ЈЕВРЕЈСКА ЗАЈЕДНИЦА

Циљеви и задаци

Циљ наставе јеврејске веронауке јесте да ученици стекну основна знања из богатог наслеђа јеврејске библијске књижевности, историје, рабинске књижевности и етике, као и да упознају јеврејске празнике, обичаје и симболе.

Задатак из предмета јеврејске веронауке за пети разред основне школе је да ученици упознају основе јеврејске етике.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

НАСТАВНЕ ЦЕЛИНЕ И ЈЕДИНИЦЕ:

ЉУБАВ ПРЕМА БЛИЖЊЕМ: Раби Акива и Бен Азај, Хилел и Шамај, Рамбам, Рамбан, Сефер а-Хинух.

ЧИНИ ШТО ЈЕ ПРАВО И ДОБРО ПРЕД ГОСПОДОМ: Раби Акива и Раби Јишмаел, Лифним мишурат а-дин..

ГЕМИЛУТ ХАСАДИМ: Бикур холим, Кевурат метим, Ахнасат кала.

АЛВАА (ЗАЈАМ): Како Рамбам објашњава ову заповест?

ЦЕДАКА (МИЛОСТИЊА): Осам ступњева Цедака.

РЕХИЛУТ И ЛЕШОН А-РА (ОГОВАРАЊЕ И ЗАО ЈЕЗИК): навести примере.

ИСУР А-СИНА - НЕ МРЗИ У СРЦУ СВОМ: Рамбам, Хазал.

МОЈ МИЦВА ПРОЈЕКТ: Које добро дело сам данас учинио?

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Прво треба навести одговарајући стих из Торе, затим како су различити рабини тумачили тај стих и на крају поставити ситуацију из свакодневног живота, нпр. када друг оговара друга и разговарати о том проблему.

ОПШТЕ НАПОМЕНЕ

Мото: "Клони се зла и чини добро" (Псалми, 34:14).

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ

Циљ и задаци

Општи циљ предмета је оспособљавање ученика за активно учешће у животу школе и локалне заједнице, проширивањем знања о демократији, њеним принципима и вредностима кроз практично деловање.

ПЕТИ РАЗРЕД

Задаци:

- подстицање и оспособљавање за активно учешће у животу школе развијањем вештина за унапређивање услова школског живота кроз праксу;
- упознавање школских правила и процедура;
- разумевање функционисања органа управљања школе и стручних тела;
- упознавање права и одговорности свих актера на нивоу школе;
- развијање комуникацијских вештина неопходних за сарадничко понашање, аргументовање ставова и изражавање мишљења;
- обучавање техникама групног рада;
- развијање способности критичког просуђивања и одговорног одлучивања и делања.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УПОЗНАВАЊЕ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНАТА ПРОГРАМА (6)

- Представљање циљева, задатака, садржаја и метода рада.
- Упознавање најзначајнијих појмова - права и одговорности, правила и дужности, школске мере и решења, начини вођења документације: регистри, позиви за састанке, активизам и партиципација, кооперативни начини учења.

- Формирање и изграђивање разредног тима.

САГЛЕДАВАЊЕ УСЛОВА ШКОЛСКОГ ЖИВОТА (4)

- Излиставање проблема у школи и прикупљање података:
- разговор са ученицима, родитељима, наставницима и другима који учествују у раду школе,

- коришћење штампаних извора и информација из медија;

- Извештавање и дискусија о прикупљеним подацима.

ИЗБОР ПРОБЛЕМА НА КОМЕ ЋЕ СЕ РАДИТИ (1)

- Процењивање прикупљених података, дискусија о проблемима и избор заједничког проблема.

САКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА О ИЗАБРАНОМ ПРОБЛЕМУ (8)

- Упознавање техника и поступака прикупљања информација у оквиру истраживачких тимова;

- Сакупљање података о изабраном проблему, састанци у оквиру школе, посете ученика различитим организацијама и институцијама и/или организовање гостовања особа из организација или институција;

- Разговор о прикупљеним подацима.

АКТИВИЗАМ И ПАРТИЦИПАЦИЈА - ПЛАН АКЦИЈЕ (12)

Осмишљавање плана акције у решавању проблема на коме истраживачки тимови раде и одабир начина презентације резултата.

ЈАВНА ПРЕЗЕНТАЦИЈА ПЛАНА АКЦИЈЕ (1)

Јавно представљање: ученици пред школским жиријем и публиком (ученици, родитељи, наставници и други заинтересовани за решавање проблема) представљају свој план и одговарају аргументовано на постављена питања.

ОСВРТ НА НАУЧЕНО - ЕВАЛУАЦИЈА (4)

- Разговор о томе шта су ученици и како научили. Ученици самостално процењују знања и вештине које су стекли током програма.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Циљ програма *грађанског васпитања* за V разред је оспособљавање ученика за активно и одговорно учешће у животу друштва, проширивањем практичних знања о демократији, њеним принципима и вредностима. Фокус програма ГВ5 је школа и учешће ученика у школском животу.

Програмске садржаје би требало реализовати тако да се ученицима омогуће: слобода изражавања мишљења и ставова о отвореним питањима и проблемима које су сами идентификовали као значајне; разумевање и разматрање различитих мера које се у школи / локалној заједници предузимају у циљу решавања проблема; унапређење вештина комуникације у различитим социјалним ситуацијама (у школи, на нивоу вршњачке групе и са наставницима, као и ван школе, са представницима јавних институција, организација и другим учесницима у животу локалне заједнице); развијање способности критичког мишљења, аргументовања и залагања за сопствене ставове; повезивање властитог искуства са потребама школске/локалне заједнице и активно ангажовање.

Реализација програма се заснива на коришћењу *интерактивних* и *истраживачких* метода рада.

Интерактивно учење подразумева сложен поступак који тежи да имитира процес сазнавања какав се одвија у аутентичним животним околностима, и води једном целовитом искуственом доживљају, употребљивом и трајном. У интерактивном процесу учења остварује се сарадња између наставника и ученика, и то у облику заједничке конструкције нових знања и у виду активности наставника и ученика које су комплементарне, односно које се допуњују. Код овог начина рада то се постиже кроз планирано, вођено и временски скраћено пролажење кључних фаза оваквог учења:

- ученици се најпре уводе у контекст теме којом желимо да се бавимо;
- креира се ситуација која свима омогућава да активно учествују у истраживању и изналагању решења за постављени проблем;
- кроз дискусију се размењује, објашњава, прецизира и уобличује искуство;
- успоставља се веза са постојећим знањима и праве се различите генерализације.

Основна теза које би наставници све време требало да се придржавају је да ученике учимо не *шта* да мисле, него *како* да мисле. Ученици активно и равноправно учествују у свим активностима. Улога наставника је да иницира и одржава двосмерну комуникацију са ученицима, да подстиче изношење њихових запажања, мишљења и погледа на проблеме, као и да креира атмосферу на часу погодну за размену и аргументовање идеја и мишљења међу ученицима. У том смислу, интерактивни метод рада би требало да се одвија кроз следеће форме: кооперативни рад наставник-ученици; кооперативни рад у малим групама ученика; тимски рад.

Кооперативни рад наставник-ученици полази од претпоставке да ученици поседују одређена знања из ваншколског животног искуства и да кроз партнерску интеракцију са наставником, као особом са већим искуством и когнитивном зрелошћу, изграђују нова знања. Главне активности наставника у овој форми рада су: осмишљавање целине ситуације учења код увођења нових појмова, као што су,

на пример, појам мере власти; планирање тока часа; креирање проблемске ситуације за ученике; организовање групе ученика.

Кооперативни рад у малим групама ученика је потребно користити да би се у процесу учења искористиле предности различитости међу ученицима у нивоу, квалитету и врсти знања и нивоу сазнајне развијености. Ученике је потребно поделити у мале радне групе тако да у свакој од група буде заступљено што више постојећих различитости, јер то омогућава да дође до продуктивног сазнајног конфликта и да се испољи комплементарност сазнања као услов за унапређење знања целе групе.

Тимски рад је посебан облик рада у малим групама чија је специфичност подела улога међу члановима тима, тако да свако обавља само одређени вид активности, а сви заједно доприносе решењу проблема на коме тим ради. Активности наставника су да организује, ненаметљиво усмерава процес рада и да буде партнер у дискусији о идентификованим проблемима, потенцијалним приоритетима у школској/локалној заједници, прикупљеним подацима итд.

Најпогодније технике за постизање интерактивности у процесу учења су: "мозгалица" или "мождана олуја", различити облици групне дискусије, симулација и играње улога. "Мозгалица" или "мождана олуја" је техника помоћу које се стимулише осмишљавање нових идеја. Код примене ове технике важно је да се поштују правила која подстичу настајање нових идеја: свако од учесника слободно износи идеје и предлаже решење проблема; не дозвољава се критика у току изношења идеја; све изнете идеје се бележе онако како су саопштене. Ова техника је првенствено везана за тематска подручја са отвореним питањима, контроверзама, већим бројем могућих решења, стварањем планова, на почетку групног рада пре дискусије.

Групна дискусија би требало да се води о темама или проблемима који су најављени или задани у неком прикладном облику који упућује на прераду и припрему за тему нпр. прикупљање информација на терену, трагање за подацима у одговарајућој документацији у локалној средини; преглед и прикупљање информација из медијских записа итд. Пожељно је да дискусију води наставник, да усмерава, али да при том нема главну улогу у изношењу мишљења, већ да подстиче ученике да износе своја сазнања и мишљења. Важни задаци наставника су да сваком дискутанту осигура несметано саопштавање гледишта, али да води рачуна о времену, како би и други који то желе могли да дискутују и да на крају дискусије направи кратак резиме. У процесу дискусије требало би инсистирати на аргументованом изношењу ставова и не стварати атмосферу победника и побеђених.

Симулација и играње улога су веома корисне технике за припремање ученика за различите ситуације са којима раније нису имали прилику да се суоче, као што су разговори са представницима школа, различитих организација, институција и локалне власти, јавне презентације и одговарање на питања присутних на презентацији. На часу, у безбедној школској ситуацији, ученици добијају опис ситуације коју би требало да симулирају, прави се подела улога према кључним актерима у тој ситуацији и ученици то одглуме. Ове технике су корисне за боље разумевање нових и непознатих ситуација и за ублажавање страха од непознатог, као ометајућег фактора у различитим приликама јавног наступа

Истраживачки метод подразумева да ученици добијају одговарајуће инструкције, како би самостално, у паровима или малим групама у учионици и ван ње, у школи као непосредном окружењу или у ширем локалном окружењу, прикупљали различите информације неопходне за израду њиховог пројекта. Активности наставника су пресудне у припремној фази у којој би он требало да

коришћењем одговарајућих интерактивних техника рада упуту ученике где и како да трагају за подацима и како да комуницирају са релевантним особама од којих могу да добију податке или помоћ. Ученици самостално прикупљају податке из различитих извора, бележе, групишу и долазе да на часу презентују прикупљено. У току презентације наставник би требало да на крају, после коментара свих осталих ученика, даје своје коментаре који су позитивно интонирани, аналитични, са нагласком на ономе што су ученици добро урадили и указивањем на оно што би у будућем раду било потребно поправити и на које начине.

У току рада улога наставника је да:

- мотивише ученике за рад, тако што ће развијати и одржавати њихова интересовања за живот и рад у школи / локалној заједници и давати лични пример позитивне заинтересованости за сва питања која су важна за унапређење квалитета живота;

- организује наставу тако што ће поставити циљеве рада, планирати садржаје, средства и опрему, наставне облике и методе рада, као и време потребно за реализацију;

- развија и одржава партнерску комуникацију са ученицима, тако што ће постављати питања, захтеве, давати своје мишљење, подстицати ученике да они износе своја гледишта, подстицати интеракцију, пружати повратну информацију итд.;

- уважава и реагује на потребе групе и појединаца, дели одговорност, демократски управља разредом.

Посебно је важно да наставник контролише своју процењивачку улогу, да не буде превише или премало критичан према ученицима и да својом укупном комуникацијом доприноси подстицању свести о правима и могућностима ученика да активно учествују у мењању свог окружења.

Простор у којем се изводи настава, учионица опште намене, треба да пружа могућност за седење у круг и рад у одвојеним мањим групама (од 4 до 6 ученика). Пожељно је да се за наставу овог предмета користи посебна просторија и/или да се материјали и продукти рада ученика чувају на једном месту и да се могу изложити у учионици. За реализацију предмета потребан је основни материјал и литература: фломастери, бојице, селотејп, лепак, маказе, листови А4 формата (бели и у боји) и приручник за наставнике.

СТРАНИ ЈЕЗИК

Прва година учења

Циљ

Циљ наставе страног језика у основном образовању заснива се на потребама ученика које се остварују овладавањем комуникативних вештина и развијањем способности и метода учења страног језика.

Циљ наставе страног језика у основном образовању стога јесте: развијање сазнајних и интелектуалних способности ученика, његових хуманистичких, моралних и естетских ставова, стицање позитивног односа према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу, уз уважавање различитости и навикавање на отвореност у комуникацији, стицање свести и сазнања о функционисању страног и матерњег језика. Током основног образовања, ученик треба да усвоји основна знања из страног језика која ће му омогућити да се у једноставној усменој и писаној комуникацији споразумева са људима из других земаља, усвоји норме вербалне и невербалне комуникације у складу са специфичностима језика који учи, као и да настави, на вишем нивоу образовања и

самостално, учење истог или других страних језика на различите начине и у свим околностима које живот створи.

Учење другог страног језика, ослањајући се на искуства и знања стечена учењем првог страног језика, постепује стицање вишјезичке и вишекултурне компетенције и развијање свести о језичком богатству ужег и ширег окружења.

Општи стандарди

Кроз наставу страних језика ученик богати себе упознајући другог, стиче свест о значају сопственог језика и културе у контакту са другим језицима и културама. Ученик развија радозналост, истраживачки дух и отвореност према комуникацији са говорницима других језика. Поред тога, ученик уочава значај личног залагања у процесу учења страног језика.

Посебни стандарди

Разумевање говора

Ученик разуме једноставну усмену поруку исказану савременим језиком, не дужу од две до три минуте; и то на нивоу глобалног разумевања (основно обавештење из поруке), на нивоу селективног разумевања (проналажење тражене информације). Разумевање треба да се односи на различите врсте усмених порука (монолог, краћи разговор, кратка информација).

Разумевање писаног текста

Ученик чита са разумевањем кратке (највише до 50 речи) писане и илустроване текстове у вези са познатим темама.

Усмено изражавање

У оквиру програмом предвиђене језичке грађе, ученик је у стању да исказе једноставну усмену поруку, исприча лични доживљај, садржај разговора или наративног текста, самостално или уз помоћ наставника.

Писмено изражавање

У оквиру програмом предвиђене језичке грађе, ученик пише кратке поруке (до 30 речи).

Интеракција

Ученик остварује комуникацију и размењује са саговорницима кратке информације у вези са познатим темама.

Знања о језику

Препознаје основне принципе граматичке и социолонгвистичке компетенције.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци на нивоу језичких вештина

Разумевање говора

На крају петог разреда, ученик треба да:

- препознаје страни језик који учи међу другим страним језицима;
- препознаје гласове у говорном ланцу, нарочито оне којих у матерњем језику нема;
- разуме оне изразе које наставник употребљава током часа да би дао упутства за рад и друго;
- разуме кратке дијалоге и монолошка излагања до пет реченица, које исказује природним темпом наставник, други ученици или их чује преко звучног материјала, а који садрже искључиво језичку грађу обрађену током петог разреда;
- разуме једноставне дечје песме и бројалице у вези са обрађеном тематиком.

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- упозна и, када је у питању позната језичка грађа, савлада технике читања у себи и гласног читања;
- упозна основна правила графиције и ортографије;
- разуме упутства за израду вежбања у уџбенику и радним листовима;
- разуме смисао кратких писаних порука и илустрованих текстова о познатим темама (око 50 речи) .

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- разговетно изговара гласове, посебно оне које наш језик не познаје, акцентује речи, поштује ритам и интонацију при спонтаном говору и читању;
- ступи у дијалог и у оквиру четири-пет реплика, постављањем и одговарањем на питања, води разговор у оквирима комуникативних функција и лексике обрађених током петог разреда;
- монолошки, без претходне припреме али уз наставников подстицај, у три до пет реченица представи себе или другог, уз помоћ питања саопшти садржај дијалога или наративног текста, или опише ситуацију, слику и лице, предмет, односно животињу;
- интерпретира кратке, тематски прилагођене песме и рецитације.

Интеракција

Ученик треба да:

- реагује вербално или невербално на упутства и постављена питања;
- поставља једноставна питања;
- изражава допадање или недопадање;
- учествује у заједничким активностима на часу (у пару, у групи, итд.);
- тражи разјашњења када нешто не разуме.

Писмено изражавање

Ученик треба да:

- упозна основна правила графиције, ортографије и интерпункције у оквиру усмено стечених језичких знања;
- допуњава и пише речи и кратке реченице на основу датог модела, слике или другог визуелног подстицаја;
- допуњава честитку;
- пише личне податке (име, презиме и адресу);
- кратко одговори на једноставна питања (ко, шта, где) која се односе на обрађене теме, ситуације у разреду или њега лично.

Знања о језику

- препознаје шта је ново научио;
- схвата значај познавања језика;
- увиђа могућности позитивног трансфера знања и стратегија стечених учењем првог страног језика;
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима.

Теме и ситуације

Школа:

- школски простор и прибор, активности и обавезе, излети

Ја и моји другови:

- дружење
- спорт

Породица и блиско окружење:

- ужа и шира породица, суседи и пријатељи
- кућни љубимци и обавезе према њима

Празници:

- Божић, Нова година, Ускрс и други важни празници

Мој дом:

- просторије у кући, обавезе у кући

Исхрана:

- оброци, омиљена храна, здрава храна
- навике у исхрани у земљи чији се језик учи

Одећа:

- одевни предмети
- прикладно одевање

Окружење:

- место и улица где станујем
- важне установе у окружењу (биоскоп, школа, позориште, пошта, музеј, банка, болница)

Остало:

- годишња доба, месеци, дани у недељи и делови дана,
- исказивање времена (метеоролошко и хронолошко - пуни сати и пола сата)
- бројеви до 100
- основни подаци о земљи/земљама чији се језик учи

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

1. Представљање себе и других
2. Поздрављање
3. Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева, итд. (у вези са темама)
4. Разумевање и давање једноставних упутстава и команди
5. Постављање и одговарање на питања
6. Молбе и изрази захвалности
7. Примање и давање позива за учешће у игри/групној активности
8. Изражавање допадања/недопадања
9. Изражавање физичких сензација и потреба
10. Именовање активности (у вези са темама)
11. Исказивање просторних односа и величина (*Идем, долазим из..., Лево, десно, горе, доле...*)
12. Давање и тражење информација о себи и другима
13. Тражење и давање обавештења
14. Описивање лица и предмета
15. Изрицање забране и реаговање на забрану
16. Изражавање припадања и поседовања
17. Тражење и давање обавештења о времену на часовнику
18. Скретање пажње
19. Тражење мишљења и изражавање слагања/неслагања

20. Исказивање извињења и оправдања

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења осим уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Морфосинтаксички и фонетски садржаји са примерима

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

1. Именице

а) Бројиве именице (чланови породице, домаће животиње, делови тела, одећа, школски прибор, дом итд).

б) Небројиве именице: *milk, butter, bread*.

в) Правилна множина именица (множина на - *s, -es*); најчешћи примери неправилне множине (*man, woman, child*).

г) Изражавање припадања и својине (са именицом у једнини):

- Синтетички генитив: *Mary's book, the dog's tail*

- Аналитички генитив (рецептивно): *the colour of the book*.

д) Грађење именица наставком - *er*: *singer, worker*.

2. Члан

а) *неодређени члан*

- у првом помињању некога или нечега: *There's a book on the table*.

- у значењу броја један : *Can I get an orange, please?*

- уз називе занимања: *He's a teacher*.

- генеричка употреба: *A cat is an animal*.

б) *одређени члан*

- уз заједничке именице у једнини и множини:

The apple is for you./The apples are for you.

- испред суперлатива и редних бројева:

It is the tallest building in London. January is the first month of the year.

- у изразима са деловима дана: *in the morning, in the evening*.

в) *нулти члан*

- уз небројиве именице и бројиве именице у множини

I like to drink milk. He likes apples.

- уз називе дана у недељи, месеца, годишњих доба: *Friday, March, summer*

- уз називе обеда: *Breakfast, lunch, dinner*

- уз празнике: *New Year, Christmas*

- уз називе спортова и дечијих игара: *football, hopscotch*

- у изразима: *be at home/go home; be at school/go to school; go to bed; have breakfast/dinner*

3. Заменице

а) Личне заменице у једнини и множини, у функцији субјекта и објекта:

We like to play football. I like him. Give me the book.

б) Показне заменице у једнини и множини *this/these; that/those*.

в) Упитне заменице *who, what* у функцији субјекта

4. Детерминатори

а) Показни детерминатори *this/these; that/those*.

- б) Присвојни детерминатори.
- в) Неодређени детерминатори *some, any*, уз бројиве и небројиве именице.
- 5. Придеви
  - а) Најфреквентнији описни придеви (величина, облик, боја),
  - б) Придеви за изражавање припадања некој нацији: *English, Serbian*.
  - в) Синтетички компаратив и суперлатив основних једносложних придева *She is taller than her sister. Is this the biggest building in your town?*
- 6. Бројеви
  - Прости бројеви до 30. Редни бројеви до 20.
- 7. Квантификатори бројивих и небројивих именица: *much/many: a lot of*
- 8. Глаголи
  - а) *The Simple Present Tense* за изражавање уобичајене радње или појаве: *He goes to bed at nine. It rains a lot in winter.*
  - б) *The Present Continuous Tense* за изражавање радње која се догађа у тренутку говора: *He's sleeping now.*
  - в) Заповедни начин: *Give me the book, please. Let's play ball. Go home, children.*
  - г) Модални глаголи
    - *can*: - изражавање способности, могућности: *I can swim. He can't come today.*
    - тражење дозволе: *Can I take your book, please?*
    - *must*: исказивање обавезе: *You must finish your homework. I must go now.*
  - д) *Have* као пунозначни (лексички) глагол
    - за изражавање припадања и поседовања (*have/have got*)
They have/have got a nice house in the country.
What do you have in your bag?/What have you got in your bag?
    - у изразима: *have breakfast/lunch/dinner; have fun*
- 9. Прилози и прилошке одредбе.
  - а) за место: *here/there; near*
  - б) за време: *today, now*
- 10. Предлози: *at, in, on, under, behind, from.*
- 11. Везници: *and, or.*
- 12. Реченица
  - а) Ред речи у једној реченици.
  - б) YES/NO питања и кратки потврдни и одрични одговори (продуктивно и рецептивно).
    - в) WH питања (рецептивно), осим питања са *who, what*
    - г) Егзистенцијално *There is/are ....: There's book on the table.*
    - д) Безличне реченице са *IT* као формалним субјектом.
It's hot/cold. It's raining. It's ten o'clock.

НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

Реченица

Основне реченичне структуре у потврдном, одричном и упитном облику. Проширивање основних реченичних структура слободним подацима. Безличне реченице типа *Es ist...* Свесно усвајање негација *nicht* и *kein*. Упитне реченице.

Peter liest. Peter liest ein Buch. Peter liest keine Zeitung. Liest Peter ein Buch? Was liest er?

Именице (заједничке, властите)

Рецептивно усвајање рода, броја и падежа помоћу члана, наставака и детерминатива. Продуктивно коришћење номинатива, датива и акузатива једнине и

номинатива и акузатива множине, са одговарајућим предлозима и без предлога у говорним ситуацијама које су предвиђене тематиком. Саксонски генитив.

Ich lese den Roman "Emil und Detektive". Hilfst du deiner Mutter? Hilfst du Michaelas Mutter?

Члан

Рецептивно и продуктивно усвајање одређеног и неодређеног члана уз именице у наведеним падежима. Сажимање члана *im, am, ins* (рецептивно). Нулти члан уз градивне именице (рецептивно). Присвојни детерминативи у номинативу, дативу и акузативу једнине и множине (рецептивно).

Ich liege im Bett. Dort steht ein Computer. Der Computer ist neu. Ich trinke gern Milch. Zeig mir dein Foto!

Негација

Kein у номинативу и акузативу. *Nein, nicht.*

Nein, das weiß ich nicht. Ich habe keine Ahnung.

Заменице

Личне заменице у номинативу (продуктивно), дативу и акузативу једнине и множине (рецептивно).

Er heißt Peter. Wann besuchst du uns?

Придеви

Описни придеви у саставу именског предиката, а само изузетно у атрибутивној функцији (рецептивно).

Sie ist Lehrerin. Du bist nicht da. Er ist groß.

Предлози

Датив - *bei, mit, aus, vor*, акузатив - *für*; датив/акузатив - *in, an, auf*. Увежбавају се рецептивно уз именице у одговарајућим падежима (рецептивно).

Susi ist bei Christian. Ist das ein Geschenk für mich? Ich bin im Park/auf dem Spielplatz.

Прилози

Прилози и прилошке фразе: *links, rechts, hier, dort, da, heute, morgen, jetzt, morgen nach dem Frühstück.*

Глаголи

Презент најфреквентнијих слабих и јаких глагола, простих, изведених и сложених, помоћних глагола *sein* и *haben*, модалних глагола *wollen, sollen, müssen* и *dürfen* (рецептивно), као и *können* и *möchten* (рецептивно и продуктивно) у потврдном, одричном и упитном облику једнине и множине. Презент са значењем будуће радње; претерит глагола *sein* и *haben* (рецептивно и продуктивно). Најфреквентнији рефлексивни глаголи и императив јаких и слабих глагола (рецептивно).

Ich heisse Peter. Gibst du mir deine Telefonnummer? Sie fährt gern Rad. Wo warst du gestern? Ich stehe immer um 7 Uhr auf. Möchtest du Basketball spielen? Maria war krank, sie hatte Grippe.

Бројеви

Основни до 100.

Казивање времена по часовнику (пуни часови и половине).

РУСКИ ЈЕЗИК

Уочавање релације слово-глас и разликовање гласова и слова у руском језику. (рецептивно) Основна обележја сугласничког и самогласничког система руског језика: изговор гласова који се бележе словима *ж, ш, ч, щ, л*; изговор и бележење

парних тврђих и меких, звучних и беззвучних сугласника; изговор и бележење акцентованих и редукованих самогласника (рецептивно). Основни типови изјавне и упитне интонационе конструкције (рецептивно).

Слагање субјекта (именица) и простог глаголског предиката (лични глаголски облик): *Вова читае. Миша читал.* (и рецептивно и продуктивно).

Глагол у функцији простог глаголског предиката - презент глагола прве и друге коњугације, перфекат: *я читаю, ты читаешь, я люблю, ты любишь, он говорил, она писала, они рассказывали...* (и рецептивно и продуктивно).

Именице у функцији именског дела предиката: *Я ученица. Мама - врач.* (и рецептивно и продуктивно).

Слагање именица и придевских речи: *красный свет, Новый год, зеленая доска, большая елка, вкусное яблоко, синее пальто.* (и рецептивно и продуктивно).

Облици личних заменица у функцији субјекта: *Я читаю книгу. Ты пишешь письмо. Меня зовут Аня. Как тебя зовут? Мне одиннадцать лет. Ему десять лет.* (и рецептивно и продуктивно).

Идентификација: *Это Миша. Это дом. Вот книга. Тут Вова и Анна.* (и рецептивно и продуктивно).

Исказивање питања: *Кто это? Что это? Кто он? Что тут? А дом? И двор ваш?* (и рецептивно и продуктивно).

Исказивање посесивности: *У меня есть...У меня нет...* (и рецептивно и продуктивно).

Исказивање просторних (правац и место) и временских односа: *куда, где, когда; к врачу, на улицу, в автобус; у парты, на кухне; в городе; налево, направо, прямо; вчера, летом, утром.* (и рецептивно и продуктивно)

Исказивање императивности (2. лице једине и множине): *читай, читайте; скажи, скажите; познакомьтесь !..* (рецептивно)

Конструкције с основним глаголима кретања: *Я иду в школу. Куда идет этот автобус? Ты едешь на автобусе. Куда едут Миша и Саша?* (рецептивно).

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

1. Именице

а) Бројиве именице (чланови породице, домаће животиње, делови тела, одећа, школски прибор, дом итд).

б) Небројиве именице: *rain, lait, beurre, jus.*

в) Једнина и множина именица (*la chaise, les chaises, un ami, des amis*).

г) Мушки и женски род именица (*un élève, une élève, le frère, la soeur, un étudiant, une étudiante*)

д) Изражавање припадања:

- *C'est le livre de Sophie;*

- *C'est à moi.*

2. Члан

а) Неодређени члан

- у првом помињању: *C'est une boulangerie. Elle est à côté.*

- у значењу броја један: *Je peux prendre une orange, s'il vous plaît?*

б) Одређени члан: *La fille de ma voisine s'appelle Xénia. J'aime le chocolat, la musique et les voyages.*

в) Партитивни члан: *Je voudrais du jus d'orange, s'il vous plaît. Tu fais du sport?*

3. Заменице

- Личне заменице у једнини и множини, у функцији субјекта и објекта (рецептивно): *Je sors avec mes amis, nous allons au cinéma. Mina? Je la connais bien.*
- Заменица *on*: *On va au cinéma? En Suisse, on parle allemand, français et Italie.*
- 4. Остали детерминанти испред именице
  - а) Показни.
  - б) Присвојни.
  - в) Бројеви: основни (до 100) и редни (до 20).
  - в) Неодређене речи: *tout, chaque, quelques.*
- 5. Придеви
  - а) Најфреквентнији описни придеви (величина, облик, боја),
  - б) Придеви за изражавање припадања некој нацији, мушки и женски род: *Serbe, Français/e, Belge, Suisse, Italien/ne, Anglais/e.*
- 6. Глаголи
  - а) Презент индикатива глагола прве групе и најфреквентнијих неправилних глагола.
  - б) Заповедни начин глагола прве групе и најфреквентнијих неправилних глагола.
  - в) Сложени перфект - само одређени број најфреквентнијих глагола, и рецептивно и продуктивно, као комплетне фразе (без граматичких објашњења уколико ученици на њима не инсистирају): *J'ai fini! J'ai oublié mon cahier. Je suis allé(e) chez ma grand-mère, j'ai nagé, il a fait beau.*
  - г) Блиски футур: перифраза *aller + infinitiv*: *Demain nous avons un contrôle en maths; ce soir, je vais regarder un film à la télé.* Изражавање блиске будућности помоћу презента: *Je suis chez toi dans un quart d'heure.*
  - д) Основни глаголски изрази: *avoir faim/soif/sommeil/chaud/froid/peur/envie de ...*
  - ђ) Конструкције са инфинитивом (најчешћи модални глаголи): *pouvoir, devoir, savoir, aimer. Est-ce que je peux sortir? Nous devons rentrer: Il ne sait pas nager. J'aime dessiner.*
  - е) Кондиционал презента глагола *pouvoir* и *vouloir*: *Je voudrais un kilo de pommes, s'il vous plaît. Est-ce que tu pourrais me prêter ton portable?*
- 7. Прилози за време, место, начин, количину: *avant, après, aujourd'hui, hier, demain, toujours, ici, là, devant, derrière, bien, mal, vite, doucement, gentiment, beaucoup, moins, plus.*
- 8. Предлози и сажети чланови: *J'habite à Kragujevac, en Serbie. Nous allons passer nos vacances en Belgique. Nous sommes allés au zoo. Il rentre du stade/de l'école à quelle heure? Il y a un petit chat dans la rue, il est sous la voiture, je vais le mettre sur la fenêtre. c'est pour toi.*
- 9. Везници: *et, ou, mais.*
- 10. Реченица
  - а) Ред речи у простој реченици.
  - б) Тотално питање интонацијом и помоћу формуле *est-ce que* и кратки потврдни и одрични одговори.
  - в) Парцијално питање са упитним речима *qui, où, quand, pourquoi.*
  - г) Униперсонални глаголи и конструкције: *Il faut faire vite! Il y a 25 élèves dans ma classe. il pleut. il fait beau.*

ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

Фонетика и фонологија

Абецеда и ортографска правила. Постепено увођење у правилан изговор и интонацију, са посебним освртом на гласове који се разликују од нашег гласовног система. Изговор и писање гласова са одговарајућим графемом, диграмом и триграмом (c, g, ci, gi, ch, gh, gli, sc, qu, z, gn, s). Појачани изговор самогласника. Положај акцента. Бележење акцента. Елизија. Крњење речи. Интонација упитних и изјавних исказа.

Морфосинтакса

Именица

Властита имена лица и градова: *Maria, Giovanni, Belgrado, Roma* итд.

Заједничка именица, род именица, правилна једнина и множина именица.

Члан

Облици одређеног и неодређеног члана. Основна употреба.

Слагање одређеног и неодређеног члана са именицом или придевом.

Члан спојен с предлозима *di, a, da, in, su* и *con*.

Партитивни члан као суплетивни облик множине неодређеног члана (*C'è un libro: Ci sono dei libri*).

Употреба члана уз присвојни придев и именице које исказују блиско сродство (*Mia sorella si chiama Ada. Domani andiamo a Roma con i nostri nonni*).

Положај члана и предлога уз неодређени придев *tutto*.

Партитивни члан.

Заменице

Личне заменице у служби субјекта: *io, tu, lui, lei, Lei, noi, voi, loro*.

Наглађене личне заменице у служби објекта: *me, te, lui, lei, Lei, noi, voi, loro*.

Ненаглашене личне заменице у функцији индиректног (*mi, ti, Le gli, le, ci, vi, gli*) и директног објекта (*mi, ti, La, lo, la, ci, vi, li, le*).

Присвојне заменице (*mio, tuo, suo, nostro, vostro, loro*). Показне заменице (*questo, quello*).

Упитне заменице *chi?* и *che?/che cosa?*

Неодређене заменице *ognuno* и *qualcuno*.

Придеви

Описни придеви, слагање придева и именице у роду и броју. Описни придеви *buono* и *bello*; неодређени придев *tutto*.

Присвојни придеви: *mio, tuo, suo, nostro, vostro, loro*. Употреба члана уз присвојне придеве.

Морфолошке одлике придева *questo, quello, bello* и *buono*.

Присвојни придеви и показни придеви.

Неодређени придеви *ogni* и *qualche*.

Назив боја, морфолошке особености придева *viola, rosa, blu, arancione*.

Предлози

Прости предлози *di, a, da, in, con, su, per, tra, fra* и њихова основна употреба.

Предлози *dentro, fuori, sotto, sopra, davanti dietro*.

Употреба предлога **di** (*Marco finisce di fare i compiti. La mamma dice di non fare tardi*), **a** (*Vado a giocare. Sei bravo a pattinare. Usciamo a giocare con gli amici*).

Глаголи

Садашње време (*Presente*) трију коњугација. Садашње време неправилних глагола: *essere, avere, andare, fare, bere, venire, stare, uscire, ire*.

Садашње време модалних глагола *volere, dovere, potere, sapere*.

Императив, заповедни начин (без облика за тре}е лице множине).

Повратни глаголи.

Употреба глагола *piacere*.

Изрази са глаголима: *avere un voto in, avere fame (freddo, sete, paura, caldo), giocare* са предлозима, *andare* са предлозима, *piacere* у безличној употреби, *volere, essere bravo, a, in, che cosa fa, dove lavora, avere mal di testa, gola, denti*, израз *c'è/ci sono, ci vuole/ci vogliono*. Правописне особености глагола и коњугације са завршетком *care, -ciare, -gare, -giare*. Негација.

Прилози

Потврдни, одређни (*sì, no*). Основни прилози и прилошки изрази за одређивање времена (*prima, durante, dopo*) и простора.

Упитни прилози: *quando?, come?, perché? dove?*

Прилошки изрази: *a destra, a sinistra, dritto*.

Бројеви

Главни бројеви од 1 до 100

Редни број *primo* искључиво за исказивање датума.

Бројеви у служби исказивања датума и часа.

Речце

Речца *ci* (с прилошком вредношћу), *ne* (с партитивном вредношћу).

Синтакса

Проста и проширена реченица:

Субјекат и предикат и један од додатака. Примери: *Marco legge, Marco legge un libro. Il libro è sul tavolo*.

Проста и проширена реченица у потврдном и у одричном облику.

Упитна реченица:

- с конструкцијом изјавне реченице потврдног облика и упитном интонацијом (*Leggete? Scrivete bene?*);

- с конструкцијом изјавне реченице у одричном облику и упитном интонацијом (*Non leggete? Non scrivete?*);

Сложена реченица.

Изјавна објекатска (*La mamma dice a Marco che domani arriva il nonno*).

Индиректна наредба *dire + di*. (*La mamma dice a Marco di comprare del latte*).

Намерна реченица (*Andiamo a giocare*).

Временска реченица (*Prima di scrivere telefona a Marco*).

Ред речи у реченици.

Структуре везане за свакодневне ситуације у разреду (претежно рецептивно)

Chi è assente. Presenti tutti? Cancella la lavagna, per favore! Vieni qua/qui! Vieni alla lavagna! Va' al tuo posto! Ascoltate la cassetta! Ascoltate bene! Attenzione! (Fate) silenzio! Lavorate in gruppo/ in coppia! Scrivete la data!

Ascoltate e ripetete! Siete pronti? Fa' la domanda a Pietro! Domanda a Pietro! Rispondi! Apri/Chiudi la finestra/ porta Ascoltate bene! Attenti alla consegna! Dagli/dalle il tuo libro! Dagli/dalle la penna! Prendi il tuo libro! Apri a pagina... Vogliamo giocare? Giochiamo? Che gioco volete fare? Con che cosa volete giocare? Chi ha vinto? Vince/ Ha vinto... Cantiamo? Cantiamo tutti insieme!

ШПАНСКИ ЈЕЗИК

РЕЧЕНИЦА

Проста и проширена реченица - субјекат и предикат; субјекат и предикат и један од додатака. Примери:

Pedro lee. Pedro lee un libro. El libro está en la mesa.

а) У потврдном облику

б) У одричном облику

Упитна реченица:

а) с конструкцијом изјавне реченице потврдног облика и упитном интонацијом (¿Entienden? ¿Escriben?);

б) с конструкцијом изјавне реченице у одричном облику и упитном интонацијом (¿No entienden? ¿No escriben?);

Ред речи у реченици.

ИМЕНСКА ГРУПА

Именице

Властита имена лица и градова: María, Juan, Belgrado, Madrid итд.

Заједничка именица с променом у члану и другим детерминативима - (los libros, estos libros, mis libros).

Детерминативи

а) одређени и неодређени члан: el, la, los, las, un, una, unos, unas. Основна употреба: Lee un libro. Tiene la pelota.

б) сажети облици: del, al

в) показни: este, ese, aquel;

г) присвојни: mi/mío, tu/tuyo, su/suyo, nuestro, vuestro, su (mi libro, mi casa, mi escuela).

Придеви

Описни придеви: исти облици мушког и женског рода (feliz, verde, итд.).

Придеви са ознакама -о/а за мушки и женски род (bonito/bonita, alto/alta, rojo/roja). Слагање придева с именицом.

Множина придева (bonitos, felices, verdes).

Личне заменице

у функцији субјекта: yo, tú, él, ella, nosotros, vosotros, ellos, ellas, Usted, Ustedes

у функцији објекта, ненаглашене: me, te, le, la, lo, nos, os, les, las, los

у функцији објекта, наглашене: a mí, a ti, a él, a ella, a nosotros, a vosotros, a Usted, a Ustedes

д) повратна заменице: se;

Бројеви

Основни бројеви до 30.

Предлози

а) а acusativa: Quiero a María. Veo a Pedro.

б) de и а у у глагоским синтагмама (Habla de su padre, Escribe a su hermana);

в) de, a, en у везивању глагола са осталим додацима у реченици: за место, време, начин (Va a la escuela. Vuelve a casa. Va al cine. Llega a las siete. Viene al mediodía. Va a España. Viene en coche....); de, као веза речи у именској групи (El libro de mi padre. la fiesta de la República. Una taza de café. Un libro de poesía española.)

ГЛАГОЛСКА ГРУПА

Глаголи

Презент и императив глагола који се у инфинитиву завршавају на -ar, -er, -ir и код којих основа остаје иста у свим лицима.

а) Потврдни облици у говору

б) Одрични облици у говору

в) Презент глагола: ser и estar

г) Презент и императив глагола: dar, hacer, ir, venir, poner, tener, salir, querer, poder, sentirse, haber (hay)

д) перифрастични футур: ir а + infinitivo

ђ) Pretérito perfecto simple, pretérito imperfecto u pretérito perfecto compuesto, само употреба неколико основних типова реченица (без објашњења о грађењу): estuve enfermo/a, he terminado, se me ha olvidado, no he entendido, ...

Партикуле и прилози

Потврдна партикула: sí

Одрична партикула: no

Основни прилози за место, време и начин: aquí, allí, en ..., ahora, ayer, mañana, por la mañana, por la tarde, por la noche, bien, mal, despacio, rápido

ПРАВОПИС

Дијакритички знаци: графички акценат (´), дијереза (¨).

Писање слова "h muda"

Писање група "gue, gui, qui, que"

Основна правила правописа

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Комуникативна настава језик сматра средством комуникације. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери;

- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика; наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитне и социјализирајуће елементе;

- битно је значење језичке поруке;

почев од петог разреда очекује се да наставник ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;

- знања ученика мере се јасно одређеним *релативним* критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;

- са циљем да унапреди квалитет и количину језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;

- почев од петог разреда наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;

- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;

- наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;

- ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;

- уџбеници постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичних материјала;

- учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;

- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;

- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике (активности)

Током часа се препоручује динамично смењивање техника / активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

1. Слушање и реаговање на команде наставника или са траке (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).

2. Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.)

3. Мануелне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.)

4. Вежбе слушања (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанки, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.)

5. Игре примерене узрасту

6. Певање у групи

7. Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...)

8. Решавање "текућих проблема" у разреду, тј. договори и мини-пројекти

9. Цртање по диктату, израда сликовног речника

10. "Превођење" исказа у гест и геста у исказ

11. Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или пак именовање наслова

12. Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације)

13. Разумевање писаног језика:

- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...)

препознавање везе између група слова и гласова

одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор

извршавање прочитаних упутстава и наредби

14. Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз

15. Писмено изражавање:

- повезивање гласова и групе слова;

- замењивање речи цртежом или сликом;

- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење "уљеза", осмосмерке, укрштене речи, и слично);

- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама;

- попуњавање формулара (пријава за курс, претплату на дечији часопис или сл, налепнице за кофер);

- писање честитки и разгледница;

- писање краћих текстова.

Стратегије за увежбавање језичких вештина и употребу лексичких и стилских средстава

1. **Морфологија.** Обратити пажњу на исправну употребу различитих морфолошких облика.

2. **Синтакса.** Обратити пажњу на:

- слагање речи (конгруенцију);
- правилну употребу глаголских времена;
- правилно структурирање реченице;
- јасност, недвосмисленост реченице;
- адекватну употребу зависних реченица;
- адекватан ред речи у реченици;
- исправну употребу корелатива и везника унутар једне реченице, као и између реченица.

3. **Кохерентност.** Обратити пажњу да се различити делови текста добро "уклопе" једни са другима и да не стварају проблеме у разумевању:

- информације и аргументе износити постепено и у логичном следу;
- текст обликовати тако да представља семантичку целину и да сви његови делови допринесу успостављању те целине.

4. **Кохезија.** Поштовати логичко-семантичке везе између различитих делова текста. Обратити пажњу на:

- адекватну употребу заменица и заменичких речи;
- адекватну употребу везника и конектора;
- исправну употребу речи и израза којима се упућује на неки други део текста.

5. **Лексичка прикладност.** Обратити пажњу на:

- одабир лексики која треба да буде у сагласности са регистром (формалним, неформалним, итд.);

- примерну употребу устаљених метафора;
- одговарајућу употребу колокација и фразеологизама;
- семантичко-лексичко нијансирање;
- сигурну и правилну употребу терминологије.

6. **Стилска прикладност.** Обратити пажњу на:

- избор регистра (треба да одговара намени текста);

- складно коришћење различитих језичких средстава, како при обликовању неутралних исказа, тако и при обликовању исказа различитог степена експресивности

Типови и врсте текстова (говорних и писаних)

ТИП ТЕКСТА:	ВРСТА ТЕКСТА:
<p>Дескриптивни текст (опис виђеног, доживљеног, замишљеног, сањаног).</p> <p>Представља детаље у вези са једним средишним субјектом. Преовлађује просторна над временском перцепцијом.</p>	<p>кратка прича, приповетка; новински чланак, есеј; стручни/научни чланак; рекламни текст, летак; каталог; итд.</p>
<p>Наративни текст (о стварном, историјском, имагинарном).</p> <p>Прати след чињеница, преовлађује временска</p>	<p>бајка, басна, приповетка, новела, роман; новински чланак; извештај; дневник; хроника; приватно писмо; итд.</p>

перцепција.	
Информативни текст Основна сврха му је пружање информација.	телеграм, вест, изјава, коментар; обавештење, порука; позивница; записник; пословно писмо; оглас типа "тражи се"; рекламни текст, летак; карта (возна, биоскопска, ...); ред вожње, летења; рецепт (лекарски, кулинарски); биографија (ЦВ); библиографија; итд.
Аргументативни текст Пружа аргументе, са циљем да докаже или оповргне неку идеју/хипотезу/став.	дискусија, дебата; реферат, семинарски, матурски, дипломски рад; стручни/научни чланак; научна расправа; новински чланак; реклама; проповед; итд.
- Регулативни текст Планира и/или уређује активност или понашање; прописује редослед процеса	упутства и правила (за употребу апарата, играње игара, попуњавање образаца, и сл.); уговор; закони и прописи; упозорења, забране; здравица, похвала, покуда, захвалница; итд.

Граматички садржаји у петом разреду

У првом и другом разреду основне школе ученици су *усвајали* страни језик. Учење је на том узрасту било претежно несвесно: одговарајућим наставним активностима ученици су довођени у ситуацију да слушају страни језик у оквиру одређених, њима блиских и разумљивих ситуација, а затим да научене исказе комбинују да би се усмено изразили у сличним контекстима.

У трећем разреду ученици су почели да уочавају прва језичка правила која су им олакшавала почетно описмењавање.

Почев од петог разреда, паралелно са *усвајањем*, почиње и *учење* страног језика; реч је о свесном процесу који посматрањем релевантних језичких (и нејезичких) феномена и размишљањем о њима омогућује уочавање одређених законитости и њихову концептуализацију.

Граматички садржаји предвиђени у петом разреду дати су, дакле, са двоструким циљем: да би ученици могли да унапреде своју комуникативну компетенцију, али и да би стекли основна знања о језику као сложенем систему. Савладавање граматичких садржаја, стога, није само себи циљ, те се ауторима уџбеника и наставницима предлаже да:

1. охрабрују ученике да посматрањем сами покушавају да открију граматичка правила;
2. откривена граматичка правила прикажу на схематизован начин;
3. у примерима и вежбањима користе што је могуће више познату лексику;
4. примере и вежбања контекстуализују;
5. додатна објашњења - само најнеопходнија - заснују на анализи најчешћих граматичких грешака својих ученика;
6. указују ученицима на неразумевање или неспоразум као могуће последице граматичке непрецизности / нетачности.

Будући да се на том узрасту стичу тек почетна граматичка знања која ће се у вишим разредима утврђивати и проширивати (способност ученика да разумеју страни језик и да се изразе њиме умногоме превазилази њихова експлицитна граматичка знања), њихово вредновање требало би предвидети пре свега у оквиру

формативне евалуације, то јест кроз кратке усмене/писмене вежбе којима се проверава способност ученика да примене одређено откривено граматичко правило; исправак је за ученике прилика да га боље разумеју и запамте. У сумативној евалуацији (на крају полугођа и школске године), то јест у писменим задацима и приликом провере способности усменог изражавања, не би требало давати граматичка вежбања, већ би граматичку тачност наставник требало да вреднује као један од више елемената којим се оцењују различите рецептивне и продуктивне језичке вештине. Елементи и скала вредновања, усаглашени на нивоу школе, требало би да буду познати и јасни ученицима.

Елементи који се оцењују не треба да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спроводи са акцентом на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама.

Начини провере морају бити познати ученицима, односно у складу са техникама, типологијом вежби и врстама активности које се примењују на редовним часовима. Елементи за проверу знања су:

- разумевање говора;
- разумевање краћег писаног текста;
- усмено изражавање;
- писмено изражавање;
- усвојеност лексичких садржаја;
- усвојеност граматичких структура;
- правопис;
- залагање на часу;
- израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи).

ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ - ИЗАБРАНИ СПОРТ

Циљ и задаци

Циљ физичког васпитања - изабрани спорт је да се разноврсним и систематским спортским обучавањем и вежбањем допринесе остваривању циља физичког васпитања као интегралног дела васпитно-образовног система у целини, а да се, при том, задовоље индивидуалне потребе ученика, његова радозналост и жеља за достигнућима у изабраном спорту.

ПЕТИ РАЗРЕД

Општи оперативни задаци:

задовољење примарних мотива ученика, посебно потребе за кретањем, игром и такмичењем;

подстицање потребе ученика за личном афирмацијом, групном идентификацијом као доприносом за бржу социјализацију личности;

развијање потребе за стваралаштвом у смеру спортско-техничких и тактичких достигнућа и доживљавању личног учинка у изабраној спортској грани;

примена стеченог знања у систему школских спортских такмичења;

развој и усавршавање моторичких способности;

формирање морално-вољних квалитета личности.

Посебни оперативни задаци:

развој основних моторичких способности, првенствено брзине и координације и прецизности изабране спортске гране;

стицање и усавршавање моторичких умења и навика предвиђених програмом изабране спортске гране;

примена стечених спортско техничких и тактичких знања и умења изабраног спорта у сложеним условима (кроз игру и такмичење);

усвајање етичких вредности: поштовање партнера - противника, правила такмичења и фер плеја.

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОБЛИЦИ РАДА

Циљ физичког васпитања - изабраног спорта остварује се путем следећих организационих облика рада:

часова физичког васпитања - изабрани спорт,
спортског такмичења.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Програмски садржаји усмерени су на:

развијање физичких способности специфичних за изабрани спорт;

усвајање моторичких знања, умења и навика изабраног спорта и

теоријско образовање из области изабраног спорта.

I. РАЗВИЈАЊЕ ФИЗИЧКИХ СПОСОБНОСТИ СПЕЦИФИЧНИХ ЗА ИЗАБРАНИ СПОРТ

На свим часовима на којима се реализује изабрани спорт посвећује се пажња:

развијању физичких способности које су карактеристичне за изабрани спорт: брзине, снаге, издржљивости, гipкости, координације и окретности, при чему се полази од индивидуалних могућности ученика;

учвршћивању правилног држања тела;

усвајању моторичких знања, умења и навика које су карактеристичне за изабрани спорт.

II. ПРОГРАМ ИЗАБРАНЕ СПОРТСКЕ ГРАНЕ

На основу разрађеног програма рада ученик треба да овлада неопходним *техничко-тактичким знањима* и умењима који му омогућавају индивидуални и колективни напредак и припрему за такмичење. Усвајање моторичких знања и умења мора да буду примерени карактеристикама узраста и пола.

III. ТЕОРИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ

Теоријско образовање подразумева стицање знања изабраног спорта путем којих ће ученици упознати суштину вежбања и законитости развоја младог организма, као и стицање хигијенских навика како би схватили крајњи циљ физичког васпитања. Садржаји се реализују на редовном часу и на спортским такмичењима. Наставник одређује теме сходно узрасту и образовном нивоу ученика. Посебну пажњу усмерити на правилно држање тела и спречавање спортских повреда. Ученици треба да се упознају са основама олимпијског васпитања.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Физичко васпитање - изабрани спорт остварује се са по једним часом седмично у сваком одељењу од четвртог до осмог разреда (обавезно). Програм се односи на спортску грану, по избору ученика, а у складу са просторно техничким условима школе. Ученицима се пружа прилика да, својим избором уз савет наставника физичког васпитања, задовоље своје жеље и интересовања.

За изабрани спорт ученици се опредељују на почетку школске године. Изабрана спортска грана обрађује се током целе школске године. У сваком разреду ученици могу да наставе изабрани спорт од прошле школске године или да изаберу другу спортску грану.

Часови физичко васпитање - изабрани спорт за ученике могу се организовати на начин који највише одговара могућностима школе (редован распоред часова; супротна смена; на школским или изнајмљеним спортским вежбалиштима).

Наставни програм физичко васпитање - изабрани спорт сачињава предметни наставник.

Наставник физичког васпитања у истом одељењу обавезно остварује 2 редовна часа физичког васпитања и један час физичко васпитање - изабрани спорт.

ПЕДАГОШКА ДОКУМЕНТАЦИЈА И ДИДАКТИЧКИ МАТЕРИЈАЛ

Обавезна педагошка документација је:

Дневник рада: структура и садржај утврђује се на републичком нивоу и одобрава га министар, а наставнику се оставља могућност да га допуни оним материјалом за које има још потребе.

Планови рада: годишњи, по разредима и циклусима, план стручног актива, план ванчасовних и ваншколских активности и праћење њихове реализације.

Писане припреме: наставник сачињава припреме за поједине наставне теме изабраног спорта које садрже: временску артикулацију остваривања наставне теме (укупан и редни број часова, време реализације), конзистентну дидактичку структуру часова (облике рада, методске поступке обучавања и увежбавања).

Радни картон: има сваки ученик са програмом садржаја. Картон сачињава наставник, и прилагођава га карактеристикама изабраног спорта.

Формулари за обраду података за: стање физичких способности, реализацију програмских садржаја у часовној и ванчасовној организацији рада.

Очигледна средства: цртежи, контурограми, видео-траке аранжирание таблице оријентационих вредности моторичких способности, разноврсна обележавања радних места и други писани материјали који упућују ученике на лакше разумевање радних задатака.

ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

ЧУВАРИ ПРИРОДЕ

Циљ и задаци

Циљ наставе изборног предмета чувари природе јесте развијање функционалне писмености из области заштите животне средине, усвајање и примена концепта одрживог развоја и остваривање образовања о квалитету живота.

Задаци наставе предмета чувари природе су да ученици:

развијају образовање за заштиту животне средине;

развијају вредности, ставове, вештине и понашање у складу са одрживим развојем;

развијају здрав однос према себи и другима;

умеју да на основу стечених знања изаберу квалитетне и здраве стилове живота;

примењују рационално коришћење природних ресурса;

препознају изворе загађивања и уочавају последице;

стичу способност за уочавање, формулисање, анализирање и решавање проблема;

развијају радозналост, активно учествовање и одговорност;

поседују развијену свест о личном ангажовању у заштити и очувању животне средине, природе и биодиверзитета.

ПЕТИ РАЗРЕД

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ПОЛОЖАЈ И УЛОГА ЧОВЕКА У ПРИРОДИ

Основни појмови из области животне средине.

Утицаји човека на животну средину.

Концепт одрживог развоја.

Природна равнотежа.

Спровођење акција у заштити и очувању животне средине (мали пројекти).

Вођење сопствене економије и економије природе (мали пројекти).

Квалитетан и здрав стил живота (мали пројекти).

ПРИРОДНА БОГАТСТВА (РЕСУРСИ) И ОДРЖИВО КОРИШЋЕЊЕ

Природни ресурси (богатства) - дефиниција подела и значај.

Обновљиви и необновљиви природни ресурси.

Жива бића као природни ресурс.

Одрживо коришћење ресурса.

ИЗВОРИ И ПОСЛЕДИЦЕ ЗАГАЂИВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Појам, извори и врсте загађивања.

Глобалне промене и глобалне последице.

Глобално загревање и последице.

Озонске рупе и последице.

Смањење загађења од отпада. Рециклажа.

БИОДИВЕРЗИТЕТ - БИОЛОШКА РАЗНОВРСНОСТ

Дефиниција и појам биодиверзитета.

Угрожавање биодиверзитета.

Нестајање врста и заштита.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Садржаји програма изборног предмета чувари природе имају тенденцију појачаног развијања знања у односу на први циклус, програмски континуитет и даљу развојну концепцију заштите животне средине и одрживог развоја.

Наведени садржаји програма поред основног теоријског приступа поседују и активан приступ који је усмерен ка практичној реализацији ван учионице и ка изради малих пројеката. Овако конципиран програм даје велике могућности наставницима и ученицима да га на креативан начин реализују сходно условима, могућностима и времену.

Улога наставника је да уз примену различитих метода рада подстичу и усмеравају интересовање и креативност ученика у покушају да самостално објасне узроке и последице човековог дејства на животну средину.

Оперативна разрада програмских садржаја препуштена је наставницима који сами креирају време, место извођења и број часова за одређене теме.

СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ У ПРОШЛОСТИ

Циљ и задаци

Циљ изучавања предмета је проширивање знања из области опште културе и оспособљавање ученика да, кроз упознавање с начином живота људи у прошлости, боље разумеју свет и време у коме живе и развију свест о континуитету и укоренености. Ученици би требало да се упознају са специфичностима динамике културних промена и да науче како да сагледају себе у контексту "другог", да би

сопствени идентитет што потпуније интегрисали у шири контекст разумења и сложене садашњости.

Задаци предмета су да ученици, кроз наставу усмерену ка упознавању с различитим елементима свакодневног живота, као што су односи у породици, исхрана, образовање, дечје игре, забава, станишта, одевање итд, уоче њихову условљеност историјским процесима и догађајима. Концепција наставе овог изборног предмета нагласак ставља на упознавање с основним елементима свакодневног живота у прошлости Србије, Југоисточне Европе, Средоземља и Европе у целини, с намером да се уоче њихови заједнички именитељи и упознају различитости које постоје у датом историјском контексту, као и у односу на савремено доба у којем ученик живи. Подстицањем радозналости, креативности и истраживачког духа у проучавању овог предмета, ученици треба да се оспособе да формирају јаснију слику о прошлим временима, да овладају елементарним процедурама прикупљања историјске грађе, као и да развију критички однос према њој.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- разумевање појма свакодневни живот;
- разумевање појма прошлост;
- разумевање значаја проучавања свакодневног живота у прошлости;
- усвајање и продубљивање знања о разликама између свакодневног живота данас и у прошлости;
- идентификовање актуелних дечјих игара (врсте и њихова функција);
- упознавање с дечјим играма у прошлости (врсте и њихова функција);
- идентификовање сличности и разлика између игара некад и сад;
- разумевање значаја игре у развоју појединца и друштва;
- упознавање са свакодневним животом људи у праисторији;
- упознавање са свакодневним животом народа Старог истока;
- упознавање са свакодневним животом старих Грка;
- упознавање са свакодневним животом старих Римљана;
- подстицање ученика на самостални истраживачки рад;
- развијање способности повезивања знања из различитих области;
- подстицање креативности.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Прошлост (појам прошлости).

Време (хронологија, оријентација у времену).

Значај проучавања прошлости.

Појам свакодневног живота (односи у породици, исхрана, становање, одевање, школовање, лечење, производња, забава, разлика између политичке историје и историје свакодневног живота...).

Значај проучавања свакодневног живота у прошлости (прошлост не припада само владарима, војсковођама и државницима, већ и обичним људима, којима се можемо приближити једино истраживањем њихове свакодневице).

ИГРЕ У ПРОШЛОСТИ

Појам и феномен игре (место и улога игре у развоју појединца и друштва).

Играчке (врсте и значај).

Дечје игре у садашњости (карактеристике и функције).

Дечје игре у прошлости (врсте и функција - од нашег времена до праисторије).

Традиционалне игре у Србији (*Жмурке, Скакање у џаковима, Труле кобиле, Јањине, Ђушкање, Клис или Пинцике, Потезање конопца, Бацање камена с рамена, Рвање, Ходање на штулама, Дери-гаће, Сардине, Мотање, Тутумиш, Штапоња, Шуге, Радибаба, Цар говедар, Јелечкиње, барјачкиње, Дајем ти талир, Елем, белем, џедило, Стари чика, Газда и пчеле, Пошто, секо, млеко, Коларићу, панићу, Ринге, ринге, раја...*).

Играчке у прошлости (врсте и функција - од нашег времена до праисторије).

Дечје игре и игре одраслих (сличности и разлике).

Олимпијске игре у античкој Грчкој (основ спортских игара савременог доба).

СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ У ПРАИСТОРИЈИ И СТАРОМ ВЕКУ

Свакодневни живот људи у праисторији

Свакодневни живот праисторијских заједница (археолошки локалитети, утицај појаве риболова, земљорадње, сточарства и коришћења метала на промене у свакодневном животу).

Начин исхране и одевања у праисторији (врсте хране, њена припрема и чување, одевни материјали, алатке...).

Становање у праисторији (насеља и стамбени објекти: пећине, земунце, надземни објекти, сојенице...).

Употребни предмети и накит (оруђе, оружје, посуђе, намештај, огњишта, пећи, начин обраде, умеће израде...).

Изуми (ватра, једро, точак, удица, лук и стрела...).

Веровања (загробни живот, култ предака и плодности и култни предмети: жртвеници, ритони, зооморфне и антропоморфне фигурине...).

Најзанимљивији археолошки налази и локалитети (Оци - ледени човек, Пазирик - човек с тетоважама, Костјенки - куће од кљова мамута, Сунгир - покојник прекривен перлама, мегалити, Стоунхенџ, архитектура на Лепенском виру, фигурине из Винче, организација насеља у Чатал Хијуку...).

Свакодневни живот народа Старог истока

Начин исхране у старом Египту и Месопотамији (сакупљање и припремање намирница, лов и риболов, јеловник, земљорадња, виноградарство, пића).

Одевање у старом Египту и Месопотамији (материјали, сировине и начини обраде, накит, бојење, шминка и лична хигијена).

Становање у старом Египту и Месопотамији (грађевински материјали, начин градње, оруђа за рад, изглед објеката и организација простора).

Породични односи у старом Египту и Месопотамији (положај мушкарца, жене и детета).

Образовање у старом Египту и Месопотамији (писмо, техника писања, школе...).

Обавезе становништва (порез, присилни рад - изградња путева, канала за наводњавање, насипа, утврђења, храмова, пирамида...).

Друштвени живот у старом Египту и Месопотамији (игре на табли - *сенет*, плес уз музику, музички инструменти - флаута, харфа, удараљке, фрула, систрум...).

Употребни предмети у старом Египту и Месопотамији (оруђе, оружје ратника, посуђе, кућни инвентар, печати, новац, техника и умеће израде).

Лечење (болести и лековите биљке).

Путовања и трговина код народа Старог истока.

Изуми у старом Египту и Месопотамији (сунчани и водени часовник, стакло, систем за наводњавање, шадуф...).

Веровања у старом Египту и Месопотамији (загробни живот, балсмовање, хороскопи, астрологија, ритуални обреди и предмети).

Најзанимљивији археолошки налази и локалитети (Тутанкамонова гробница и њен инвентар, бродови поред пирамида, краљевска гробница у Уру, библиотека у Ниниви...).

Свакодневни живот старих Грка

Начин исхране старих Грка (експлоатација природних ресурса, узгајање биљака и животиња, припремање и чување хране, јеловник...).

Одевање код старих Грка (материјали - лан и овчија вуна, начин обраде и бојење, накит, парфеми...).

Становање у старој Грчкој (материјали од којих се градило, зидови од ћерпича, кровови покривени глиненим цреповима, прозори с дрвеним капцима...).

Породични односи у старој Грчкој (положај мушкарца, жене и детета, свадбени обичаји, однос према старијима...).

Образовање у старој Грчкој (школовање дечака - улога граматиста, китариста, софиста, педотриба, значај физичке културе и музике, абакус, спартанско васпитање...).

Друштвени живот у старој Грчкој (игра котабос, трке двоколица, гозбе, хетере, позоришта...).

Употребни предмети у старој Грчкој (оруђе, посуђе, оружје ратника, новац, занати...).

Путовања и трговина.

Медицина и наука у старој Грчкој (болести и лечење, Хипократ са Коса...).

Веровања старих Грка (пророчишта, загробни живот, подземни свет...).

Најзанимљивији археолошки налази и локалитети (атински Акропољ, Делфи, Ефес, Микена...).

Свакодневни живот старих Римљана

Начин исхране у старом Риму (експлоатација природних ресурса, узгајање биљака и животиња, припремање и чување хране, јеловник...).

Одевање у старом Риму (материјали, тога, пурпурна боја - боја царевог одела, козметика, фризура, лична хигијена, латрине...).

Становање у старом Риму (грађевински материјал, начин градње, изглед објеката и организација простора, инсуле, аквадукти, купатила...).

Породични односи у старом Риму (положај мушкарца, жене и детета, свадбени обичаји, адопција - усвајање као прилика за социјалну афирмацију, слављење рођендана оца породице у част његовог духа заштитника - генија).

Образовање у старом Риму (школовање дечака - улога „дојкиње", „педагога" и „граматичара", значај беседништва...).

Друштвени живот у старом Риму (забава, гозбе, позориште, колске трке, борбе гладијатора, плес, музика, музички инструменти...).

Употребни предмети и накит (оруђе, оружје, новац, прстење, наруквице, огрлице...).

Римска војска (легије и опрема легионара).

Путовања и трговина (изградња путева, поморска трговина...).

Веровања и ритуални обреди у старом Риму (свештеници и свештенице, доношење жртве боговима, као и кућним божанствима - ларима и пенатима, ношење хране на гробље, апотеоза...).

Лечење у старом Риму (медицински инструменти и лековито биље - жалфија, рузмарин, слачица, морач, бели лук...).

Најзанимљивији археолошки налази и локалитети (Сирмијум, Сингидунум, Наисус, Виминацијум - војни логор, Гамзиград - царска палата, Трајанов мост, римски Форум, Колосеум, Картагина, Помпеји...).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм за пети разред је концепцијски тако постављен да представља смисаону целину која истовремено отвара могућности за даљи развој и надоградњу садржаја у програмима овог предмета за шести, седми и осми разред. Састоји се из три тематске целине.

Прва целина се може одредити као базична, јер сви програми за овај предмет од петог до осмог разреда њоме започињу. Садржаји у оквиру ове теме намењени су прецизнијем одређивању битних појмова као што су прошлост, хронологија, свакодневни живот, као и објашњавању значаја проучавања свакодневног живота људи у прошлости.

Друга је фокусирана на само један садржај свакодневног живота. У петом разреду то је *игра*, која се обрађује полазећи од садашњости која је ученицима позната, ка све даљој прошлости.

Трећа тематска целина се бави различитим аспектима свакодневног живота у одређеном временском периоду, у петом разреду то су *праисторија* и *стари век*, чиме се обезбеђује веза са проучавањем историјских догађаја у оквиру обавезног предмета *историја* и утире пут хронолошком развоју предмета.

Поделом на поменуте тематске целине, ученицима је омогућено да се у било ком разреду опредељују за овај изборни предмет по први пут, а да пропуштени програм(и) не представљају озбиљнију препреку. Они ученици који изаберу да током читавог другог циклуса похађају овај предмет овладаће најважнијим појмовима и појавама свакодневног живота људи у распону од праисторије до савременог доба, а са садржајима четири теме (по једна за сваки разред) биће детаљније упознати.

Иако је цео програм окренут прошлости, неопходно је да се током рада са ученицима врши стална компарација са савременим добом чиме се потенцира схватање континуитета у развоју људи и друштва. Такође, садржаји се обрађују и кроз димензију локално - глобално, где ученици имају прилику да свој завичај боље проуче у односу на задату епоху.

У садржају програма дате су основне тематске целине, а наставник има слободу да креира коначну верзију програма за сваку групу са којом ради, уважавајући интересовања ученика и циљеве и задатке предмета. Почетни часови, кад се ученици међусобно боље упознају јер најчешће припадају различитим одељењима, погодан су тренутак да се са њима разговара о избору садржаја. Наставникова је обавеза да створи такву атмосферу (наводећи историјске чињенице које побуђују ученичку радозналост) у којој је кроз форму питања (како су у прошлости људи поправљали зубе, како су знали колико је сати...?) наведено што више потенцијалних тема, а наставникова је одговорност да их уобличи и претвори у конкретне тематске садржаје, који ће бити обрађивани на часовима.

Тако добијени материјал основ је за даљи рад наставника, планирање активности и припрему за час. Пожељно је да наставник постигне да планиране активности имају дефинисану структуру, коју одликују флексибилност и адаптивност. У припремној фази наставник треба да прикупи довољан број информација о садржајима на којима ће радити са ученицима, али ће коначни обим информација бити одређен ученичким потребама и могућностима да их припреме и

приме. Наставник је тај који не дозвољава да доминира претерана фактографија, а да се постигне функционалност знања и повезаност чињеница у смисаоне целине. Он на различите начине подстиче осамостаљивање ученика у прикупљању и сређивању историјских података, усмерава их на различите изворе информација и подучава их како да се према њима критички односе. На тај начин се негује истраживачки дух, љубав према науци и подстиче мишљење засновано на провереним чињеницама и аргументима.

Основни приступ у раду је интердисциплинарност и савлађивање нових и непознатих чињеница уз помоћ блиских и познатих. У оквиру овог предмета постоје велике могућности за интеграцију школског и ваншколског знања ученика, за излазак из оквира школских уџбеника и учионице, укључивање родитеља и суграђана који поседују знања, колекције, књиге, филмове и друго што може да помогне у реализацији програма.

Наставник свакој наставној јединици приступа као посебном образовном и дидактичком проблему за који заједно са ученицима проналази одговарајућа решења. Увек треба тежити комбиновању различитих метода рада, који могу бити, на пример, кратка предавања, гледање филмова, читање књига, дискусије, анализе слика, посете локалитетима или прављење употребних предмета из прошлости. Посебно је прикладно организовати ученике у тимове где се централни задатак решава тако што свако има свој појединачни радни задатак и улогу у тиму.

У извођењу наставе, активност ученика је најважнија, без обзира на изабране методе рада. Наставникова је улога да организује наставу, пружи помоћ ученицима у раду (од давања информација до упућивања на изворе информација) и да подстиче и одржава ученичка интересовања за предмет. У току свих активности требало би подстицати сталну размену информација, како између ученика и наставника, тако и између самих ученика.

Наставу би требало обогатити различитим наставним средствима као што су илустрације (слике, дијапозитиви, шеме, графикони), документарни и играни видео и дигитални материјали, археолошки материјал или копије налаза, посете културно-историјским споменицима, компјутерске игрице које се заснивају на реконструкцији друштва из прошлости и др.

Домаћи задаци имају своје оправдано место у реализацији овог програма. Уколико се добро поставе, неће додатно оптеретити ученике, нити код њих изазвати одбојност. Разлог за увођење домаћих задатака не произилази из малог фонда часова и обимног градива, већ из самог циља предмета. Домаћи задаци ће у великој мери допринети да се ученици осамостале у истраживачким активностима и прикупљању података, посебно када се ускладе с интересовањима ученика (не треба сви ученици да имају исти домаћи задатак). Многе домаће задатке ученици могу радити у пару или мањој групи, уз помоћ породице, за време распуста, што су недовољно искоришћени модалитети у раду с ученицима.

Као и код других изборних предмета где оцена не утиче на школски успех, оцењивање добија нешто другачију димензију. За овај предмет класично писмено и усмено испитивање знања није погодно. Свака активност је прилика да се ученик оцени. Наставник прати целокупни рад ученика и награђују све његове аспекте. Поред стеченог знања о свакодневном животу људи у прошлости, наставник треба да награди и учешће и посвећеност активностима независно од постигнућа. Оцена је одраз индивидуалног напредовања детета и подстицај за његов даљи развој.

Како је садржај предмета повезан са свим областима живота (исхрана, одевање, образовање, лечење, производња, забава...), ученици имају прилику да обрађивањем програма овог предмета добију бројне информације значајне за њихов будући

професионални развој. Наставник треба да има у виду и овај аспект предмета и уколико препозна код неког ученика посебно интересовање за одређене садржаје, треба да му укаже којом професијом би се могао бавити, односно у којој средњој школи се стичу знања и звања за одређену област.

Да би се задаци наставе што потпуније остварили, требало би да постоји корелација с другим обавезним и изборним наставним предметима као што су *историја, географија, српски језик, ликовна и музичка култура, цртање, сликање и вајање, шах, верска настава и грађанско васпитање*. Ученици који су у првом циклусу основног образовања и васпитања обрадили програме изборног предмета *народна традиција* могу бити драгоцене помагачи наставнику јер по начину рада, а делимично и по садржају, постоји сродност између ова два предмета.

На крају школске године, као могућност да се систематизује и рекапитулира усвојено знање, може се организовати изложба/приредба којом би ученици показали стечено знање, као и материјале и предмете које су прикупили изучавајући овај изборни предмет. Овакве изложбе/приредбе захтевају од наставника да планира часове на крају школске године за њихову припрему.

Посебни захтеви

ИГРЕ У ПРОШЛОСТИ

Кроз обраду тематске целине *Игре у прошлости*, ученици ће се упознати са кратком историјом дечје игре и најзначајнијим факторима који су пресудно утицали на њен развој. На основу тога, ученици би требало да разумеју зашто је игра одувек била централна активност дечјег живота и како се мењала са променама у друштвима и епохама остварујући увек исту важну функцију, везану за психофизички и социјални развој детета и припрему за свет одраслих. Анализом појединих традиционалних игара ученици би требало да уоче њихову повезаност са друштвено-економским и културним системом из кога потичу.

Положај деце оба пола у друштву кроз различите епохе, појам детињства и његово трајање, као и ниво привредног развоја у непосредној су вези с трансформацијом дечјих игара и играчака. То су садржаји од којих треба поћи у проучавању игара у прошлости. Довољно је да их ученици анализирају на нивоу три генерације (сопствене, родитељске и генерације баба и деда) и да схвате како је детињство у прошлости краће трајало и да су се деца у свет рада укључивала на ранијем узрасту, обављајући често врло тешке послове. С друге стране, ученици би, кроз обраду теме *Игре у прошлости*, требало да схвате да је дечја игра, у суштини, и у прошлости била слична данашњој и да је имала исте функције.

Традиционалне дечје игре посредством симболичког система увек су имале улогу посредника између детета и стварности која га окружује. Прва искуства о предметима дете стиче кроз игру (сазнајна функција), одређујући њихове карактеристике, разлике и сличности и како се могу употребљавати. У игри дете развија различите способности као што су опажање, одржавање пажње, схватање просторних односа и узрочно-последичних веза. Развој дечијих способности и социјалних односа у игри се међусобно преплићу и утичу једни на друге. Социјални контакти побуђују дете да усавршава своје способности, а усавршене способности омогућавају боље учешће у социјалним односима и укључивање у друштво одраслих. Кроз игру, дете истовремено ослобађа и развија своја осећања, учи да поштује правила, уздржава се од задовољења сопствених и поштује туђе потребе. У физичком развоју деце игра има посебно место и зато су у свакој епохи бројне игре које подстичу физичку активност деце, истовремено омогућавајући међусобно поређење (ко је јачи, бржи, спретнији...), што је неопходни елемент одрастања и одређивања места унутар групе којој дете припада. Кроз игру, дете јача

самопоуздање, потврђује се, успоставља пријатељства, а у каснијој фази игра је моћно средство удварања. Игре од детета често захтевају имагинацију и драматизацију. Улога маште врло је важна у неким играма, а неке друге игре од детета захтевају одређене стваралачке способности (певање, цртање, обликовање итд.).

Дечју игру би требало повезати са светом рада, јер се кроз њу испољавају интересовања која су од значаја за каснији избор занимања. Често се може чути да је за дете игра рад. Она почиње неформално на млађем узрасту (дете се спонтано игра, без временског ограничења, правила и независно од играчака) и одрастањем све више постаје формална (постоје правила, пратећа опрема, временска димензија, дефинисан број учесника) чиме добија својства која постоје у свету рада.

У анализи појединих игара ученици треба да препознају њихову функцију у развоју деце (сазнајна, едукативна, васпитна, експресивна...). Било би добро пронаћи сродне игре прошлости и садашњости, и то не само по садржају и неопходној опреми, већ и по функцији коју имају у психофизичком и социјалном развоју ученика. Ученици би, такође, требало да знају да игра, у промењеној форми, али са сличним функцијама, траје током целог људског живота и да се могу направити паралеле између игара деце и одраслих.

Игре се могу на различите начине класификовати (нпр. игре-вежбања, симболичке игре и игре са правилима или подела традиционалних игара на три основне групе: *такмичарске*, *такмичарско-драмске* и *имитативно-драмске*). Уколико су ученици заинтересовани, посебна пажња би се могла посветити вези између дечјих такмичарских игара и спорта и његовог развоја током прошлости. Ако групу чине претежно ученице, могуће је да њихова интересовања буду више окренута имитативним и драмским играма где се пресликавају породични односи и догађаји из свакодневног живота. Уколико ученици покажу интересовање за анализу такмичарских друштвених игара (као што су карте, шах и друге игре на табли које имају правила нпр. монопол, ризико...) пажњу треба усмерити ка њиховим карактеристикама, значењу и функцијама, као и историјском пореклу.

Дечја игра и играчке су тесно повезани. Ученици би требало да схвате да свака епоха и њене карактеристике битно утичу на то каквим играчкама ће се деца играти, као и од ког су материјала направљене и каквог су квалитета. За неке играчке би се могло рећи да су универзалне јер су се мало мењале током времена и срећемо их у различитим епохама и културама. Такве су нпр. лутке и лопта. Неке играчке су у потпуности намењене дечјој игри (кликери, слагалице...), док су друге умањене копије употребних предмета одраслих (пегле, шиваћа машина, пиштољи...). Музичке играчке су увек биле омиљене јер деца воле да се игра одвија уз обиље звукова. Неке играчке су стриктно везане за одређене игре, а друге се могу употребљавати на различите начине (нпр. дрвена коцка). Ученици треба да схвате зашто се обичан конопац кроз векове одржао у дечјој игри, на супрот играчкама високе технологије, које врло кратко задржавају пажњу детета савременог доба.

Нове технологије 20. века битно су промениле изглед и квалитет играчака, као и масовност њихове производње и доступност деци. Са децом се може расправљати о компјутеру као игри/играчки, о сличностима и разликама са традиционалним играма и о његовим предностима и недостацима.

Тематска целина *Игре у прошлости* требало би да почне анализом игара и играчака садашњости која је ученицима позната. Када ученици овладају основним разумевањем њихових карактеристика и функција, прелазило би се на игре ближе и даље прошлости, локално и глобално. Ученици могу симулирати неке игре из прошлости или направити играчку којом су се некада деца играла.

СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ У ПРАИСТОРИЈИ И СТАРОМ ВЕКУ

Наставни садржаји препоручени у овој теми дају могућност ученицима да стекну јаснију слику о праисторији и старом веку. Највећи део прошлости припада обичним људима, који су нам по много чему веома блиски. Тај "обичан" и углавном "безимени" свет појединаца и локалних заједница чини заправо историју света коју класична историја, политички и догађајно усмерена, представља кроз историју држава и делатност водећих личности и организација у њима. Упознавањем са свакодневицом у праисторији и старом веку ученицима ће се указати бројне сличности и разлике с данашњим временом. Уочавајући те сличности и разлике, они ће моћи да сагледају непосредно окружење и друштво у коме живе, као и себе саме. На тај начин, доћи ће до проширивања стечених знања, а у исто време процес формирања свести о самом себи и околном свету биће употпуњен сазнањем о развоју и усавршавању културних одлика различитих заједница, које најчешће одговарају променама њихових друштвено-економских система. Тиме би требало да се код ученика подстакне развој вештине посматрања, употребе компаративности и критичког сагледавања његовог сопственог окружења и садашњице. Иако се ученици први пут сусрећу са систематским изучавањем предложених тема, у раду се могу користити њихова знања о друштвеним појавама и одређеним догађајима, која су стекли у првом циклусу основног образовања и васпитања. Мали фонд часова и узрасне карактеристике ученика захтевају од наставника рационалност при избору битних чињеница и дефиниција појмова и социолошких категорија.

ОДАБРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- С. Ведерил, С. Ведерил, *Египат - прочитај и направи*, Београд 2006.
С. Ведерил, С. Ведерил, *Грчка - прочитај и направи*, Београд 2006.
Т. Дери, *Откачени Грци*, Београд 2004.
Т. Дери, *Покварени Римљани*, Београд 2004.
Т. Дери, *Страшни Египћани*, Београд 2004.
Дечја илустрована енциклопедија, Развој цивилизације, Београд 2005.
Д. Б. Ељкоњин, *Психологија дечје игре*, Београд 1990.
Историја приватног живота I, од Римског царства до 1000. године, приредили Ф. Аријес и Ж. Диби, Београд 2000.
К. Кандури, *Велико истраживање - Историја*, Београд 2005.
К. Кандури, *Велико истраживање - Праисторија*, Београд 2005.
С. Н. Крамер, *Хисторија почиње у Сумеру*, Загреб 1966.
А. Крел, *Дечије игре. Традиционалне српске такмичарске дечије игре у Товаришеву (Бачка)*, Београд 2005.
Ликови старог Египта, приредио С. Донадони, Београд 2005.
Ј. Миодраговић, *Народна педагогија у Срба или како наш народ подиже пород свој*, Београд 1914.
Е. Пирсон, *Стара Грчка*, Београд 2006.
Љ. Сикимић, *Дечје игре некад и сад*, Београд 2001.
Ж. Требјешанин, *Представе о детету у српској култури*, Београд 1991.
С. Џејмс, *Стари Рим*, Београд 2006.
Р. Џесап, *Тај дивни, чудесни свет. Археологија*, Београд 1972.
Ц. Харт, *Стари Египат*, Београд 2006.

ЦРТАЊЕ, СЛИКАЊЕ И ВАЈАЊЕ

Циљ и задаци:

Циљ васпитно-образовног рада овог изборног предмета јесте да додатно подстиче развој и практичних и теоријских знања ученика која су важна за њихово слободно, спонтано и креативно комбиновање ликовних елемената у области:

цртања, сликања, вајања, графике, примењених уметности и визуелних комуникација, а у циљу развоја њиховог креативног мишљења.

Ова изборна настава такође:

омогућава и подстиче развој учениковог спонтаног и креативног мишљења у областима ликовне културе;

омогућава и подстиче ученике на савладавање технолошких поступака ликовног рада у оквиру одређених средстава и медијума;

мотивише ученике на упознавање основних елемената и закономерности ликовног језика;

развија способности и веће осетљивости ученика за опажање квалитета свих ликовних елемената: линија, облика, боја;

ствара услове да ученици на часовима у процесу реализације садржаја користе различите технике и средства и да креативним изражавањем боље упознају њихова визуелна и ликовна својства;

развија способности ученика за визуелно памћење, за повезивање опажених информација као основе увођења у креативно визуелно мишљење;

развија већу осетљивост за ликовне и визуелне вредности које се стичу у настави, а примењују у раду и животу;

развија моторичке способности ученика и навике за лепо писање;

континуирано подстиче и прати интересовања за посећивањем музеја, изложби и јача потребе код ученика за чување културних добара и естетског изгледа средине у којој ученици живе и раде;

ствара услова да се упознавањем ликовних уметности боље разумеју природне законитости и друштвене појаве;

омогућава разумевање позитивног емоционалног става према вредностима израженим у делима различитих подручја уметности;

развија способности за препознавање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности.

ПЕТИ РАЗРЕД

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЦРТАЊЕ (12)

Врсте и својства линије (2)

Стварање различитих вредности линија.

Цртање, цртачки материјали, меке оловке, креде, перо, трска, разни цртачки материјали.

Линија као средство за стварање различитих квалитета површина (2)

Перцепција, стварање различитих вредности квалитета површина.

Цртање, цртачки материјали, меке оловке, креде, перо, трска, разни цртачки материјали.

Естетско процењивање (1)

Односи величина (2)

Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика.

Цртање, цртачки материјали, меке оловке, креде, перо, трска, разни цртачки материјали.

Лепо писање са калиграфијом (2)

Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика.

Цртање, цртачки материјали, обичне оловке са ознаком "Б" пљоснато заострене оловке, метално перо, туш и перо и пенкало, разни цртачки материјали.

Компоновање више ритмичких целина у простору (2)

Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика.

Цртање, сликање и вајање.

Естетско процењивање (1)

СЛИКАЊЕ (12)

Својства сликарских материјала и подлога (2)

Перцепција.

Сликање и цртање разним сликарским и цртачким материјалима.

Ритмичко компоновање боја и облика (2)

Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика.

Сликање, цртање и вајање, одговарајућа средства и материјали.

Коришћење разних материјала за компоновање (2)

Перцепција.

Сликање, цртање и колаж; одговарајућа средства и материјали.

Визуелно споразумевање (2)

Перцепција линија, боја и облика.

Сликање, цртање и вајање; одговарајућа средства и материјали.

Временски и просторни низови (цртани филм, стрип) (2+1)

Аперцепција, перцепција - асоцијације у низу покретне слике; боје, мрље, цртежи, облици.

Сликање, цртање и вајање; одговарајућа средства и материјали.

Сликање, естетско процењивање (1)

ВАЈАЊЕ (12)

Вајање, врсте вајарског материјала (4)

Перцепција и аперцепција, стварање различитих вредности форме (конвексно, конкавно; отворено, затворено) и чврсти материјали.

Вајање, глина, гипс и остала одговарајућа средства и чврсти материјали.

Везивање тродимензионалних облика у простору (2)

Перцепција и аперцепција.

Вајање, глина, керамичка глина и остала одговарајућа средства и материјали.

Слободно компоновање (2)

Перцепција и аперцепција.

Вајање, глина, керамичка глина, гипс и остала одговарајућа средства и материјали.

Обликовање употребних предмета (ситна пластика, накит) (2+1)

Аперцепција, перцепција.

Вајање, глина, керамичка глина, пластелин, гипс и остала одговарајућа средства и материјали.

Вајање, естетска анализа (1).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Основни разлог за увођење наставног предмета **цртање, сликање и вајање** је недовољан фонд часова на којима даровити и заинтересовани ученици могу да у целости изразе своје креативне потенцијале и тако у потпуности искористе планиране садржаје програма ликовне културе.

Изборна настава одмереним задацима систематично развија различите психичке и ликовне способности ученика, а нарочито оне способности које подстичу њихово индивидуално и креативно изражавање.

Она додатно мотивише ликовне педагоге на усавршавање и примену савремених метода учења (ослањајући се и на савремена искуства дечије психологије) ради подстицања спонтаног и слободног изражавања ученика.

Због тога ова настава омогућава препознавање и развој даровитости ученика и њихових индивидуалних способности и омогућава постепено увођење ученика у област професионалне оријентације ка широком пољу ликовних делатности.

С обзиром да постоје иницијативе за већом подршком даровите деце овим предметом, створена је могућност да се на време подстиче препознавање ове деце у чему би учествовали родитељи и васпитачи (педагози, психолози) у складу са индивидуалним способностима и њиховом дидактичко-методичком третману.

Изванредна постигнућа или могућности за велика постигнућа углавном се користе под називом даровитост (општи потенцијал) и талентованост (манифестована даровитост), под којима се подразумева бистрина, изузетност, супериорност, бриљантност, способност лаког и брзог учења. У редовним васпитно-образовним институцијама наставник има равноправан дидактичко-методички однос према заинтересованим и талентованим ученицима, ослањајући се на савремена искуства психологије која инсистира на развоју индивидуалних способности, што се односи и на образовање даровите деце.

Концепција овог изборног предмета посебан нагласак ставља на подршку даровитој деци која имају могућност да продубе знања у оним садржајима који се не могу реализовати у редовно-часовном систему. Стога је за израду овог програма стручна комисија ослонце тражила пре свега у програму обавезног предмета ликовна култура, како би се наставила корелација и продубила започета реализација садржаја. У реализацији ове наставе треба у складу са могућностима школе и креативностима наставника, инсистирати на већој афирмацији примењених уметности и визуелних комуникација.

Наставници су дужни да прате даровито дете и да га подржавају у раду инсистирајући на формирању збирке радова (мапе) и у сарадњи са родитељима у време наставе воде дневник и прате развој детета. Очувањем тежње даровитих ученика ка креативном изражавању заједно са овладавањем материјалима (развој техничке спретности и сензибилитета) доприноси се даљем ликовном образовању.

Смисао планирања садржаја програма изборног предмета цртање, сликање и вајање је да се утврде задаци на сваком часу који би најпотпуније развијали све ликовне способности ученика, нарочито способности које подстичу стварање, као и оне које омогућују стварање. Стога, градиво треба планирати тако да се постигне:

- виши ниво опажања;
- оспособљеност примања;
- одговарајући ниво разумевања;
- способност поступања;

Врсте плана:

- годишњи план;
- оперативни план рада (полугодишњи, месечни).

Годишњи план рада треба да садржи преглед ликовних целина и број часова предвиђених за одређене садржаје.

Оперативни полугодишњи план рада треба да буде детаљно разрађен и да садржи следеће рубрике: месец; основни циљ и задатак (васпитни и образовни) наставни садржај; облик рада; корелацију са другим предметима; средства и медије и примедбе у које се убележавају промене.

Остваривање садржаја:

Садржаје програма ликовне културе треба остварити:

1. примањем (учењем), тако што ће ученицима бити омогућено да стичу знања из области ликовне културе, савладавају технолошке поступке ликовног рада у оквиру одређених средстава и медијума и да упознају законитости и елементе ликовног језика;

2. давањем (стварањем) путем подстицања ученика да се изражавају у оквиру ликовних активности и остварују резултате (увек на вишем нивоу култивисања и јачања ликовне осетљивости).

За наставу ликовне културе, на основу садржаја и методичких облика усмерености васпитно-образовног процеса у правцу богаћења дечијег естетског искуства, одређени циљеви и задаци произашли су из ликовне уметности теорије стваралаштва и развојне психологије.

Овако конципираним програмом цртања, сликања и вајања наглашена је усмереност васпитно-образовног процеса у свим његовим временским сегментима-поједини часови, циклуси часова, проблемски кругови оперативних задатака и целине програма узрасних захтева - ка јачању ликовних способности ученика, затим ка богаћењу ликовног језика, а такође ка формирању позитивних навика и богаћењу властите сфере естетског искуства.

Претпоставка креативности ученика у домену ликовних активности подразумева да мотивациони садржаји буду разноврсни, примерени узрасту и интересовањима ученика. Методске поступке и облике рада наставник конципира усаглашавајући васпитно-образовне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика да ове задатке прихвати на нивоу самоиницијативе, односно формираној властитој израженој потреби. У том смислу улога наставника наглашена је у фази избора и дидактичке припреме мотивационог садржаја, док избор теме зависи од суштине ликовног задатка, односно конкретног садржаја којим се ученик мотивише у правцу одређеног ликовног проблема.

Проблемски захтеви овог програма имају карактер наставног садржаја, а теме су у служби реализације предвиђених задатака. У процесу припремања за рад темама треба посветити посебну пажњу како не би овладале садржајима (што је до сада показала наставна пракса). Као и у многим другим приступима и у овом случају се очекује креативан однос наставника приликом избора тема, зависно од ликовног проблема. Теме треба проналазити у повезивању са другим областима и то помоћу разговора са ученицима.

У структури садржаја наставног рада које се односе на практичне ликовне активности ученика подразумева се ослањање на шири избор ликовних средстава и медијума, односно савремених ликовно-поетских садржаја и искустава. У том смислу, ликовна осетљивост ученика остваривала би се и као припремљеност за активно учествовање у стварању естетских вредности које захтева наше време и као способност вредновања и критичког односа савременог тренутка. Овакав приступ доприноси непосредности доживљаја ликовног чина и поспешивању имагинативних и креативних могућности ученика те је од три елемента у структури програма, креативност, која у ствари значи способност да се нађу нова решења за један проблем или нови начини уметничког израза.

Структуру програма чине:

1. *наставни садржаји* који се односе на савладавање ликовног језика и упознавања садржаја ликовне културе, познавање дела ликовних уметности и елемената ликовне писмености;

2. *креативност* - способност да се нађу нова решења за један проблем или нови начини уметничког израза и остварење производа новог за индивидуу (не

нужно новог и за друге), за коју је претпоставка за подстицање, мотивациони садржаји практичних ликовних активности ученика који обухватају:

домен ученичких доживљаја;

домен корелације са другим васпитно-образовним подручјима.

3. *ликовни медијуми и средства* - коришћење ликовних дисциплина и употреба одређених материјала у обликовању, проширени медијуми.

У структури садржаја наставног рада које се односе на практичне ликовне активности ученика подразумева се ослањање на шири избор савремених ликовних средстава и медијума, односно савремених ликовно-поетских садржаја и искустава. У том смислу, ликовна осетљивост ученика остваривала би се и као припремљеност за активно учествовање у стварању естетских вредности које захтева наше време и као способност вредновања и критичког односа савременог тренутка. Овакав приступ доприноси непосредности доживљаја ликовног чина и поспешивању имагинативних и креативних могућности ученика, као и методички квалитет у погледу опредељења комисије за измену и допуну програма ликовне културе у основној школи смањењем оптерећености ученика наглашавањем савремених медијума у ликовној и визуелној уметности у складу са савременим кретањима уметности.

Цртање: коришћење свих врста линија како би се постепено обогаћивало линеарно графичко изражавање и богатство појединоста на основу опсервирања или претходним вежбама рада по природи. Неопходно је анализирати перспективе, птичје, жабље, линеарне и инсистирање на прецизностима и детаљу са нагласком на односе величина, пропорције.

Сликање: обогаћивање скале појединих боја и њиховог композиционог односа и увођење у бојене вредности процесом рада по природи и илустровању. Сликарске технике и подлоге.

Графика: обогаћивање линеарног израза графичких површина, са постепеним свеснијим композиционим решењима. Обрада простора, врсте графичких техника, ланорез, дрворез итд.

Вајање: тродимензионално обликовање, основни тродимензионални облици. Волумен и простор, општа оријентација у вајарским областима. Конвексно, конкавно, отворено и затворено, напрегнута и затегнута форма, продор, расцеп, тврда и мека форма. Функција пластике у архитектури, екстеријеру и ентеријеру, примењено вајаство, ситна пластика. Декоративна скулптура, орнамент. Вајарски материјали, чврсти материјали. Алати и процес рада при изради вајарског рада. Облици и умножавање вајарских радова. Садржаји и идеје у вајарским делима у историји уметности.

У реализацији ове наставе треба у складу са могућностима школе и креативностима наставника, инсистирати на већој афирмацији примењених уметности и визуелних комуникација У овој настави садржаји наставног рада се односе на практичне ликовне активности ученика која подразумева се ослањање на шири избор савремених ликовних средстава и медијума, односно савремених ликовно-поетских садржаја и искустава из области примењених уметности. У том смислу, ликовна осетљивост ученика остваривала би се и као припремљеност за активно учествовање у стварању естетских вредности које захтева наше време и као способност вредновања и критичког односа према савременом тренутку. Стога се препоручују садржаји из области примењене графике и керамике.

Примењена графика: Основи примењене графике. Коришћење репродуктивне графике у индустрији. Графика у једној боји - нацрт за етикету. Графика у две боје -

нацрт за плакат. Графика у више боја - нацрт за насловну страну књиге (скица у колажу).

Графика и графички слог (коришћење графике летрасет-слова). Графика-скица за поштанску марку. Графика и амбалажа (кутије-нацрт и финални рад).

Плакат-извођење високом штампом. Плакат - нацрт - скица колажом.

Керамика: Увод у керамику. Историја керамике, керамички производи, технологија керамике. Стицање првог искуства у раду са глином. Мешање, гњечење, додавање и одузимање масе глине. Пластичне форме. Конкавне и конвексне форме, пуни и празни простори у разним функцијама (опека са шупљинама и слично).

ХОР И ОРКЕСТАР

Циљ и задаци

Општи циљ наставе изборног предмета *хор и оркестар* је развијање интересовања за музичку уметност и упознавање музичке традиције и културе свога и других народа.

Остали циљеви и задаци су:

да код ученика развија музичке способности и жељу за активним музицирањем/певањем и суделовањем у школским ансамблима;

да подстиче креативне способности ученика и смисао за колективно музицирање;

да развија навике слушања музике, подстиче доживљај и оспособљеност за разумевање музичких порука;

да подстиче стваралачко ангажовања у свим музичким активностима (извођење, слушање, истраживање и стварање музике);

да развија критичко мишљење.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ

а) *Певање песама* (учење по слуху и учење песме са нотног текста) различитог садржаја и расположења традиционалне и уметничке музике, које су примерене гласовним могућностима и узрасту ученика. Пожељно је повезивање садржаја песама са садржајима осталих наставних предмета уколико је могуће (ученици и школа, годишња доба, празници и обичаји, завичај и домовина, природа и околина, животиње...).

б) *Свирање*

- Свирање песама и лакших инструменталних дела по слуху и нотног текста на инструментима Орфовог инструментарија.

- На основу искуства у извођењу музике, препознати свирати делове песама.

в) *Основе музичке писмености*

Кроз обраду песама информативно стећи појам це-дур и а-мол лествице, разлике између дура и мола, појам предзнака - повисилица, појам узмах и предтакт, такт 6/8, шеснаестина ноте у групи.

СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ

Слушање вокално-инструменталних и кратких инструменталних композиција, домаћих и страних композитора, уметничких дела инспирисаних фолклором народа и народности, различитог садржаја, облика и расположења, као и музичких прича.

У слушаним примерима препознати различите тонске боје (гласове и инструменте), различит темпо, динамичке разлике, различита расположења на основу изражајних елемената, као и композицију коју су слушали, а на основу карактеристичног одломка.

Оспособљавати ученике да уоче вредности и улогу музике у свакодневном животу.

СТВАРАЊЕ МУЗИКЕ

Ритмичким и звучним ефектима креирање пратње за песме, стихова, користећи при том различите изворе звука.

Креирање покрета уз музику коју певају или слушају ученици.

Смишљање музичких питања и одговора, ритмичка допуњалка, мелодијска допуњалка са потписаним текстом, састављање мелодије од понуђених двотактних мотива.

Импровизација мелодије на задани текст.

Импровизација дијалога на инструментима Орфовог инструментарија.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

У програму изборног предмета истакнуто место има слушање музичких дела и активно музицирање (певање и свирање). Основе музичке писмености и музичко-теоретски појмови у оваквом приступу планирани су у функцији бољег разумевања музике и музичког дела.

Основни принцип у остваривању циљева и задатака треба да буде активно учешће ученика на часу. При томе треба обухватити сва подручја предвиђена за тај разред и комбиновати разне методе у настави. Час посвећен само једном подручју и извођен само једном методом не може бити ни користан ни занимљив за ученике, што води ка осиромашивању садржаја и смисла предмета.

Настава изборног предмета остварује се кроз:

певање, свирање и основе музичке писмености;

слушање музике;

дечје музичко стваралаштво.

Групним и појединачним певањем или свирањем развија се способност ученика да активно учествују у музичком животу своје средине.

Полазна одређења при конципирању програма изборног предмета

Слушање музике

Стицање искуства у слушном разликовању звучних боја (људски гласови, музички инструменти).

Навикавање ученика на пажљиво слушање музике.

Подстицање изражавања ученика о слушаном делу.

Упознавање музичког дела уметничког и народног стваралаштва.

Певање песама по слуху и са нотног текста, увођење у основе музичке писмености

Народне песме и игре; обичајне песме.

Дечје песме.

Утврђивање музичког речника у вези са јачином (p, mp, f, mf), брзином (adagio, andante, moderato, allegro) и постепеним динамичким прелазима из тишег у јаче и обрнуто (crescendo, decrescendo).

Савлађивање тонских висина.

Усвајање музичког писма и појмова: шеснаестина нота у групи, такт 6/8, а-мол лествица (природна и хармонска), појам предзнака - повисилица, узмах и предтакт.

Свирање и певање песама у функцији овладавања музичке писмености.

Извођење песама на мелодијским инструментима.

Понављање задатог мелодијског мотива (вежба памћења, развијање моторике).

Свирање

Оспособљавање ученика да се сналазе у једноставном нотном запису.
Стварање код ученика навике праћења и похађања концертних приредби.
Подстицање код ученика жеље да се активније баве музиком.

Музичко стваралаштво

Стално подстицање ученика на што изражајније певање и свирање научених песама.

Слободно импровизовање на инструментима Орфовог инструментарија.

Импровизовање дечје мелодије на властити или од стране наставника предложен стих.

Осмишљавање покрета уз музику.

Слободно музичко изражавање.

Препоручени садржаји изборног наставног предмета ученицима треба да пруже знања и информације како би разумели, пратили, разликовали, доживљавали и што боље процењивали музичке вредности.

За успешну реализацију циљева и задатака изборног предмета потребно је створити одговарајуће услове.

Усвајање знања ученика зависи од добре организације часа, који мора бити добро планиран, осмишљен и занимљив. Ученик треба да буде активан учесник на часу, а час изборног предмета треба да буде доживљај за ученике. Разним облицима рада, техникама и очигледним средствима ученицима се преносе знања и комбинују разне методе у настави.

Изборни предмет треба увек повезивати са музичким животом друштвене средине и учествовати на такмичењима и музичким приредбама.

ЗАХТЕВИ ПРОГРАМА ПО АКТИВНОСТИМА

Извођење музике

При избору песама наставник треба да пође од психофизичког развоја ученика, од њему блиских садржаја и доступних мелодијско-ритмичких целина, ширећи тиме њихов интерес и богатити их новим садржајима. Потребно је, такође, да оцени гласовне могућности разреда пре одабира песама за певање.

Наставник је слободан у избору предложених песама, али мора водити рачуна да у његовом раду буду заступљене народне, пригодне, песме савремених дечјих композитора као и композиције са фестивала дечјег стваралаштва.

Свирање

У петом разреду користити ритмичке и мелодијске инструменте. Пошто су сада ученици описмењени, свирање на мелодијским инструментима биће олакшано јер можемо користити нотне примере појединих песама које су солмизационо обрађене.

Потребно је развијати дечје предиспозиције за музичко обликовање и омогућити им да доживе радост свирања, чиме се богати личност у осетљивом периоду емоционалног сазревања.

Путем властитих стваралачких покушаја дати детету да завири у "радионицу композитора" како би боље схватило вредност уметничког напора у стварању музичких дела.

Слушање музике

Композиције које се слушају морају својим трајањем, садржајем и музичким изразом да одговарају могућностима перцепције ученика. Код слушања дечјих песама потребно је да ученици уочавају и објашњавају текст, инструменталну пратњу и начин како је музика дочарала текст.

После слушаног дела потребно је са ученицима кроз разговор рашчланити и објаснити улогу извођача и инструменталне пратње у приказивању литерарног текста.

У избору инструменталних композиција треба бити обазрив и слушати оне у којима ће бити пуно израза, карактеристичних расположења и изразитог ритма, било да су програмског карактера или не.

Музичко стваралаштво

Дечје музичко стваралаштво представља виши степен активирања музичких способности, које се стичу у свим музичким активностима, а као резултат креативног односа према музици. Оно има велику васпитну и образовну вредност: подстиче музичку фантазију, обликује стваралачко мишљење, продубљује интересовања и доприноси трајнијем усвајању и памћењу музичких репродуктивних и стваралачких активности и знања.

Стваралаштво може бити заступљено кроз:

компоновање мелодије на задани текст;

састављање мелодије од понуђених двотактних мотива.

Ове активности треба вредновати у смислу стваралачког ангажовања ученика, а не према квалитету насталог дела јер и најскромније музичке импровизације су педагошки оправдане.

Праћење и вредновање ученика

Да би се остварио процес праћења напредовања и степена постигнућа ученика у настави изборног предмета, неопходно је да наставник претходно упозна и идентификује музичке способности сваког ученика.

Праћење ученика у настави мора се спроводити организовано. Оно треба да обухвати посебан развој сваког ученика, његов рад, залагање, интересовање, став, умешност, креативност и слично. Наставник треба да прати развој личности у целини и објективно одређује степен на којем је ученик савладао програмске захтеве.

Смисао праћења наставе изборног предмета треба сагледати тако да се сваком ученику омогући развој у оквиру васпитно-образовног рада.

Певање у разредном хору има образовни и васпитни циљ. Образовни циљ обухвата развијање слуха и ритма, ширење гласовних могућности и учвршћивање интонације. Васпитни циљ обухвата развијање осећања припадности колективу, развијање естетских осећања, упознавање нових речи, односа у природи и међу људима.

Разредни хор обухвата сва одељења истог разреда у школи.

Могу се основати:

групе певача вокалних солиста;

групе солиста инструменталиста, са којима се увежбавају соло песме, мали комади, дуети, терцети, квартети и мали камерни инструментални састави;

група љубитеља слушања музике - који ће слушати разна музичка извођења у школи или ван ње (концерте, радио и телевизијске емисије, музичке филмове и сл.);

група младих композитора, са којима се ради на развијању музичке креативности;

група младих етномузиколога, који ће прикупљати мало познате, или готово заборављене, песме средине у којој живе.;

Врсте активности које је могуће основати у школи, у односу на способности и интересовања ученика, одређене су интересовањем ученика.

Настава оркестра се одвија у групи до четири ученика, односно од пет до девет ученика када се ради о блок флаутама, тамбурама, мандолинама или Орфовом инструментаријуму. Зависно од могућности и интересовања ученика, у изборној настави формирају се мали музички састави, као и хор и оркестар у већим саставима.

Да би се реализовао програм изборног предмета, користе се одговарајући уџбеници, приручници и збирке за поједине инструменте, као и дела (у оригиналном облику или прилагођена саставима ученика) домаћих и страних композитора из разних епоха, доступна извођачким могућностима ученика.

Ученици приказују своја индивидуална и групна достигнућа из изборног наставног предмета на школским и другим приредбама и такмичењима.

ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО

Циљ и задаци

Циљ образовно-васпитног рада изборног предмета је да се ученици оспособе за самостално коришћење рачунара.

Задаци образовно-васпитног рада:

упознавање ученика са применом рачунара у различитим областима људске делатности;

развијање интересовања за примену рачунара у свакодневном животу и раду;

подстицање креативног рада на рачунару;

оспособљавање за рад на рачунару.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

упознавање ученика са графичким радним окружењем оперативног система;

упознавање ученика са организацијом дискова, датотека и директоријума;

упознавање ученика са подешавањем околине за рад на српском језику;

упознавање ученика са инсталацијом додатних уређаја и програма;

упознавање ученика са радом у програму за обраду текста;

упознавање ученика са основним програмима за рад у мултимедији;

оспособљавање ученика за самостално коришћење рачунарских програма.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ОПЕРАТИВНИ СИСТЕМ (14)

Увод у предмет. Графичко радно окружење оперативног система. Покретање програма. Рад у програму за управљање датотекама и директоријумима. Подешавање радног окружења. Инсталација програма. Инсталација додатних уређаја. Рад са тастатуром и мишем.

РАД СА ТЕКСТОМ (14)

Изглед основног прозора. Унос и кориговање текста. Рад са документима. Формат странице, подешавање маргина. Форматирање знакова. Форматирање пасуса. Штапање. Рад са сликама. Цртање у програму за обраду текста.

УВОД У МУЛТИМЕДИЈУ (8)

Увод у мултимедију. Програми за рад са мултимедијом. Примена мултимедије у настави. Коришћење CD-а и DVD-а са аудио и видео садржајима (књиге, енциклопедије, атласи).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

При реализацији тематске целине "Оперативни систем" треба упознати ученике са оперативним системом *Windows* или *Linux*. Потребно је на самом почетку упознати ученике са графичким радним окружењем, са посебним нагласком на радну површину - *Desktop* и његове делове (*Taskbar*, иконице, позадинска слика). Објаснити ученицима шта је *Shortcut* и употребу десног и левог клика мишем.

Објаснити ученицима рад са објектима у *My Computer*-у. У оквиру ове наставне јединице упознати их са организацијом дискова, датотека и директоријума. Објаснити преносне и фиксне меморијске медијуме: дискете, CD и DVD, Flash меморије као и хард дискове. Пошто су ученици савладали овај део програма треба их упознати са програмом за управљање датотекама и директоријумима, *Windows Explorer*. Ученицима указати на сличности са иконом *My Computer*, објаснити им рад са објектима и функцију десног тастера миша у овом програму, а посебан акценат ставити на *Clipboard* (на копирање и премештање објеката). Сваки ученик треба да научи да копира односно премести објекат са диска на преносни меморијски медијум (дискету, flash меморију, CD и друго) и обрнуто. Након што су ученици савладали основе, објаснити им и остале појмове у *Explorer*-у, манипулацију групама објеката (помоћу тастера Shift или Ctrl) и акценат ставити на проналажење фајлова односно на наредбу Find. Након што су савладали *Explorer*, ученицима омогућити да вежбају један час те да самостално праве директоријуме и да проналазе одређене врсте датотека коришћењем цокер знакова * и ? (на пример слике, *.jpg), као и на основу датума измене или величине фајла.

Објашњавање *Control Panel*-а почети са подешавањем изгледа радне површине и тастатуре. Сваки ученик треба да научи да промени позадинску слику и да подеси српску ћириличну и латиничну тастатуру. Остала подешавања, као што су датум и време, подешавање миша, мултимедијалних уређаја, звука и постављање password-а показати ученицима без детаљније обраде ових опција. Објаснити им шта су то *фонтови*. Ученицима омогућити један час да понове стечена знања кроз вежбу. Ученицима треба показати како се инсталира програм, а такође и како се уклања непотребан програм опцијом *Add/Remove programs*. Један час допустити ученицима да вежбају инсталирање програма, а уклањање програма им допустити само уз надзор наставника. Објаснити групе програма (*Accessories, Communication, Fax, Multimedia*) и како се њима манипулише.

Инсталацију нових додатних уређаја ученицима објаснити на практичном примеру. Објаснити им појам *plug&play* (прикључи и почни да користиш) као и ток инсталације. На посебном часу за вежбање сваки ученик треба да инсталира програм са CD-а, да га покрене и на крају да га под надзором наставника уклони са рачунара.

Објаснити појам рачунарског вируса и злонамерног програма. Објаснити опасности од рачунарских вируса и злонамерних програма и како се од њих треба штитити. Објаснити појам легалног и пиратског софтвера.

При реализацији тематске целине "Рад са текстом" показати ученицима на које се начине може покренути програм за обраду текста (иконица, *Start/Programs, Start/Run*). Посебну пажњу обратити на радни простор као и на главни мени и траку са алатима. Сваки ученик треба да научи како се постављају и уклањају *toolbar*-ови. Показати ученицима како се креира нови документ, односно како се отвара већ постојећи. Објаснити како се снима документ и нарочито нагласити разлику између команди *Save* и *Save As*. Пошто су обрађене основне команде *File* менија објаснити ученицима како се одређује изглед и величина стране, као и маргине (дијалог *Page Setup*).

Пошто су се упознали са основним операцијама у програму за обраду текста, ученицима детаљно објаснити функције тастера са тастатуре, нарочито оних који су неопходни за рад у програму за обраду текста (*Del, Backspace, Insert...*), као и појам курсора. Показати како се селекује текст а након тога ученици сами треба да примене опције *Clipboard*-а које су научили у претходној теми (*Cut, Copy, Paste*).

Појам *форматирања* објаснити на примеру знака, објашњавајући ученицима дијалог *Font*. Кроз практичан рад ученици треба да савладају технику промене изгледа карактера (промена величине, боје, врсте фонта).

Код форматирања пасуса објаснити функцију тастера *Enter* и дијалог *Paragraph*, односно како се врши поравнавање текста, увлачење редова и дефинисање проредка. У оквиру ове јединице показати ученицима и дијалог *Bullets and Numbering*. Ученицима обезбедити довољно времена да утврде стечено знање кроз практичну израду задатака.

У наставној јединици *штампање* објаснити укратко ученицима како се инсталира штампач и посебно се осврнути на дијалоге *Print* и *Print Preview* са својим командама.

Ученицима треба објаснити на који начин се ради са сликама у текстпроцесору коришћењем менија *Insert*. Такође демонстрирати употребу *Word Art*-а. Након тога наставити са графиком у програму за обраду текста и то са toolbar-ом *Drawing*. У овој наставној јединици показати ученицима како се цртају објекти, готове објекте (*Autoshapes*) као и текст боксове и објаснити им како се врши промена боје фонта, линија и површине.

При реализацији тематске целине "**Увод у мултимедију**" ученике упознати са појмом мултимедија. Оспособити ученике да користе неке најчешће употребљаване апликације за рад са мултимедијом (нпр. Media Player, Real Player, Micro DVD ...). Дати им основне информације о преносу, обради и репродукцији слике и звука на рачунару. Демонстрирати и практично реализовати употребу едукативних CD-а и DVD-а (електронске књиге, енциклопедије, атласи...).

МАТЕРЊИ ЈЕЗИК СА ЕЛЕМЕНТИМА НАЦИОНАЛНЕ КУЛТУРЕ

БОШЊАЧКИ ЈЕЗИК

BOSANSKI JEZIK

Cilj

Cilj nastave **Bošnjačkog/bosanskog jezika sa elementima nacionalne kulture** jeste sticanje znanja o osobnostima bošnjačkog/bosanskog jezika, književnosti i kulture Bošnjaka, kao i razvijanje svijesti o sopstvenom nacionalnom identitetu.

Kod učenika treba probuditi interesovanje da upoznaju, prihvate i afirmišu osobnosti svoje kulture, običaja i načina života, kao i da uočavaju i upoređuju sličnosti i razlike u odnosu na narode sa kojima žive - na nivou jezika, religije, običaja i kulture.

PETI RAZRED

Operativni zadaci

ovladavanje bošnjačkim/bosanskim standardnim jezikom u usmenom i pismenom izražavanju;

njegovanje i bogaćenje jezičkog i stilskog izraza;

upoznavanje leksike svojstvene usmenom izražavanju sandžačkih Bošnjaka;

upoznavanje, njegovanje i afirmisanje kulture Bošnjaka;

upoznavanje učenika sa narodnim stvaralaštvom Bošnjaka (epske pjesme-krajišnice, balade, sevdalinke, hićaje);

sticanja znanja iz historije Bošnjaka.

uočavanje uticaja kulture drugih naroda na kulturu Bošnjaka;

njegovanje osjećaja za različite vrijednosti u sopstvenoj i u drugim kulturama i isticanje važnosti interkulturalnog dijaloga.

SADRŽAJI PROGRAMA

1. JEZIK

GRAMATIKA

Riječi i rečenice

- riječ - značenje, oblik i porijeklo riječi;
- pisani i usmeni izraz ;
- jednoznačnost i višeznačnost riječi i izraza;
- rečenica kao komunikaciona jedinica;
- rečenice: proste, proširene, složene;
- subjekat, predikat;
- atribut, apozicija, objekat;
- sintagma;
- prvi pisani spomenici na bošnjačkom/bosanskom jeziku.

Pravopis i ortoepija

- pisanje NE uz imenice, pridjeve i glagole;
- izgovor i pisanje Č i Ć;
- izgovor i pisanje DŽ i Đ;
- pisanje hlasa H;
- pisanje J, JE, IJE.

Književnoteorijski pojmovi

- književni rodovi i vrste;
- kompozicija književnog djela (pjesme);
- opis vanjskog i unutrašnjeg prostora;
- vrste stihova (peterac, osmerac, deseterac);
- vrste strofa (distih, tercina, katren);
- vezani i slobodni stih;
- likovi u dramskom djelu;
- pozorište, televizija, radio.

2. KNJIŽEVNOST

Alija Nametak	Za obraz (odlomak)
Ćamil Sijarić	Hrt
Zija Dizdarević	Majka
Ismet Rebronja	Selmanova kruška
Alija Isaković	Niko-i-ništa
Alija H. Dubočanin	Lađarski put
Ahmet Hromadžić	Vodeni cvjetovi
Nedžad Ibrišimović	Sijelo mudraca
Abdulah Sidran.	Dok se dvoje svađaju - treći se koristi
Vefik Hadžismajlović	(filmski scenarij) Đaci-pješaci
Zuko Džumhur	Slika Isfahana (putopis)
Advan Hozić	Majstorija (odlomak)
Ismet Bekrić	Otac s kišobranom
Kasim Deraković	Svici

Ibrahim Kajan	Odijelo
Muhidin Šarić	Kuću kućom čine djeca
Džemaludin Latić	Srebrna česma
Enisa Osmančević - Ćurić	Različak
Bisera Alikadić	Voz do neba
Hasan Kikić	Veliki pljusak
Izet Sarajlić	Neka nam oprostite trave
Enes Kišević	Kiša
Husein Bašić	Zemlja
Nerkezi	O pero
Halil Džubran	Himna cvijeta
Kemal Mahmutefendić	Roman o novčiću (odlomak)
Safet Sijarić	Vučja gora (odlomak)
Vijlam Sarojan	Pet zrelih krušaka
Lirska narodna pjesma	Djevojka i behar
Balada	Čelebija Mujo i njegova draga
Narodna bajka	Bajka o prstenu
Šaljiva narodna priča.	Putnik i gostioničar
Basna	Lisica i gavran
Romska narodna pjesma	Uspavanka
Epska narodna pjesma	Ličanin Tale dolazi u Liku

3. KULTURA IZRAŽAVANJA

Usmeno izražavanje

prepričavanje;
stvaralačko prepričavanje;
razgovor (spontani, telefonski).

Slušanje

razvijanje kulture slušanja različitih tekstova ili usmenog izlaganja.

Čitanje

- izražajno žitanje lirskog, proznog i dramskog teksta;
- glasno čitanje;
- čitanje po ulogama;
- čitanje u sebi sa određenim zadatkom.

Pismeno izražavanje

- pismeno prepričavanje;
- dopisivanje: lična i poslovna korespondencija;
- lijepo pisanje;
- opis lika (portret);
- opis pejzaža (slika prirode).

4. ELEMENTI NACIONALNE KULTURE

Narodno stvaralaštvo

Lirska narodna pjesma.	Djevojka je ružu brala
Sevdalinka	Po Taslidži pala magla
Balade	Čelebija Mujo i njegova draga
Epska narodna pjesma	Mujo Hrnjica ženi brata Halila
Bajka	Bajka o prstenu

Znamenitosti

- Značajni kulturno-historijski spomenici Bošnjaka;
- značajne ličnosti iz historije Bošnjaka;
- život i običaji Bošnjaka;
- događaji iz bliže i dalje prošlosti Bošnjaka, koje ne treba zaboraviti;
- geografski položaj Sandžaka.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

U procesu nastave **Bošnjačkog/bosanskog jezika sa elementima nacionalne kulture** treba uvažiti osnovnu pedagošku pretpostavku **da je učenik u centru obrazovno-radne kreacije**, pa stoga nastavnik mora upoznati i uvažavati intelektualne i psihičke sposobnosti učenika, kako bi pronašao pogodna didaktičko-metodička rešenja, koja će omogućiti da učenici uspešno savladaju nove sadržaje.

Tokom nastavnog procesa treba na zanimljiv način prezentirati pažljivo odabrane jezičko-literarne vrijednosti koje će učenici uspešno usvojiti i koje će im biti potrebne za dalje školovanje, bogaćenje opšte kulture i znanja o životu.

Sem opštih metoda u savremenoj nastavi jezika i književnosti treba primijeniti i:
metodu čitanja i rada na tekstu (tekst metoda)

metodu razgovora - dijalošku metodu

metodu izlaganja i objašnjavanja (monološku metodu)

metodu praktičnog rada - uočavanje prozodijskih osobina lokalnog govora, sakupljanje raznih oblika usmene književnosti, rad na sredstvima medijske tehnologije (davanjem uloga i zaduženja učenicima, kao na primer: spiker, reporter, urednik, lektor, koreograf, glumac...).

Treba takođe primijeniti različite oblike rada kao što su: rad sa pojedincima - diferencirani rad, rad u parovima, rad u grupama, rad sa cijelim odjeljenjem - te učenje kroz različite vrste igara, kao što su kvizovi, recitali, imitacije, skečevi i slično, kako bi se nenametljivim ponavljanjem i uvježbavanjem došlo do ciljanih rezultata.

БУГАРСКИ ЈЕЗИК

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Цел и задачи на обучението по бългaрски език с елементи от национална култура от 4.- 6. клас са:

- По-нататъшно развиване на любов към българския език и необходимост за негово развиване и усъвършенствуване;
- По-нататъшно усъвършенствуване на правописа и правоговора. да бъдат в състояние да тълкуват подбрани литературни произведения;
- Усвояване на предвидените езикови структури.
- Оспособяване на учениците да си служат с книжовната норма на българския език.

- Разширяване на кръгозора на учениците в областта на българската художествената литература.
- Разширяване на кръгозора с познания от националната идентичност на българите.
- запознаване, развиване, пазене и тачене на собствения национален и културен идентитет чрез произведения от българската литература, театралното и филмово изкуство, както и на останали художествени постижения;
- разширяване на кръгозора с познания от културното, духовното и моралното наследство на българите.

ПЕТИ КЛАС

Образователни задачи

По-нататъшно овладяване и усвояване на фонетическия принцип при четене и граматическия принцип при писане ;

Овладяване, усвояване и практическо приложение на основните граматическите категории (род, число, лице, време) при изменяемите части на речта (съществителни и прилагателни имена; глагол);

Овладяване на умения за разбиране и употреба на простото изречение (структура, видове);

Постепенно овладяване на умения за възприемане на литературното произведение (чувства, настроения, случки, събития, образи).

Запознаване и упражняване с основни техники за писане на съчинения

ЕЗИК

Граматика

Гласни и съгласни звукове. Твърди и меки звукове.

Ударени и неударени срички: разпознаване, правоговор.

Съществителни имена - нарицателни и собствени. Множествено число на съществителните имена;

Членуване на съществителни имена: Кратък и пълен член при съществителните имена от м.р.; разпознаване и употреба в изречение.

Прилагателни имена: качествени прилагателни; род и число; съвместна употреба със съществително име в изрази и изречения.

Глаголи: същност; лице и число; сегашно, минало свършено и бъдеще време.

Понятие и разпознаване на главни и второстепенни части на изречието (подлог, сказуемо; допълнение, определение, обстоятелствено пояснение), без дефиниции.

Понятие и разпознаване на съгласувано определение (дума към съществително име, която отговаря на: *какъв, каква, какво, какви; чиј, чия, чие, чии*).

Понятие и разпознаване на обстоятелствено пояснение (думи, които поясняват глагола и отговарят на: *къде, кога, как, колко*).

Изречение. Видове изречения по начин на изказване и по състав. Просто изречение- структура

Разпознаване и правилно записване на пряка реч.

Правопис и правоговор

Затвърдяване чрез упражнения на прилагането на изучени правописни правила.

Употреба на главна буква в различни обстоятелства.

Писане и четене на букви и словосъчетания, които представляват трудности за учениците. (Ю,Я,Щ,Ъ,О,Й). Овладяване на правилата за тяхна употреба.

Писане на дата.

Правопис и правоговор на съществителни имена от м.р. с ударение върху краткия член : града /градъ/, часа:/часъ/.

Писане на съкращения от типа: л.(лице), ч. (число), уч.(ученик), стр. (страница), м. (месец), г.год. (година).

ЛИТЕРАТУРА

За осъществяване на поставените цели и задачи по Български език с елементи на национална култура учениците могат да използват за обработка литературни текстове от различни жанрове, както от личното - така и от народното творчество: поезия, проза (стихотворения за деца, разкази, поеми, балади, авторизирани приказки); народно творчество (вълшебни приказки, народни песни - любовни, битови, хумористични; пословици, поговорки, гатанки, хороводни песни и пр./ продължение от 4-ти клас./

Литература за осъществяване на програмата:

Подбрани четива /стихотворения и разкази/ от Читанката за 5. клас

- Български народни песни
- Български народни приказки
- Елин Пелин - На браздата,
- Петко Р. Славејков - Изворът на Белоногата
- Иван Вазов- Разкази за Васил Левски
- Емилиян Станев - Мајчина тревога /сборник от разкази/
- Ангел Каралијчев - Български народни приказки
- Илюстрирани книги за деца и уноши
- Асен Босев- Стихотворения
- Калина Малина - Стихотворения
- Четива и текстове от детски вестници, списания и енциклопедии

Четене и тълкуване на текст

Упражняване на техники за четенето с разбиране на прочетения текст.

Четене по роли.

Запаметяване на кратки стихотворения и песнички.

Упражнения по изразително четене (интонация, тембър, сила на гласа, пауза).

Възприемане и тълкуване на съдържанието на литературния текст Овладяване на умения - учениците да аргументират становищата си чрез елементи от текста.

ЕЗИКОВА КУЛТУРА

Основни форми на устното и писменото изразяване

Преразказване на кратки текстове. Разказване по картинка с цялостен сюжет по общ план и по самостоятелно подготвен план.

Разказване по дадени /ключови/ думи. Продължение на разказа с дадено начало.

Описание на хора: външни белези (физически портрет), основни характерни черти (характеристика).

Описание на природата: колективно наблюдаване в процес на разходка, посещение, излет. Описание на нај-интересните и привлекателни елементи от наблюдението.

Усмени и писмени упражнения

Говорни упражнения: упражняване правилно изговаряне на думи, изрази и изречения, пословици, кратки текстове

Сценично представяне на къси драматични и драматизирани текстове за деца.

Писмени упражнения: преписване на текст, упражняване на четлив и правилен ръкопис с прилагане на правописни правила. Преписване на текстове със задача. Писмено отговаряне на поставени въпроси. Поставяне на въпроси на дадени отговори.

Диктовки: с допљване, самодиктовка, контролна диктовка.

Лексикални и семантични упражнения: еднозначни и многозначни думи; образуване на сродни думи; синоними и антоними, нелитературни думи и тяхна подмяна с книжовни думи.

Детски хороходни закачалки и припевки.

Писане на домашни писмени задачи (до пет) и техен анализ по време на час.

Две класни упражнения - по едно в полугодие.

ЕЛЕМЕНТИ ОТ НАЦИОНАЛНАТА КУЛТУРА

Запознаване с миналото на своя народ /корелация с учебния материал по история/.

Запознаване с основните географски особености на България: местоположение, граници, разпространение, население / корелация с учебния материал по география/.

Характерни български народни празници: Баба Марта /мартеници изясняване на символиката/, Ден на пролетта .Врбница.

Народни обичаи, вярвания и поверия на българите в Република Сърбия.

Български фолклорни области.

Характерни български народни ястия. Характерни ястия на дадени фолклорни области.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Наставни садржаји из бугарског језика са елементима националне културе у првом плану су намењени деци припадника бугарске мањине у Републици Србији, који немају могућности да изучавају бугарски језик као матерњи језик (Бугари у расејању у већим или мањим градским четвртима, ван компактних традиционалних насеља, или пак на други начин немају могућности да изучавају матерњи језик), као и припадницима других народа (национално мешовите средине, мешовити бракови, раздознаност и интересовање ученика других народа и етничких скупина).

Програм бугарског језика је сличан са програмима језика словенског језичког корена: српским, хрватским, русинским, украјинским, словачким, па у суседству са тим језицима, у практичној примени-изучавању може се остварити висок степен корелације. За обогаћивање језичке и културне баштине овај Програм могу да изучавају и припадници других народа: Мађари, Румуни, Роми, Албанци, Немци и др.припадници несловенске скупине.

У процесу наставе бугарског језика са елементима националне културе треба уважити основну педагошку претпоставку да је ученик у центру образовно радне креације, па стога наставник мора упознати и уважити интелектуално- менталне и психолошке способности ученика, како би пронашао дидактичку формулу, која ће гарантовати да ће ученици савладати нове садржаје.

Током наставног процеса треба на занимљив начин презентирати пажљиво одабране језичко-литерарне вредности, које ће ученици без тешкоћа усвојити и које ће им бити потребне за даље школовање, богаћење опште културе и знања о животу.

Сем општих метода у савременој настави језика и књижевности треба применити:

методу читања и рада на тексту;

методу упоређивања и корелације са другим предметима, нарочито са музичком културом, познавањем друштва и природе, тј света око нас, историје и географије као и са сродним језиком;

методу разговора - дијалошку методу;

методу излагања и објашњавања;

методу посматрања и описивања;
методу практичног рада;

научно - истраживачка метода из области језика, дијалектологије, уочавање прозодијских особина локалног говора, сакупљање разних облика усмене књижевности, рад на средствима медијске технологије (давањем улога и задужења као што су спикер-репортер, уредник-лектор, кореограф-глумац...).

Треба такође применити различите облике рада, као што су: рад са појединцима - индивидуални рад, диференцирани рад, рад у паровима, групама, фронтални рад те учење кроз различите врсте игара (квизови, рецитали, имитације, скечеви, песмице за игру, брзалице и сл.) како би се ненаметљивим понављањем и увежбавањем дошло до жељених резултата.

МАЂАРСКИ ЈЕЗИК

A MAGYAR NYELV A NEMZETI KULTÚRA ELEMIVEL - ANYANYELVÁPOLÁS TANTERVE ÉS TANMENETE

Bevezetés

Az anyanyelv szerepe a gyermek érzelmi, értelmi és szociális fejlődésében rendkívül nagy. A kommunikáció ma már nehezen képzelhető el a verbális megnyilatkozás formái nélkül. Az egyén érvényesülése a társadalomban nagymértékben függ a nyelvi kifejezőkészség minőségétől, történjen az akár anyanyelven, vagy a társadalmi környezet nyelvén, illetve idegen nyelven.

Az anyanyelv megfelelő szinten való alkalmazása lehetővé teszi az identitástudat kialakítását, a másokkal való kapcsolatteremtést, növeli az önbizalmat.

A gondolkodás és a nyelv szorosan kapcsolódik egymáshoz. A nyelvi kifejezőkészség fejlesztése közvetlen kapcsolatban áll az egyén megismerő képességének a fejlődésével, valamint a gondolkodás fejlődésével általában. A nyelvtanulás eredményesebb, ha a nyelvet a kommunikáció szolgálatábaállított természetes eszközként kezeljük, ezért nem elszigetelten, a kontextustól elidegenítve kell azt tanítani.

Fontos, hogy a tanuló felismerje anyanyelvének értékeit, szépségét, mert anyanyelvének helyes és szabatos használata hozzájárul személyiségének gazdagításához és kiteljesítéséhez.

A magyar nyelv tanulását a gyerekek számára élvezetessé kell tenni, amit tudományosan és módszertanilag jól megalapozott módszerekkel lehet elérni.

5. OSZTÁLY

A tárgy célja:

Az anyanyelvi nevelés alapvető feladata az értelmes, kifejező beszéd-készség, a beszédmegértés és az anyanyelven folyó kommunikációs képességek fejlesztése, a tanulók magyar nyelvi tudásának továbbfejlesztése, melynek során meg kell ismerkedniük a magyar nemzeti kultúra elemeivel, a népköltészet és a gyermekirodalom néhány alkotásával. Legyenek képesek anyanyelvükön az életkoruknak megfelelő módon kommunikálni, helyesen és szabatosan megfogalmazni megnyilatkozásait. Aktív szókincsüket új szavakkal, szókapcsolatokkal kell bővíteni, hogy minél könnyebben bekapcsolódhassanak a mindennapi kommunikációba. Fejleszteni kell írás- és olvasási készségeiket magyar nyelven. Meg kell ismerkedniük a magyar helyesírás alapelveivel. A tanterv követelményeinek megfelelően tudjon szóban és írásban fogalmazni és összefüggő, kerek mondatokat alkalmazni.

A fő feladatokat a következők:

1. Fejleszteni kell a tanulók beszédértését, hogy teljes mértékben megértsék a feldolgozásra kerülő szövegeket.

2. Gyakoroltatni kell a helyes artikulációt, hogy beszédük tagolt, érthető legyen.
3. Gyakoroltatni kell a rövidebb szövegek tartalmának elmondatását, a rövid élménybeszámolókat és az érzelmek kifejezését. Verseket, rövidebb szövegrészleteket taníttatni meg velük.
4. A szavakat helyesírási szempontból helyesen le kell tudniuk írni.
5. El kell sajátítani a mondattal kapcsolatos tudnivalókat.
6. Folyamatosan bővíteni kell szókincsüket.
7. A tanulók aktív részvételét kell biztosítani a kommunikációs gyakorlatok során, hogy meg tudják fogalmazni mondanivalóikat, röviden, összefüggő, kerek mondatokat alkalmazva és hogy el tudjon mondani egyegy rövid történetet.
8. A tanulókat minél többet kell beszéltetni, mondjonak el egy-egy velük történt eseményt, általános beszédhelyzeteket kell teremteni, vagy pedig a mindennapi élet eseményeit írják le.
9. Foglalják össze nagy vonalakban, vagy csak egy mondatban a szöveg tartalmát, mondanivalóját.

TÉMAKÖRÖK ÉS TARTALMAK ÁLTALÁNOS NYELVISMERTET (kb. 4 óra)

A nyelv és a beszéd fogalma. Különbségük, összefüggésük.

A magyar nyelv helye a világban: a magyar és a világ nyelvei.

KOMMUNIKÁCIÓ ÉS BESZÉDMŰVELÉS (kb. 10 óra)

A nyelvi és nem nyelvi kommunikáció.

A közvetlen és közvetett kommunikáció mibenlétének megkülönböztetése. Egyirányú és kétirányú kommunikáció.

A kapcsolatteremtés formái: A köszönés, megszólítás típusai, szabályai, szerepe a mindennapi kommunikációban. A bemutatkozás, bemutatás szabályai. (Különböző helyzetekben történő gyakorlásuk.) A meghívó, a meghívás.

NYELVTAN (kb. 28 óra)

Az igei és névszói állítmányú mondatok. Az alany és az állítmány.

A szórend és a hanglejtés

A magyar szókincs állománya, eredete, az alapszókincs, a jövevényszavak és az idegen szavak fogalma, jellemzője.

Az állandósult szókapcsolatok: szólások, közmondások, szállóigék, közhelyek.

Az ige: a cselekvő személye és száma, az ige töve és a személyragok, az ige mondatbeli szerepe.

A főnév: a köznévszó és a tulajdonnévszó. A főnevek töve és ragozása, főnevek funkciója a mondatban.

A melléknév: a külső és belső tulajdonságokat jelölő melléknevek. Rokonsági és ellentétes jelentésű melléknevek. A melléknév fokozása. A melléknév szerepe a mondatban.

A személyes névmás, annak ragozott alakja és mondatbeli szerepe.

HELYESÍRÁS (kb. 10 óra)

A magyar helyesírás alapelvei: a kiejtés szerinti írásmód, a szóelemző írásmód, a hagyományos írásmód.

Az írásjelek: a mondatok tartalma és írásjelezése.

A nagy kezdőbetűk írásának helyes használata

Az idézet helyesírása. Az idézőjel és a zárójel használata.

IRODALOMSISMERET (kb. 20 óra)

az irodalomismeret keretében be kell mutatni a magyar gyermekirodalom néhány alkotását, valamint néhány a korosztályhoz illő világirodalmi szöveget

Weöres Sándor, Fehér Ferenc, Gál László, Szabó Lőrinc, Gárdonyi Géza, Kosztolányi Dezső, Mikszáth Kálmán művei kerüljenek bemutatására a tanár megítélésére bízva a válogatást

A témakörök és azok feldolgozásánk szintje feleljen meg a gyermek életkorának. A szövegek, amelyeket a az órán feldolgoznak legyenek érthetőek, egyértelműek. A válogatás a magyar gyermekirodalom klasszikusain alapuljon.

A TANTERV MEGVALÓSÍTÁSÁNAK MÓDJA

A tanulók tevékenysége

Olvasásfejlesztés

a szöveg műfajának megfelelő olvasási gyakorlatok, a ritmus, hangerő és hangszín érzékeltetésével, a szünetek helyes alkalmazása

irányított néma olvasás: a tartalmi megértés, a szereplőre, a leírásra vonatkozó megfelelő részletek felismerése

Szövegértés

a szöveg összefüggő egészének, lényegének és üzenetének megértése

a leírás jellemzőinek megfigyelése

vázlatkészítés az irodalmi műről

a szöveg szereplőinek bemutatása a szövegben található szavak, szókapcsolatok segítségével

a feldolgozott mű alapvető sajátosságainak a felfedezése

Irodalomelméleti fogalmak elsajátítása

az elbeszélés, a leírás, a párbeszéd, a szereplő, a helyzet, a körülmény fogalmainak a tisztázása

a ritmus, a hangerősség, a szünet, intonáció fogalma

Szövegalkotás

lényegretörő rövid beszédművek megalkotása

rövid fogalmazások megírása házi feladatként a hármas tagolás tiszteletben tartásával
eseményt rögzítsenek röviden az időrendiségre való különös tekintettel (előzmény, esemény, következmény)

a tárgyak, növények, állatok külső tulajdonságainak a megfigyelése és leírása, a lényeges tulajdonságokra való összpontosítás

a levélírás formai ismereteinek alkalmazása

A szövegek műfajával kapcsolatos gyakorlatok

a leírás, a direkt beszéd és a párbeszéd megfigyelése és alkalmazása

a levélírás formai jellemzői, a boríték helyes címzése

Szókincsbővítés

a szövegben felbukkanó ismeretlen kifejezések kiemlése,

az ismeretlen kifejezések jelentésének megkeresésére irányuló gyakorlatok

ritka és szép szavak folyamatos feljegyzése és megfelelő szövegkörnyezetben való alkalmazása

szócsaládok gyűjtése

Verstanulás

a diák életkornak megfelelő, a magyar gyermekirodalom néhány kiemelkedő versének megtanulása

Elbeszélés

a diákok különböző, számukra fontos eseményeket mondanak el röviden

A kommunikációs készségek fejlesztése

képeslap, üdvözlőlapp írása

rövid levél írása

meghívók írása

Házi feladatok

- időnként a tanulók rövid 10-12 mondatos fogalmazásokat írnak

A felsorolt tevékenységeken kívül alkalmazni lehet a más tárgyak keretében éppen aktuális tevékenységeket is (pl. a szerb nyelvi órákon, vagy az idegen nyelvi órákon stb.)

A tanár tevékenysége

A tanítónak szem előtt kell tartania a gyerekek életkorát, előtudását, a különböző diákok különböző nyelvi szintjét. A tanító szabadon dönthet a tanítási témák és tartalmak megválasztásáról és azokat összekapcsolhatja más tantárgyak témáival. A tanár nemcsak információkat továbbít, hanem irányítja a tanítási folyamatot, megszervezi a tanítási tevékenységet.

Irodalom

A diákok nyelvtudásának szintjétől függően a tanító megválasztja a legmegfelelőbb könyveket és egyéb segédeszközöket, amelyek az előírt eredmények megvalósításához szükségesek. Használhatja már a meglévő könyveket, munkalapokat és gyakorlófüzeteket, amelyek az anyanyelvápolásra készültek, de a negyedik osztályos magyar nyelvű olvasókönyvet is, valamint a gyermek-folyóiratokat. Esetleg sokszorosított formában is kioszthatja a témakörnek megfelelő konstruált szövegeket.

РОМСКИ ЈЕЗИК

ROMANI ČHIB

Sikljovibasko plani vaš barjaripe romana dajaka čhibjako gatisardo sito vaš odola sikljovne ano fundone skole, savengo dajaki čhib romani, a nakhena ano klase e srpsko sikljovibasko čhibja jase čhibja aver nacionalno minoritetjengo. Buti edukaciako kotar dajaki čhib akate siton jekha-jekh e bukja edukaciako kotar srpsko sar dajaki čhib ano sikljovibe, e specifikane karakteristika save si ola romani čhib.

Reso programi e bukjako sito barjaripe dajaka čhibjako thaj gatisaripe sikavnengo te hraminen, drabaren thaj šukar te vakharen dajaki čhib. Uzo odova, reso sito o sikljovne te pendžarenpe e fundone kanunenca pere dajaka čhibjake, te sikljon olen thaj te istemalkeren. Jekha-jekh manglape te baravalakaren poro alavari, bajakaren hačaribe prekal lačno thaj te pendžarenpe e kultura thaj istoria Romengi.

Romani čhib e elementjenca nacionalno kulturake (V klasa)

Operativno bukja

Sistematizacia sikljovibaske mothovdipe kotar poanglune klase.

Podur barjaripe hačaribasko drabaripe tekstjengo thaj mothovdipe giljengo.

Dji po agor beršesko manglape te djanenpe odola rodipe pendjaribe čhibjako e dende programengo.

Barjaripe kvalifikuibe hramibasko ko sikljovne.

Kvalifikuibe sikljovnengo vaš hačaribe e literamo keribasko.

Pendjaripe role (angluno, epizodno role, olenge avrunge thaj andrunge karakterja).

Barjaripe kvalifikuibasko mothovdipe

Kvalifikuibe mujesko mothovdipe

Po pale sikljovibe thaj testiribe kvalifikuibasko hramibe tekstjengo save kerdile ano anglune klase (struktura paramisaki - angluno mothovdipe, nakhibe paramisako thaj agorisibe, sikljovibe te mothavolpe e paramisi thaj deskripcia).

Transformacia laforutnaki (vakhti, personalno pronounja, gendo).

Sikljovibe te phanelpe laforutni uzo istemalkeribe dende lafjengo.

Hamo mothovdipe, raporti, akharutni, te hraminolpe bahtalutni. Hramibe lilengo.

Te kerenpe pučibe thaj hramibaske djevaptune pedo fundo literarno keribe, filmi, teataresko keribe, keribe thaj avanture kotar sakodivesko djivdipe.

Vakheribe kotar avanture - pedo kupatno kerdo plani ano teze.

Deskripcia naturaki savi sitoj maškar amende thaj enterieri pedo dendo plani.

Te phanelpe struktura paramisaki (kupatno hramibaski tema).

Te phanelpe paramisi pedo fundo anglune lafjengo. Te phanelpe po tikni paramisi, te lačarolpe struktura paramisaki.

Dinamiziribe hramibaska temaki uzo istemalkeribe pučibaske thaj čingaribaske laforutne, dijalogi.

Hramibaski buti

Kotar skolako berš manglape te hraminenpe duj skolake thaj duj kherutne hramibaske bukja. Mukljibaske teme.

Pendjaribe čhibjako thaj lekhipe

Ulavdipe avazjengo. Avazjengo sistemi. Avazjengo prmibe. Soske avela dji ko avazjengo prmibe?

Sikljovibe te ulavenpe lafja.

Verbja. Ulavibe verbjengo pedo semnibe. Phandutne. Verbjengo istemalkeribe, verbjenge forme.

Drabaripe

Avazipasko drabaripe (prekal poangle čivde bukja): pendjaripe karakterno linie personengi, te dikhljarolpe e akcia, keribe, naturalno keribe thaj deskripcia.

Te sikljolpe drabaripe prekal literamo forma tekstjengi. Drabaripe anda peste prekal dendi buti: sig haljovibe tekstesko.

Sikljovibe harni istoria Romengi: hanig, djivdipe ani phurani phuv, egzodusi, avibe Romengo ani Evropa, kultumo molipe thaj tradicia.

Lektira

Antologiaki themeski poezia thaj paramisja

Rajko Djurić

Ali Krasnići

Miroslav Mihajlović

Slobodan Berberski

Themeske romane paramisja

Themeski romane poezia

Lorka "Cigajnengo romansjero"

Pustikja

Drabarutni

Rajko Djurić - Gramatika romana čhibjako

Bukjako lil

Istoria Romengi

Orijentaciono rndipe beršesko fondi sahatjengo

Buti po teksti - 16

Vakheribaske bukja - 10

Hramibaske bukja - 9

Hramibaske tekstja - 4

Gramatika e lehipa - 14

Lektira - 7

Istoria Romengi - 10

Sistematizacia - 2

Romani čhib realizuinelape 2 sahatja ano kurko, jase 72 sahatja ano berš.

РУМУНСКИ ЈЕЗИК

LIMBA ROMÂNĂ

CLASA A V-A

Scopul activității instructive în clasa a V-a este însușirea limbii române literare, învățarea literaturii în limba maternă, însușirea exprimării orale și scrise, îmbogățirea vocabularului cu cuvinte și expresii noi, dezvoltarea capacității de exprimare a ideilor referitoare la subiecte din conversația cotidiană, însușirea metodologiei lucrărilor scrise, cunoașterea obiceiurilor și tradițiilor poporului român.

Sarcini operative

La sfârșitul clasei a V-a elevii trebuie:

- să citească conștient, corect și cursiv texte cunoscute și necunoscute
- să respecte regulile de punctuație în citire
- să aplice regulile de ortografie în scris
- să scrie citeț după dictare și autodictare
- să exprime corect mesajul citit
- să identifice sensul unui cuvânt necunoscut cu ajutorul dicționarului
- să înțeleagă un text și să facă rezumatul acestuia în scris și oral
- să însușească propoziția dezvoltată și părțile ei
- să însușească părțile de vorbire flexibile
- să fie capabili să-și exprime ideile referitor la subiecte din conversația cotidiană
- să-și îmbogățească vocabularul cu cuvinte și expresii noi
- să însușească treptat metodologia lucrărilor scrise
- să însușească obiceiurile legate de tradiția poporului român

LIMBA (gramatică, ortografie)

Consolidarea materiei însușite în clasa a IV-a.

Propoziția dezvoltată - noțiunea de propoziție dezvoltată și părțile ei. Însușirea părților secundare de propoziție - atributul și complementul (direct, indirect, de loc, de mod, de timp) fără menționarea noțiunilor morfologice.

Articolul (articolul hotărât, articolul nehotărât).

Adjectivul. Acordul adjectivului în gen, număr și caz cu substantivul. Gradele de comparație.

Pronumele personal - numărul și genul. Pronumele de politețe.

Numeralul (cardinal și ordinal).

Verbul. Timpurile principale ale verbului - trecut, prezent, viitor. Imperativul.

Identificarea părților de vorbire neflexibile (fără specificarea denumirii).

Sufixul. Prefixul. Îmbogățirea vocabularului prin alcătuirea familiilor de cuvinte cu ajutorul sufixelor și prefixelor.

Sinonimele. Antonimele. Ortografia. Scrierea corectă a formelor neaccentuate a pronumelui personal. Scrierea corectă a numeralului cu litere. Scrierea abrevierilor. Scrierea vorbirii directe și indirecte. Semnele de punctuație (actualizare).

LITERATURA

Lecturi școlare

1.	Literatura cu tematică legată de anotimpuri
2.	Revedere - Mihai Eminescu
3.	Cântec pentru copiii lumii - Marcel Breslașu
4.	Legenda cucului
5.	Basme
6.	Portretul colegei de bancă - Mircea Sântimbreanu

7.	La cireșe - Ion Creangă
8.	Poezii din creația populară a poporului român
9.	Poezii ocazionale (Crăciun, Anul Nou, Colinde, Paști, 8 Martie, 1 Mai)
10.	Nu e voie - Tudor Arghezi
11.	Moș Ion Roată și Unirea - Ion Creangă
12.	Premiul întâi - Marin Preda
13.	În bucătărie - Cornel Mata
14.	Soarele unde se culcă - Miodrag Miloș
15.	Creații din literatura din Voivodina
16.	Stejarul din Borzești - Eusebiu Camilar
17.	Bunica - Barbu Ștefănescu Delavrancea
18.	A murit Luchi - Otilia Cazimir
19.	Domnu Trandafir (fragment) - Mihail Sadoveanu
20.	Domnul Goe - Ion Luca Caragiale

Lectură

1.	Selecție din literatura română
2.	Teatru școlar

Citare

Citirea conștientă, corectă și cursivă a textelor cunoscute și necunoscute.

Citirea expresivă a diverselor specii literare.

Citirea corectă a unui text dramatic.

Citirea unui text nou, cu adaptarea ritmului și intonației impuse de semnele de punctuație.

Analiza textului

Analiza textelor din creația literară, populară și cultă.

Identificarea părților unui text. Menționarea celei mai interesante părți din text.

Discuții și comentarii în baza textului citit.

Identificarea personajelor principale și secundare.

Descrierea trăsăturilor fizice și morale ale personajelor principale.

Observarea detaliilor în descrierea naturii.

Sensul propriu și figurat al cuvintelor.

Analiza temelor și ideilor în poezie.

Remarcarea și explicarea expresiilor, cuvintelor, dialogurilor prin care sunt prezentate procedeele, conflictele, situațiile dramatice și cauzele lor.

Analiza fragmentară a textului după unitățile propuse în cadrul fiecărei secvențe de text.

Noțiuni literare

Dialogul, portretul, personajul principal și personajul secundar, strofa, planul de idei, ideea principală, rezumat.

Povestea. Basmul. Legenda.

CULTURA EXPRIMĂRII

Exprimarea orală

Povestirea diferitelor întâmplări și evenimente. Alcătuirea povestirii pornind de la un subiect dat la alegerea elevilor sau profesorului.

Descrierea unui colț din natură, descrieri libere pe baza cuvintelor date. Inițierea discuțiilor pe baza unei teme date. Discuții despre cartea, filmul, emisiunea TV preferată.

Continuarea povestirii pornind de la un început dat.

Discuții despre teme actuale, dar interesante pentru copii.

Discuții pe baza cuvintelor tematice.

Reproducerea conținutului textelor.

Descrierea unor obiecte, persoane, detalii din natură și fenomene ale naturii.

Exerciții de îmbogățire a vocabularului prin situații de comunicare.

Conversații scurte pe baza situațiilor din viața de fiecare zi.

Exprimarea în scris

Povestirea evenimentelor din viața elevilor.

Descrierea unor obiecte, persoane, detalii din natură.

Dictare, autodictare, dictare de control.

Scrierea corectă a formelor flexionare ale părților de vorbire folosite în texte.

Scrierea compunerilor ținând cont de elementele de bază ale compoziției (introducerea, tratarea, încheierea).

Exerciții de alcătuire a propozițiilor dezvoltate. Exerciții de transformare a propozițiilor simple în propoziții dezvoltate prin adăugarea unor părți secundare de propoziție.

Exerciții de folosire a semnelor de punctuație.

Teme pentru acasă și analiza lor la ore.

Două lucrări scrise anual - câte una în fiecare semestru.

Elemente de cultură națională

Obiceiurile legate de nuntă și botez în satele cu populație românească din Banatul sârbesc.

Termeni legați de portul popular românesc din Voivodina.

Noțiuni geografice (orașele mari din România și centrele turistice)

Din istoria și formarea poporului român.

Învățarea cântecelor românești.

Dansuri populare românești.

Arhitectura - casele specifice în satele românești din Banatul sârbesc, unele denumiri ale obiectelor vechi.

Prezentarea obiceiurilor, cântecelor și dansurilor românești la serbările școlare, respectând portul tradițional.

MODUL DE REALIZARE A PROGRAMEI

Metodele tradiționale de realizare a programei pentru Limba română cu elemente de cultură națională se prezintă în forma unei succesiuni de etape clar delimitate.

În domeniul literaturii se propun două activități complementare: citirea la nivel de receptare și scrierea pornind de la regulile ortografice însușite pe parcursul anilor de frecventare a acestei discipline de învățământ. Prezentarea explicită a acestor reguli și însușirea lor, precum și înțelegerea corectă a textului poetic, în proză și dramatic de către elevi contribuie la realizarea unor tehnici eficiente de exprimare clară și logică în limba română.

În domeniul limbii se pune accent pe modalitățile de evaluare a posibilităților de exprimare prin introducerea expresiilor și cuvintelor noi în vocabularul activ al elevilor și prin oferirea posibilităților de selectare a cuvintelor cu valoare sinonimică sau antonimică.

Месајул пе каре елевул ил ва комуника ун лимба романа требује са фие базат пе структуриле лингвистиче ун спиритул лимбиле романе, детерминате де гандиреа ун ацеаста лимба.

Култура ехпримари орале ши ун scris are o importanta deosebita deoarece reprezinta baza oricarei comunicari calitative. Din acest motiv ун cursul activitatii требује иnsistat пе imbogacirea fondului lexical ши пе largirea continutului semantic al cuvintului ши иnsusirea termenilor din cultura nationala, obiceiuri, istorie ши arta.

РУСИНСКИ ЈЕЗИК

РУСКИ ЈАЗИК

Циль настави пестованя руского јазика то здобуване основней писменосци и комуникацији на руским јазуку (бешеда и писмо). Тиж так, циль и же би школяр здобул основни спознаня о народней и уметничкеј књижевносци написанеј на руским јазуку и даедних обичајох зоз рускеј традицији.

ПИЈТА КЛАСА

Оперативни задатки

- отверане бешеди односно основней комуникацији на руским јазуку,
- читане и писане на и зоз руским писмом.

КУЛТУРА УСНОГО И ПИСАНОГО ВИСЛОВИЈОВАНЈА

Приповедане - о правдивих и задуманих зјавенјох. Виношене власного дожица даедного збуваня, своего попатрунка або розуменя завенјох; толковане и обгрунтоване причинох и пошлјдкох, намирох, жаданјох, поступкох, условийох, заключенјох. Розликоване објашненя од оправданя.

Преприповедоване - збуванјох у трох часових димензијох зоз правдивим або задуманим законченјом, правдиву або задуману фабулу, моделоване фабули спрам својеј идеји.

Описоване - пейзажу, подобох и особох, ситуацијох, нукашнього и вонкашнього простору, зјавенјох, околносцох, причинох и пошлјдкох.

Лексика - гледане, обачоване, хасноване лексики за рижни подруча работи, дожицох, чувствох; алати, ремесла, средства работи, продукти (услуги, транспорт, пољодјелство, будователство, каждодньови живот и работа у обисцу и подобне).

Лексични и семантични вејби.

Комуникация - слова, конструкцији, стаемни фразеологични вирази карактеристични за виражоване подзековносци, радосци, незадовольства, подозривосци, смутку, гледаня, молби; привитованеодпитоване, поставяне питаня, гледане информацији, потвердзуюци и одрекауюци форми; бон-тон, винчованки, виражоване добрих жаданјох и дзеки, процивене, протест, сочувствие.

Дијалог и драматизация.

Информоване, вистка, звит, плаката, поволанка, винчованка.

Бешеда - карактеристичне нагромадзоване прикметничкох, заменовничкох, дјесловох. Виражоване тачносци, приближносци и неодредзеносци зоз числами и словами у виражовану часу, количества, простору, места, чувствох.

Директна и индиректна беседа.

РОБОТА НА КЊИЖОВНИМ ТЕКСТУ

Обробок вибраних текстох з народней и уметничкеј прози и поезији на руским јазуку.

Обрачане уваги на карактеристични часци о прешлосци и сучасним живоце Руснацох, опис обичајох и историјних подјјох.

Замерковйоване лирских сликох витворених зоз стилскима висловнима средствима (специфични епитети, поровнания, персонификациї, гиперболи); рефрен у народних писньох.

Народни присловки, загадки, анегдоти.

ГРАМАТИКА И ПРАВОПИС

Прременлїви и непрременлїви слова у руским язiku, препознаване, меноване.

Деклинация прременлївих файтох словох и указоване на одклон од стандарду под уплївом языка окруженя.

Правопис - писане словох з карактеристичнима прременкама на контакту складох.

Фонетични и морфологийни елементи правописа.

УПУТСТВО ЗА ВИТВОРЙОВАНЕ ПРОГРАМА ПЕСТОВАНЯ РУСКОГО ЯЗИКА

Програм пестованя руского языка з елементима националней култури засновани на предпоставеним здобуваню язичней комуникативней компетенциї. Бешедна на руским язiku основне предусловие за каждую другу роботу. Програм за основну школу подрозумює три уровнї - початни, стреднї и висши - та ше пята класа находзи у стреднїм уровню. За наставу пестованя з елементима националней култури припадносц одредзеной класи цалком ирелевантне понеже сущносц о уровню знаня а не у календарским возросту школяра. То подрозумює же наставнїк опредзелює школяра спрам його знаня до одредзеной групи. У найвекшим чишле случайох зоз школяром ше роби у директним вербалним контакту по одредзених моделох: модел менованя особи, предмета, зявеня; модел менованя и висловйованя одношеньох, положеня у простору; модел менованя количества; модел висловйованя часових одношеньох и други. Кажди школяр ма розлични уровень розуменя бешеди и писменосци на руским язiku а понеже у групи мале число школярох вец ше подрозумює максимално индивидуална работа зоз школяром.

Елементи националней култури подрозумюю же ше здобува представа о културних подїях у актуалним чаше, о подїях зоз истотиї Руснацой и живота у окруженю, о обичайох, облечиву и работи у прешлосци и прременкох котри принесол сучасни живот. Индивидуална работа зоз школяром подрозумює же наставнїк практично за каждого школяра прави програм його напредованя а дати програм пиятей класи то лем общи або указуюци рамик за його роботу.

СЛОВАЧКИ ЈЕЗИК

SLOVENSKÝ JAZYK

Ciele a úlohy

Uschopniť žiakov na konverzáciu v slovenskej reči, vypestovať v maximálne možnej miere kultúru ústneho vyjadrovania, vyvinúť schopnosti a spôsobilosti čítania a písania v slovenskej reči. Dávať dôraz na komunikačnú funkciu jazyka. Sprostredkovať deťom základné pravidlá slovenského jazyka, ktoré im umožnia čo efektívnejšiu slovnú a písomnú komunikáciu v slovenčine. Pestovať čítateľské návyky, predovšetkým smerom k slovenskému tlačnému slovu vo Vojvodine (Zornička, Vzlet, Hlas ľudu, Rovina, Evanielický hlásnik, knižná produkcia), ale i k prílehlým publikáciám zo Slovenskej republiky, tiež návyky sledovania slovenských elektronických masovokomunikačných prostriedkov (celovojvodinské a lokálne TV a rozhlasové stanice, tiež dostupné TV vysielania zo Slovenskej republiky). Motivovať ich k zapájaniu sa do mimotriednej činnosti v slovenskej reči a do záujmovej činnosti v slovenských kultúrnoumeleckých a iných spolkoch a inštitúciách v lokálnom prostredí. Nevtieravým a vekuprimeraným spôsobom pestovať národnú a kultúrnu identitu slovenských detí, etnickú sebaúctu a zoznamovať ich s prvkami tradície, kultúry, zvykov a obyčajov slovenského národa vcelku

a slovenskej vojvodinskeje komunity zvlášť, tiež uschopňovať ich pre multikultúrne spolunažívanie vo vojvodinskom ale i širšom štátnom a regionálnom kontexte. Zoznámiť deti so súčasnými kultúrnymi a vzdelávacími organizáciami a inštitúciami slovenskej menšiny vo Vojvodine a v Srbsku a motivovať ich k ďalšiemu školeniu v slovenskej reči (gymnázium, fakulta). Uschopňovať ich pre súčasné, demokratické a multikultúrne vzťahy medzi etnickými skupinami, pestovať zmysel pre zachovávanie svojho etnického a jazykového povedomia, uctievanie iného a rozdielneho, tiež zmysel a spôsobilosti pre toleranciu a nenásilnú medzietnickú komuniukáciu.

5. ROČNÍK

Cieľ

Žiaci majú dosiahnúť taký stupeň rozvoja komunikatívnych zručností v rámci predpísaného učiva, aby vedeli samostatne uplatniť osvojené rečové zručnosti v štandardných i odborných komunikatívnych situáciách (v súlade s tematickým minimom).

V 5. ročníku si osvojujú základné pravidlá slovenského pravopisu a získavajú zručnosť a návyk podľa osvojených pravidiel pravopisne správne písať. Získavajú zručnosť správne a plynule čítať. Aj ďalej obohacujú svoju slovnú zásobu a pestujú kultúru vyjadrovania.

ČIASTKOVÉ ÚLOHY

Úlohou vyučovania slovenčiny v 5. ročníku je prehlbovanie a rozširovanie rečových zručností získaných v predchádzajúcich ročníkoch. Žiaci majú získať väčšiu pohotovosť, samostatnosť a istotu v tematických a obsahovo ohraničených prejavoch.

Z rečových zručností vo vyučovaní prevažuje ústny prejav, ktorý je stymulovaný počúvaním a čítaním.

Písomný prejav je menej zastúpený. Systematicky sa upevňujú návyky správnej výslovnosti. Dôležité je uschopňovať žiakov, aby vedeli:

- samostatne odpovedať na otázky a aj sami vedeli tvoriť jednoduché otázky;
- správne reagovať na partnerovu repliku;
- samostatne opísať známy obrázok, situáciu alebo svoj zážitok;
- Formulovať hlásenie, prosbu, ospravedlnenie, poďakovanie;
- aktívne a správne využiť svoju slovnú zásobu a prehlbovať ju použijúc slovník, učebnice, encyklopédie;
- často sa zapájať do rečovej činnosti, do dialógov a súvislých prejavov a kvalitatívna úroveň týchto sa má zvýšiť.

KULTÚRA ÚSTNEHO A PÍSOMNÉHO VYJADROVANIA

Rozprávanie - o zážitkoch, o tom čo videli, čo by si priali. Tvorenie skupiny slov pre určenú tému a viet zo zadaných slov. Majú vedieť vyjadriť svoj názor o prečítanom texte (čo sa mi páčilo a prečo), jeho názov, autora, ústrednú postavu a jej vlastnosti. Majú sa vedieť poďakovať, požiadať o pomoc. Majú samostatne porozprávať niekoľko viet o svojom súrodencovi, priateľovi, spolužiakovi, o živote v škole, porozprávať svoj zážitok, nejakú udalosť, v ktorej brali účasť...

Reprodukcia - počutého a prečítaného textu alebo rozprávky za pomoci osnovy alebo samostatne. Opísať obrázok alebo postupný dej pomocou členenej ilustrácie. Vedieť reprodukovať za pomoci osnovy sledovaný slovenský film, rozprávku alebo detské divadelné predstavenie, scénu alebo oslavu.

Opis - enteriéru a exteriéru, ľudí, zvierat, prírodných javov.

Dialóg - rozprávanie o udalosti prostredníctvom vynechania slov opisu; priama a nepriama reč. Majú povedať samostatne a súvisle najmenej 8 viet o obrázku, precvičenej téme a viesť dialóg.

Dávat' dôraz na interpunkciu (bodka, čiarka, výkričník, otáznik).

Dramatizácia - textu podľa výberu, zážitku alebo udalosti z každodenného života (situáciu v knižnici, v obchode, na pošte, u školského pedagóga...); čítanie podľa úloh a striedania úloh.

Rozhovor - prihliadať na rozvoj slovníka každodennej konverzácie, obohacovanie aktívnej slovnej zásoby, frazeológia. Frekventné vety z každodenného života. Rozličné tvary vyjadrovania, vynachádzavosť, dôvtip. Cvičenia so zmenou a dopĺňaním viet.

Slovník - použitie slovníka pri obohacovaní slovnej zásoby, paralela so srbským jazykom, kalky, vysvetlenie významu slov v kontexte. Synonymá, homonymy, antonymá, zdobneniny. Obohacovanie slovnej zásoby žiakov pomocou didaktických hier z jazyka, rébusov, doplňovačiek, prešmyčkou, hlavolamov,... Písanie vlastného slovníka menej známych slov a výrazov.

Čítanie - Hlasné a tiché čítanie, správna dikcia a intonácia vety. Melódia vety. Slová, v ktorých nastáva spodobovanie spoluhlások.

Odpisovanie - kratších viet a textov, charakteristických slov a výrazov, odpisovanie so zadanou úlohou (obmena rodu, čísla, času, slabík...). Písanie krátkej slohovej práce podľa osnovy alebo zadaných otázok v rozsahu 6-8 viet; písanie pozdravu a blahoželania.

Od žiakov očakávame, aby vedeli aspoň 4 básne, 5 slovenských ľudových piesní, hádanky, riekanky, niektoré porekadlá a príslovia, dve krátke prózy v rozsahu 6-8 riadkov a 4 krátke dialógy alebo účasť v detskom divadelnom predstavení.

Žiaci si majú osvojiť aktívne približne 300 slov a frazeologických spojení. Pasívna slovná zásoba má byť na každej úrovni vyššia ako aktívna.

Diktáty treba písať len ako nácvičné.

Mimovyučovacie čítanie - časopisy pre deti a mládež, slovenská detská literatúra a ľudová slovesnosť.

PRÁCA S TEXTOM

Rozlišovanie: rozprávky (ľudovej a autorskej), bájky, básne, porekadlá a príslovia, hádanky, rečovanky.

Čítanie - kratších slovenských ľudových rozprávok, textov z umeleckej tvorby, piesní, básní, bajok. Nacvičovanie plynulého čítania s porozumením, ktorá sa rovná hovoru. Pri spracovaní básní nacvičovanie umeleckého prednesu.

Vypozorovať priebeh udalosti, hlavnú a vedľajšie postavy, čas a miesto konania deja, začiatok, zauzlenie a rozuzlenie, dejová postupnosť, opis okolia a ľudí; poslanstvo prísloví; ponaučenie bajok porovnávať s udalosťami zo života. Všímať si fantastické prvky v rozprávkach a prenesený význam v bajky. Viacvýznamové slová.

Populárne detské a ľudové piesne.

Sledovať detské časopisy. Písanie krátkych literárnych prác do časopisov.

Spoločné pozerania a rozbor aspoň jedného divadelného predstavenia a filmu pre deti v slovenskej reči.

GRAMATIKA A PRAVOPIS

Rozdelenie hlások (upevňovanie, vyhľadávanie v texte).

Rozdelenie spoluhlások na tvrdé, mäkké a obojaké.

Písanie **y**, **ý** vo vybraných slovách.

Zvykať žiakov správne používať pády podstatných mien a iných ohybných slov s osobitným dôrazom na pravopis. Pomenovanie ohybných slov: podstatné mená, prídavné mená, zámená, číslovky, slovesá (poznať v texte).

Stupňovanie prídavných mien.

Veta - základné rozdelenie. Jednoduchá veta a súvetie. Podmet a prísudok.

Vety s tvarmy prídavných mien rád, rada, radi, rady.

Podstatné mená a slovesá vo vete - ich funkcia. Písanie vlastných podstatných mien.

Slabika a rozdelenie slov na slabiky.

Výslovnost' - nacvičovanie výslovnosti jednotlivých hlások a slov.

Zámená - ukazovacia a opytovacie zámená.

Pravopis prídavných mien, zámen, čísloviek, sloviess.

ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

Výber krátkych a veselých textov z ľudovej slovesnosti: rozprávky, rečovanky, hádanky, príslovia, detské ľudové hry a piesne, bájky.

Ľudové piesne - výber.

Vyčítanky - výber.

Výber z poézie a prózy vojvodinských autorov

Jozef Pavlovič (výber)

Detské ľudové hry.

Rudolf Dobiáš: Domov

Pavel Grňa: Stred sveta

Juraj Tušiak: Keď moja mama nie je doma

Daniel Hevier (výber)

Mária Rázusová- Martáková (výber)

Dragan Lukić: Učiteľ

Milan Rúfus: Chlieb náš každodenný

Klára Jarunková: O škole, do ktorej sa nedalo prísť načas

Ladislav Kuchta: Martin na bielom koni

Vianočná: Tichá noc

Elena Čepčeková: Púpavy

Zoroslav Jesenský (výber)

Mária Ďuričková: Ako sa Jožko rozhodol, že bude mať dobré vysvedčenie

Reprodukcia spracovaných textov systematicky podľa sledu udalostí. Diferencované úlohy.

Obmena zakončenia rozprávky.

Podľa učiteľovho názoru žiaci sa môžu naučiť vybranú báseň naspamäť a nacvičovať umelecký prednes.

TÉMY NA SPRACOVANIE: IV-VI. ročník

Širšia rodina. Príbuzenské vzťahy. Životopisné údaje. Moje narodeniny. Hostia. Jedálny lístok. Návštevy. Sviatky. Môj priateľ-moja priateľka. Pracovný deň žiaka. Voľný čas. Záluby. Kniha. TV a rozhlas. Rozprávky starej matere a starého otca. Časti tela - podrobnejšie. Vnútorne orgány. Chráňme prírodu - zvieratá a rastliny. Počasie. Ročný kolobeh v prírode. Povolania a remeslá. Rodná reč. Láska k rodnej reči. Najdôležitejšie slovenské vojvodinské manifestácie pre deti - festivaly a prehliadky. Časopis Zornička. Návšteva priateľa v Novom Sade. Telefonická konverzácia. Doprava. V obchodnom dome. Na pošte. Na kúpalisku. Športy. Kupujeme počítač. Budova, byt. Koľko je hodín. Dátumy. Adresy. Slovenské kultúrne, informačné a náboženské inštitúcie v Novom Sade. U lekára. Planéta Zem. Kontinenty, strany sveta. Kam by som chcel(a) cestovať. Pesničky, dialógy, scény, dielne na vylepšenie konverzácie. Comics. Pexeso.

Prvky národnej kultúry a tradície

Zoznamovanie detí so základmi dejín slovenskej menšiny vo Vojvodine a Srbsku (dosťahovanie, kultúrne, vzdelanostné, cirkevné a hospodárske snahy, vrcholné kultúrne výsledky, relevantné organizačné formy a inštitúcie...), sprostredkovanie poznatkov, ale i pestovanie emočného vzťahu k tradícii, kultúre, obyčajom a zvykom slovenskej menšiny vo Vojvodine, Srbsku, ale i na celej Dolnej zemi (folklor, remeslá, ľudová slovesnosť, divadlo, literatúra, hudba, tradičné detské hry, obyčaje, demonológia...), no nie v zmysle romantického tradicionalizmu a paseizmu, ale vždy v relácii k budúcnosti, rozvoju a

modernizácii. Na minulost' sa opierať, do budúcnosti sa pozerat'. Sprostredkovať deťom poznatky o slovenskej komunite vo Vojvodine a Srbsku (osady, inštitúcie a organizácie, osobnosti, mená, priezviská, pôvod...), ale i stykoch s inými etnickými skupinami a kultúrami, o prínosoch Slovákov tunajšiemu prostrediu (v školstve, kultúre, umení, architektúre...). Snažiť sa slovenskú identitu a sebaúctu pestovať subtilne, nie prostredníctvom hesiel a fráz, ale na konkrétnych príkladoch, spájať pritom poznatky s emočným nasadením, vždy ale so zreteľom na menšinové a ľudské práva, na európsky kontext, tiež na interetnickú úctu, toleranciu a interakciu.

DIDAKTICKÉ POKYNY

Keď ide o tento predmet, musí sa mať na zreteli podstatná úloha: naučiť žiakov pekne rozprávať po slovensky, pekne čítať, písať a získať zručnosť v jazykovej správnosti. Musia sa mať vždy na zreteli predvedomosti žiakov a na ne sa musí vždy sústavne nadväzovať.

Gramatika sa má podávať v implicitnej podobe, namiesto opravovania chýb sa využíva modelovanie správneho rečového variantu. Neodmysliteľné je vytvorenie príjemnej atmosféry, ktorá predpokladá partnerský vzťah medzi učiteľom a žiakom a má pomôcť prekonať psychickú bariéru pri aktivizácii získaných rečových zručností, schopností a návykov. Každý jazykový prostriedok sa demonštruje v určitom kontexte, nie izolovane. V nácviku rečových zručností majú dominovať rozličné formy párovej konverzácie v interakcii učiteľ - žiak a žiak - žiak. K požiadavkám na spôsob vyjadrovania sa patrí jednoduchosť, prirodzenosť, spontánnosť a jazyková správnosť.

УКРАЈИНСКИ ЈЕЗИК

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- негују усмено изражавање и усвоје око 300 нових речи и израза, као и користе одабране реченичне моделе за исказивање збивања у садашњости, будућности и прошлост;
- да се споразумевају у репликама и постављањем питања;
- коректно гласно читају текстове познате садржине са разумевањем смисла целине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Изговор, читање и писање

У петом разреду ученици треба да:

- науче систем обележавања мекоће сугласника помоћу *я, ю, е, ь, і* ;
- усвоје правилан начин изговора ненаглашених самогласника;
- уоче начин изговора глаголских наставака *-ся, -тсья*.

Неопходно је неговати правилан изговор гласова у већим целинама уз одговарајућу интонацију целине.

Именице:

Обнављање падешких облика именица које су усвојени у претходним разредима - номинатив, акузатив и локатив (једнина).

Заменице:

Личне и присвојне заменице. Показне заменице. Упитне заменице.

Придеви:

Обнављање усвојених падешких облика придева (номинатив, акузатив, локатив). Уочавање падешких наставака именица у генитиву, дативу и инструменталу једине и множине. Указивање на слагање придева и именица.

Бројеви:

Облици броја *один*. Збирни бројеви.

Глаголи:

Презент глагола (I и II промена). Перфекат глагола са основом на самогласник и најнефективнији облици са основом на сугласник.

Прилози:

Употреба најчешћих прилога са означавањем места, времена и начина.

Предлози:

Најчешћи предлози у предвиђеним моделима: *З* (социјатив), *ПРО* (објект), *У/В* (место, припадање и друго).

Реченични модели

Развијање говорних навика путем усвајања синтаксичких модела следеће уопштене садржине.

Потврдна реченица

Саопштавање о радњи или стању
У садашњости и прошлости

Олег дивиться телевидатор.
Ми дивились виставу.

Информација о лицу (предмету)
Обухваћеном радњом

Микола малює річку.
Оля малює дерева.

Информација о месту радње

Учень пише в зошиті.
Ніна гуляє в парку.

Информација о лицу, о којем се говори

Ми вчимо українську мову.
Вчителька розповіла цікаву
пригоду.
Таєа читає про космос.

Информација о квалитету лица или
предмета
Исказивање припадности

Перед новим будинком посадили
дерева.
Це мій олівець.
Це його зошит.
Це мамина сукня.

Информација о поседовању

У мене є брат.
У брата нова іграшка.

Информација о годинама живота

Мені дев'ять роки.
Брату чотири роки.
Дівчинці три рочки.

Исказивање заповести, жеље, молбе

Повторейте разом!

Комуникативне јединице

Вибачате, будь ласка, ви не
підкажете...
Як пройти?
Як проїхати?
Де знаходиться?

Тематика

Породица: обавезе у породици; догађаји и прославе.
Школа: спортска такмичења, ваннаставне активности.
Свакодневни живот: куповина (одећа, обућа, поклони).
Култура: културне знаменитости Украјине.

Рад на књижевном тексту

Особине поезије као књижевне врсте. Блискост поезије и народне песме, Појам песничке стопе. Анализа поетског текста (Максим Рилски "Слов' ям України"). Народни симболи у песништву (Андрій Малишко "Пісня про рушник", Борис Олійник "Сива ластівка").

ХРВАТСКИ ЈЕЗИК

HRVATSKI JEZIK

Циљ

Циљ наставе хрватског језика с елементима националне културе је да ученици овладају хрватским стандардним језиком у оквиру предвиђених садржаја те упознају елементе хрватске културе.

- Разумијевање и међуовисност друштва и културе завићаја.
- Уочавање специфичности хрватског језика и језика околине.
- Осposoblјаванје за самостално учење и истраживање
- Осposoblјаванје за критичку uporabu информација ради уочавања сличности и разлика: језика, религије и културе.

PETI RAZRED

Operativne zadaće

- Успоредити говорне вриједности хрватског језика с вриједностима језика околине
- Проширивање знања о култури бунјевачких Хрвата
- Нјеговање осјећаја за различите вриједности у властитој и другим културама
- Упознати основне промјене свакодневног живота
- Оплеменјивање и бogaћење маште, упућавање у симболичке форме и нјеговање особног и-зрaза и комуникативности ученика
- Упознати важност интеркултуралног дијалога
- Упознати разноликост културних utјeцаја на развој властите културе

SADRŽAJI PROGRAMA

Rječnik:

ријеч (значање, облик и улога ријечи);
ријеч у стандардном и нестандартном језику (нарјечјима);
писана и усмена ријеч;
једнозначаност и вишезначаност ријечи;
ријечи за именовање припадности мјесту, крају, земљи, народу;
ријечи за оponsашање звукoва (onomatopeје).

Gramatika:

обнављање градива о језику од првог до четвртог разреда;
реченица као комуникација јединица;
једноставна реченица; непроширена и проширена;
глаголски и именски предикат;
реченица с изреченим субјектом;
реченица с више субјеката;
реченица без субјекта;

rečenični dodaci (pojam);
promjenljive riječi: imenice, zamjenice, pridjevi, brojevi, glagoli;
nepromjenljive riječi: prilozi, prijedlozi, veznici; čestice; usklici;
promjenljive riječi: osnova i nastavak;
deklinacija: funkcija i značenje padeža; padežna pitanja, osnovna značenja padeža;
imenice: opće, vlastite, zbirne, deklinacije imenica;
zamjenice: lične, povratne, posvojne, povratno-posvojna, upitne, odnosne, pokazne, neodređene; deklinacija zamjenica;
pridjevi- značenje i vrste, rod i broj, određeni i neodređeni oblik;
deklinacija pridjeva;
komparacija pridjeva;
brojevi: osnovni, redni i zbirni; brojeva imenica;
deklinacija brojeva;
prilozi (pojam);
prijedlozi (pojam);
veznici i usklici (pojam);
samoglasnici i suglasnici;
slog, dužina sloga;
akcent: razlikovanje dugih i kratkih slogova;
glasovne promjene u deklinaciji imenica i komparaciji pridjeva (palatalizacija, sibilizacija, jotacija, prijeglas, nepostojano a).

Pravogovor i pravopis:

rečenični i pravopisni znakovi;
veliko i početno slovo u imenima mjesta, krajeva, zemalja i naroda;
veliko početno slovo u imenima građevina, vozila, administrativnih jedinica;
usustavljivanje pisanja velikog slova u višeslanim imenima;
sastavljeno i rastavljeno pisanje imenica, zamjenica, pridjeva i brojeva (uvježbavanje);
pisanje ne uz imenice, pridjeve i glagole;
izgovor i pisanje izgovornih cjelina uz zamjeničke enklitike;
pisanje superlativa;
pisanje brojeva.

Povijest jezika:

hrvatski standardni jezik;
hr. narj. štokavko, čakav. i kajkavsko.

KNJIŽEVNOST

Školska lektira

Hans Christian Andersen, *Majka*
Italo Calvino, *Košulja sretnog čovjeka*
Dobriša Cesarić, *Slavonija*
Jack London, *Zov divljine* (ulomak)
Pere Ljubić, *Podne*
Ivana Brlić Mažuranić, *Šuma Striborova* (ulomak)
Ivan Goran Kovačić, *Pada snijeg, pada snijeg*
Krilov, *Pčele i muve*
Gustav Krklec, *Val*
Ivan Kušan, *Uzbuna na zelenom vrhu*
Dositej Obradović, *Basne*
Luko Paljetak, *Stonoga u trgovini*
Veljko Petrović, *Jabuka na drumu*

Dušan Radović, *Kapetan Džo Pipifoks* (odlomak)
Dinko Šimunović, *Srna*
Dragutin Tadijanović, *Nosim sve torbe a nisam magarac*
Grigor Vitez, *Ptičja pjevanka*
Krešimir Zimonić, *Šuma Striborova* (strip)
Usmena književnost: *Ero s onoga svijeta*; *Ive vara duždeva sina*.

Domaća lektira

Ivan Kušan, *Koko u Parizu*
Mark Twain, *Tom Sojer*
Grigor Vitez, *Pjesme*
Balint Vujkov, *Zlatni prag*

Književnoteorijski pojmovi:

Poezija

- kompozicija: suodnos dijelova - stihova i kitica;
- motiv;
- akustički i vizulani elementi pjesničke slike;
- ritmičko ustrojstvo pjesme;
- vrste stihova: peterac, šesterac, sedmerac, osmerac, deseterac, dvanaesterac;
- vrste strofa: dvostih, trostih, četverostih;
- vezani i slobodni stih;
- epitet (pojam, određenje);
- usporedba (pojam, određenje);
- onomatopeja (pojam, određenje);
- epska pjesma (osnovna obilježja);
- lirska pjesma (osnovna obilježja);
- pejzažna i rodoljubna lirska pjesma;
- himna (osnovna obilježja);
- usmeno i pisano pjesništvo.

Proza:

pripovjedač u prvom i trećem licu;
dijelovi fabule: uvod, zaplet; vrhuna, rasplet;
opis vanjskog i unutarnjeg prostora;
glavni i sporedni likovi;
etička karakterizacija lica; odnos prema drugima;
portret kao sredstvo karakterizacije;
crtica - mali epski oblik;
roman za mladež (osnovna obilježja).

Drama:

igrokaz (osnovna obilježja);
vrste igrokaza (kazališni, televizijski, radijski);
likovi u dramskom djelu.

JEZIČNO IZRAŽAVANJE

Govorenje:

prepričavanje;
stvaralačko prepričavanje;
razgovor (spontani, humoristični, telefonski);
izvješćivanje prema planu;
usmeni dijalog i monolog;
objašnjavanje;
raspravljanje.

Slušanje:

razvijanje kulture slušanja različitih vrsta tekstova.

Čitanje:

govorne vrednote pri čitanju lirskog, proznog i dramskog teksta;

pravilna intonacija izjavne, upitne i usklične rečenice;

glasno čitanje;

čitanje po ulogama;

usmjereno čitanje;

čitanje u sebi sa određenom zadaćom.

Pisanje:

pismeno prepričavanje;

stvaralačko prepričavanje;

opisivanje (prema planu);

pisanje pisma (intimno, poslovno);

objašnjavanje;

dokazivanje;

četiri školske pismene zadaće sa ispravicama tijekom školske godine.

NAČINI OSTVARIVANJA PROGRAMA

Hrvatski je jezik osnovno sredstvo sporazumijevanja, najsvaeobuhvatniji je predmet osnovnoškolskoga obrazovanja i temelj je za razumijevanje i usvajanje drugih predmeta. Tijekom osnovnoškolskoga obrazovanja predmet se ostvaruje kroz četiri nastavna područja: hrvatski jezik, jezično izražavanje, književnost i medijsku kulturu. Sadržaji i zadaće unutar predmeta međusobno se prožimaju, a prema načelu međupredmetnog povezivanja funkcionalno se nadopunjuju s ostalim nastavnim predmetima.

Svrha je nastave hrvatskoga jezika:

ovladavanje hrvatskim standardnim jezikom na razini osnovnoga obrazovanja;

razvoj jezičnih komunikacijskih sposobnosti i vještina;

razvijanje literarnih sposobnosti, čitateljskih interesa i kulture;

stjecanje osnovnih književnoteorijskih znanja te poznavanje najznačajnijih hrvatskih i svjetskih pisaca i njihovih djela;

osvješćivanje važnosti znanja hrvatskoga jezika kao općeg kulturnoga dobra;

razvijanje jezičnih sposobnosti u govornoj i pisanoj uporabi jezika;

poticanje učenika na usvajanje sadržaja medijske kulture, stjecanje znanja o medijima koji obilježavaju svijet današnjeg čovjeka.

Uz preporučene obrazovne zadatke nastava hrvatskoga jezika trebala bi:

u učenicima razviti zanimanje za zavičajne književnike, njihova djela i kulturnu baštinu zavičaja;

na primjerima iz književnih djela prepoznati moralne, duhovne, socijalne, vjerske i ljudske vrijednosti;

poticati učeničko zanimanje, razumijevanje i prihvaćanje različitih kultura,

jezika i govora kako bi kvalitetnije surađivali i živjeli u multietničkom društvu;

na književnim predlošcima potaknuti učenike na razmišljanje i raspravu o razlozima rasne i vjerske mržnje, toleranciji, ljudskim pravima, prihvaćanju različitosti među ljudima;

razvijati učeničko usmeno i pismeno izražavanje, poticati ih da prepoznaju i izraze svoje misli i osjećaje.

ШАХ

Циљ и задаци

Циљ наставе шаха јесте да ученици овладају основним и напредним законитостима и принципима шаховске игре ради формирања њихових радних

способности, савесности, истрајности, упорности, уредности, радозналости, креативности, оригиналности и спремности на сарадњу уз уважавање туђег мишљења и начела лепог понашања, да се код ученика изгради култура рада, да се рад обавља у одређено време у предвиђеном радном простору, као и да се развија свесна потреба да се започети посао доврши до краја.

Задаци наставе шаха су:

изграђивање интересовања за шаховску игру;

играње шаха;

стимулисање маште, креативности и радозналости током учења шаха;

повезивање знања о шаху са животним ситуацијама;

изграђивање логичког схватања шаховске игре као основе за логичко мишљење;

оспособљавање ученика да самостално доносе одлуку кроз играње шаха;

јачање толеранције на фрустрацију као битног фактора емоционалне интелигенције;

развијање свести о сопственом напредовању и јачање мотивације за даље учење шаха.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да се:

кроз већи број занимљивих и атрактивних примера, који се односе на вештину играња шаха, заинтересују за шаховску игру;

кроз већи број задатака оспособе да самостално доносе одлуке у току шаховске игре.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД (1+0)

Упознавање са циљевима и задацима програма и начином рада (посматрање, вежбање).

СРЕДИШЊИЦА (5+10)

1. Привремене и трајне предности. Концепт и примери: (1+2)

начин реализације трајних предности;

начин реализације привремених предности; фактор времена.

2. Тактика у игри и њен значај: (1+2)

реализација предности у средишњици путем комбинаторних мотива;

утврђивање кроз примере из праксе.

3. Комбинаторна игра кроз практичне примере. Напад на краља: (2+4)

напад на заосталог краља у центру; отварање линија, уништавање одбране;

утврђивање кроз примере из праксе;

великани шаха: Адолф Андерсен; његов допринос жртвеном стилу игре.

Андерсенове партије: "бесмртна", "вечито зелена";

напад на рокадни положај краља (жртва на пољу h7, итд.);

утврђивање кроз примере из праксе и активно решавање задатака;

напад пешацима при супротносмерним рокадама;

утврђивање кроз примере из праксе и активно решавање задатака.

4. Позициона игра са примерима из праксе (1+2):

концепт блокаде;

утврђивање кроз примере из праксе;

повољна и неповољна измена фигура;
утврђивање кроз примере из праксе.

ОДИГРАВАЊЕ ПАРТИЈА (0+2)

Турнир ученика.

ЗАВРШНИЦА (2+4)

1. Начин реализације предности или спасавања из тешке ситуације у завршници путем комбинаторних мотива: (1+2)

комбинације у завршницама лаких фигура;
комбинације у завршницама лаке фигура са топом;
комбинације у пешачким завршницама.

2. Примери са једним пешаком на табли: (1+2)

дама против пешака; посебан случај: пешак на ивичној или ловчевој линији;
топ против пешака;

"одбацивање раменом" противничког краља;

скакач против пешака;

посебан случај: ивични пешак.

ТЕОРИЈА ОТВАРАЊА (2+3)

Равнотежа у отварању. Основне теоријске варијанте и њихова примена у пракси.

Отворене игре:

Шпанска партија:

варијанта измене (идеје за обе стране, основне теоријске варијанте, поучна партија);

отворена шпанка (идеје за обе стране, основне теоријске варијанте, поучна партија);

практична игра у тематским варијантама;

класични наставци: Чигоринава и Брајерова варијанта (идеје за обе стране, основне теоријске варијанте, поучна партија);

практична игра у тематским варијантама.

ПРЕЛАЗАК ИЗ ОТВАРАЊА У СРЕДИШЊИЦУ (2+2)

Нарушавање равнотеже у отварању:

фактор времена у отварању; значај темпа;

игра на иницијативу; гамбитна игра;

утврђивање кроз примере из праксе;

великани шаха: Пол Морфи; његов значај за борбу за иницијативу у отварању;

Морфијеве минијатуре (око 20 потеза, класични примери) у којима једна страна брзо захвата иницијативу и стиче одлучујућу предност.

ОДИГРАВАЊЕ ПАРТИЈА (0+3)

1. Турнир ученика (0+2).

2. Симултанка предметног наставника против ученика (0+1).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Да би се организовала квалитетна настава, примерена потребама и могућностима ученика петог разреда основне школе, неопходно је водити рачуна о три групе основних параметара:

Предметни параметри

Садржаји који се проучавају у оквиру овог предмета део су опште шаховске културе, која афирмише ову древну игру као друштвено прихватљив модел за сагледавање животних законитости кроз симболику шаховског надметања двеју

супротстављених страна. Тринаести светски првак и можда и највећи шампион свих времена Гари Каспаров говорио је о томе да су "креативност, имагинација и интуиција незаменљиви, баш као и чврст карактер, али победа долази само кроз борбу." На тај начин прегнуће и вољни моменат избијају у први план, пружајући ослонац младој особи која се налази у деликатној животној фази, у којој се од ње очекује да одговори захтевима које пред њега/њу поставља школски систем.

Проучавање шаха требало би да подстакне напредак логичког мишљења и способности генерализације, а посебно је драгоцен поучавајући пример легендарног светског шампиона Емануела Ласкера, доктора филозофских наука, који је наглашавао да путем шаха треба "подучавати о независном размишљању и просуђивању". Већ поменуто јачање карактера ствара неопходне предуслове за преузимање одговорности приликом доношења тешких одлука пред које нас стављају ситуације које настају током шаховске игре, али и околности које доноси сам живот. Гради се и однос према грешкама путем њиховог разумевања и прихватања као неизбежних пратилаца настојања да се нешто постигне, али и развија навика да се учи и на сопственим и на туђим грешкама, и улаже свестан напор да се оне не понављају.

Наставни параметри

Теоријска настава из *шаха* пружа скуп фундаменталних знања која представљају надградњу оних која су стечена током прве четири године учења шаха. Како је већ оформљена база основних знања, стичу се предуслови за њихову непосреднију примену у практичним условима. Стога, кад год је то могуће, предметни наставник у улози модератора треба да издвоји довољно времена за практичну наставу у виду решавања примера на демонстрационој табли и кроз тестове, али и кроз проигравање у паровима. На крају сваког полугодишта предвиђа се одржавање шаховског турнира за ученике, који ће бити у прилици да том приликом заједно са својим вршњацима непосредно тестирају применљивост стечених знања. Прелазак у више разреде подразумева и узраст у којем се може, уз повишен опрез и сензибилност предметног наставника, радити и на грађењу толеранције на фрустрацију (која је неминован пратилац било којег облика одмеравања снага, макар и у пажљиво контролисаним условима), као једног од основа емоционалне интелигенције.

Параметри окружења и остали параметри

У зависности од непосредног окружења у којем се налази школа, пожељно је користити предности локалних ресурса и неговати контакте са оближњим шаховским клубовима. Уколико постоје могућности, природно је најмотивисаније укључити у рад шаховске секције, организовати гостовања неког од такмичарски активних шахиста из непосредног окружења, уз могућност одигравања симултанке против заинтересованих ученика. Препорука је да се на крају школске године, као могућност да се систематизује и рекапитулира усвојено знање у овом изборном наставном предмету, организује такмичење међу ученицима истог разреда, где би они у условима одигравања шаховских партија, уз поштовање турнирских правила, показали која су знања стекли током наставе.

Полазна опредељења при конципирању програма шаха

При изради програма шаха доминантну улогу имале су следеће чињенице:

- основно образовање је обавезно за целокупну популацију ученика;
- школа је дужна да, поред обавезних изборних наставних предмета са листе Б, понуди још најмање четири изборна предмета са листе В, за сваки разред, од којих ученик бира један предмет, према склоностима, на почетку школске године;
- група ученика за реализацију садржаја програма наставног предмета шах броји од 10 до 16 ученика.

3. ПРЕПОРУЧЕНЕ ВРСТЕ АКТИВНОСТИ У ОБРАЗОВНО- - ВАСПИТНОМ РАДУ

Препоручене врсте активности у образовно-васпитном раду дате су уз обавезне и препоручене садржаје сваког обавезног и изборног наставног предмета, у одељку Начин остваривања програма.

4. НАЧИН ПРИЛАГОЂАВАЊА ПРОГРАМА

4.1. Начин прилагођавања програма за музичко и балетско образовање и васпитање

Музичке и балетске школе доносе своје школске програме у складу са Наставним планом и програмом, а специфичности се исказују посебним наставним плановима и програмима за ову делатност.

4.2. Начин прилагођавања програма за образовање одраслих

Прилагођавање програма за образовање одраслих врши се у погледу организације, трајања, циљева, задатака и оцењивања, сагласно потребама и могућностима одраслих у складу са законом.

4.3. Начин прилагођавања програма за образовање и васпитање ученика са сметњама у развоју

Школски програми доносе се на основу Наставног плана и програма за пети разред основне школе, а специфичности се исказују посебним програмима у зависности од врсте и степена ометености.

4.4. Начин прилагођавања програма за образовање и васпитање ученика са посебним способностима

Прилагођавање програма за ученике са посебним способностима врши се:
индивидуализацијом наставних активности и прилагођавањем наставних метода и техника;
избором одговарајућих наставних средстава;
формирањем мањих група у оквиру одељења за интензивнији наставни рад са овим ученицима, а у складу са потребама;
процењивањем напредовања и успеха стандардима напредних постигнућа;
понудом одговарајућих изборних предмета;
понудом факултативних наставних предмета и слободних активности у факултативном делу школског програма;
укључивањем стручних сарадника у припрему индивидуализованих наставних активности за ове ученика, као и за процењивање и праћење њихове ефикасности и успешности.

4.5. Начин прилагођавања програма за образовање и васпитање на језику националне мањине

Прилагођавање програма за образовање и васпитање на језику националне мањине врши се тако што:

матерњи језик националне мањине има статус обавезног наставног предмета;
настава српског језика, као нематерњег језика, изводи се као настава обавезног предмета;

фонд часова за наставу обавезних предмета српски језик или српски језик као нематерњи језик и матерњег језика одређује се наставним планом;

настава матерњег језика прилагођава се потребама, интересима и могућностима школе, ученика, родитеља и локалне средине, у складу са законом и наставним планом и програмом;

за припаднике националних мањина програм наставе прилагођава се у погледу садржаја који се односе на историју, уметност и културу националне мањине. У настави музичке културе, до 60% садржаја који се обрађују певањем и свирањем,

односно до 20% садржаја у области слушања музике, по избору наставника, обухвата дела националних стваралаца. У настави ликовне културе, до 30% садржаја, по избору наставника, обухвата уметничка дела националних стваралаца и националне споменике културе.

5. ОПШТИ И ПОСЕБНИ СТАНДАРДИ ЗНАЊА

Стандарди образовања одређују ниво развијености очекиваних знања, способности и вештина на општем и посебном нивоу.

Очекивана знања, способности, вештине идентификују се у резултатима педагошког процеса, чија су полазишта одређена циљевима и задацима образовања и васпитања.

Посебни стандарди одређују ниво развијености знања, способности и вештина које ученик остварује на крају сваког разреда, нивоа образовања и васпитања у оквиру сваког наставног предмета. Посебни стандарди су дати у програмима за поједине наставне предмете.

Стандарди знања су референтна основа за прикупљање поузданих и ваљаних података о степену остварености очекиваних постигнућа и, посредно, циљева и задатака васпитања и образовања.

На основу резултата националних испитивања и очекиваног, односно пожељног нивоа постигнућа - националних стандарда, формулише се републички план развоја квалитета образовања. Овим планом одређују се реалистичка очекивања у оквиру дефинисаних постигнућа за поједине наставне области и наставне предмете за одређени временски период - за целу земљу, на националном нивоу.

Стандарди остварености задатака, односно постигнућа прописаних на школском нивоу, одређује се такође на основу:

резултата школских испитивања и

очекиваног и пожељног нивоа постигнућа - школског стандарда.

На основу резултата испитивања и очекиваног и пожељног нивоа постигнућа формулише се школски план развоја квалитета образовања, којим се одређује степен остварености постигнућа који се очекује у одређеном временском периоду.

Стандарди остварености задатака, односно постигнућа, одређују се тако да буду у одређеној мери изнад нивоа који се у датом тренутку може утврдити на основу испитивања ученика, како би се на тај начин утицало на развој квалитета образовања. На основу испитивања постигнутог, стандарди се мењају и померају на више.

6. ДРУГА ПИТАЊА ОД ЗНАЧАЈА ЗА ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВНИХ ПРОГРАМА

ШКОЛСКИ ПРОГРАМ

Школски програм садржи обавезни, изборни и факултативни део.

Обавезни део школског програма садржи наставне предмете и садржаје који су обавезни за све ученике одређеног нивоа и врсте образовања.

Изборни део школског програма обухвата обавезне изборне наставне предмете и изборне наставне предмете. У оквиру изборног дела *обавезни изборни наставни предмети*, ученик се обавезно опредељује за:

верску наставу или грађанско васпитање, и изабрани наставни предмет задржава до краја другог циклуса основног образовања и васпитања;

страни језик, са листе страних језика коју нуди школа, и изабрани наставни предмет задржава до краја другог циклуса основног образовања и васпитања;

спортску грану (изборни предмет: физичко васпитање - изабрани спорт), са листе коју нуди школа на почетку школске године.

Школа је дужна да у петом разреду ученицима понуди, поред обавезних изборних наставних предмета, још најмање четири изборна предмета за пети разред, од којих ученик бира један, на почетку школске године.

Факултативни део школског програма задовољава интересе ученика у складу са могућностима школе, као и садржаје и облике слободних активности (хор, оркестар, екскурзије, секције, културне и друге активности...).

Ученик петог разреда има 23 часа недељно, односно 26 часова ако образовање стиче на језику националне мањине.

Наведени број часова увећава се са максимално пет часова изборних наставних предмета, односно шест часова за ученике припаднике националних мањина.

ПРЕПОРУКЕ ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА ЗДРАВСТВЕНОГ ВАСПИТАЊА

Циљ и задаци

Циљ наставе здравственог васпитања јесте да ученици овладају основним знањима, вештинама, ставовима и вредностима у области здравства кроз учење засновано на искуству. Поред формирања ставова и усвајања знања, животне вештине су неопходне да се на основу информација и критичког размишљања изграђују здрави односи и стилови живљења.

Учење садржаја здравственог васпитања подразумева превођење знања о здрављу у жељени начин понашања, уз препознавање правих животних вредности и подстицање развоја личности.

Задаци наставе здравственог васпитања су:

- развијање здраве личности, одговорне према сопственом здрављу;
- стварање позитивног односа и мотивације за здрав начин живљења;
- васпитавање ученика за рад и живот у здравој средини;
- стицање знања, умења, ставова и вредности у циљу очувања и унапређивања здравља;
- промовисање позитивних социјалних интеракција у циљу очувања здравља, подстицање сазнања о себи, свом телу и сопственим способностима;
- развијање психичких и моторних способности у складу са индивидуалним карактеристикама;
- мотивисање и оспособљавање ученика као активних учесника у очувању свог здравља;
- развијање навика код ученика за очување и неговање окружења;
- развијање истраживачких способности, критичког мишљења и креативности;
- проширивање знања о јединству и свеопштој повезаности процеса у природи;
- развијање одговорног односа према себи и другима;
- развијање свести и потребу чувања здравља у оквиру циља у политици Светске здравствене организације "Здравље за све у 21. веку";
- формирање и развијање потребе за сталним бављењем спортом и рекреацијом;
- развијање хуманих, толерантнијих односа међу људима, да сваки појединац осећа уважавање и поштовање достојанства личности и одговорност према себи и околини;
- формирање свести и навика о потреби систематског унапређивања здравља и здравих односа школске популације;
- развијање мотивације и личног става да би се деловало у складу са знањем;
- примењивање знања и искуства у промовисању здравог стила живљења;
- развијање емпатијског односа према болеснима и спремност да се помогне;
- формирање свести о ризичном понашању, здравственим и психосоцијалним потребама;

мотивисање ученика за акционо понашање;
стицање знања везаних за специјалне здравствене проблеме;
стицање одговорности за сопствено понашање;
уознавање физиолошких процеса репродукције као основе за стицање знања о репродуктивном здрављу.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЗАШТИТА И УНАПРЕЂИВАЊЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Улога школе у екосистему.
Однос појединца и друштва према човековој животној средини.
Хигијена школске средине и њен утицај на здравље ученика (превенција деформитета и трауматизма код школске деце).
Образовање у функцији и заштити животне средине.

ПУБЕРТЕТ

Раст и развој.
Психоемотивни развој.
Примарне и секундарне полне карактеристике.
Хумани односи међу половима.
Васпитавање за одржавање личне хигијене.
Орално здравље.
Хигијена спорта (значај физичке активности и утицај на нормалан раст и развој; превенција деформитета и трауматизма код деце школског узраста).
Ментална хигијена (фактори који утичу на формирање личности).

ИСХРАНА

Васпитавање за правилну исхрану.
Исхрана деце.
Хранљиве материје - улога, значај и потребе.
Болести неправилне исхране.
Анорексија.
Превенција и лечење гојазности.
Контаминација хране.

КУЛТУРА ЖИВЉЕЊА И ЉУДСКЕ ПОТРЕБЕ

Злоупотреба и манипулација људским потребама.
Социјални притисак вршњака и проблеми понашања.
Култура исхране, становања и одевања.
Утицај породице на психосоцијални развој детета.
Алкохолизам у породици.
Насиље у породици.
Злостављање деце у породици и заједници.
Култура рада (радне навике, одговорност према раду, стваралаштво - смисао стварања).
Средства масовне комуникације и њихов утицај на здравље.
Утицај информатичке технологије на здравље деце школског узраста.
"Компјутерска" зависност.

БОЛЕСТИ ЗАВИСНОСТИ

Ризично понашање у дечјем узрасту.
Превенција алкохолизма.
Пушење и здравље.
Злоупотреба дроге.

Превенција наркоманије.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Предложене теме школа уноси у свој годишњи програм рада. Поред предложених тема школа може реализовати и садржаје који су специфични за локалну средину, односно шире школско окружење.

Носиоци здравствено-васпитног рада у школама су просветни и здравствени радници. За успешно остваривање програма посебну одговорност имају директор школе и стручни сарадници. Они припремају годишњи програм рада школе. Поред тога што предлаже годишњи програм рада, директор обезбеђује сарадњу са установама и предавачима ван школе, као и стручно усавршавање наставника и сарадника који чине део тима за реализацију овог програма.

Улога директора школе је битна за успостављање успешних и позитивних релација са родитељима, друштвеним организацијама, институцијама из окружења и појединцима који могу дати свој допринос у реализацији овог програма. За што успешнију промоцију здравља и здравих стилова живота, веома је важно ефикасно партнерство између наставника, здравствених радника и ресорних министарстава.

У реализацији програмских садржаја потребно је користити радни и интелектуални потенцијал сваког појединца, при чему важну улогу имају организаторске способности директора. Својим компетенцијама директор ствара пријатан амбијент за реализацију програма и утиче на мотивацију реализатора програма.

Реализација програма се остварује на нивоу школе, разреда и одељења. Учесници у реализацији програма су: координатори активности

- школски одбор, директор школе и педагошка служба. Реализатори

програма су наставници, родитељи, ученици, масовни медији, уско специјализовани стручњаци ангажовани за одређену област и остали радници школе.

У циљу што успешније реализације садржаја пожељно је организовати семинар за координаторе и реализаторе програма, на коме ће савладати технике и методе рада са ученицима. Садржаји програма се реализују кроз обавезне и изборне наставне предмете, часове одељењског старешине, додатни рад, секције и остале слободне активности, сарадњу са родитељима и локалном заједницом и рад стручних сарадника.

Одељењске старешине учествују у реализацији садржаја за које су оспособљени, а за други део садржаја, у сарадњи са стручним сарадницима, припремају програмске целине и ангажују одговарајуће сараднике из школе или ван школе. Пошто су садржаји интегрисани у више наставних предмета, неопходна је и корелација међу њима, тако да се постигне јединство васпитне и образовне компоненте школе.

Васпитни процес треба усмерити на целокупан развој личности са њеним афективним, когнитивним и психофизичким карактеристикама. Наставници биологије, географије, српског односно матерњих језика, ликовне и музичке културе, физичког васпитања, као и наставници других предмета, у оквиру свога рада, дају ученицима основне научно засноване информације из програма здравственог васпитања.

Свака одељењска заједница, као део програма школе, доноси свој програм активности са оријентационим бројем часова по месецима. На часовима предвиђеним за рад са одељењском заједницом ученика реализују се садржаји који нису обрађени по наставним предметима, остварује се синтеза знања, коригују и

утврђују ставови и уверења, објективизирају критеријуми вредновања и остварује се сарадња са носиоцима активности, родитељима и здравственим радницима.

Истовремено је у школи неопходно организовати слободне активности, што доприноси стварању и унапређивању услова живота и рада, као и успешној реализацији садржаја програма.

У слободним активностима ученици се укључују у рад секција, чији је један од циљева одржавање здравствено-хигијенских услова у школи. Учешће ученика је добровољно, али је обавеза школе да им обезбеди ментора и услове за рад. Реализација садржаја зависи од техничких и организационих могућности школе.

У здравствено васпитном раду веома је важно одабрати праву информацију и метод рада са ученицима.

Методе рада треба прилагодити садржају, при чему предност треба дати методама које подразумевају активно учешће ученика у наставном процесу (планирани разговор, креативне радионице, играње туђих улога и симулације, изложбе, писани радови, анализа ситуација и практични примери, дебате, аудио и визуелне активности, вежбање животних вештина специфичних за одређени контекст). Најчешће се препоручују индивидуални и групни облици рада.

ПРЕПОРУКЕ ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА СЛОБОДНИХ АКТИВНОСТИ ХОР И ОРКЕСТАР

Хор

Учешћем у хору млада личност се социјализује и сагледава вредности заједничког учествовања у постизању одређеног уметничког

израза. Хор је најмасовнији вид колективног музицирања у основној школи и од његовог рада зависи и углед школе. Једино се код хора тражи јединствен (певани) одговор од свих ученика.

Хорско певање може бити:
одељенско хорско певање,
разредно хорско певање,
хорско певање старијих разреда.

Певање у одељенском хору има образовни и васпитни циљ. Образовни циљ обухвата развијање слуха и ритма, ширење гласовних могућности, учвршћивање интонације. Васпитни циљ обухвата развијање осећања припадности колективу, развијање естетских осећања, упознавање нових речи, односа у природи и међу људима и сл.

Разредни хор обухвата сва одељења истог разреда у школи.

Хор ученика старијих разреда обухвата узраст ученика од V до VIII разреда, са недељним фондом од **3 часа**.

Часови хора улазе у фонд часова непосредног рада са ученицима.

На репертоару хора старијих ученика треба да се нађу двогласне и трогласне композиције у извођењу „а капела“ или уз инструменталну пратњу. Репертоар хора обухвата дела домаћих и страних композитора.

У току школске године потребно је са хором урадити осам до десет композиција и наступати на смотрема, такмичењима и другим музичким манифестацијама.

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА РАД ХОРОВА

Песме домаћих аутора

К. Бабић - Балада о два акрепа

И. Бајић - Српски звуци

З. Вауда - Мрави

- З. Вауда - Пахуљице
С. Гајић - Тужна муха
Д. Деспић - Киша
Д. Деспић - Огласи
Д. Деспић - Смејалица
В. Ђорђевић - Веће врана
В. Илић - Воденица
Д. Јенко - Боже правде
Д. Јенко - песме из Ћида
Ј. Каплан - Жуна
П. Коњовић - Враголан
Ј. Маринковић - Љубимче пролећа
М. Милојевић - Ветар
Милоје Милојевић - Младост
М. Милојевић - Муха и комарац
С. Мокрањац - II руковет
С. Мокрањац - X руковет
С. Мокрањац - XI руковет
С. Мокрањац - На ранилу
С. Мокрањац - Пазар живине
С. Мокрањац - Славска
С. Мокрањац - Тебе појем
С. Мокрањац - одломци из Божанствене литургије "Јако да царја"; "Буди имја";
"Алелуја". народна - не седи Џемо (Караклајић)
Б. Симић - Пошла ми мома на вода
Т. Скаловски - Македонска хумореска
М. Тајчевић - Додолске песме
М. Тајчевић - I свита из Србије
Шистек-Бабић - Ој, Србијо

Страни композитори

- Аутор непознат - La violeta
Ј. Брамс - Успаванка
К. М. Вебер - Јека
Г. Гусејнли - Мои цпљта
Г. Димитров - Ана мързелана
З. Кодалъ - Katalinka
З. Кодалъ - Hidlo Vegen
О. Ди Ласо - O che bon echo
Л. Маренцио - Ad una freska riva
В. А. Моцарт - Uspavanka
Д. Ђовани - Chi la gagliarda
С. Обретенов - Гаџдар
Палестрина - Benediktus
Палестрина - Vigilate
Б. Сметана - Долетеле ласте
Ф. Супе - Проба за концерт
Ф. Шопен - Жеља
Ф. Шуберт - Пастрмка

Канони

- Аутор непознат - Dona nobis pacem

Л. Керубини - На часу певања

В. А. Моцарт - Ноћ је мирна

Ј. Г. Ферари - Кукавица

В. Илић - Sine musica

Ј. Хајдн - Мир је свуда

Оркестар

Оркестар који најбоље одговара интересовањима и могућностима ученика јесте Орфов инструментариј. Како се на овим инструментима лако савладава техника свирања, велика је могућност да се одаберу најбоље увежбани ученици за овај састав.

На почетку рада свирање на Орфовим инструментима своди се на праћење ритма, певане песме или музичке игре. Свирање на мелодијским инструментима уводи се касније када се ученици привикну на заједничко свирање.

У школи се може формирати оркестар састављен и од неке друге комбинације инструмената (хармонике, мандолине, тамбуре, блок флауте). Часови рада оркестра (**3 часа недељено**) улазе у фонд часова непосредног рада са ученицима.

У току школске године потребно је са оркестром урадити најмање 5 композиција и наступати на смотрема, такмичењима и другим музичким манифестацијама